

Székely András Bertalan

KÖZÉP-EURÓPAI SZŐTTES



Kisebbség és kultúra – határon innen és túl

Székely András Bertalan

a múlt század 20-as, 30-as éveiben Gragger Róbert, Bartucz Lajos és Németh László által megalkotott magyarságtudomány sajnálatosan kevés számú, jelenkori képviselőinek egyike. Az egyes nemzeti sajátosságokat vizsgáló tudományágakat (nyelv- és irodalomtudomány, néprajz, folklór, történettudomány stb.) számosan művelik, de a sors- és magatartástudományként értelmezett, eredeti jelentéstartalmú hungarológiát vagy hungarisztikát csak néhányan.



Székely interdiszciplinárisan – több humán és társadalomtudomány eszköztárát mozgósítva – közelít a Duna menti népek együttéléséhez, jártas a történelemben, így a mai jelenségek, folyamatok múltbeli okaira is képes rávilágítani, következőképp a trendek kirajzolásával akár a lehetséges jövőt is valószínűsíti. Műfajilag is sokféle módon bizonyította íráskészségét, a nagytanulmánytól a rövid, nyilvánosság elé szánt beszédekig, az esszétől az irodalmi, képzőművészeti műelemzésig, kisebbségi jogi elemzésektől a tágabb összefüggésbe helyezett könyvismertetésig.

Erénye – és ebben sem sok társra akad a Kárpát-medencében –, hogy egyaránt otthonosan mozog úgy a határon túli magyar, mint a hazai nemzetiségi közegben. Etikai többletet is ad, amikor egyaránt kiáll a határ mindkét oldalán élő kisebbségekért, elutasítva az eltérő bánásmód és normák alkalmazását velük kapcsolatban. A társadalomkutatók azon ritka fajtájához tartozik, akik nem csupán elméleti vizsgálódásokat folytatnak, hanem az észlelt jelenségek gyakorlati megváltoztatásán, jobbításán is fáradoznak, a szűkebb-tágabb közösségek megmaradása érdekében.

Hornyik Miklós

Székely András Bertalan

Közép-európai szöttek

Kisebbség és kultúra – határon innen és túl

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület

Pilisvörösvár, 2010, 2021



A kézirat a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprógráfiai Egyesülete (MASZRE) támogatásával készült



A kötet megjelenését

Isaszeg Város Önkormányzata

és az Alapítvány a Közjóért
támogatta

Székely András Bertalan: Közép-európai szöttek. Kisebbség és kultúra – határon innen és túl

Sz. Opre Mária, Székely András Bertalan, Ruda Gábor, Felber Zoltán, Bajtai László, Antal Imre, továbbá ismeretlenek fényképfelvételeivel

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület
Pilisvörösvár, 2010 (nyomtatott), 2021 (online, PDF)
E-mail: muravidek@freemail.hu
www.muravidek.eu

A borítótervet Németh Csongor készítette, Király Katalin, Mukicsné Kozár Mária és Székely András Bertalan fényképeinek a felhasználásával

Nyomdai előkészítés: Trajan Kft.
Nyomdai kivitelezés: Pannónia-Print Kft., Budapest

Példányszám: 600

ISBN 978-615-5026-01-0
ISBN 978-615-5750-01-1444-6 (PDF)

© Székely András Bertalan

Tartalom

Előjáró beszéd	7
<i>Közélet és identitás</i>	13
December ötödike – szégyenpír az ötödik évfordulón	15
Civil kisebbségkutató műhely a Pilisben	17
Kisebbségek és kisebbségügy Magyarországon – a honfoglalástól a szabadságharcig	28
Polgárháború után megbékélés: magyar–román kézszerítés százhatvan esztendővel ezelőtt	41
A magyar–román együttélés évszázadairól – dióhéjban	46
Emlékezés egy hungarus román barátunkra	57
Magyar személyes krónikák Szlovéniából	63
Az elszakítástól az önszerveződésig	67
Akikért nem szól a harang	79
Lobogó őrlángjaink a nyugati végeken	93
Új közép-európai kulturális hídépítés	107
Neuer, mitteleuropäischer, kultureller Brückenbau	111
Csillagunk Október Huszonhárom	116
A közélet iskolája Szegeden	125
Együttélés, kulturális kölcsönhatások a Kárpát-medencében	126
<i>Kisebbség és művészet</i>	131
A Magyar Kultúra Napjának margójára	133
Élő és éltető örökségünk	135
Együtt jobb	138
Virágok, madarak, zene	141
A fiú esete a viasszal	144
Mi minden fér meg egy személyben?	148
Van szerencsénk... ..	151
Istenes költészet, napjainkban	153
Kárpát-medencei református honismereti tábor – tizedszer	157
Spirituális művészet – kisebbségi arcúval	160

Nemzetközi színházi esemény – országon belül	164
Egy gobelin-kiállítás margójára	166
Párhuzamosak találkozása – nem a végtelenben	170
Lengyel Ferenc és Blaga-fordításai	175
Egy kisebbségi kultúrakutató jubileuma	178
A huszonegy esztendő Muratáj köszöntése	181
Megmaradni – anyanyelven	183
Egy hídverő a déli végekről	186
Megrendült levél Vajda Gábornak a túlvilágra	189
A gólya csőre meg a megmaradásunk	193
A hely szelleme	199
Lokálpatrióta séta lakóhelyemen	201
Határokon átnyúló kézsorítás	205
Akik jó hírünket viszik	208
Felkiáltó-jelünk: Trianon!	212
Eredményes népi diplomácia Isaszegen	214
Ünnepeink és hétköznapijaink megfontóiról	220
A templómépítők dicsérete	222
Keresztény és nemzeti költő a XX. század végén	224
A reneszánsz és a Biblia jegyében	230
A bábművészet mint az evangelizáció eszköze	233
Magyar zsoltár	236
Pünkösöd: a keresztyénség és a magyar összetartozás ünnepe	241
Sorsközösségben	244
Egy testvéri gesztusról, s ami mögötte van	248
Függelék	255
Kovács György (Barcsa Dániel): Székely András Bertalan <i>Határhárvány</i> című kötetéről	257
Szász István Tas: Méccessel Trianon labirintusában – Székely András Bertalan könyvéről	260
A Kárpát-haza vonzásában (Dr. Kőrösi Mária televíziós beszélgetése dr. Székely András Bertalannal)	270

„...a jó utat kell járni. Mert ez az út a világosság felé vezet. A másik meg a sötétség felé (...) A legundorítóbb a világosság és a sötétség keveredése. Annál az egyértelmű sötétség is jobb. A világosság a megváltó Krisztusé. A kettőt összekutyulni nem szabad. Választani kell. Egy életünk van (...) a világosság útján akarok menni.”

(Makovecz Imre)

„...végre szembe tudjunk nézni traumánkkal, és elballgatások vagy »hazafias« mellébeszélések helyett végre nem a ki volt itt előbb vagy a ki kapott igazságtalanabb pofont kérdésen méltázunk el, hanem azon, hogy mit kellene tennünk a kint rekedt magyarság megmaradásáért (...) közösen újraélt történelem, a közösen megélt és berendezett jelen tükrében. Nagy alázattal, áldozatkészséggel és vezekléssel. Ez lebetne a nemzeti összetartozás fundamentuma.”

(Margittai Gábor)

Előjáró beszéd

„Mi az irodalom feladata? Mi az író feladata? Tanít, nevel, szórakoztat? Ír – önmagáért az irodalomért? Szolgál? Kérdéseket vet fel? Válaszokat fogalmaz? Az 'örök emberit' adja át? Az író ír – önmagából és önmagának? Közös vagy egyéni szükségleteket elégít ki? Mi adja meg nekünk a választ: a történelem, a lélektan, az esztétika, a politika, a szociológia? Egyetemes választ nem adhatunk, az irodalom 'örök' célját azért sem találhatjuk meg, mert talán nincs is ilyen. A szociográfusok nem véletlenül választották könyvsorozatuk címéül: Magyarország felfedezése. Ezek szerint munkásságukkal a nemzet hatókörén belül kívántak maradni, és céljuk a felfedezés, a problémák exponálása, új, az irodalomban addig ismeretlen világok bejárása volt. Munkaközösségük nevéül pedig ezt választották – még ha programjuk nem is valósult meg: Szolgálat és írás. Vagyis úgy vélték, az író (és itt a tágabban értelmezett íróra, az író emberre, az alkotó értelmiségire, az írással szolgáló emberre gondoltak) mindenekelőtt egy közösség előtt felelős. Nem váteusz, nem néptribun, nem szónok, nem forradalmár, nem a nép nevében beszél – de közösségi céljai vannak, és közösségi normákat állít fel. Értelmiségi, mindenekelőtt politikai értelmiségi, 'homo politicus', aki nem mások nevében, de másokért beszél. Szép szó a 'szolgálat', amelyet tevékenységük jellemzésére választottak: a 'szolga' van benne, de nem megalázkodás, hanem alázat, tisztesség és felelősségtudat” – írja Fenyő D. György a 30-as évek magyar szociográfiai irodalmával összefüggésben. E kötet szerzője közösséget vállal a népi írók, szociográfusok fenti hitvallásával, hiszen ama nemzedék(ek) egyik legkiemelkedőbb alakjának, az erdélyi Venczel Józsefnek az életművét nem csupán alaposan tanulmányozta, hanem a nemzeti könyvtárunkba való átmentésében, majd közkinccsé tételében is szerepet vállalt.

„Akkor szólalj meg, ha a közjó számára tudsz valamit mondani” – tartja egy ősi kínai-vietnami mondás. Igen, ami a régmúltban – lett legyen az a Távol-Kelet, avagy a XX. század első felének Kárpát-medencéje –, talán természetesebb volt, annak igen sok kerékkötője termelt az elmúlt évtizedekben. Németh László 1967-ben vetette papírra a következőket, reflektálva Darvas József „Kicsi az ország?” c. cikkére: „A magyarság szétesése az utóbbi években meggyorsult. Gyengül a vonzáscentrum, amely a határokon túl rekedt, a világba szétszóródott magyarokat ide kösse – fogó ellenállással zuhannak más, erősebb központok felé. De gyengül a magyarság kohéziója idebenn is; a legesztelenebb, magunktól elidegenedő divatnak is gyorsan táborra nő, ami magyarságunkra emlékeztet – ha múlt az, ha szokás, ha irodalom: ellenszenvessé tesz.

A legnagyobb baj, hogy e folyamat ellen védekezni sem szabad. Fennmaradásunk gondjaitól szenvedni, azokra célozni is: nacionalizmus. A nacionalizmus szóval olyan visszaélés folyik, mely fölér egy nemzeti idegbénulással (...) A nacionalizmus ott kezdődik, ahol egy nemzet (mint az individualista az egyének rovására) más nemzetek rovására akar kifejlődni. Ezt pedig a magyarok nem csinálják.

Most, amikor az áttérés egyik nyelvről a másikra egy nemzetek alatt, de egy életlen belül is végbemehet, sokfelől ostromolt kis népeket kétségkívül csak bizonyos 'büszkeség' tarthat össze; az a hit, hogy érdemes abba a nemzetbe tartozni. Egyesek nemcsak ezt a büszkeséget üldözik, de gátolják (közeli példákat hozhatnék fel) annak, ami ezt a büszkeséget táplálhatná, a kifejlődését is." (Levél a nacionalizmusról)

A kiváló orvos, író, polihisztor mintha nem is negyvenhárom esztendeje, hanem tegnap vetette volna papírra a fenti, hallatlanul pontos kórképét közállapotainknak! Hódi Sándor, a délvidéki nemzetrészünk társas lélektanának talán a legjobb ismerője, pedig ezzel egybecsengően állapítja meg: „Európának abban a szögletében, amelyben élünk, talán az élet egyetlen vonatkozásában sincs annyi kétség, zavar, elhallgatás, csúsztatás, mellébeszélés, mint a nemzeti identitás vonatkozásában. Ez nem az emberek sajátos lelkületéből adódik, hanem a nemzeti közösségek egymáshoz való viszonyából. Abból a körülményből, hogy a gyengébb pozícióban lévő népek tagjai hosszabb-rövidebb ideig kénytelenek alávetni magukat az erősebb, a többségi nép akaratainak. És minthogy az idők változnak, és forgandó a népek szerencséje, az erőviszonyok is megváltoznak, utóbb azok kerekednek felül, akik korábban hátrányos megkülönböztetésben részesültek. Ez történt Trianonban, és ez történik ma.” (Van-e alternatívája az asszimilációnak?)

Széchenyi egy 1846. évi akadémiai beszédében fedeztem fel a következő mondatot: „A hazaszeretet azon szent láng, melyért – bármily gyermeki érzelemnek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, – nincs mit pirulnunk, mert a legtöbb magasztos cselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a földön eredetét”. Hamvas Béla pedig – összecsengően filozófiája alaptételével, miszerint a szeretet a létezés normális állapota, a Szentírás pedig a szeretet életrendjének a megvalósulását kívánja –, emígyen fogalmaz Trianonnal összefüggésben: „miközben az elszakított területeken a nemzetiségi elnyomás következtében erősödött a magyarság nemzeti érzése (...) az alatt itthon (...) zűrzavar uralkodik. Ott ként nem szabad magyaroknak lenni, itthon pedig nem tudnak azok lenni (...) Te, akit megfosztottak (...) mutasd meg becsületes életeddel, hogy méltóbb vagy a javakra, mint az, aki elvette tőled. Mutasd meg, hogy Te jobban szolgálod az emberiség haladását, mint amaz. Bizonyítsd be, hogy emberségedben jobban bízhatnak a nemzetek, mint ama má-

sikében (...) *A múlt gyűlöletét pedig el kell feledni.*” (A magyar Hüperion) És nagyon ide illik Márai Füveskönyvének 38. passzusa: „*Nevelbetünk-e valakit hazaszeretetre? Mintha azt mondanám: 'korbáccsal és szögesdróttal kényszerítetek, hogy szeresd önmagadat'. A hazá nemcsak föld és hegy, halott ősök, anyanyelv, őseink csontjai a temetőekben, kenyér és táj, nem. A hazá te vagy szőőröstül-bőröstül, testi és lelki mivoltodban; ő szült, ő temet el, őt éled és fejezed ki, mint a nyomorult, nagyszerű, lángoló és unalmas pillanatokban, melyek összessége életed alkotja. S életed a hazá életének egy pillanata is. Hazaszeretetre nem tudlak tanítani (...) A hazá végzet, személyesen is.*”

Nos, jómagam az idézett és további gondolkodóinkkal együtt vallom, hogy a saját népünk szeretete, a mieink sorsát jobbító szándék és a velünk együtt élő vagy szomszédos népek önazonosságának a megbecsülése összeegyeztethető. Németh László nyomdokain haladva a közép-európai „tágabb hazafiság” felfogását vallom, hiszen annak, ami összeköt, erősebbnek kellene lennie, mint ami elválaszt. Sorsközösségben élünk évszázadok óta, akár tudatosul ez bennünk, akár nem. Semmit sem veszített időszerűségéből az író háromnegyed évszázada tett megállapítása: „*Idéje, hogy szétnézzünk a házunk táján, patrióták legyünk. Cseh, szerb, román – és patriotizmus? Igen! A nemzet nem föld, hanem egy történelmi rendeltetés, s a történelem nagy igényei összeharagcsolnak kicsiny haragosokat. Cseh, szerb, román, német: ellenség, tanítja a régi patriotizmus, én azonban a Rajnától az orosz határig az etnográfiai és nemzeti sérelmek fölött egy új vállalkozás körvonalait látom, mely testvérré teszi az elenséges népeket, közös csillag felé tereli a farkasszemet néző tekintetet (...) ez a terület Nyugat és Kelet között Közép-Európa akar lenni.*” (Új nyelvtanokra)

A Kárpát-medence magyar és nem magyar nemzetiségeit kutató művelődésszociológusként *kilenc saját vagy társszerzőként írott és több mint húsz szerkesztett kötet* után újabb megírására vállalkoztam. A tanulmányokat, esszéket, cikkeket, a nyilvánosság előtt elmondott, alkalmi megszólalásokat, interjúkat tartalmazó könyv kiadására a magyar-szlovén kulturális kapcsolatokat ápoló legrégebbi civil szervezet, a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület vállalkozott.

Egyfelől *az országban belül élő*, a nemzetiségi törvényben nevesített tizenkét nemzeti kisebbség kultúrájával, művészetével, hitéletével összefüggő kérdéseket taglalom, másrészt a délvidéki, erdélyi, kárpátaljai és más *határon túli magyar népcsoportok* életét érintő írásokat helyeztem egymás mellé. A döntően kulturális látószög azonban nem kizárólagos, hiszen a művelődés bármely szelete elválaszthatatlan az identitásörzéstől, amely viszont –

legyen szó akár múltbeli, avagy jelenkori tematikáról –, a társadalmi, politikai, közéleti környezet megvilágítása nélkül nem lehetséges.

A kétféle kisebbség egyazon kötetbeli tárgyalása kifejezi a szerző mély meggyőződését, miszerint – bár a sok száz éve kisebbségi léthelyzetben élő hazai nemzetiségek és a határainkon túlra szakadt magyarság kétségkívül más szociológiai jellegzetességeket hordoz, sőt az adott típuson belül, az egyes közösségek egymáshoz képest is lényegesen különböznek –, etikailag, emberi jogilag nem érvényesülhet kétféle mérce velük kapcsolatban. A Sütő András által megalkotott és Gáll Ernő révén a köztudatba beemelt metafora: *a sajátosság méltóságának* nevezett önazonosság megőrzése, megvallása, sőt az önkormányzatiság és örendelkezés minden népet megillet. Épp ennek a hiánya, a beolvasztás-beolvadás változatos formái, *a nyelvi-kulturális és a politikai határok egybe nem esése* okozza a legfőbb gondot és – tegyük hozzá –, biztonságpolitikai kockázatot Kelet-Közép-Európában.

A többség és kisebbség viszonyának minősége, a tolerancia megléte vagy hiánya, a közösségi jogok és azok megvalósulása közötti olló, az adott népcsoport nagysága, tömb- esetleg sziget-helyzetű vagy szórványos elhelyezkedése, a kisebbségi sorba kerülés módja és időpontja, a határ mentiség s az anyanemzeti kapcsolatok ebből adódó intenzitása, az oktatási, kulturális intézményrendszer kiépítettsége, a közösségen belüli értelmiség aránya, a politikai érdekképviselő-érdekérvényesítés hatékonysága, a főhatalmat gyakorló ország gazdasági helyzete mind-mind olyan tényező, amely a kisebbségi csoport megmaradási perspektíváit befolyásolja. E kérdések akarva-akaratlanul átszövik mindazokat az szövegeket, amelyeket beválogattam.

Az eddigiekből kiderült, hogy a *globalizáció* harmadik évezredbeli viszonyai között – amely homogenizáló, egységesítő volta révén nem csupán a kisebbségeket, hanem a kis- és közép nemzeteket, nyelveket is veszélyezteti –, minden nyelvi-kulturális azonosságtudatot értéknek tartok, következésképp azok gyengülését, sérülését, elnyomását, elszorítását-elsorvasztását a sokszínűséggel ellentétes veszteségként élem meg. A sajátosság méltósága értelmében minden embernek és közösségnek joga van önmagához – ez az elv kiindulópontja kell, hogy legyen az egyenértékűség és egyenrangúság térben és időben egyetemes érvényességének és érvényesítésének. Következésképp a *fizikai és/vagy kulturális genocídiumok, az etnikai tisztogatás bármilyen formája* ellen a rendelkezésemre álló

fórumokon igyekszem szót emelni, az identitást hordozó közösségek munkáját pedig segíteni a magam eszközeivel. A manapság bizonyos körök által korszerűtlennek ítélt szolgálat és küldetésstudat számomra nem negatív fogalom, hanem szakírói és gyakorlati tevékenységemet magától értetődően átszövő alapállás. Hiszem és vallom, hogy a saját értékek nevére nevezése, szem előtt tartása nem összeegyeztethetetlen a kutatói tárgyilagossággal, mások értékeinek a tiszteletben tartásával.

A kötet négy fő részből áll. Az első a *Közélet és identitás*, a második a *Kisebbség és művészet* címet viseli – az előbbi a nemzetiségi kérdés és az önazonosság átfogóbb összefüggéseire irányuló vizsgálódásaimat köti csokorba, az utóbbi a kisebbségek kifejezetten kulturális értékeire kívánja a figyelmet ráirányítani. A harmadik, *A hely szelleme* című pedig a lakóhelyemmel, Isaszeggel, tágabban a Gödöllő környékével összefüggő írásokat tartalmazza. Ez utóbbit indokolja, hogy a vidék lakossága egyfelől – a magyar többség mellett –, szlovák, cigány, német kisebbségeket is magába foglal, másrészt számosan választották lakóhelyül e tájat a szülőföldjükről különböző okokból eltávozott határainkon túli – erdélyi, felvidéki, délvidéki – nemzetársaink. Az ide válogatott szövegek egyben hű tükröi a városért, helyben és a térségben végzett közéleti tevékenységnek is. Végül a záró fejezetbe az eddigi munkásságom visszhangját jól jellemző két recenziót és egy televíziós interjú szövegét válogattam.

Az írások jelentős hányada az elmúlt évben született, világra jöttüket nagymértékben elősegítette a MASZRE – a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete – 2009 őszén kiírt szakírói pályázatán elnyert alkotói díj. Ezért, továbbá a jeles szakember kollégáim ajánlásáért, valamint a támogatók nagylelkű segítségéért és a kiadó egyesület közzétételi hajlandóságáért ezúton szeretnék köszönetet mondani.

A kultúra mint központi rendező elv, többé-kevésbé átszövi a kötet írásait, ami nem meglepő, hiszen a már többször idézett egyik „sarkcsillagom”, Németh László szerint is a kultúra „nem tudás, nem művészi produkció, hanem valami életet szabályozó eh, amely egy embercsoport minden tagjának belső mágnese, irányítója.” (Molnár Albert zsolttárai és ritmikájuk) E könyv lezárásának a hetei egybeesnek az ország életében is egy hanyatló időszak befejeződésével, s remélhetőleg egy új, más minőségű periódus, a nemzet – többek között hitbéli, morális – emelkedésének a beköszöntével. Csakó Gábor így jellemzi a folyamatot: „*A most lezáruló korszak kásérlete igazolja, hogy vezet az istenyűlöllet. Nos, hagyjuk-e hogy a semmi tovább uralkodjék felettünk?*”

Valóságérzékiünkön is múlik, hogy az emberiség, a kultúra és a bolygó mekkora veszteségeket fog szenvedni a közeljövőben (...) Ha a Szent István-i útra térnénk, akkor hirtelen felderülnénk. A derű a megterés jele. A panaszkodók elballagnának, (...) az ország hajója kiroppenne a hullámvölgyből, egyensúlyát visszanyerné. A szellemit. Utána az erkölcsit, a biológiai, a gazdaságit és a többi járulékosit.” (Pósa Zoltán: Az Isten képére teremtett ember = Magyar Nemzet, 2009. május 11.)

Balázs Géza nyelvészprofesszor iránymutató gondolataival zárom a mondandómat: „Értelmiségivé kellene válni, értelmiségiként kellene élni. Ehhez szükséges a tanultságon, felkészültségen túl az elkötelezettség, a szellemi és anyagi szabadság és persze a félelemnélküliség.

Vagyis: bátorság. Bizalom értékeinkben, hagyományainkban, barátainkban, a nem barát, de okos, mértéktartó emberekben. Hinni abban, hogy vannak azok a bizonyos erkölcsi, demokratikus, demagógiaellenes, nemzeti minimumok, és ezekben meg lehet állapodni, össze lehet fogni. Erősen bízni magunkban és közösségeinkben, mert ennél sokkal nagyobb bajokat is átvészeltünk már. Hogy az összefogás, a szeretet erős (...) csak a nagyon fontos dolgokkal szabad, érdemes foglalkozni. Harmóniára kell törekedni a diszharmóniában is.” (Balázs Géza: Egy felelős magyar értelmiségi = Magyar Nemzet Magazin, 2009. szeptember 26.) Nos, ez a kötet, a maga szellemiségével igyekszik az előző oldalakon több formában felmutatott értékrend mellett kiállni. A szerző szeretné remélni, hogy ebbéli erőfeszítése nem volt hiábavaló.

Isaszeg, 2010 Pünkösdjén



Közélet és identitás

December ötödike – szégyenpír az ötödik évfordulón

2004. december ötödike egy sikertelen népszavazás napjaként vonul be az újabb kori politikatörténetbe. Még csak nem is azt kérdezték tőlünk, hogy a gyalázatos trianoni békediktátum következtében elszakított nemzettestvéreink visszakapják-e a magyar állampolgárságot, csupán azt, hogy foglalkozzon-e ezzel a kérdéssel a magyar Országgyűlés. Igaz, hogy többen szavaztunk igennel, de nem elég elegenden ahhoz, hogy napirendre kerüljön az, ami például szomszédaink zöménél már akkor a legmagátólérhetőbb volt.

Önmarcangolás helyett hadd idézzem egy kiváló csíkszeredai író, György Attila gondolatait:

„Türeltük ezt a gyalázatot is. Türeltük, mert más választásunk nincsen. Mert kibalni nem jó dolog, s mert kibalni nem szokásunk. Sértődöttségből különösen nem. Végso soron pedig abba, hogy kitagadták a családból: még soha senki nem halt bele. Hacsak öngyilkos nem lett; mi pedig nem olyan családból származunk. Azzal hogy igen – de hát éppen ez a család tagadott ki bennünket (...)

A kínos nevetés, a farkasvigyor mögött persze ott van a düb, az összeszorított fogak dübe, a megbántott ember bosszúvágya is. Általános vélemény a Székelyföldön: e népszavazáson nem a magyarokkal volt a baj. A baj azzal volt, hogy kevés volt a magyar. Hogy mindössze másfélmillió magyar maradt: ez mellbevágó ugyan, de nem olyan nagy meglepetés a magunkfajtanak, ki sosem gondolkodott tízmilliókban. Hiszen tudjuk, hogy a baba, a nemzet nem a számoktól függ.

Léteznie kell egy magyar nemzetnek, és egy magyar országnak, mert lám, az emberek lelkében most is állampolgárság alakú úr maradt. Haza alakú úr, amely indulatoktól függetlenül ott őrzi az öntőformát: a Haza ideáját. Vannak, akik úgy hiszik: ahogyan élek, az a hazám. Vannak, akik úgy gondolják: ahogyan beszélek, az a hazám. Mostanában egyre inkább: amiben hiszünk, az a hazánk. E hit pedig töretlen maradt. Csupáncsak dacból is töretlen. Csak azért is. Hogy ne legyen igazuk azoknak, akik miatt idáig süllyedt e valabavolt nemzet. Hogy újra lehessen Magyarország, újra lehessen magyar ország. Ha máshol nem, akkor ott lesz, abonan nyolcvan éve leginkább hiányzik: a 'batárokon' túl”

És ennél a pontnál álljunk meg egy pillanatra. A negyedszázada Zürichben élő, székelyföldi mérnök barátom, Dr. Sebestyén István a sepsiszentgyörgyi Európai Idő 2009. évi 2. számában értekezik arról, hogy hol van a magyarok országa. A budapesti Közép-Európai Intézet egy '90-es évekbeli felmérése alapján rámutat, hogy amíg erdélyi nemzetrésünk 77 %-a büszke a magyarságára, addig a magyarországiaknak csu-

pán a 12 %-a. Matematikailag bebizonyítja, hogy ezek szerint Erdélyországban számszerűleg is több, 1.309.000 az önmagukat magyarnak vallók mennyisége, mint az anyaországban, ahol ez csupán 1.140.000. Következtetése tehát az, hogy a mai Magyarország nem a magyarok országa, az a határainkon túl fekszik, az idegen elnyomás ellenére is!

Elgondolkozva a fenti, nehezen cáfolható tényeken, folytassuk tovább György Attila gondolatmenetét:

„Pedig milyen szép lett volna. Milyen szép lett volna, ha nagypáim jogos állampolgárságában osztozhatom Pozsonyban élő Réka lányommal, Zsolt barátommal, Csaba barátommal és mintegy tízenötmillió emberrel. Milyen szép lett volna, ha ennek a birtokában együtt építjük újra ezt a megrokkant országot. Milyen szép lett volna, hát persze.

Ebehett valahogy úgy jártunk, mint a cigánygyerek a lakodalomban: hogy ő ugyan semmit nem kapott, de az öccse majdnem evett kalácsot. Ti, barátaim, semmit sem kaptatok. Mi, barátaim, majdnem ettünk kalácsot. Most várunk a következő lakodalomig.”

Nos a remélhetőleg jövőre megválasztandó új, nemzeti kormány egyik első feladata kell, hogy legyen, hogy lemossa ezt a gyalázatot: megadja azt, amiről sohasem mondott le minden harmadik magyar – a magyar állampolgárságot. Nem népszavazással, nem bármelyik a nemzettestünkből jogtalanul harapott szomszédunktól való engedélykérés után, hanem törvénnyel vagy bármilyen más, a legegyszerűbben és leggyorsabban kivitelezhető jogszabállyal! Ezzel válhat december ötödike a nemzet megalázá-

s á n a k
napjából
a nemze-
ti össze-
tartozás
napjává.

(2009)



Felirat a bácskai Kishegyes szabadságharcos emlékművén

Civil kisebbségkutató műhely a Pilisben

A tudományos kutatás, azon belül a társadalomkutatás helyszínei többnyire akadémiai, egyetemi, esetleg minisztériumi vagy önkormányzati fenntartású intézmények. Elvértve akad csupán példa arra, hogy egyesületi vagy alapítványi formában folyjék ilyen jellegű tevékenység. Ez utóbbiak egyike a Pilisvörösvár székhelyű Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.

Az előző évben megkezdett programszervezést követően, 1997-ben alakították meg formálisan e civil szervezetet, amely mára a közép-európai kulturális, művészeti és tudományos együttműködés figyelemre méltó tényezője. Már maga a tagság is a Kárpát-medence egészéből toborzódik, emellett német- és olaszországi, svájci meg kanadai tagjai is vannak. Alapszabálya szerint a MBKKE a határon túli magyar közösségek – főként a muravidéki magyarok –, valamint a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájával kapcsolatos tevékenységet végez: művészeti kiállítások, alkotótáborok, irodalmi estek, könyvbemutatók, beszélgetések, tudományos konferenciák szervezését, a nemzetiségi oktatással kapcsolatos tudományos kutatómunkát, könyv- és folyóirat-kiadást. 2001 óta, Muravidék címmel művészeti-irodalmi folyóirata is jelenik meg.

A tudományos kutatómunka motorja az egyesület mai elnöke, *Ruda Gábor*, aki egyfelől a kisebbségi oktatás, a különböző kétnyelvű oktatási modellek jeles kutatója (Berlinben szerezte meg második diplomáját), másrészt számos konferenciát szervezett, az azok anyagát közreadó tanulmányköteteket pedig ő szerkesztette. A következőkben e tanácskozásokról s azok könyv formájú lenyomatairól szólnék vázlatosan.

A pedagógiai kutatások részeként az első konferencia összehívására 2000-ben került sor a szentgotthárdi Szlovén Kulturális és Információs Központban. A *Nemzetiségi iskolák – kétnyelvű oktatás* címet viselő rendezvény a kisebbségi oktatásügy pedagógia, lélektani, társadalmi-politikai és kulturális vonatkozásait választotta témájául. Nem kevesebb, mint 24 hazai, szlovéniai, ausztriai, németországi és svájci előadó járta körül a szlovéniai, magyarországi és ausztriai nemzetiségi iskolák, továbbá egyes németországi és svájci kétnyelvű oktatási formák elméletét és gyakorlatát. Az egyesület a konferencia anyagát magyar–német–

szlovén háromnyelvű kötetben jelentette meg, a dél-stájerországi szlovének egyesületével, az Artikel-VII-Kulturverein-nal közösen, 2002-ben.

Ezt követte még ugyanebben az évben *Az iskola mint asszimilációs gépezet* című, magyar–szlovén nyelvű tanulmánykötet, amely a muravidéki kétnyelvű oktatás és a rábavidéki nemzetiségi iskolák kérdéseivel foglalkozott. A témához kapcsolódó több kerekasztal-beszélgetés anyagára épült egy ismét magyar–német–szlovén nyelven közzétett könyv 2003-ban, amely a *Kisebbségi oktatás és gyermekirodalom* címet kapta. A megjelenés évében újabb konferenciát tartottak Esztergomban a muravidéki és szlovákiai magyar, valamint a magyarországi szlovák gyermekirodalomról, ezt szerkesztette köteté Ruda Gábor 2005-ben, *Kisebbségi gyermekirodalmak* címmel.

Az EU „Európa a polgárokért” programja támogatásával hat helyszínen került megvalósításra 2007-ben a *Kisebbségek és népcsoportok Európája* elnevezésű konferenciasorozat. A még ugyanebben az évben saját eu-domainnévvel rendelkező honlapra került anyag, hasonló címen, kötetben is megjelent, magyar–román–szerb–szlovén–szlovák nyelven. Tematikailag a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek kérdéseit ugyanúgy felöleli, mint a határon túli magyarokéit.

Az utolsó, 2008-ban közzétett, hatodik tanulmánykötet egy, két évvel korábbi konferencia előadásait tartalmazza, amely a Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetsége (KITÁSZ) XV. – *Híd a régiók között* tematikájú – vándorgyűléséhez kapcsolódott. A tanácskozást az esztergomi katolikus tanítóképző főiskolán rendezték meg, *Identitás – nyelv – irodalom* címmel. Az egyesület a megegyező című, magyar–szlovák–szlovén nyelvű dokumentumát a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Irodával közösen tette le az olvasó szakemberek asztalára. A következőkben, az abban foglaltakról szólnék bővebben.

A könyv első fő egysége a szlovéniai Muravidékkel foglalkozó előadásokat tartalmazza. *Kolláth Anna*, a Maribori Egyetem Magyar Tanárképző központjának vezetője a kisebbségi magyar nyelvhasználat összehasonlító vizsgálatáról számol be. A kötetben egyedülként, mindkét nyelven teljes terjedelemben közölt tanulmány az általa *határtalanításnak* nevezett nyelvi egységesülés folyamatát tekinti át, amely a különböző Kárpát-medencei nyelvváltozataink összehangolását célozza. Cáfolja ama mítoszt, miszerint anyanyelvünk kis nyelv volna, továbbá, hogy a veszélyeztetett nyelvek közé tartozna. A normától eltérő és folyamatosan mozgásban lévő nyelvváltozatokat nem tekinti a nyelvromlás jeleinek.

A professzor asszony az MTA által létrehozott kutatóhelyek egyikét működteti, amelyek Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben, a Délvidéken, valamint az Őrvidéki, drávaszögi és muravidéki magyarság nyelvészeti vizsgálatait koordinálják. A határtalanítás célja, „*hogy a magyar nyelv szótáraiban, nyelvtanaiban és más kézikönyveiben, amelyek Trianon óta, de elsősorban 1945 után inkább csak a magyarországi magyar nyelvről szóltak, jelentőségüknek megfelelő mértékben jelenjenek meg a határon túli magyar nyelvváltozatok: a magyar nyelv és a magyar nyelvtudomány váljék így egyetemes léptékűvé, összmagyarrá (...). A folyamat gyakorlati jelentősége abban áll, hogy javítja a magyar–magyar kommunikáció minőségét, hiszen befogadó és nem kirekesztő szemléletével elősegíti a nyelvi egységesülés folyamatát (...). Ez úgy valósulhat meg, hogy egyrészt a magyarországiak megismerhetik a határon túli nyelvváltozatok legjellemzőbb sajátosságait, másrészt a határon túliak is megtudhatják, hogy az általuk nem egyszer csaknem kizárólagosan használt sajátos szókészleteti elemeknek melyek a magyarországi megfelelőik.*”

A tanulmányból az is kiderül, hogy a három kisregió – az ausztriai Őrvidék, a horvátországi Drávaszög és a szlovéniai Muravidék – csatlakozása azért is nagy jelentőségű, mert e területeinken a magyar nyelv megmaradását illetően szinte az utolsó percben vagyunk, lévén a beolvadás, az előrehaladott nyelvcseré-helyzet olyan mértékű. A különböző magyar nyelvváltozatok közül – államnyelvi jellege miatt – a magyarországi *primus inter pares* kitüntetett helyzetű, de nem tekinthető kizárólagos standardnak. A határtalanítás különös jelentősége, hogy a kétnyelvűségi szemléletével beemelni szándékozik az egyetemes magyar nyelvbe a különfejlődés következtében kialakult változatokat, ezáltal elősegíti a nemzet újraegyesítését nyelvi értelemben.

Elizabeta Bernjak, a maribori egyetem tanára a Muravidék kétnyelvű oktatásának a kérdéskörét tekinti át. Dicséretére szóljon, hogy ezen oktatási forma apológiája helyett rámutat arra a jelentős szakadékra, amely az elmélet, az ideológiai célkitűzés és a megvalósulás között tátong. 1959-ben ugyanis a kétnyelvű oktatást azért hozták létre, hogy a tájon élő magyar kisebbség és szlovén többség felnövő generációi egyaránt képesek legyenek mindkét nyelv funkcionális használatára, ami által a nyelvi egyenjogúság, egymás értékeinek a megismerése, megbecsülése kölcsönössé váljon. A kívánt *bilíngvizmus* helyett a valóságos helyzet ezzel szemben *diglossziás*, vagyis az, hogy csak a magyar gyermekek tanulnak meg jól szlovénul, fordítva alig, a kisebbségi nyelvet pedig a több-

ségi nyelv nagymértékben kiszorította a közéleti nyelvhasználat szintereiről, s a jelenség már elérte a magánszférát is.

Hiába a jogilag kodifikált nyelvi egyenjogúság a kétnyelvűnek nyilvánított területen, a többség nyelvének presztízse, használati értéke a ki-



sebbségi fölre kerekedett, ami a szülői hozzáállásban, a tagozatválasztási preferenciákban, a családi nyelvhasználatban is megnyilvánul. Kudarca ez az eredetileg jó szándékú, ám módszertanilag és didaktikailag nem megalapozott módon bevezetett kétnyelvű oktatási modelnek, amely Bernjak szerint mai formájában

„*semmiképp sem tud*

kellőképp hozzájárulni a nemzeti identitás, főleg a kisebbségi nyelvi identitás megőrzéséhez”. Konkrét javaslatokkal él a helyzet javítását illetően, beleértve a hozott nyelvi alapok szerinti differenciált csoportokra bontást, minél több tárgy esetén a tannyelvű órák arányának növelését, a közoktatási intézményekben tanító pedagógusok iránti magyar nyelvtudási kritériumok magasabb szintre emelését. Mivel a nyelvi interferencia térségében a kisebbségi és többségi saját kultúra mellett egy ún. kontaktusos kultúra is kialakul, egy kívánatos interkulturális oktatási-nevelési modellben annak is helyet kellene biztosítani.

Varga József, a maribori magyar tanszék alapító nyugalmazott vezetője az egész muravidéki magyar közösség identitástudatának változásairól szól. Megegyeztet az előző tanulmányíró tapasztalatait, miszerint a kétnyelvűség a gyakorlatban egyre kevésbé érvényesül, legyen szó akár az egyes munkahelyek betöltéséről, a nyilvános feliratokról, a hivatalos ügyintézésről, vagy csupán egy szolgáltatás igénybevételéről. Az egyetemi tanár tapasztalatai szerint „*a magyar nyelv, a magyarság iránti érdeklődés, igény és maga a magyarságvállalás is egyre kopik, sorvad (...) Széplőte-*

len-e az olyan két-nép-elemű sorsközösség, egyenjogú-e az a társadalmi jogformáció, amelyben csak az egyik féltől követelnek meg bizonyos elvárásokat az elfogadott társadalmi-közösségi megállapodások és szerződéses értelmében, amelyben csak a hátrányos helyzetben (kisebbsége miatt) levő félnek kell alkalmazkodnia, míg a másik fél szinte önkényesen dönthet a viszonyulását illetően e sorsközösségen belüli szerepéről?” – teszi fel a kérdést.

A helyzet kialakulásának okát Varga egyfelől a kisebbségi jogok Trianonhoz képest megkésett – a ’60-as években elindult – biztosításában, másfelől az ezzel összefüggő, kétnyelvű oktatás eredménytelenségében, harmadrészt a régió elmaradt, népességmegtartó gazdaságfejlesztésben látja. Nevén nevezi az anyanemzet felelősségét is, amely évtizedeken át a szomszéd belügyévé tette a határon túli magyarsággal való bánásmódot, nem teljesítvén az önhibáján kívül elszakított testvérei iránti kötelezettségeit.

Zágorec-Csuka Judit alsólendvai irodalomtörténész, műfordító és könyvtáros a muravidéki magyarság identitásának összetevőit kíséрни meg feltárni a kötetben. Foglalkozik szülőföldje nyelvjárási sajátosságaival, saját önazonosságának többretegűségével, egyben a közösség egyidejű identifikációs lehetőségeivel. Történeti idősíkba helyezve mondanóját, áttekinti a népcsoport 1920 előtti állapotától a mai napig vezető utat, az értékrendszer, a nyelvhasználat, a kisebbség jogi, oktatási, gazdasági lehetőségei, a kulturális orientáció szemszögéből. A szerző megítélése szerint a rendszerváltozás óta ez a maroknyi, statisztikailag immár 7 ezresre zsugorodott közösség a csendes haldoklás hét évtizedét követően az identitás lázas időszakát éli., intézményeket teremt, nemzeti önmeghatározásra törekszik, építi kulturális autonómiáját. Az önszervezés formái, az oktatás, az anyanyelvű tudományosság lehetőségeinek felvillantása után az ott élő értelmiség posztmodern gondolkodási struktúráját, lokális-regionális vonzódásait, az irodalomban megjelenő szellemiséget elemzi. A muravidékiség megkülönböztető jegyeit a helyi sajátosságok, az egyetemes magyar kultúrába való betagozódás és a közép-európai hídszerep, a multikulturalizmus szintézisében ragadja meg.

A tanulmánykötet második, kisebb egysége két, az egész Kárpát-medencére vonatkozó tanulmányt foglal magába. *Horváth Gáborné* ny. esztergomi főiskolai tanár, filológus a virágneveket őrző női nevek hagyományával foglalkozik. Az írás alapját Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály 1807-ben megjelent „Magyar fűvész könyve” adja. Az eredeti

műben fellelhető „*legszebb, parasztián ízes vagy költészetet lehelő új virágnevek megalkotását Fazekas Mihály biztos nyelvérzékének, nyelvújítás-korabeli ötleteinek köszönhetjük. Ezeket a virágneveket a múlt században – női utónévként – egyre többen használták. Célunk tehát, hogy mindezt felidézjük, és alkalmazásukat újból javasoljuk.*” Horváthné a legszebb nyelvújítási virágnevek közé sorolja az aranyfürtöt, a csibehúrt, a csillagfürtöt, a gólyahírt, a kosbort, a nőszirmot, a tuját, az apolkát, a csillát, az iringót és a férfinévként fennmaradt zombort. A napjainkban engedélyezett utónevek közé került Diószegiék ajánlott „nemi nevei” sorából többek között a Boróka, a Boglárka, a Gyopárka, a Hóvirág, az Ibolya, az Imola, a Jácint(a), a Jázmin(a) és a Viola. Egyetérthetünk a szerző szándékával, aki önbecsülésre, valamint névválasztásunkban is a magyarként megmaradásunkra buzdít.

Kozmács István nyelvész, a nyitrai Konstantin Egyetem oktatója a magyar diákok szövegalkotási problémáira irányítja figyelmünket, összehasonlítva a határon inneni és túli jelenségeket. Megállapítja, hogy a hagyományos nyelvtani szemlélet leragad a hangnál, az alaktannál és a mondatannál, s csak a tanítási folyamat legvégén foglalkozik a szöveggel. Megítélése szerint – mivel minden megszólalás szövegeket eredményez –, az anyanyelvoktatásnak szövegközpontúvá kell válnia. A szövegalkotáshoz nemcsak az idegennyelv-oktatásban van szükség, ahogy ez manapság jellemző, hanem először az anyanyelv tanításakor kellene ezeket a kompetenciákat elsajátítani. Ha ez nem történik meg időben, a tudás megszerzéséhez és továbbadásához, az eredményes kommunikációhoz szükséges képességek nem alakulnak ki a felnövekvő nemzedékekben, ami végső soron a nemzetközi gazdasági versenyképességünket is rontja.

A kötet harmadik részét a döntően Dél-Szlovákiával foglalkozó írók képezik, ugyanakkor általános érvényű megállapításokat is tartalmaznak. *Szabó Mihály Gizella* nyelvész, a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda vezetője a magyar nyelv felvidéki helyzetét tekinti át. A szlovákiai magyar beszélőközösség nyilvános nyelvhasználatát befolyásoló külső tényezőket a rendszerváltozástól követi nyomon. Ennek során a magyarság politikai önszerveződését követő többségi társadalomlélektani reakciók, a nyelvi jogok követelése mögött feltételezett autonómia- és elszakadási törekvések, a népmozgalmi, szociális, gazdasági tényezők is terítékre kerülnek. A felvidéki magyarság számának, természetes szaporodásának a csökkenése, a szórványosodás, a többségéhez

képeket kedvezőtlen társadalm szerkezet, a szellemi és irányító foglalkozási csoportokban észlelhető alulreprezentáltság, a magyar lakta területek elmaradott, agrárjellege, a több helyütt az átlagnál magasabb munkanélküliség jelenségei képezik a hátrányos helyzet sarokköveit.

Ha ehhez hozzávesszük a felsőfokú végzettségűeknek a szlovákokéhoz képest mindössze hattizedes arányát, az érettségizettek terén is meglévő handicapját, a magyar nyelvű közoktatás visszafejlődését, a magyar nemzetiségűeknek a nyelvhatáron egyre gyakoribb szlovák tagozatokba való íratását, a jövőt illetően komoly aggályaink lehetnek. A manapság nagy nemzetközi hullámverést kiváló államnyelvtörvény egyértelműen a kisebbségi nyelvek kárára teszi kizárólagossá a többségi nyelvhasználatot, szorítja vissza a magánélet szintjére, teszi másodrendűvé többek között az ott élő magyarság anyanyelvét. A kétségtelenül meglévő negatív folyamatokkal párhuzamosan 1990 óta a szerző szerint javultak a magyar nyelv nyilvános használatának a lehetőségei, pl. a szaknyelvek és az elektronikus sajtó területén. Mivel a kisebbségi nyelvek egyike sem számít hivatalos nyelvnek, a közigazgatásban sajnos a tisztviselők számára a magyar településeken nem kötelező az ott élők nyelvének az ismerete. A hivatalnokok magyarul tudó része sem ismeri jól a magyar nyelvű közigazgatási terminológiát, így kifogásolható nyelvi szinten teszik közzé a hivatalos közlemények magyar szövegét. Szabómihály joggal bírálja a felvidéki magyar politikai elit szimbolikus nyelvpolitikáját, amely a kopjafa-, szobor- és emlékműállításra nagyobb hangsúlyt helyez, mint „a verbalításra, a szöveges jelenlétre, a magyar nyelvű közéleti feliratokra, holott ez a szlovákiai magyar közösség nyelvi megmaradása szempontjából hosszabb távon az előbbinél nagyobb jelentőségű.” Az egyoldalú kétnyelvűség, a szlovák és a magyar nyelv nem egyenrangú viszonyának az elfogadása, az ott élők magyarnyelv-használatának a helyességére is kihat: egyfajta keveréknyelv alakul ki, többségi kölcsönszavak szüremkednek át az édes anyanyelvünkbe.

Bárczi Zsófia irodalomtörténész, a nyitrai Konstantin Egyetem oktatójaként, egy a hallgatók között lefolytatott vizsgálat eredményeit összegzi. A kollektív identitás és az irodalom összefüggését kívánták feltárni a Vančone Kremmer Ildikóval közösen összeállított kérdőíves felmérésük révén, amelyet nyitrai, besztercebányai, révkomáromi és pozsonyi magyar szakos egyetemisták körében végeztek. Alapfeltevéjük az volt, hogy a nemzeti tudat „formálására különösen azok a szövegek alkal-

masak, amelyek a nemzeti önazonosság valamely komponensét tudatosan tematizálják, azaz irodalmi fikcióba ágyazva mondják el a közösségnek azt, amit önmagáról tudnia kell.” A vizsgálat eredménye egyfelől lesújtó: csupán minden negyedik olvasott Grendel Lajos-művet, s az összes többi szóba jött felvidéki magyar író olvasottsága – beleértve a világirodalmi szintű Márait is – jóval 10 % alatt volt! S bár a kétharmaduk szerint közösségükben az irodalom kollektív identitásképző szerepe vitathatatlan, joggal teszi fel a kérdést a tanárnő, mennyire tekinthető ez a válasz hitelesnek. Véggövetkeztetése továbbgondolásra érdemes: *„Elképzelhető, hogy a szlovákiai magyar irodalom (vagy általában: az irodalom) egyáltalán, nemcsak mint szövegek együttese, az olvasás folyamatában fejt ki identitásalkotó szerepét, hanem a csoportazonosság alapját képező összetartozás-tudat tárgyaként is. Azaz jelképként kezd működni. Mint mondjuk a zászló vagy a korona. Szimbolizálódik.”*

Popély Gyula történész, a Károli Gáspár Református Egyetem volt rektorhelyettese, két évtized magyar oktatásügyét tárja elénk a Felvidéken. A két világháború között a megmaradásért vívott heroikus küzdelem színterei volt az alap-, a közép- és a felsőfokú iskolák. Mint más elcsatolt területeinken, északon is tömegesen tagadták meg az impériumváltás után a hűségesküt a tanítók és tanárok, ami után kiutasították őket az utódállamból, követve azokat, akik már korábban, önként távoztak. Helyükre többnyire a cseh országrészekből átirányított pedagógusok érkeztek a „csehszlovákosítás” fő színtereivé tett oktatási intézményekbe. Magyarellenes szellemben tanítottak tehát az állami iskolákban, de a felekezeti iskolák államosításától, tanintézeti alapítványok, közép- és szakiskolák felszámolásától, a megmaradt tanerők elbocsátásától, az oktatás nyelvének erőszakos megváltoztatásától sem riadtak vissza. A magyar iskolafenntartókat megfigyelés alá vonták, besúgóhálózatot építettek ki a tanulók, a szülők és a pedagógusok körében. A jogtiprások ellen az érintettek tüntetéseket és nagygyűléseket szerveztek.

Az agresszív nacionalista Szlovák Liga az iskolai szlovákosítást tekintette az egyik fő küldetésének. A magyar falvakba betelepített, többségi állami alkalmazottnak több mint kétszáz szlovák iskolát szervezett meg, amelyeket korszerűen felszereltek, majd különböző kedvezményekkel – ingyenes tankönyv, ruházat, étkeztetés – elkezdték a magyar gyermekeket fokozatosan átcsábítani. A nemzeti önfeladás magatartásmódja ekkor indult meg a szülők körében, amely ellen a ko-

rabeli magyar nemzetpolitikusok szót emeltek, egyikük például így: „*az idegen nyelvű iskolában más kultúra lopódzik a gyermek lelkébe. Nem ismeri a saját múltját, történelmét, irodalmát. Mindaz, ami nemzeti érzését érzelmileg alátámaszthatná, nem jut el hozzá (...). Nem fog tudni együtt érezni nemzetközösségével, felemás lesz, vagy a legelső alkalomkor, ha érdekei úgy kívánják, átpártol más nemzetiségbe.*” A szlovákosítás következtében 1922 után a magyar nyelvű felsőoktatás is megszűnt a Felvidéken.

A kisebbségi magyar tanárok felé a közösség vezetői maximális szakmai, nemzeti és erkölcsi elvárásokat fogalmazott meg, egyfajta missziós tudatot, a nemzetmentés magasztos harcát ruházták rájuk. A hatalom pedig épp ennek ellenkezőjét: a lojalitást, a másodrendűség aláztos elfogadását s a diákokba való átplántálását kívánták meg. A müncheni egyezmény előtti időszakot a Magyar Párt határozottabb autonómiatörekvései, a kulturális önrendelkezés iránti határozottabb fellépés jellemezte. Amikor megnőtt az esélye legalább a magyar többségű déli részek visszacsatolásának, az 1938/39-es tanév kezdetén megindult a szlovák iskolák elnéptelenedése, az asszimiláció útján elindult családok iskolaválasztási színváltozása. A bécsi döntést az ott élők döntő többsége felszabadulásként élte meg.

Vančóné Kremmer Illdikó, a nyitrai egyetem nyelvésze, a szlovákiai egyetemi tannyelv-politikáról értekezik. Szembeállítja a többségi nyelv primátusát jelentő szubsztraktív (felcserélő) kétnyelvűséget, a nyelvi egyenjogúságot megcélzó additív (hozzáadó) kétnyelvűséggel. A magyar felsőfokú nyelvtanulás lehetőségét is számba veszi északi szomszédságunkban: a legteljesebb magyar nyelvűség a révkomáromi Selye János Egyetemen biztosított, ugyanez már csak részben valósul meg a pozsonyi Comenius, a nyitrai Konstantin és a besztercebányai Bél Mátyás Egyetemen. Sajnálatos tény, hogy a magyar nemzetiségű egyetemistáknak csupán egynegyede részesül anyanyelvű képzésben! Következésképp a szerző a magyar egyetemi nyelvpolitika elsőrendű feladatául az anyanyelven történő felsőfokú oktatás megteremtését és kiszélesítését nevezi meg, amely a többségi nyelv magas fokú tudásával kell, hogy párosuljon. „*A jól kidolgozott tannyelv-politikának az egész kisebbséget érintő nyelvstratégia részének kell lennie, amelynek segítségével sikeres versenyképés jövőkép – s nemcsak az érzelmekre bató mellldöngetés – mutatható fel a kisebbségi sorsot felvállalók számára*” – állapítja meg összegzésül.

Elöljáróban említettem, hogy a kötet alapját képező tanácskozás a KITÁSZ vándorgyűlésének része volt. A rendezvényhez kapcsolódóan

helyismereti kirándulást is szerveztek a környék magyar településeire, az ott látottakat, hallottakat örökíti meg a könyvben *Pénzes István* író, magyar nyelv és irodalom szakos tanár. Párkány, Muzsla, Búcs, Szógyén és Bény jeles szülőttei, művelődéstörténeti emlékei elevenednek meg az írás lapjain.

A tanulmánykötetet *Arday Lajos* történésznek, a Corvinus Egyetem tanárának a dolgozata zárja, a Kárpát-medence több magyarlakta térségére kitekintve, a nyelv, az identitás és az oktatás tárgykörének háromszögében. A szerző a nemzeti kisebbséghez tartozás tudatát, az identitást meghatározó tényezők közé a származást, a családi hátteret, a nyelvhasználatot, az anyanyelvi oktatásban való részvételt, a vallást és egyházi életet, a tömbben vagy szórványban élést, az állam kisebbségpolitikáját valamint az anyaország helyzetét és kisebbségpolitikáját sorolja. E változók mentén vizsgálja először a felvidéki nemzetrészünket, amelyet a „leg”-ek népének ítél: részarányuk az ország népességén belül az elcsatolás óta egyharmadára csökkent, a legpolgárosultabbak, a legszekularizáltabbak, s a nemzeti önfeladásban is az élen járnak. Megerősíti a korábbi tanulmányírók tapasztalatát a magyar nyelv visszaszorulásáról, a kisebbségi iskolaügy gondjairól, a többségi diszkriminációról. Kárpátalján szintén ukránosítják a magyar iskolákat, az érettségien és a felvételin már nem lehet anyanyelvünket használni.

Erdély tömbhelyzetű vidékét, a Székelyföldet a megmaradás szempontjából erősnek minősíti, de látja a szórványok gondjait, amelyet egyre inkább az értelmiség és az intézményrendszer apadása jellemez. Ide sorolja a moldvai csángómagyarokat, de a hozzájuk hasonló létviszonyok között élő szlavóniai és őrvidéki néptöredékünket is. Ugyanakkor a kis létszám ellenére erősebb a magyar nemzettudat és jobb az oktatási, művelődési és tömegkommunikációs helyzet, Arday szerint Szlovéniában és a horvátországi Drávaszögben, illetve Eszék városában. Szót ejt a magyarországi kedvezménytörvény hatásairól, a keresztyén vallások nemzetmegtartó szerepéről és a magyar ajkú cigányoknak a magyarságról való leválasztási szándékáról és a „magyar kártya” politikai kijátszásáról Szlovákiában. Joggal bírálja az EU-t, mert nincs kisebbségvédelmi politikája, intézményrendszere, az ET-nek és az EBESZ-nek csak kartái és ajánlásai vannak, amelyek nem kötelező érvényűek. *„Nyugati politikusok 'pártatlan és elfogulatlan' álláspontból nem tudnak, vagy nem akarnak különbséget tenni az agresszor és annak áldozata között”* – állapítja meg.

Arday Lajos egy ilyen helyzetben egyfelől érzékeli, hogy a mindenkori magyar kormányok cselekvési tere a határon túli nemzetrészeink

védelmében, igen szűk, többnyire a kétoldalú egyezmények és vegyes bizottságok területére korlátozódik. Komoly lélektani csapásnak tartja a kutató a 2004. december 5-ei, a kettős állampolgárságról szóló népszavazás negatív kormányzati kampányát, valamint a Kárpát-medencei magyarsággal foglalkozó anyaországi intézményrendszer folyamatos beszűkítését. Befejezésül megállapítja, hogy „*közép- és hosszú távon javíthat a határon túli nemzetrészek tudati és anyagi helyzetén a nemzet egésze iránt elkötelezett kormányú, megerősödött Magyarország, és egy, a közös múltra, mentalitásra és értékekre alapozott (közép-)európai identitás kialakulása.*”

Ha a hat, többszerzős konferenciakötet mellé vesszük egyes, a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület köréhez tartozó *kutatók saját köteteit*, még karakteresebbé válik a műhely tudományszervező jellege. *Zágorec-Csuka Judit* pl. itt adta közre *A Zrínyiek nyomában* c. történeti és *A családom anyanyelve* – a muravidéki magyarok identitása tükrében c. nyelvészociológiai kötetét, az előbbi horvát nyelvű változatának (*Tragom Zrinskih*) is társkiadója volt az egyesület. A szintén Alsólendván élő pszichiáternek, *Hagymás István*nak az *Utazások Fellinivel* c. filmelemzéseit, a *Magsejtés* c. asztrálmitológiai esszékötetét és *A mítikus József Attila* c. monográfiáját hasonlóképpen az egyesület jelentette meg. E sorba illeszkedik *Székely András Bertalan* *Határhártyák* c. kisebbségtudományi kötete, valamint az általa szerkesztett *Varga Sándor* emlékkönyv is, amely a legnagyobb szlovéniai nemzetiségpolitikus életútján keresztül, a népcsoport elmúlt háromnegyedszázadának a történetét eleveníti meg.



A Muravidék BKKE kiállítás-megnyitója, könyv- és folyóiratbemutatója a ljubljana-i magyar nagykövetségen. A képen balról jobbra: Dr. Zágorec-Csuka Judit, Dr. Hagymás István, Dr. Székely András Bertalan és Ruda Gábor

Összegzésként, elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy a pilis-vörösvári civil szervezet a közép-európai magyar és nem magyar kisebbségek társadalomkutatásának számottevő színhelye, ill. ösztönzője. Mint ilyen, határainkon innen és túl joggal vívott ki tiszteletet és megbecsülést. A kulturális és művészeti központként is működő, többfunkciós intézményhez hasonlóról nemigen tudunk térségünkben. Működése elképzelhetetlen volna egy olyan jó képességű, a szervezésben és pályázásban valóban professzionális vezető nélkül, mint Ruda Gábor. Tapasztalatait bizonyára szívesen megosztja másokkal, de az elért szintet nem lesz könnyű elérnie annak, aki hasonlóra vállalkozik.

(2009)

Kisebbségek és kisebbségügy Magyarországon – a honfoglalástól a szabadságharcig*

Most, amikor lassan ötödik éve (nem be-, hanem) visszakerült hazánk az európai vérkeringésbe, egyre kézzelfoghatóbbá válik, hogy egy soknyelvű, soknemzetiségű, sok vallású, mentalitású közeg, amelyhez immár tartozunk. A *kulturális sokszínűség* – bár az ún. „nagy” nyelvek, kultúrák dominanciája folytán egyenrangúságról nem, de egyenjogúságról igenis beszélhetünk – máig is egyik alapértéke, megkülönböztető jegye az egységesülő Európának. A kitágult világgal együtt jár a különbözőséggel való mindennapos találkozás, a saját értékeinkkel való összevetés, nyitottságunk avagy elutasításunk, a beleérző képesség és a tolerancia folyamatos próbája. A nyelvi, kulturális, hit- vagy gondolkozás béli homogenitás viszonyai közül az európai közösségbe érkezve, a *diverzitással* találkozó egyének vagy csoportok jóval nagyobb beilleszkedési nehézségekkel kerülhetnek szembe, mint azok, akik saját korábbi viszonyaik között már az elmúlt évszázadokban is találkozhattak a pluralizmussal, sőt országaik berendezkedése eleve – az adott kor viszonyaival összhangban álló – bizonyos fokú autonómiát biztosított a társadalmi különböző rétegeinek.

* Előadásként elhangzott a „Románok, magyarok egymás mellett és együtt Európában” c. szimpozionon, Budapesten 2008. június 27-én.

A kezdetekről

Nos, Magyarország s a mindenkori területén élők ez utóbbi típushoz tartoztak, illetve tartoznak. Gondolják csak meg: már az őshazából a Kárpát-medencébe vándorló magyarság etnikai többrétegűségét is korabeli történeti források, nyelvi, régészeti érvek támasztják alá. A honfoglaló őseinkhez csatlakozott *kabarok* pedig a mostani fogalmaink szerint már akár nemzetiségnek is tekinthetők. Mai településterületünkre érve, *szláv és avar* néptöredékek fogadták eleinket, akik vagy módosultan megőrizték eredeti azonosságukat (pl. a magyarországi szlovének egy része bizonyosan a honfoglalás-kori szlávok egyenes leszármazottjai, s bár a székelyek eredete vitatott, László Gyula szerint késő-avar, a néphit szerint hun-székita származásuk valószínűsíthető, a nyelvészek a népvüket bolgár-török eredetűnek tartják), vagy feloldódtak a magyarságban, de műveltségük kölcsönösen megtermékenyítette egymást.

Az Árpád-házi uralkodók – a kor szokásainak megfelelő – dinasztikus, gazdasági, kulturális, katonai és más érdekeiktől indítatva támogatták idegen egyének, csoportok, közösségek megtelepedését. Államalapító királyunk, *Szent István*, a fiához, Imre herceghez írott Intelmeiben a hozzájuk való viszonyulás időszerűségét napjainkig nem veszített példáját adja. Érdeemes szó szerint idéznünk a mű VI., *A vendégek befogadásáról és gyámolításáról* szóló fejezet jellemző gondolatait: „*a vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a Római Birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőségesse a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról. Róma bizony még ma is szolga volna, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiképp különb-különb tájakból és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Einnél fogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsd, és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.*”

Az elmúlt évtizedek történelemtanításának torzításai ellenére állíthatjuk, az etnikai türelemnek ez a szellemisége az újkorig végigvezethető a magyar história évszázadain. Jelen dolgozat a fenti attitűd tizenegy évszázados folyamatosságának az összefoglalására tesz kísérletet dióhéjban.

Géza fejedelem a nyugati kereszténység terjesztésére hívta be az első hittérítőket *német* földről. Közismert, hogy az első királynénk, Gizella környezetében érkeztek további szerzetesek, lovagok, katonák, nemesek, mesteremberek ugyanezen nyelvterületről, Bajorország mellett elsősorban svábok Baden-Württembergből. Ők – birtokokat és tisztségeket kapván, hitéleti szerepük mellett – alattvalóikkal a közigazgatás, a mezőgazdaság, az ipar, az építészet és az életmód alakításában is tevőlegesen részt vállaltak. Az Árpád-korban nyugatról több hullámban érkeztek latin népekből származó hospesek: elsősorban *vallonok* és *olaszok*. Városokban és szőlőtermő vidékeinken kereskedéssel, iparral és szőlészet-borászattal foglalkoztak, de közöttük is akadtak szerzetesek. Emlékket település- és családnevek, borfajták őrzik.

Nemcsak nyugati, hanem keleti népek is kerültek ebben az időben a Kárpát-medencébe. Dinasztikus házasságok, birtok-adományozások, hadi cselekmények révén *besenjó* csoportok telepedtek le az ország több vidékén, s láttak el határőrizetet. A hasonlóképpen türk eredetű *uzok* a székelyek közé kértek s kaptak bebocsátást. A *kunok* – a mai kazakok ősei – szintén Belső-Ázsiából származnak, s az előretörő mongol hadak elől menekültek Magyarországra, második hullámuk a tatárjárás után érkezett. Fegyveres szolgálat fejében új szállásterületükön – a Kis- és Nagykunságban – megtarthatták nemzetségi szervezetüket, kiváltságaitkat és sajátos önkormányzatukat, nyelvüket is őrizték a reformációig. Az alán eredetű és iráni nyelvű *jászok*, hasonlóképpen a katonai szolgálataikért részesültek területi autonómiában, kollektív szabadságjogokban, egészen a kiegyezés utánig.

Az *izmaelita* szóval valamennyi arab népet illették latin nyelven, később minden muzulmánnt illették alatta. Hazánkba, mint vámosokat hívta be Taksony vezér őket a XI. században. Etnikailag volgai bolgárok voltak, magyar nevük a böszörmény. A feudális anarchia következtében megerősödött főpapi rend követelésére – sajátos szokásaikat nemkívánatosnak minősítve – a népcsoportot a XIII. században kiutasítják az országból.

Falusi és városi németséget folyamatosan telepítettek le később is a királyi birtokokon. A tatárjárást, majd a török megszállást követően érkeztek újabb hullámaik az ország területére. A földesúri terhek könnyítését, egyes helyeken külön ispánságot, az általuk alapított felvidéki bányavárosokban sajátos polgári közigazgatást alakíthattak. II. Endre

1224. évi szabadságlevele (Andreanum) alapján, Báthori István és I. Lipót által megerősítette, nagyfokú területi autonómiát és kollektív jogokat valósíthattak meg az *erdélyi szászok*, amely 1876-ig fennállt. E jogokhoz társult az 1557., 1564. és 1568. évi tordai országgyűlések által biztosított *vallásszabadság*, amely az evangélikus szászsgót a hitélet területén is védte. A *szepességi szászok* (Zipser = cipszer) szintén különös közjogi helyzetben élhettek V. István magyar király 1271. évi szabadságlevele révén. Hasonlóképpen erdélyi néptestvéreikhez, közösségi jogaikkal – saját előjáró- (Landgraf) és lutheránus papválasztási, vadászati, halászati, erdőirtási és bányanyitási jog, csak a királynak köteles adózás, háború esetén katonaállítás, külön belső jogrendszer – az időnkénti megszakítások és megnyirbálások ellenére, a megyerendszer kiegészés utáni átalakításáig élhettek. Az alsó- és felső-magyarországi *bányavárosok németsege* I. István, majd II. András kisebb telepítéseit követően, főként a tatárjárás után gyarapodott. IV. Béla kiváltságlevele városi rangot, belső önkormányzatot („selmecsi jog”) biztosított a számukra, amelyet utódaik megerősítettek. Károly Róbert ezeket bányaművelési monopóliummal egészítette ki, aminek eredményeképp pl. Körmöcbánya az európai aranykitermelés élére került.

A 822 óta létező önálló *horvát* állam első királyi házának kihalása (1091) után, a király özvegyének, Szent László nővérének a kérésére, uralkodónk elfoglalta Horvátországot, amely 1918-ig a Magyar Korona társországának számított. Saját önkormányzattal, országgyűléssel (szábor), belső jogrendszerrel, nemzeti szimbólumokkal, katonasággal rendelkezett, területi autonómiájának mértéke a mindenkori bel- és külpolitika erőviszonyaitól függött. Élén a bán állott, aki egyben az ország főbírói és a szábor elnöki tisztét is betöltötte. Az ország territórium a történelem folyamán változott, Dalmácia és Szlavónia (a Dráva és a Száva közötti terület) 1526-ig a magyar állam részét képezte. A horvát nemesek közül sokan emelkedtek magas magyar méltóságokba, elég, ha Vitéz Jánost, Janus Pannoniust, Fráter Györgyöt, a Frangepánokat, az Erdődyeket vagy a Zrínyieket említjük. A török elől, illetve a dűlást követően Belső-Magyarország nyugati és déli területeire, Pest-Budára sok horvát települt, közöttük a gradistyei (Vas, Sopron és Moson megyei), a Mura és a Dráva menti, a baranyai és bácskai sokác, bunyevác népcsoportjaik. Katolikus vallási és nyelvi-kulturális autonómiájuk, anyanyelvű iskoláik itt is megvoltak. A bosnyák ferences rendtartomány,

pápai engedéllyel a XVI. századtól Magyarországon is működhetett, ami döntő szerepet játszott az itt élő horvátság megmaradásában: a XVII. századtól ontotta az anyanyelvű hitbuzgalmi irodalmat.

A *szlovákok* kisebb részben a honfoglaláskor, itt talált, hegyvidéki morva-szláv szórványok leszármazottai, nagyobb részt pedig a XIII-XIV. században, a magyar királyság északi vidékeire, cseh és lengyel népelemek összeolvadásából létrejött új nép. Az együttélésünk a Kárpát-medencei népek közül talán velük volt a legintenzívebb: a hasonló életmód, vallás, társadalmi helyzet, a nyelvhatárokra sok kulturális át-kölcsönzést, vegyes házasságot, mindkét irányú beolvadást vagy kettős identitást eredményezett. A középkorban kiváló fegyverforgatóik várjobbágyokká váltak, akik közül sokan a köznemesség soraiba emelkedtek. Később számos katolikus, evangélikus főpapot, tanárt, honorációt értelmiségit adtak az országnak, akik közül nem egy a magyar mellett anyanyelvén, latinul és németül is kifejtette tevékenységét. A török kiűzése után spontán migráció vagy szervezett telepítés révén nagy tömegek kerültek a Dél-Alföldre, amibe a korabeli Partium, a Bánság ill. Bácska egyes részei is beleértendők.

A *rutének (ruszinok)* eredetéről több elmélet is kering. A legvalószínűbb, hogy a magyar honfoglalás után Kárpátalján és a szomszédos területeken élt fehér horvát, különböző keleti szláv, valamint a későbbi évszázadokban szlovák, szerb, román, német és magyar népelemek egybeolvadásából keletkeztek. Miután a nemzetté válás stádiumáig nem jutottak el, nemzetiségi voltukat épp Ukrajnában vonják kétségbe. Nagyobb tömegek a tatárjárás után, IV. Béla földesurainak betelepítései nyomán érkeztek a halicsi fejedelemségből. Pásztorokként és jobbágyokként, erdőmunkásként éltek, nagy szegénységben, kulturális elmaradottságban, szinte a XX. századig. A görög katolikusok (az 1646-os ungvári unió során írták alá papjaik az ortodoxiából a katolikus egyház kebelébe térést) máig gyakorlatilag nemzeti vallásnak számít körükben. Miután szinte egy emberként álltak a nagyságos fejedelem mellé, Rákóczi „gens fidelissimá”-nak, a leghűségesebb népnek nevezte őket – magyar orientációjuk máig meghatározó.

A később *románnak* nevezett vlach pásztornép beszivárgása a Balkánról Erdély egyes hegyvidékeire a XII. század végén kezdődött. Tömeges megjelenésük a tatárjárás után történik, királyi és földesúri telepítés révén. Vezetőik neve után ún. kenéz univerzitásokba szerveződtek

a dél-erdélyi királyi uradalmakban, majd Máramarosban, ami belső öngazgatást jelentett. Katonáskodó kenézeik a kapott kiváltságok révén a magyar nemesség részeivé váltak. A török uralom következtében elnéptelenedett területekre – Erdély mellett a délkeleti Alföldre is – tömegesen vándoroltak be, Mária Terézia az erdélyi határőrvidék szervezésekor is épített rájuk. Lévén görögkeleti, később (1699-től) részben görög katolikus vallásúak a magyar jog nemcsak hitük szabad gyakorlását, hanem sokrétű egyházi és oktatási autonómiát, közigazgatási nyelvhasználatot biztosított a számukra.

Az Árpád-házi királyok katonai és dinasztikus kapcsolatai a *szербek*-kel (pl. II. Béla szerb feleségének kísérete révén) már abban az időben kimutatható jelenlétüket hozták magukkal pl. a Csepel-szigeten. A rigómezei csata (1389) után Zsigmond király hatalmas birtokokat adományozott Dél-Magyarországon Stefan Lazarević (Lázár István), majd Djordje Branković (Brankovics György) fejedelmeknek, hogy védelmet nyújtsanak a török betörések ellen. A despoták e vidékekre szerb parasztokat, szabados hajdúkat, végvári katonákat telepítettek. Főnemeseik, belépve a magyar arisztokrácia soraiba, magyar zászlósurakká lettek, birtokokat kaptak Belső-Magyarországon, minek folytán szerb telepek jöttek létre végig a Duna mentén, fel Győrig, Észak-Magyarországon pedig Hevestől Kárpátaljáig, a Hajdúságig. A beköltöző szerb köznépek a magyar királyok vallásszabadságot és adókedvezményt biztosítottak. Bécs 1702-ben – nagyrészt a szerbekre építve – határőrvidéket szervezett a töröktől visszafoglalt Maros és Tisza közötti területen, ami I. Lipót oklevelével megerősítve a hajdúkéhoz hasonló katonai-nemesi jogállást, görögkeleti egyházi, oktatási és kulturális, bizonyos fokig területi autonómiát jelentett a számukra. Mivel az udvar e jogokkal igyekezett őket közvetlenül Ausztria alattvalóivá tenni, szabadsághüzdelmekben többnyire a magyarellen oldalon harcoltak, kivételt ez alól pl. Damjanich vörös siphásai képeznek.

A sokáig vendeknek nevezett *szlovénség* – mint említettük – már a honfoglalás előtt Pannóniában élt, Zalavár központtal néhány évtizedig kora feudális államalakulatot is létrehozta, a frank birodalom hűbéreseként. Időszakos nyugatra húzódásuk után, a XII. században a szentgotthárdi cisztercita apátság telepítette őket nagyobb számban a Rába és a Mura folyók közti vidékre. A szerzetesrend jobbágycsaládjai mellett a szomszédos Batthyány- és Bánffy-birtokokra is kerültek szlovén-

nek. A Vas és Zala megyei zöm mellett Somogy és Moson megyébe is kerültek szórványaik, a múlt században pedig idénymunkásként az ország más, termékenyebb vidékeire is eljutottak. Többségük római katolikus – tájnyelvükön magyar helyesírással írott hitbuzgalmi irodalmat is teremtettek –, de a reformáció lutheri ága is megérintette őket. (Protestantizmus Szlovéniában máig csak a Muravidéken található.) Anyanyelvi iskolarendszerük is kiépült. Mivel az osztrák tartományokban (Krajna, Stájerország) élő nemzettestvéreikkel alig volt kapcsolatuk, nyelv és közösségi tudat szempontjából számottevően külön fejlődtek. Egyes elméletek szerint a vend – bár a szlovénnel rokon, de – önálló, nem a déli, hanem a nyugati szlávsághoz tartozó népcsoport.

A katolikus *bolgárok* elci, szintén a török elől menekülve, a XIV. században, majd később több hullámban nyertek bebocsátást Dél-Magyarországra, I. Lajos és utódai által, ferences szerzetesek segítségével. A Szentendrei-szigetre meg Brassóba is eljutottak. A Bánság török kiűzése utáni újratelepítése óta, jelenlétük azon a vidéken folytonos. Az újkori bolgár államiság megteremtését (1878) követően, a Monarchia és Bulgária szövetségi jó viszonya többek között az intenzív kertkultúrát képviselő bolgárkertészek Magyarországra települését is magával hozta. A Közép-Bulgáriából Baranyába, Csongrádba, Pest megyébe érkező gazdálkodók hiányt pótoltak, modernizációt képviseltek a magyar agráriumban, nem konkurenciát láttak bennük, ezért a hatóságok is támogatták letelepedésüket. Ideiglenes idénymunkának tekintve ittlétüket, a legutóbbi időkig megtartották bolgár állampolgárságukat, a téli időszakra korábban sokan hazaköltöztek, szoros kapcsolatokat ápolnak az óhazával. Oktatási és vallási szükségleteik kielégítésében is elsősorban az anyaországra támaszkodnak. Még az első világháború előtt országos egyesületet alapítottak, röviddel azután Budapesten megkezdte működését elemi iskolájuk, 1931-ben pedig felépült ortodox templomuk, szintén a Ferencvárosban.

Bár már szórványosan az Árpádok idején érkeztek *örmények* az országba – IV. Béla például Esztergomban földet és kolostort adományozott nekik –, nagyobb csoportjuk a XVII. században kapott befogadást, Apafi Mihály erdélyi fejedelem jóvoltából. A moldvai vajda vallási türelmetlensége elől menekültek, s alakíthattak kolóniákat Szamosújvárott, később Erzsébetvárosban, Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen és másutt. Örökös földbirtokot – a későbbi, bánsági újratelepítés időszaka-

kának kivételével – nem vehettek, csak bérelhették a földet. Foglalkozásukra nézve kereskedtek, szőnyeget szőttek, kézműipart, tímár mesterséget űztek. Az említett kulturális-szellemi központjaikban: Szamosújvárott, Erzsébetvárosban és Gyergyószentmiklóson önálló közigazgatással, igazságszolgáltatással rendelkezvén, jelentős gazdasági-társadalmi felemelkedést értek el, sokan szabad kereskedelmi joghoz, nemesi címhez is jutottak. Önkéntes elmagyarosodásuk mellett, kettős identitásukat ápolta saját örmény katolikus egyházuk, anyanyelvet is oktató alap- és középfokú iskolarendszerük. A magyar kultúrának számos – származására büszke – személyiséget adtak, közösségként 1725-től hivatalosak voltak az (erdélyi) országgyűlésbe, de helyüket ténylegesen csak 1837-ben foglalhatták el. A szabadságharc két vértanú táborköve: Lázár Vilmos és Kiss Ernő – is örmény eredetű volt. Kisebbségben érkeztek örmények menekültként Magyarországra a XX. század elején, a törökországi népiirtás után, majd a második világháborút követően, házasság vagy továbbtanulás, munkavállalás révén Szovjet-Örményországból.

Görög néven a XVI-XVII. században mindazon görögkeleti vallású kereskedőket illették hazánkban, akik a török fennhatóság alatt lévő Balkánról érkeztek. Etnikailag csak egy részük volt görög. Jelentős kiváltságok birtokában bonyolították a magyar áruk nyugatra, nyugati áruk hozzánk szállítását, ugyanakkor a Balkán felé és felől is kereskedtek. Brassóban, Nagyszébenben, Kecskeméten, Debrecenben, Szatmárban, a török kiűzése után a Hegyalján, az Alföldön, Pest megyében és a Délvidéken fordultak elő. Bár zömük rendszeresen úton volt, a XVIII. századtól társaságokba („compániákba”) szerveződtek, egyházközségeik, iskoláik száma 30 körülire emelkedett, püspökségük és pedagógiai akadémiájuk is létesült. Miután nem rendelkeztek egyházi autonómiával – az ortodox szerb egyház kebelében gyakorolhatták vallásukat –, a kereskedelemben pedig a Habsburgok egyre inkább protekcionizmust biztosítottak az osztrák-németeknek, továbbá Mária Terézia idején hűségesküre kötelezték őket, ami együtt járt török alattvalói minőségük, ezzel együtt kiváltságaik megszüntetésével az egyik oldalon, a másik oldalon viszont lehetővé vált nemesítésük, miáltal földbirtokot nyerhettek; közülük sokan asszimilálódtak, vagy elhagyták az országot. Visszavándorlásuk szempontjából fontos indítók voltak az 1822–1829 közötti, részben sikeres szabadságharcuk, az új görög állam megszüle-

tése. A második világháború után, baloldali politikai emigránsokból népi utánpótlásuk érkezett, akiknek egy része etnikailag szláv (macedón) volt. A Fejér megyei Iváncsa mellett Beloianisz néven falujuk, templomuk, iskolájuk ezután épült fel.

Lengyelek Magyarországon kis számban már az Árpádok alatt éltek a Lengyelországgal határos Árva, Szepes, Sáros és Zemplén vármegyékben. Közös uralkodóink – a Jagellók, Báthory István – idején természetesen jöttek lengyelek a kíséretükben. A borsodi Derenkre, majd onnan Emőd-Istvánmajorba a XIX. század során telepítettek lengyel agrárnépességet, akik a második világháború előtt megőrizték népi jellegüket. A szabadságharcban lengyel légió harcolt Józef Wisocky vezetésével, Bem, Dembinszky tábornokok és a lengyel tisztek, közkatonák hősiessége a két nép hagyományos barátságát erősítette csakúgy, mint a Lengyelország hitleri és sztálini lerohanását követő menekülthullám befogadása – idősebb Antall József irányításával - hazánkban. (Ebben az időszakban a világ egyetlen lengyel gimnáziuma Balatonbogláron működött!) A XX. század elején a tartósan nálunk megtelepedők számára, kulturális célokat szolgáló lengyel ház és katolikus templom, perszonális plébánia épült Budapest-Kőbányán, mindkettő máig szolgálja a közösségi életüket. Házasság, munkavállalás révén számos lengyel választja végleges lakhelyül Magyarországot, azóta is. Legrégebbi civil szervezetük a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület, amely több városban helyi szervezettel is rendelkezik.

Az indiai eredetű *cigány* etnikum a Balkán felől, a török elől vándorolva jutott el a Kárpát-medencébe a XIV-XV. században. Amíg Nyugat-Európában – életmódjuk és viselt dolgaik miatt –, üldözték őket, Közép- és Kelet-Európában a megtúrt népek közé tartoztak. Időszakos letelepedésük során fegyverkovács, tűzszerész, fémműves, zenész, borbély, lókereskedő mesterségeket és a kevésbé becsült hóhér, kém „foglalkozásokat” űzték, emellett alkalmi mezőgazdasági munkát is végeztek. Mária Terézia és II. József nagy erőfeszítéseket tett a tartós letelepítésükért, amely csekély eredménnyel járt. Zenészeik évszázadok óta s újabban képzőművészeik világszerte öregbítik a magyarországi kultúra hírnevét. Népi utánpótlást a XX. században is kaptak Kelet-Európából. A mai országterületen háromnegyedük csak magyarul beszél (*romungróké*), a többiek zöme, az ún. oláh cigányok, a *lovári* (romani) nyelvjárást használja. Főként Dél-Dunántúlon élnek a román egy ar-

chaikus nyelvjárását beszélő *beás* cigányok. Szociális és képzettségbeli hátrányaikból máig csak szerény mértékben sikerült ledolgozni, a többségtől eltérő mentalitásuk, demográfiai jellemzőik, tömeges munkanélküliségük következtében a nem cigány népességgel kialakult ambivalens viszonyuk a rendszerváltozás óta érzékelhetően romlott.

Újkori fejlemények

Több nácionál említettük már a *törökdúlás* folyamányaként, az elnéptelenedett vidékekre történt spontán migrációt ill. szervezett *újratelepítést*. Ekkor kerültek ruszinok pl. Zemplén megyébe illetve Bácskába, román diaszpórák Szabolcs megyébe, katolikus németek tömegesen – a Habsburgok által rendelkezésükre bocsátott, megkülönböztetett kiváltságokkal és kifejezetten magyarellenes éllel – a Bánságba, Bácskába, Baranyába, Tolnába, a Közép-Dunántúlra, Pest megyébe, Szatmárba és Kárpátaljára. Zömük földműveléssel foglalkozott, de érkezésük fellendítette a kézművességet és a kereskedést is. A betelepülő németek bíráikat, papjaikat maguk választhatták, községi szintű öngazgatással rendelkeztek, nyelvüket, kultúrájukat ápolhatták. Területi és egyházi autonómia híján, vegyes házasságok révén, természetes beolvadásuk nagyobb volt, mint a lutheránus szászoké. Bár Kollonich Lipót mindent elkövetett, hogy a „forradalmakra és nyugtalanságra hajló magyar vér a némettel szelidíttessék”, a szabadságharcban a városok német polgársága és a falusi németiség zöme a magyarok mellé állt, nem is beszélve a kivégzett aradi honvédtábornokok jelentős részéről. A gazdaság, a kultúra, a művészet, a tudomány, a felsőoktatás, a politika, a közigazgatás területén a magyarországi németek számottevően hozzájárultak az ország arculatának formálásához.

Ezen írás terjedelme nem engedi meg, célja sem az, hogy a *nemzetiségi konfliktusok* okát teljes mélységében feltárja. Tény, hogy a nemzetébredés koráig: a XVIII-XIX. század fordulójáig a magyar állampolgári tudat meg az otthon, családi, vallási, települési/regionális körben gyakorolt kisebbségi nyelv, tudat, oktatás és kultúra összeegyeztethető volt: büszkén vallotta magát *hungarusnak* minden magyarországi néphez tartozó. A népek kölcsönös egymásra hatása, a termelési módok, az ipari és mezőgazdasági, a tárgyi és szellemi kultúra természetes cseréje, a többnemzetiségű, többvallású területeken egymás szokásainak, nyelv-



Kossuth Lajos

vének a megismerése, tiszteletben tartása, a nyelvhatárok mentén a nem csupán egyirányú, önkéntes akkulturáció – nos ez az a *tolerancia*, ami az együttélés hétköznapjaiban, többnyire a történelmi országterület szétdarabolásáig fennállt, s amelyet pozitív hagyományaink között tarthatunk számon. A jelzett területi, egyházi, oktatási és kulturális autonómiák pedig azok a demokratikus politikai tradícióink, amelyeket – különösen az előző században, az utódállamokban történetekkel összehasonlítva – bátran vállalhatunk, akár európai példaként is állítva.

A nyelvi-kulturális, majd politikai alakot öltött *nacionalizmusok* a Habsburg Birodalom különböző népeinél többé-kevésbé egyidejűleg szökkentek szárba, a magyaroknál elsősorban az udvar németesítése ellen, a nemzeti jelleg erősítésére, a nemzetiségeknél pedig többnyire magyarellenes éllal, szintén a saját nemzeti nyelv és kultúra pozíciójának javítását célzóan. A reformkor és a XIX. század második fele közjogi gondolkodásának magvát képezte a – korabeli Európában meglehetősen elterjedt és elfogadott – *politikai nemzet (államnemzet)* fogalma, amelybe Magyarországon beleértették az összes itt élő nemzetiséget is, a jelzett kulturális autonómiaformák elfogadásával. A nemzetiségek ugyanakkor egyenrangú nemzetként szerettek volna megjelenni politikailag is. A középkori latin meg a későbbi német helyett a magyar nyelv általánossá, kötelezővé tételével a közigazgatásban, szintén ellenérzést, tiltakozást váltott ki.

Bár a magyar forradalom és szabadságharc egyetemes célkitűzéseit sokan megértették-megérezték a nemzetiségiek közül, harcoltak is értük, más részüket Bécs sikeresen szembeállította, s fel is használta ellenünk. A mai szimpózium témájából adódóan időzzünk el néhány gondolat erejéig a *román–magyar viszony* alakulásánál ebben a történelmi korban. Megkerülhetetlen tény, amely a Jókai Mór Egy az Isten c. felejthetetlen regényében is meglevenedik, hogy Avram Iancu móc származá-

sú jogász vezetésével az Érchegység románsága a magyar seregekre, nemegyszer védtelen magyar városokra támadt, ezekben ölt, pusztított mindent, ami magyar – Nagyenyed, Felvinc és más dél-erdélyi bányavárosok, falvak magyarsága máig nem heverte ki lelkileg és demográfiailag ezt a – nevezzük nevén – népirtást. Bár az elmúlt fél évszázadban a román történelmi szakirodalom ezért (is) döntően a magyarokat okolja, 1957-ben pl. Gheorghe Georgescu-Buzău a Bălcescu c. könyvében rámutat, hogy *„a románok nagy hibát követtek el akkor, amikor felültek a bécsi császári udvar uszításának és a magyar forradalom ellen támadtak. A császár elámította a románságot, azt a reménységet ébresztette benne, hogy ellenforradalmi akciójáért elismeri nemzetnek, vagyis igazságot szolgáltat neki. De hiszen alig hat évtizede, 1784-ben egy másik osztrák császár (...) kerékebe törette Horiát és Cloșcát, ezzel mutatta meg, miként értelmezi a császári 'igazságtevést'. 1791-ben pedig ugyanez a bécsi udvar süket és néma maradt, amikor az erdélyi románság alázatos kérelmet intézett hozzá, hogy ne tekintse többé 'megtűrtnek', hanem a birodalom többi nemzetével 'egyenjogú nemzetnek'.”* Tehát a történész szerint egyértelmű a császáriak felelőssége, amikor Kossuthék ellen fellázította a rácokat, a szászokat, a horvátokat, az oláhokat, *„hogy lennének saját jó magyar testvéreiknek gyilkosai”*.

Beke György, a nemrég elhunyt erdélyi író egyik kötetében olvasom, hogy *„e kíméletlen küzdelem közepette érkezett Erdélybe Nicolae Bălcescu, a kiváló történész és államférfi, az 1848. júniusi havasalföldi forradalom szellemi vezére, aki a békítés szándékával jött az Érchegységbe, Iancu táborába. Két ízben is járt itt, 1848 őszi és 1949 tavaszán. (...) Második útjára elkísérte Bălcescut egy havasalföldi román forradalmár író és lapszerkesztő, a magyar szabadságharc talán legőszintébb román barátja, Cezar Bolliac. A bukaresti forradalom bukása után szülővárosából Erdélybe menekült, egy ideig Brassóban élt, ahol Bem tábornok megbízásából hadi lapot szerkesztett románul.*

Szegeden a román forradalmárok azonnal tárgyalásokat kezdenek a magyar kormánnyal, illetve Kossuth Lajos kormányzó-elnökkel. Július 14-én békekötési tervezetet írnak alá. Eszerint a forradalmi kormány vállalja egy román zászlóalj és egy fél tüzerűteg felállítását és fenntartását (...) Az egyezményben kikötötték, hogy a román légő vezényleti nyelve a román lesz. A légiósok egyenruhája különbözött volna a magyar seregtől (...) piros-sárga-kék román nemzeti színek jellemezték volna (...) Ez az elképzelés a román népfelség egyféle elismerését jelentette”.

A kibékülés, sajnos későn érkezett: a császári-cári túlerő néhány héten belül leverte a másfél évig tartó szabadságküzdelmet. Mindamellet

a sorsközösség vállalásának, a kisebbségi jogok elismerésének szép dokumentuma az 1849. évi magyar–román megbékélési nyilatkozat és a szabadságharc végnapjaiban született *nemzetiségi törvény*.

Vázlatos áttekintésünkből kiderülhetett, hogy a magyar állam tizenegy évszázados fennállása alatt, minden korban folyamatos volt más népek egyéneinek és csoportjainak a tartós jelenléte. Az ország nyelvi-etnikai sokszínűségére mutatott rá már 1798-ban Schwartner Márton, a hazai statisztika kiemelkedő alakja: „In keinem Lande der Welt, sind vielleicht mehrere Sprachen – und eben deswegen auch so viele Nationen – einheimisch, des in Ungern”, vagyis: *„Talán nincs még ország a világon, amelyben több nyelv, és ennek következtében oly sok nemzet honos, mint Magyarországon.”* Hazánkban tehát a sokféle nép és vallás nem pusztá érdekesség, hanem egyedi tulajdonság, jellemző, lényegi sajátosság. Ahogy a kitűnően rajzoló osztrák katonatiszt, Joseph Heinbacher von Bikkessy 1820-ban, a magyarországi öltözeteket bemutató albumában rámutatott: „Das Königreich Ungern ist Europa im Kleinen!”, tehát: *„A Magyar Királyság: Európa kicsiben!”* E gondolatot Bikkessy viszont a korszerű magyar néprajz megalapítójától, a magyar-szlovák kettős identitású Csaplovics Jánostól/Ján Čaplovičtól vette át, aki ezt nyelvünkön az 1822. évi Tudományos Gyűjtemény oldalain pontosította: *„Nem csak természeti állapotjára, és a természet ajándékaira nézve is Magyar ország Európa kicsinyben, – mert majd nem minden Európai néptörzsökök, nyelvek, vallások, foglalatosságok, Cultura grádusok, s végre élet módok, erköltsök és szokások is itten találják fel Hazájokat.”*

Számunkra és hozzánk tehát nem 2004. május 1-jén érkezett el Európa s az európaiság, hanem azon kevés nemzetek közé tartozunk, akik – nem csupán természetünkből adódóan, hanem első királyunk intelmei óta, jogszabályok, gyakorlati megoldások, autonómiák egész sorával, sokszor a földrész nyugati felét megelőzve – kezdettől fogva alakítottuk is az európai toleranciát. A véleményalakító értelmiség, a kultúra embereinek mindenkori felelőssége, hogy a globalizáció viszonyai között e kimunkált értékek ne menjenek veszendőbe, s – akár a politika vagy a gazdaság ettől eltérő törekvéseire is rámutatva – biztosítsuk a feltételeket a jövőben is a csoportjogok érvényesüléséhez, a kulturális sokszínűség megőrzéséhez.

Polgárháború után megbékélés: magyar–román kézszorítás százhatvan esztendővel ezelőtt¹

1849. július 14-én a szegedi Kárász-házban Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója és Nicolae Bălcescu, az emigrációba kényszerült havasalföldi politikus aláírták a magyar–román megbékélési tervezetet. A 160 évvel ezelőtt történt rendkívüli esemény alkalom az előzmények és az utána történtek vázlatos áttekintésére, továbbgondolására.

A XVIII–XIX. századi közép- és kelet-európai nemzetébredések közös jellemzője, hogy az érintett népek többé-kevésbé egymás ellenében fogalmazták meg közösségi elvárásaikat. Ezek egy része nyelvi-kulturális, más részük közigazgatási program. Volt, aki a Habsburg Birodalmon, a történelmi Magyarországon belül, más nemzetek már egy leendő nemzetállam vízióját elképzelve törekedtek jogaik kivívására.

A reformkori magyar nemesség és értelmiség – a kor hazai és európai szellemiségével összhangban – egységes politikai nemzetben gondolkodott, ugyanakkor az ezeréves hagyományoknak és a keresztény univerzalizmusnak megfelelően a területén élő népi, vallási közösségek privilégiumait, szabadságait régóta biztosította. 1848/49-ben a szabadelvű magyar politikusok úgy vélték, hogy a társadalmi-politikai modernizáció, a minden nemzetiségnek biztosított polgári jogegyenlőség és a Béccsel szemben kivívható nemzeti függetlenség elkerülhetővé teszi a magyar és nem magyar nemzeti mozgalmak egymásnak feszülését. A politikai szabadság által megteremthető politikai érdekközösség a nemzetiségek jó részét valóban a forradalom és szabadságharc mellé állította, más közösségeken belül megoszlottak a vélemények, végül volt olyan nép, amely zömében szembeszegült a magyarsággal, sőt fegyveresen Bécs szövetségeseként harcolt.

A magyarországi románság a középső típust képviselte: amíg a szűkebb országterületen élők – beleértve a pesti románok mozgalmát is – a Szent István-i Magyarországot ismerték el hazájuknak, elfogadták az uniót Erdéllyel, addig az erdélyiek a saját nemzeti jogaik kiharcolásának nem csupán a politikai, hanem a fegyveres módját választottak, engedve Bécs „oszd meg és uralkodj” szirénhangjainak, emellett a követel-

¹ Elhangzott ünnepi beszédként a budapest-belvárosi Kossuth-szobor előtt a fővárosi románok Kossuth–Bălcescu megemlékezésén, 2009. július 10-én.

seik teljesítéséig nem voltak hajlandók elfogadni Magyarország és Erdély unióját. A két román tábor nyílt polémiát folytatott ebben a kérdésben, és nem is jutottak egyezésre.²

Az erdélyi románság az osztrák császárnak tett hűségeskü fejében autonómiát, önálló nemzeti létük elismerését, közigazgatási és igazságszolgáltatási saját nyelvhasználatot, arányos országgyűlési képviselket, saját nemzetőrséget, egyházi önállóságot, a papságuknak pedig méltányos állami támogatást, nemzeti egyetemet és közoktatást követelt. Célkitűzéseik között évenként összehívandó önálló nemzeti gyűlés, az Erdély összes nemzetéből megalakítandó általános gyűlés, új erdélyi alkotmány, állandó nemzeti komité szerepelt – ez utóbbit a Nagyszebenben létesített Román Nemzeti Bizottmány jelentette.

A második balázsfalvi nemzeti gyűlés után, 1848 októberében Avram Iancu és a Habsburgok által buzdított felfegyverzett román csapatok kisebb hadjáratot indítottak a magyarok ellen. Az ősz folyamán tucatnyi magyar település lakosságát megszárolták le, amit januártól tavaszig újabb települések, közöttük a Nagyenyed, Zalatna és Abrudbánya lakói ellen különös kegyetlenséggel végrehajtott valóságos népirtás követett. Dél-Erdély magyarsága akkor csökkent le olyan mértékig, hogy máig képtelen volt kiheverni. A későbbi összecsapásokban esett el a márciusi ifjak jeles alakja, Vasvári Pál is.³

Az igazság másik oldala, hogy Ioan Dragoş Bihar megyei román képviselő – akinek javaslatára a debreceni Nagytemplomban ülésező Országgyűlés kimondta a Függetlenségi Nyilatkozatot –, áprilisban vállalta a közvetítést az érchegyeségi román felkelők és az alakulófélben lévő Szemere-kormány között. Vitte is magával Kossuthnak a kérésére írásba foglalt sorait arról, milyen feltételekkel lehet szó megbékélésről, egyben jelezve, hogy a román nemzeti követelések jelentős hányadát a magyar állam biztosítaná. A korabeli hadi hírek tökéletlen áramlása, többszörös félreértések és magyar katonai baklövések miatt azonban a megbékélés, a fegyverszünet sem jöhetett egyelőre létre, sőt újabb polgári halottak ezreit – közöttük a békehírnökét – követelte.⁴

² Petrusán György: A magyarországi románok politikai mozgalmi 1848-tól Trianonig I. = Változó Világ 29., Ismeretterjesztő könyvtár és elektronikus tudásszolgáltató VIII. évfolyam, é. n., szeptember 2. (internet)

³ Kovács Emőke: Kossuth, a tömeggyilkos = Magyar Hírlap, 2007. január 17.

⁴ Kovács István: Eltékoztolt történelmi alkalom (Hermann Róbert: Az abrudbányai tragédia, 1849 c. könyvéről) = Kortárs, 2000.

Ugyanakkor a dunai román fejedelemségek több jelles alakja Erdélyben és Magyarországon szintén felismerte a magyar-román összefogás szükségességét. Cezar Boliac moldvai író, publicista és politikus pl. Brassóban emigráns folyóiratában, az *Espatriatul*-ban („A száműzött”) lelkesülten szólt Bemről és a magyar szabadságtörkevésekről, egyben rámutatott a kamarilla által félrevezetett románság tévedésére, szorgalmazva a két nép fegyveres szövetségkötését.⁵ A havaselvei⁶ volt kormányfő, Nicolae Bălcescu pedig a párizsi és konstantinápolyi román emigráció összekötő



Nicolae Bălcescu

kapcsaként tárgyalt a magyar vezetéssel egy lehetséges lengyel–magyar–román államszövetségről, felismerve, hogy Ausztria cserben hagyta a népét. Rámutatott, hogy a magyar hadsereg az egyedüli, amely akkoriban még a szabadságért harcolt, így egy román légió felállítására tett javaslatot a kormányzónál és Batthyány Kázmér külügyminiszternél, akik ezt örömmel fogadták. Víziója szerint Bem vezette magyar-román összefogás Havaselvét, Olténiát és Moldvát is felszabadíthatta volna a török és az orosz uralom alól.⁷

Júniusban Ion Gozman magyarországi román nemzetiségi képviselő levelet intézett Avram Iancuhoz, hogy a románság nemzeti létét békés

⁵ Cezar Boliac és az erdélyi nemzetek megegyezésének ügye 1849 tavaszán. In: Kemény G. Gábor (összeáll.): *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*. Tankönyvkiadó, Bp., 1962., 342-344. pp.

⁶ Havaselve volt Havasalföld régi magyar neve.

⁷ Nicolae Bălcescu tárgyalása a magyar forradalmi kormánnyal, egykorú levelezése és a mai román irodalmi emlékezések tükrében. In: Kemény G., i. m., 348-354. pp.

úton is megszerezheti, így vessenek véget a testvérharcnak.⁸ A kölcsönös erőfeszítések és a hadihelyzet eredményeképp megszületett a magyar–román kibékülési terv, amelyet a szegedi Klauzál-tér 5. szám alatti klasszicista épületben Kossuth és Bălcescu írt alá 1849. július 14-én. A dokumentum a román többségű megyék területén garantálta az anyanyelv használatát az iskolákban, a bíróságon és a nemzetőrségben. Kilátásba helyezte, hogy a román ortodox egyház elváljék a szerbtől, és a román egyház feje pátriárka legyen. A felkelőknek, akik leteszik a fegyvert teljes és általános bűnbocsánatot biztosított. A forradalom idején megfogalmazott román követelések szerepeltek a megállapodásban.⁹

Két hét múlva – több napos vita, majd Szemere Bertalan miniszterelnök az ellenzékét is megnyerni tudó, zseniális előterjesztése nyomán – az országgyűlés 90%-os többségi szavazással törvényerőre emelte a nemzetiségek jogairól szóló határozatot. A jogszabály a többi nemzetiségre is kiterjesztette a magyar-román megbékélési nyilatkozat tartalmát. A magyar nyelvet csupán országos „diplomatikai” nyelvként határozza meg, a kisebbségek nyelvhasználata pedig a megyei, helyi közigazgatásban, az iskoláztatásban, az egyházi és más ügyekben hasonlós lett volna a románoknak megígértékhez.¹⁰

Eftimie Murgu nyomban indult a határozattal az Érchegységben ellenálló románok megbékítésére, aminek nyomán Iancu augusztus 3-án Topánfalván semlegességi nyilatkozatot tett.¹¹ Öt nap múlva Kossuth parancsban rendelte el a románokkal mindennemű harc felfüggesztését. Bem is a következő napokban fegyverszünetet kötött Lugoson Iancu követeivel, akinek hadai ennek ellenére úgy az osztrákokkal, mint az oroszokkal együttműködtek, sőt parasztgúnyába bújva a bánági pa-

⁸ Ion Gozman magyarországi román nemzetiségi képviselő levele Avram Iancuhoz a magyar-román megbékélés ügyében (Vaskó, 1849. jún. 21.). In: Kemény G., i. m., 374. p.

⁹ 1849. július 14. A magyarok és az erdélyi románok között kötendő békeegyezmény tervezete (Kibékülési terv). In: Balogh Sándor (főszerk.): A magyar állam és a nemzetiségek. Napvilág Kiadó, Bp., 2002., 41-42. pp.

¹⁰ 1849. július 28. A képviselőház határozata a nemzetiségek jogairól Szegeden. In: Balogh S., i. m., 43-44. pp. és Miskolczi Ambrus: Szemere napja: 1849. július 28. = Aetas, 1998., no. 2-3.

¹¹ Avram Iancu levele a magyar–román semlegességről. In: Kemény G., i. m., 378. p.

rasztokat tovább lázította földesurai ellen. Bele is tébolyodott a szabadságharc leverése után abba, hogy Bécstől azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül.¹²

Számunkra, ma élő magyarok és románok számára azonban sokkal fontosabb a kései kibékülési terv máig érvényes üzenete: a Duna-völgyi népek egymásra vannak utalva, így nem egymás ellen, hanem egymással összefogva érhetik csak el hatékonyan céljaikat az egyesült Európában is. Mindehhez természetesen szükséges az egymás országaiban élő nemzetiségek közösségi jogainak elismerése, valamint átültetése a gyakorlatba.

Hadd zárjam a 160 év előtti nagyjelentőségű aktus felidézését a jogalkotó államférfi, Szemere Bertalannak 1854-ben, már a párizsi emigrációjában írott Lombok és tövisek kötetében megjelent „Intő szavak a Magyarországon lakó népfajokhoz” c. versének a románokhoz szóló szakaszával:

*„Kincse a népeknek kettő van, nemzetiség s jog.
Nektek az ostrák nem adta meg ezt, sem amazt.
Attól várni szabadságot ki csak elveszi mindig
S üldözi mind aminek nemzeti jellege van!
Méltán szenvedtek, de hiában nem, ha okultok:
Hogy magyar és az oláh vesz, hogy ha válna halad.”*

¹² Kovács I., i. m.

A magyar–román együttélés évszázadairól – dióhéjban¹

A magyarországi románok története, a két nép hazai együttélése a mindenkori magyar határon belül értendő, tehát értelemszerűen Trianonig a történelmi Magyarország területén, azután pedig a csonka országban, a bécsi döntés utáni évek alatt pedig, a részlegesen visszacsatolt Észak-Erdéllyel együtt. Csak így járunk el a történelmi hűség szellemében, s nem úgy, ahogy egyes, kevésbé objektív szakemberek, amikor a mai határokat korábbi korokba visszavetítik.

„Magyarság és románság a Duna völgyének két, a kis népek sorsában egymásra utalt szomszéd népe, melyeket a régi ellentétek nem szükségszerűen választanak el” – idézi I. Tóth Zoltán, a tragikus körülmények között lehunyt kiváló erdélyi történész anyaországi pályatársát, Tóth Andrást, majd így folytatja: *„Magyarságnak és románságnak egyaránt érdeke, hogy egymást, egymás történelmét, az egymással való kapcsolatok történetét a józan racionalitás szemüvegén keresztül megismerje.”*²

Előre bocsátom, hogy a fenti intellem ellenére az eredet, a magyar földre kerülés időpontjának, a kölcsönhatások irányának kérdésében máig jelentős nézetkülönbségek vannak a két ország, a két nemzet, sőt a nemzetközi tudományos világ szakemberei között is. Ahol e vitás pontokat érintem, igyekszem jelezni az eltéréseket, de talán érthető, ha – már csak a hozzáférhetőség okán is – az előadásom során, döntően a magyar forrásokra hivatkozom.

A román nemzeti mitológia a reneszánsz korban elkezdve, de az 1700-as évektől intenzívebben a román nép dák eredetéből és a latinnal rokon nyelvűségéből, valamint az Erdély – tágabban az egykori Dacia római provincia – akkori népe s a mai román nép kontinuitásából, megszakítás nélkül való ott éléséből indul ki. E dogmává merevült álláspontok – bár az azoktól eltérő vélemények egyes korokban nyilvánosságot kaptak –, hivatkozási alapul szolgáltak Nagy-Románia megteremtéséhez, más, ott élő népek jogfosztásához, mondván, hogy csak és kizárólag a románok az őslakosok, minden később érkezett nép csupán jövevény.

¹ A Budaörsi Román Kisebbségi Önkormányzat felkérésére tartott előadás a Belváros–Lipótvárosi Nemzetiségek Házában, 2010. május 7-én

² I. Tóth Zoltán: Tóth András: Az erdélyi román kérdés a 18. században = Erdélyi Fiatalok, 1938., no. 3–4., 25. p.

A dákoromán kontinuitás elmélete épp III. Béla királyunk névtelen jegyzőjének a Gestáját tekinti fő forrásának, amelyről a magyar történettudomány már több mint egy évszázada megállapította, hogy hagyományok és fikciók keverednek benne. Anonymus a saját kora és a honfoglalás ideji etnikai viszonyok közé egyenlőségjelet tett, azon kívül a *vlach* és a *blac* népnév hasonlósága alapján nem különbözteti meg az egyiket a másiktól (az utóbbi ugyanis minden bizonnyal török törzsnév).

Álljunk meg egy pillanatra a vlachoknál vagy valachoknál. A középkorban ez a szó, amelyből a későbbi oláh népnév (meg egyébként az olasz is) ered, nem etnikai hovatartozást és nyelvet, hanem foglalkozást jelölt: a balkáni eredetű, félnomád, állattenyésztő népek tevékenységének, életmódjának a megnevezésére szolgált. Így a birka-, kecske- és más nyájakat legeltető pásztorok között minden bizonnyal voltak görögök, déli meg keleti szlávok és a mai románok elődei. Egyesek a nevet pl. a 2500 év előtti ógörög dór dialektusból származó vlahé szóra vezetik vissza, és a Dél-Görögországból észak felé vándorló juhtenyésztőket értették alatta. Újgörög források szerint e nép elsődlegesen görögül beszélt, másodlagos nyelvként a családban pedig a vlach latin nyelvjárást használta, hisz a Pindosz-hegységben letelepített római őrségek is szerepet játszhattak e nép létrejöttében. E görög identitású makedóniai vlachok azonban nem azonosak a dákok feltételezett leszármazottaival, a makedovlachok csak a XVIII. században, kereskedőként jelentek meg a török uralom alatt lévő Szerbia és a Habsburg Birodalom területén.³

Történeti tény, hogy 271-ben Aurelianus római császár, félve a beözönlő germán barbároktól, kiűrtette Daciát és – a korabeli történetírók egybehangzó állításai alapján –, az egész romanizált lakosságot áttelepítette az Al-Dunától délre eső területre. Ott egy új, második Daciát alapított Dacia ripensis néven. A kiváló történészprofesszor, Makkai László akadémikus, Erdély históriájának remek ismerője leszögezte, hogy *„a román nép születési területe a Déli-Kárpátok déli oldala, tehát a mai Románia havasalföldi területének északi része, a bánági hegyek, valamint a mai Szerbia és Bulgária határán lévő hegység, ahol – bár ma itt románok nem élnek – a középkorból százával maradtak fenn román helynevek. A toponímiai bizonyíté-*

³ Sztamatopulosz, Andreasz: Vlahok. In: Szabó Krisztina (szerk.): Görög örökség. A görög diaszpóra Magyarországon a XVII–XIX. században. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2009. 138–140. pp.

ik, a vajdák, mentesültek a királyi adó fizetése alól és más kiváltságokban is részesültek, amelyek révén számosan magyar nemesi, főnemesi sorba emelkedtek, jelentős földbirtokokat kaptak. Egy részük katolizált és megmagyarosodott, ilyen család a Dragoşból lett Drágffy, a Majláth, a Jósika vagy a Hunyadiak.⁶ Az elit létrejöttével párhuzamosan a letelepedett románok nagyobb része jobbágysorba süllyedt, hasonlóképpen a magyar sorstársaikhoz.

Az Erdély peremén élő juhászok transzhumáltak Erdély, Havasalföld és Moldva között. Sok esetben a vándorló életforma fő oka az volt, hogy a megnövekedett állatállományt az adott falu vagy táj legelői már nem tudták ellátni szénával. A transzhumálással foglalkozó románokat gyakran nevezték mokányoknak. Jellemző adóformájuk a *jubötvened* (más adózóktól eltérően, csak ők fizették ezt az adóment, többnyire Szent György-napkor), amit a szerb királyok okleveleiben „*zakon vlachom*”-nak neveznek. Minden ötven birka után egy juhot és egy bárányt kellett beszolgáltatniuk, emellett előfordult, hogy tejtermékeket, bőrt, szőtteket és lovakat is. A szász és magyar polgárvárosok számára, amelyeknek legelőit használták, ún. taksát vagy cenzust fizettek. Tejtermék-, juh- és gyapjútermék-kereskedelmet az egész Balkánon, Konstantinápolyig folytattak.

A görögkeleti ortodox hiten lévő románok a tatárjárás miatt ritkább lakosságúvá vált Mezőség és pl. a Bihar-hegység között transzhumáltak, majd egy idő múlva a magyar falvak mellett vagy az elpusztultak helyén letelepedtek. A földbirtokosok más erdélyi megyékben is szívesen telepítettek le románokat az elnéptelenedett területekre, pótolván ez által a munkaerőt. A törökidő után, ugyanezen okból, újabb, immár tömeges román beáramlás és betelepítés történt Erdélybe, a Bánságba ill. a Partiumba, elérve immár a szűkebb Magyarország területét. A XVIII. század elejéhez képest országosan több mint megkétszereződött a számuk: 800.000 – 1.000.000 közötti nagyságrendűre. Ekkor kerültek túlsúlyba Erdélyben és Bihar megyében, és jelentek meg Békésben, Szabolcsban.⁷

Tehát a középkorban a vlach foglalkozásnevet jelentett, és etnikailag nemcsak románok, hanem makedovlachok, rutének, a mai szlovákok

⁶ Kenézek és kenészek. In: <http://www.tortenelemklub.hu/?tema=36>

⁷ Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1996, 96–97. pp.

elődei, az alpesi és dalmáciai pásztorok egyaránt így neveztettek. A görög tudatú makedóniai vlachok között a török uralom alatt a pásztorok mellett fuvaros, iparos és kereskedő réteg is kialakult. A XVIII. századtól sokan Szerbiába, Magyarországra, Ausztriába és Havasalföldre és Moldvába vándoroltak. Ez utóbbiakban a vlachok a fanariótakkal (Konstantinápoly Fanari negyedének jeles görög lakosaival) együtt a vezető réteget alkották. E Duna-menti fejedelemségekben az igazgató és a Balkánnal folytatott párbeszéd nyelve a görög volt. Tehát bár egy részük később elrománosodott, a makedovlachok eredetileg nem románok, a két nép azonosítása nem felel meg a történelmi valóságnak.⁸ Így az egyes kutatók által makedorománnak nevezett jeles magyarországi kereskedők, a magyar kultúra és gazdaság mecénásai között is – a román mellett –, számos görög identitású volt, akik később magyarrá váltak. Májig létezik ugyanakkor az aromán vagy cincár nép a Balkánon, amelyet pl. a mai Macedónia és Szerbia területén vlachnak is neveznek, de a nyelvi hasonlóságon kívül ők nem tartják románnak magukat, a jelzett országokban önálló nemzetiséget alkotnak.

Magyarországban és Erdélyben hosszú ideig a románok és a görögök a szerb pravoszláv egyházhoz tartoztak. Így a karlócai szerb érsekség alatt működött a mai országterületet is érintő görögkeleti püspökség, Erdélyben pedig Brassóban, majd Nagyszebenben, Gyulafehérváron, Aradon, Karánsebesen és másutt alakultak egyházmegyéik. A román nemzeti törekvések egyik fő célja az egyházi önállóság kivívása volt, amelyre csak 1864-ben, Andrei Şaguna püspök szorgalmazására kerülhetett sor. A Habsburgok erős támogatásával, Kárpátalja mellett, Erdélyben is létrejött a vallási unió, amikor is az ortodox egyház papjainak egy része, elfogadva Róma főségét, egyesült a katolikus egyházzal, megalkotva ez által a görög katolikus (unitus) egyházat. E privilegizált egyházból kerültek ki a nemzetébresztők, az ún. erdélyi triász tagjai, a Rómában és Bécsben tanult Gheorghe Şincai, Petru Maior és Samuil Clain (Micu). E teológus tanárok iskolákat alapítottak, a budai Magyar Királyi Egyetemi Nyomda lektoraiként és korrektoiraiként, román kötetek tucatjait gondozták, nyelv- és történelemtananyagokat írtak, folyóiratokat adtak ki.

Şincai például a latin nyelven megírt első román nyelv- és történelemtanában *„fejteti ki az etimológikus írásmóddal kapcsolatos felfogását, a román nyelv és nép római eredetéről és a nyelv visszaállításának szükségességéről.”* Maior pedig az ún.

⁸ Sztamatopulosz, i. m., 139. p.

Lexicon Budense, a Budai lexikon „*egyik legjelentősebb kidolgozója, amellyel a román szavak latin eredetét próbálták, nem kevés túlzással bizonyítani. A szótár befejező részében a román kontinuitást igyekeznek történeti és nyelvészeti érvekkel igazolni. Egyik túlzása, hogy a románok a rómaiak közvetlen leszármazottai.*”⁹ A kontinuitás teóriája politikai programmá lett a munkásságuk nyomán, így más, nem papi értelmiségiekkel együtt megkezdték az idegen (szláv, albán, magyar stb.) szavaktól hemzsegő román nyelv reformálását, aminek során – a latin jelleg hangsúlyozásaképpen – áttértek a cirillről a latin betűs írásmódra. A kibontakozó román nemzeti öntudatnak a római származásból levezetett erdélyi őshonosság mítosza vált az alapjává, annak ellenére, hogy a dákoromán elmélet számtalan sebből vérzik, számos tudós történeti, földrajzi, nyelvészeti érvek alapján vitatja.

A román nemzeti öntudat határozott, politikai igényeket felvető folyamodványa volt a később *Supplex Libellus Valachorum*nak – a *Románok kérelmező könyvecskéjének* – nevezett követelésgyűjtemény, amelyet 1791-ben az erdélyi országgyűlésnek adtak be. Itt már nemcsak a számbeli többségükre, hanem az állítólagos őshonosságukra is hivatkozva követelik a magyarok, a székelyek és a szászok mellett az egyenrangú, negyedik nemzetként való elismerésüket.

A szabadságharc alatti magyar–román viszony alakulásáról a fővárosi Kossuth-szobor előtt, tavaly július 10-én bővebben szóltam, a két nemzet vezetői között aláírt megbékélési tervezet 160. évfordulója kapcsán,¹⁰ így most csak Köpeczi Béla akademikust idézném erről: „*Az 1848/49-es szabadságharc és forradalom idején került sor a két nép fegyveres összeütközésére, bár már a Horia vezette jobbágyfelkelésnek is voltak nemzeti vonásai (...) A jobbágyok többsége Erdélyben román volt, s egy részük 1848-ban szembe találta magát a magyar nemesekkel, akik nebezen akarták feladni kiváltságait. Az összeütközés tehát társadalmi volt, de igen hamar nemzetivé vált. Az erdélyi román értelmiség a liberalizmus eszmekörét tette magáévá, de csatlakozott maga is a nacionalizmushoz, és szembe állt a magyar nemzeti liberalizmussal, ellenezte tehát Erdély unióját, fenn akarta tartani a Habsburgok uralma alatt az erdélyi fejedelemséget, politikai, nyelvi és kulturális jogokat követelt (...) A bécsi*

⁹ Petrusán György – Martyin Emília – Kozma Mihály: A magyarországi románok. Változó Világ 29., Budapest, 2001.

¹⁰ Székely András Bertalan: Polgárháború után megbékélés: magyar-román kézszorítás 160 esztendővel ezelőtt = Barátság, XVI. évf., no. 6. (2009. december 15.), 6275–6276. pp.

udvar ezt az ellentétet használta ki, és erdélyi hadserege felfegyverezte a románokat a magyar szabadságharc ellen.”¹¹ A vérengzésektől sem mentes összecsapásokat a két nép történetírása kezdettől fogva másképp láttatja, pedig a harc végén példaértékű kibékülési kísérletre és a román követelések zömét figyelembe vevő nemzetiségítörvény-alkotásra is sor került.

Pest és Buda több hazai nemzetiségünk kultúrájában és iskolaügyében kiemelkedő szerepet játszott, így a románokéban is. Az erdélyi triászról mondottakkal összefüggésben említést tettünk már az Egyetemi Nyomdáról, amely többek között huszonegy román kiadvánnyal gazdagította e nép művelődéstörténetét. Itt jelent meg az első tudományos-kulturális folyóirat, a *Biblioteca Romanească*, még a reformkorban, majd 1865-ben a *Familia* c. irodalmi lap. Ez utóbbit Iosif Vulcan, a két nép kapcsolatainak nagy híve szerkesztette, aki többek között útjára indította a legnagyobb román költőt, az akkor még Eminovici néven publikáló Mihai Eminescut. Román tanszék alakult 1862-ben Budapesten, amelynek vezetésére Alexandru Roman volt belényesi, majd nagyváradi gimnáziumi tanár kapott megbízást. A fővárosban tanuló román egyetemisták emellett az irodalmi-kulturális jellegű *Petru Maior Egyesület*-be, később Olvasókördbe tömörültek, sőt kiadták és szerkesztették a kéthetente megjelenő *Rosa cu ghimpi (Tövises rózsza)* c. kézzel írt, félig humoros, félig tudományos lapot. Koncertjeik, báljaik bevételét egy Erdélyben felállítandó román színház támogatására szánták.

A dualizmus évtizedeiben a nagy gazdasági fellendülés, és ezzel összefüggésben a jelentős migráció meg a többnyire természetes asszimiláció is jellemezte a kisebbségek életét. „*Az ebben a korszakban végbement nagyarányú magyarosodás elsődlegesen természetes társadalmi folyamat volt, melyet a fellendülő tőkés fejlődés, a felgyorsult gazdasági növekedés, a megnövekedett földrajzi és szociális mobilitás és a városiasodás váltott ki (...) Az 1879: XVIII. törvénycikk egyik pontja kimondta: 'A magyar nyelv az összes bármilyen nyilvános népiskolákban a kötelező tantárgyak közé ezennel felvételik.'* Ez ellen a törvény ellen is felháborodottan tiltakoztak a nemzetiségek, holott – véleményünk szerint is –, ez semmilyen jogukat nem sértette. Valóban, miért is lenne elítélendő, ha egy ország megköveteli a területén élő népektől, hogy annak az országnak az igazgatási nyelvét ismerjék?”¹² Ugyanez érvényes a magyar nyelvnek az óvodák

¹¹ Köpeczi Béla: Románok és magyarok. In: Erdélyi történetek. Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest, 2002. 190–193. pp.

¹² Ács, i. m., 181–182. pp. és 167. p.

számára előírt ismeretére (1891: XV. törvénycikk) és a *lex Apponyi* néven elhíresült 1907: XXVII. törvénycikkre, amely csupán annyit tűzött ki célul, hogy a nem magyar nyelvű iskolákba járó gyermekek a negyedik osztály végére képesek legyenek gondolataikat, szóban és írásban, magyar nyelven is kifejezni. Tény ugyanakkor, hogy nem előbb, mint az első világháborút megelőző negyedszázadban megnőtt a magyar oktatási nyelvű közoktatás aránya az egészen belül, számos esetben sor került személy- és településnevek magyarosítására.

Mint tudjuk, az első világháború következményeként az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott. Az 1919. október 31-én megalakult Károlyi-kormány nemzetiségi minisztere, Jászi Oszkár felvette a kapcsolatot a nemzeti kisebbségek vezetőivel, így többek között a románok számára is széles körű önkormányzatot ajánlott. *„A Román Nemzeti Tanács vezetőit azonban bátorította az 1916 augusztusában megkötött titkos bukaresti egyezmény, amelynek értelmében az antant hozzájárult a román népnek a királyság határain belül és kívül támogatott kívánságaiboz’, ezért visszautasították Jászi javaslatait. Ezek közül az egyik, a svájci kantonok mintájára, kulturális és közigazgatási autonómia tervét körvonalazta a kialakítandó egységes nemzeti tömbökben, a központi kormányban való képviselettel. A másik ideiglenes megoldásként javasolta, hogy a román többségű területeket a Román Nemzeti Tanács megbízza képviselje a magyar kormányban. Mindezeket elvetve a románok 1918. december 1-jén Gyulafehérváron hozott határozatukkal csatlakoztak a román államhoz.”*¹³

Közismert, hogy a trianoni békediktátum 1920. június 4-én a történelmi Magyarország területének 67,3, a népességének pedig 58,4 százalékát az újonnan létrejött szomszédos utódállamokhoz csatolta. Bár a népek önrendelkezésének wilsoni elvére hivatkoztak, és ez számos nemzet esetében meg is valósult, a Kárpát-medence magyarságának egyharmadát (32,5 %-át, vagyis 3.227.000 főt) a megkérdezése nélkül elszakították anyanemzetétől és idegen országok uralma alá kényszerítették. Kétségtelen az is, hogy amíg az 1910. évi magyar népszámlálás szerint az akkori országterületen élők 45,4 százalékát tették ki a nem magyar ajkúak, az új, egyharmadára csökkent, kis Magyarországon már csak minden tizedik polgár számított kisebbséginek. E mintegy nyolcszázezer embernek csupán mintegy három ezreléke – 23.760 fő – vallotta magát románnak, a teljes ország tíz évvel azelőtti, 14,12%-ot kitevő, csaknem 3 milliós tömegéhez képest.

¹³ Ács, i. m., 187–188. pp.

Petrusán György úgy fogalmaz, hogy „a hazai románság olyan őshonos nemzeti kisebbség, amelynek 1918-ig mesterséges okok miatt nem kellett a Kárpátoktól nyugatra élő nagy erdélyi tömbhöz fűződő nyelvi, kulturális, történelmi, érzelmi vagy vallási kapcsolatait megszakítania (...) mindig a románság legnyugatibb részét képezték, magyar honi, hungarus tudattal rendelkeztek, egy részük nem is vett részt a román nemzeté válás folyamatában (...) Ennek a spontánul kialakult, természetes állapotnak vet véget (...) a trianoni döntés, amely nemcsak az új (magyar-román) határon kívül rekedt magyarságra, hanem többek között a magyarországi románságra is súlyos, kiheverhetetlen csapást mért nemzeti szempontból. Hazánk román-ságának mai gondjai lényegében erre a keserves sorsfordulóra vezethetők vissza.”¹⁴

A két világháború között a királyi Románia – a gyulafehérvári ígéret és a trianoni kötelezettségvállalás ellenére –, Köpeczi Béla kifejezését használva: agresszív nacionalizmussal igyekezett elnyomni minden a többségtől eltérő identitást, elsősorban a magyar közösséget egzisztenciálisan, oktatási és kulturális intézményeit tekintve. A jogos revizionista törekvések légkörében, ugyanakkor románnak lenni sem volt kellemes a korabeli Magyarországon. 1940-ben, nemzetközi döntőbíráskodás eredményeként, Magyarország a II. bécsi döntéssel visszakapta a magyar többségű Észak-Erdélyt, ami az 1 millió feletti lélekszámú román lakosával, elvileg megnövelte a korábban is ide tartozó kisszámú románság háttérországát. Dél-Erdélyben továbbra is több mint 500.000 magyar rekedt. A részleges visszacsatolás által érintett vidékeken – főleg az erdélyi tolerancia hagyományát tovább vivő Teleki Pál miniszterelnök jóvoltából –, a románok lakta körzetekbe az ott élők nyelvét jól ismerő tisztviselőket neveztek ki, a kisebbségi tanügy is megmaradhatott.

Miután a világháborúban Románia a győztesek, Magyarország a vesztesek oldalára került, Erdélyt a szövetségesek ismét Romániának ítélték. A fasiszta román Vaszgárda magyarellenes vérengzései miatt, 1944/45-ben szovjet katonai kezdeményezésre, közös magyar–román közigazgatást kellett bevezetni. A pártállami idők gyakorlatilag szabad kezdet adtak minden szocialista országnak, hogy a területén élő kisebbségek kérdését belügyként kezelje, magyarán semmi sem állta útját a beolvasztási törekvéseknek. Romániában 1959-ben az addig önálló magyar Bolyai Tudományegyetemet beolvasztották a román felsőoktatási intézménybe, Magyarországon 1960-tól pedig az addig valóban tan nyelvű nemzetiségi iskolákat kétnyelvű és nyelvoktató típusúvá változ-

¹⁴ Petrusán – Martyán – Kozma, i. m.

tatták, ami az önazonosság megtartásához vajmi kevés. Ezekben az évtizedekben a hírhedt román titkosrendőrség, a Securitate kínzásainak, az „osztályidegenek” mellett a kisebbségek színe-java is áldozatul esett. A Magyar Tudományos Akadémia által szerkesztett, 1986-ban magyarul, majd később rövidítve világnyelveken is megjelent Erdély története ellen szervezett kampány indult Romániában.

A Conducator, Nicolae Ceaușescu rendszerében ösztönözték a német és a zsidó kisebbség kivándorlását, a falurombolás programja miatt pedig a magyarok is tömegesen emigráltak először nyugatra, majd – amikor már lehetett – az anyaországba. Mindez természetesen nem használt a két ország, a két nép kapcsolatának. Magyarországon, tömegdemonstrációkon tüntettek a diktátor intézkedései ellen, szörványos atrocitások a hazai románságot is érték. Ugyanakkor az 1989. decemberi romániai forradalom idején hazánk és a magyar lakosság kivételes szolidaritásról tett tanúbizonyságot, a segítségnyújtás számos emberi gesztusát gyakorolva. Néhány hónapig úgy tűnt, ledőlnek közöttünk a történelem emelte falak, új időszámítás kezdődhet a két nép nem éppen felhőtlen viszonyában. Az 1990. márciusi marosvásárhelyi pogrom véget vetett az illúzióinknak.

A 2001. évi népszámlálás hazánkban 8452 román anyanyelvű és 7995 román nemzetiségű polgárt mutatott ki. A becslések – mint minden kisebbség esetében, másutt is a világon – ezt meghaladó lélekszámú közösséget valószínűsítene. A mai országterületen élő románok zöme Békés megyében él, viszonylagos tömbhelyzetben, szörvényaik pedig a szomszédos Hajdú-Bihar és Csongrád megyékben, valamint a fővárosban. Zömük az ortodox görögkeleti vallást követi, amely nemzeti egyháznak számít, a romániai egyházhoz tartozó hazai püspökséggel, de egyes bihari falvak görög katolikus hitűek, és vannak baptista gyülekezeteik is. Őseik, így nyelvük is bizonyíthatóan a Körösök és a Maros által határolt vidékről származik. Az óvodától az egyetemi szintig van lehetőségük románul és román nyelvet tanulni, kiemelkedő oktatási intézményeik a gyulai tizenkét évfolyamos iskola, továbbá a szegedi tanárképző és a budapesti bölcsészkaron működő román tanszék. Az intézményrendszer gyenge láncszeme az óvó- és tanítóképzés. Két hetilappal (*Cronica* és *Foaia Noastră*), anyanyelvű rádió- és televíziós adásokkal, folyóiratokkal, könyvkiadóval rendelkeznek. Országos és helyi civil szervezeteik, öntevékeny művészeti csoportjaik, tájházai

és jelentős román anyagot tartalmazó múzeumok, könyvtárak segítik elő a nemzeti azonosságtudat megőrzését.

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló, 1993. évi LXXVII. törvény lehetővé tette, hogy a tizenkét őshonos magyarországi nemzeti kisebbség és a cigány etnikum saját *önkormányzatokat* alakíthasson. Jelenleg a hazai románság 46 helyi (Békés megyében 13, Hajdú-Biharban 11, Csongrádban 5, Budapesten 15, Pest és Borsod megyében 1-1), 3 területi (Békés és Csongrád megyében, illetve Budapesten) és egy országos kisebbségi önkormányzattal rendelkezik, a helyi testületek száma az egymást követő választásokon folyamatosan növekszik. Az országos kisebbségi önkormányzatok a törvény értelmében saját intézményeket alapíthatnak, vagy vehetnek át, ehhez a magyar állam számottevő támogatást is nyújt. Így jelenleg a román országos önkormányzat két *intézményt* működtet: a Magyarországi Románok Országos Önkormányzatának Dokumentációs és Információs Központját (fiókinézménye a kétegyházi Román Tájékozódási Központ) és a Cronica Lap- és Könyvkiadó Nonprofit Kft-t. A húszéves Magyarországi Románok Kutatóintézete egyesületi keretben dolgozik.

Magyarország a rendszerváltozás után *alapszerződést* kötött Romániával, ami lehetőséget ad a két ország politikai, gazdasági, oktatási és kulturális kapcsolatainak a fejlesztésére, valamint a kisebbségi jogok érvényesítésére. A megvalósítás a többségi népek és kormányaik feladata. A NATO- és az EU-tagsággal immár egyazon katonai és politikai szervezet tagja mindkét ország, kisebbség- és anyanyelvvelvédelmi nemzetközi egyezményekhez egyaránt csatlakoztunk. A magyarországi román és a romániai magyar kisebbség helyzetét államközi *kisebbségi vegyes bizottság* tekinti át rendszeresen, amely ajánlásokat tesz a kormányaik felé. E bizottságban alanyi jogon vesznek részt a hazai román és az erdélyi magyar szervezetek képviselői. Tény az is, hogy a többpártrendszer, a megnövekedett szabadság a határ két oldalán élő nemzeti közösségek közvetlen anyanemzeti kapcsolattartását, sokoldalú támogatását is lehetővé teszi, ugyanakkor a szélsőséges nacionalista hangok is felerősödhetnek. Rajtunk, mai magyarokon és románokon, kisebbségeken és többségeken múlik, hogy jól tudjunk élni a kivívott szabadsággal, sikerüljön túllépniünk évszázados beidegződéseken, és a különbözőség kölcsönös elismerése, a másik önazonossága értékékként való elismerése, egyfajta konszenzusos történelmi tudat kialakítása és egymás értékeinek a köztudatba emelése révén, eljussunk végre az igazi megbékéléshez.

Emlékezés egy hungarus román barátunkra*

„– Ez a hegy kopasz – mondja a keleti oldalon lakó ember – nincs rajta egyetlenegy fa sem!
– Ezt a hegyet sűrű erdő borítja – jelenti ki a nyugati oldalon lakó.

Mielőtt hajba kapnál valakivel emiatt, vedd a fáradságot és sétálj át a hegy másik oldalára is.”

(Wass Albert)

Egy dicstelen nap ötödik évfordulóján kezdem el írni ezt a megemlékezést, mégsincs miért rossz érzéseim legyenek. Olyan emberre emlékezni gyűltünk ma össze, akinek ugyanúgy nem tetszett mindaz, ami 2004. december 5-én történt, ahogy nekem, merthogy egyaránt fáj nekik mindaz, ami a magyarnak, s egyaránt tudott megmaradni jó románnak. Meg is gyűlt a baja mindazokkal, akiknek csak az egyik, vagy csak a másik érzékenysége került előtérbe. De erről majd talán később.

Roxin László a „legrománabb” magyarországi faluban, Méhkeréken született, a második világháború utolsó hónapjaiban: 1944. december 27-én. Apai nagyapja, Rokszin János, köztisztelenben álló bíró volt ugyanitt, édesapja, György és édesanyja, a közeli Nagyszalontáról való Bélteki Anna házasságából származó első gyermek volt László. A család számos tagja máig méhkeréki.

A kibocsátó közösség a legtöbb esetben meghatározza egy ember világképét. Roxin László jómódú román ortodox család sarja. A jómódúság az ő esetükben középbirtokosságot jelentett, amit bizony az 50-es években olyannyira nem néztek jó szemmel, hogy rendőri segédlettel, brutális módon kergették el őket a családi házukból. Egy, két évtizeddel ezelőtti interjújában akadtam a következő, szépirodalmi igényű, megrázó néhány mondatára erről: „*Tanya, vadkörte és Csucusu, a kutya. Aki nagy, fehére méltóságában teljes odaadással és figyelemmel vigyázott kicsiny gazdájára, mikor az a réten összegyűlt, meleg esőtavacskában lubickolt. Csucusut később valaki lelőtte, a tanyánkat szétrombolták, öreg fáinkat kivágták, és mély, bűs vizet adó kutunkat betemették. Pusztá maradt a helyén.*”

A lesepert padlás után két ló, egy tehén s tyúkok maradtak, hogy rövidesen az utóbbi jószágok, a szalonna, a bab is elmaradozzon. Meg

* Elhangzott a Roxin László 65. évfordulójára rendezett gyulai megemlékezésen, 2009. december 11-én.

kellott becsülniük a nagy nélkülözésben a földeken összeböngészett ré-pát és a szegény ember tehene, a kecske adta kevés tejet is. Megőrizték ugyanakkor a görögkeleti hitüket, Laci szépen mondta a verset még a templomban is anyanyelvén, hiszen annak idején, Méhkeréken jófor-mán csak románul beszéltek az emberek. A jól tanuló és sportoló gyer-meket a korszellem ugyanakkor „kezelésbe vette”: úttörővezetőt farag-tak belőle, majd a községi párttitkár közbenjárására bekerült a gyulai román gimnáziumba. Ahogy egy kéziratában olvastam, akkor még a régebben városházának használt, romantikus stílusú műemléképület lépcsőit koptatták, később került tető alá a gyönyörű, ma is működő, Bălcescuról elnevezett, tizenkét évfolyamos tanintézet.

Szerette a várost, örömmel tért mindig vissza, ahová ifjú kora szá-mos szép emléke fűzte, és saját szavai szerint *„amely megtanított nemzetisé-gek között élni, hazában, népben gondolkodni és dolgozni (...) Gyulát először a lucernásszekér tetejéről, édesapám mellől pillantottam meg, a vásár felé vezető úton. Elkápráztattak a város emeletes házai, a hatalmas templomok. Mennyire mások a városi emberek: jobban öltözöttek, az iskolások egyenruhában s egyik sem jár mezítláb. Amikor a vásári forgatagban közéjük keveredtem, nem szólítottam meg őket, mert a nyelvem nem fordult rá úgy a magyar szóra (...) S később jött a nagy nap, 1959. augusztus 31., amikor édesapámmal elmentem beiratkozni a gyulai Nicolae Bălcescu román gimnáziumba, és a diákokthon lakója lettem (...) Gyula szépítéséért, mai hírnevéért mi, akkori román gimnazisták is dolgoztunk. Szabad időben a többi iskola diákjai és sok gyulai felnőtt – munkások, értelmisé-giek – mellett ástuk a leendő fürdőmedencék helyét, rendeztük az ősi vár környé-két, bontottunk rozoga házakat, hogy legyen hely az újaknak.”*

Az érettségi után felvételt nyert az ELTE bölcsészettudományi karán a magyar–román szakra. Már egyetemi tanulmányai elején elvégezte az IBUSZ idegenvezetői tanfolyamát, az ott szerzett történelmi, művészettör-ténelmi és külpolitikai ismereteit nemcsak a nyári csoportvezetésekkor, ha-nem későbbi pályáján is kamatoztatni tudta. Oklevele birtokában azonnal újságírói pályára került, gyakornok lett az akkor egyetlen hazai román lap-nál, a Foia Noastră-nál. Elvégezvén a MÚOSZ kétéves újságíró-iskoláját, külpolitikai tagozaton, kinevezték a lap munkatársának. Ott, ahol tulajdon-képpen a középiskolás kora óta publikált, ezután főleg kulturális, irodalmi jellegű interjúkat, riportokat, verseket, novellákat közölt.

Első magyar nyelvű riportja 17 éves korában, a Békés megyei Nép-újságban jelent meg. 1968 után, gyakorlatilag egész életén át kétnyelvű

újságíró volt: anyanyelvén itthon és Romániában közzétett írásai mellett rangos magyar nyelvű, országos folyóiratokban, napilapokban jelentek meg többek között a hazai kisebbségek életét bemutató riportjai, interjúi, irodalmi riportjai. E téren nemigen találunk hozzá hasonló életművet jelenkori sajtótörténetünkben. Saját szavaival: „*igyekeztem minél többet tenni a két kultúra, a két nép érdekében*”, szép példája ennek a „Muguri” („Rügyek”) c. magyarországi román szépirodalmi antológia, amely első fecske a hazai kisebbségek II. világháborút követő időszakában.

1971-ben a lap Gyulára költözött, ő azonban inkább Budapesten maradt. 1979-ig a Hírlapkiadó Vállalatnál két üzemi lapot szerkesztett, azon túl külpolitikai cikkeket küldött a Magyar Hírlapnak és a Magyar Nemzetnek. Főleg belpolitikai és kulturális írásait rendre olvashattuk a különböző nemzetiségi lapok, a Pest Megyei Hírlap, a Képes Újság, az Ország-Világ, a Film, Színház, Muzsika és más lapok hasábjain.

1980 után a rendszerváltozásig a Pallas Lap- és Könyvkiadó kiadásában, több idegen nyelven megjelent „Magyar Hét” c. kétheti, majd hetilapnak a román mutációját, a „Sapta mină din Ungaria”-t ő indította be, majd szerkesztette a megszűnéséig. Tudomásunk szerint a hét változat közül ez a lap bizonyult a legszínvonalasabbnak. Párhuzamosan alkalma nyílt a külpolitikai újságírósága csúcsát jelentő „Aspecte din Ungaria” c. bulletin létrehozására. A magyar Külügyminisztérium adta ki ezt a bukaresti nagykövetségen terjesztett lapot, amelynek a szerkesztője, később felelős szerkesztője lett Roxin László. Amíg a hetilap első sorban idegenforgalmi, bel- és külpolitikai, gazdasági cikkeket közölt, a bulletin ezek mellett igényesebb, elemző írások, színes anyagok megjelentetésére is vállalkozhatott. Mindkét lapot szívesen vették kézbe a hazai és a romániai olvasók, terjesztésükben a nagykövetségen és a konzulátuson kívül a HUNGEXPO, több idegenforgalmi cég és szálloda is részt vett.

Civil kisebbségi életének máig maradandó alkotása a jövőre harmincéves Budapesti Román Egyesület. Az 1980-as évtizedben még Budapesti Román Klub néven működött a nemzetiségi szövetségek Nagymező utcai székházában. Ismeretségünk kezdete is erre az időszakra esik, amikor is – mint kisebbségkutató – előadást tartottam e körben a meghívására. A klub elnöke Szilágyi Péter volt, mellette Roxin László a titkári feladatokat látta el, az 1990-ben egyesületté alakult közösség már őt választotta elnökévé. A legnagyobb múltú és legnépesebb tagsá-

gú fővárosi román szervezet az anyanyelv és a kultúra sokoldalú ápolása mellett, a románság kultúrája iránt érdeklődő magyar családtagokat és érdeklődőket is befogadja. A nemzeti kizárólagosságokban gondolkodók szemét ez a gesztus máig csípi, pedig a többségi tengerben a megmaradás egyik lehetséges stratégiáját választották.

A kisebbségi törvény elfogadása, 1993 után bekapcsolódott az önkormányzati munkába, a Budapest-terézvárosi román önkormányzat az elnökét vesztette el személyében. Emellett számos román önkormányzat munkájába kapcsolódott be íróként, rendezvényszervezőként, nyelvtanárként, de tagja volt a fővárosi és az országos önkormányzatnak is.

Első házasságának felbomlása után kötötte össze az életét Roxin Annával. Házasságukból született kislányuk Anna Ilona, vagyis Ina kilenc éve született, és az édesapa kívánságára, a görögkeleti vallás szertartásai szerint keresztelték meg. A szülők fontosnak érezték a román nyelv átadását is, a gyermek máig két kultúrában nevelkedik, ahogy ez mai megemlékezésünk során is kiderül. Anna asszony kezdettől fogva bekapcsolódott az egyesület, utóbb a román önkormányzatok munkájába, emellett több fővárosi kerület önkormányzati tisztviselőjeként is egyengette a kisebbségek – közöttük a románság – önazonosság-őrzését.

Roxin László külső munkatársként a rendszerváltozás után is publikált a Foaiá-ban, két cikksorozata – „Scrișoare din Budapesta” („Levél Budapestről”) és „Acele vremuri neuitat” („Azok a felejthetetlen idők”) – népszerűségnek örvendett. Ennek ellenére egyes irigyei, ama intoleráns földijeinek egyike-másika ösztüzet zúdított rá és feleségére már a 90-es évek második felében, s azóta is. Különböző igaztalan vádakkal illették, elzárták előle az anyanyelvű publikálás lehetőségét, ami nagyon fáj neki. A gyalázkodás haláláig, sőt utána is kísérte, nem kímélve családját sem. Pedig, ahogy olvasom egy róla szóló visszaemlékezésben, *„végtelenül tisztta, tisztességes ember volt. Inkább ébezett, de semmi olyan dologban nem vett részt, ami őt besározhatta volna (...) nagyon jóindulatú, sokrétű és nagy tudással bíró ember, az ellenségeivel is úgy bánt, mint a barátaival.”* Keresztényi lelkülettel és bölcsességgel megbocsátott nekik, bár a mérgezett nyilak előbb-utóbb vissza szoktak hullani a kibocsátókra.

Meglátásom szerint a fő bajuk az lehet vele és özvegyével, hogy nem volt hajlandó semelyikük sem kijátszani az egyik nemzetet a másik el-

len. Azok, akiknek a célja bármely oldalról a konfliktusok kiélézése, azoknak szálla volt a szemében egy olyan ember, aki egész életében a magyar–román kapcsolatok egyengetésén fáradozott. A riporter, a külpolitikai újságíró, a szépíró Roxin László személyiségében elválaszthatatlan a románsága a magyarországiságától. Egyaránt felelősséggel viseltetett írásaiban és gyakorlati tevékenységében a saját kibocsátó közössége, a többi hazai nemzetiség és az ország egésze iránt.

Alig öt éve mutattuk be a Magyar Írószövetségben az „Azok a felejthetetlen idők” című gyűjteményes kötetét. Évekig csiszolgatta, napi nélkülözések mellett tette félre a reávalót, hogy azután saját kiadásban megjelentethesse 2004-ben. Egész sajtós életének lenyomata a kétnyelvű, több mint 300 oldalas könyv, amely műfaji sokoldalúságban mutatja meg a szerző képességeit és elkötelezettségét. Riportok, versek, recenziók, elbeszélések, cikkek, interjúk, műfordítások sorjáznak egymás mellett. Írásaiból süt a valamennyi kisebbség gondjai iránti fogékony-ság, legyen az erdélyi magyar vagy cigány, hazai nemzetiség, moldovai gagauz, de akár hátrányos helyzetű település vagy társadalmi csoport tagja. Szinte pszichológusként hallgatta meg a legelesettebbek bajait is, osztotta meg velük az utolsó cigarettáját vagy falat kenyérét. Igazságérzete és az ifjúkorában kapott impulzusok kizárták nála az egyoldalú elfogultságok irányába való elcsúszást.

Hitvесе jóban-rosszban társa volt élete utolsó közel két évtizedében. Az együttes munkában nagyon sok mindent elsajátíthatott mellette a közéleti tevékenységekből, a különböző szempontok egyidejű figyelembe vételétől kezdve, a vezetési stílusokon át, a szervezés számos részfeladatáig. Ereje gyengülvén, Laci neki adta át a stafétabotot, úgy az egyesületi, mint az önkormányzati feladatok terén. Bár sokak véleménye szerint Roxin László lett volna a legalkalmasabb a Fővárosi Román Önkormányzat elnöki tisztének a betöltésére, állapota ezt már nem tette lehetővé. Mellé állt felesége megválasztásának, akinek a szavait idézem erről: *„Halála előtti utolsó napokban gratulált, és átbeszélünk mindent. Megígértem, hogy mindazt, amiről álmódott és eltervezett, megvalósítani kívánt, de neki nem sikerült, továbbviszem (...) Utolsó szava a kórházi ágyon: 'Jó drum (utat)', fele magyarul, fele románul. Előtte még elmondta, hogy bárhová megyek, bárhol is legyek, soha semmitől ne féljek, csak menjek az úton előre bátran, mert ami megtörtént, azt eltörölni, letagadni nem lehet, mert az már történelem. És egyesület mindig lesz.”*

Akár végszó is lehetne e megrendítő és egyben felemelő emberi feladatátadás és útbaigazítás, de még két gondolatot engedjenek meg. Többször beszélt László nekem arról, hogy dédelgetett álma a magyarországi nemzetiségi írókat egy közös szervezetbe terelni. El tudta képzelni ezt önálló egyesületként, de az Írószövetség szakosztályaként is. Tárgyalt erről több, különböző nyelven alkotó írótársával, mint leendő alapítókkal. Együtt is jártunk Kalász Mártonnál, aki a Magyar Írószövetség élén, maga is német származásúként, mellé állt a kezdeményezésnek. Laci engem is felkért a kezdeményezésben való szerepvállalásra, de a napi tennivalók az ötletgazdát elsodorták más irányba. Maradt tehát torzóban az amúgy eredeti elképzelés. A kisebbségi írástudók közül számosan tagjai az állampolgárságuk szerinti ország meg az anyaországuk írószövetségének, de önálló szervezetbe vagy szakosztályba máig nem tömörültek.

A másik gondolat a címben is megfogalmazott *hungarus* jelző. A történelmi Magyarország szétdarabolásáig általános volt, de aztán sem tűnt el teljesen a hazai kisebbségek tudatából ez az attitűd, miszerint jól megférhet egy emberben a saját nemzetiséghez, kultúrához, anyanyelvhez való kötődés a hazához, az országhoz, annak többségi nemzetéhez való kötődéssel. Nos, Roxin Lászlóban én ezt a kettős identitást tapasztaltam, s értékeltem nagyra. Büszkén emlegette a családját, amelynek első említése a XV. századból való, a tagjai pedig úgy éltek a magyarságban, hogy megtartották az önazonosságukat. A leghűségesebbnek a bevezetőben említett nagyapja, Roxsin János mutatkozott. Miként László egy interjújában elmondta: *„Amikor rendezgetni kezdték a román-magyar határt, nem bírt belenyugodni – másokkal, a falubéliekkel együtt –, hogy földjeik a túloldalra kerüljenek. Amikor nagyapám azt hallotta, hogy bátyja odaát arra készül, hogy Méhkerék is Romániához kerüljön, kibarcolták, hogy földjüket, falujuk Magyarországon maradjon (...) S ez nem legenda. Mint ahogy az sem, hogy eltűnt egy tanya a magyar-román határ közelében, amit annak idején egy Roxin János védett meg.”*

Saját patriotizmusa e családi neveltetésben gyökerezik. Jómagam is – sok egyéb mellett – ezért becsültem őt, s állítható példaként a népe s mindannyiunk elé. Ne bántsa tehát senki Roxin Lászlót haló porában, különösen olyanok, akik emberként, egyidejűleg jó románként és magyarként a térdéig nem érnének föl...

Magyar személyes krónikák Szlovéniából

A Mura-vidéki magyarság történetét a XX. század második felében elsősorban *Varga Sándor* helytörténeti kötetéből ismerhettük meg. Az ezredforduló környékén azután újabb helyi szerzők művelődés- és gazdaságtörténeti műveire figyelhettünk fel (*Bence Lajos*: Írott szóval a megmaradásért; *Kovács Attila*: Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között), egyes anyaországi kutatók is közzétettek a táj történiáját taglaló köteteket (*Zsiga Tibor*: Muravidéktől Trianonig; *Székegy András Bertalan*: A Rábától a Muráig). E művek és szerzők sorába illeszthető be *Göncz László* új könyve is.

Az 1960-ban született Göncz a szlovéniai magyar értelmiség egyik legmarkánsabb, vezető egyénisége. Közgazdasági érettségi után Szombathelyen művelődésszervezői, Pécssett történelmi oklevelet szerzett, utóbbi helyszínen pedig néhány éve védte meg doktori disszertációját szülőföldje múlt századi történetéből. Kutatásainak tengelyében tehát szűkebb pátriájának történiája, a Mura menti magyarság nemzeti tudatának helyzete s a tágabb térség kisebbségei elmúlt másfél évszázadának a tanulmányozása áll. A nyolcvanas évek közepétől népművelői, majd kisebbségpolitikai munkát végzett, 1994 óta az alsólendvai *Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet* igazgatója. Utóbbi minőségében a táj magyar kulturális, tudományos életét és könyvkiadását szervezi.

Lírikusi és prózáirói munkásságából kiemelkedik a közössége több generációjának hiteles rajzát adó, *Olvadó jégcsapok* c. történelmi regénye (Pécs, 2003). Történelmi tevékenységének jelentékeny darabja a Nagy Zoltán társszerzővel írott, *Az Őrség peremén* c. (Lendva, 1998), valamint *A muravidéki magyarság 1918–1941* c. kötet (Lendva, 2001).

A mostani, mintegy 35 mélyinterjú szerkesztett változatát tartalmazó mű a *Mura menti életképek a 20. század első feléből* alcímet viseli. A kiadó *Nyeh és lélek* sorozata ezen opuszának beszélgetései 2001–2006 között zajlottak olyan személyekkel, akiknek egész élete vagy egy-egy életszakasza a tájhoz kötődött. A 70–90 év közötti interjúalanyok közül többen már nem érhettek meg a kötet megjelenését, amely az ő emléküik előtt is tiszteleg. A megkérdezettek zöme magyar, de néhány szlovén és zsidó származású ember vallomása is színezi a képet. A kérdező megszólaltat jogászt, lelkipásztort, pedagógust, mérnököt, szobrászművészt, hivatalnokot, ny. egyetemi tanárt, politikus-helytörténészt, cipészt, borászt, ácsmestert, olajipari és textilmun-



Dr. Göncz László, a ljubljanoi országgyűlés magyar képviselője

kást, asztalost, földművest, vasutast, pincér-labdarúgót és háztartásbelit egyaránt, tehát törekedett a társadalom sokszínűségét megjeleníteni a nézőpontok megválasztásánál.

A mintegy 60 perces interjúk csomópontjait a két világháború közötti kisebbségi léthelyzet, a területnek az 1941. áprilisi, Magyarországhoz való visszatérése, az 1944. évi német megszállás és nyilas hatalomátvétel, az ezt követő ismételt főhatalomváltás, végül a Jugoszlávia és a szovjet megszállás alatt lévő anyaország viszonya megromlásának az időszaka, beleértve 1956-ot, képezik.

A két világháború között a megkérdezettek és környezetük – hasonlóképpen az ott élők túlnyomó többségéhez – az elcsatolás ideiglenességében hittek, bízva a területi revízióban. Sokan, ún. kettős birtokosként, mindkét irányban átjárhattak a határ túlsó oldalára művelni a földjeiket, ápták családi, baráti kapcsolataikat, nem egyszer egyházilag is oda kötődtek. Kezdetben – főleg az alsó tagozaton – még magyarul tanulhattak az iskolások, később a tanítás nyelve szlovénra (kisebb rész-

ben szerbre) változott, ami sok megkérdezett számára komoly nehézségeket okozott. A nem egy esetben távoli vidékről érkezett, telepés tanítók ritkán tolerálták a gyermekek magyar nyelvhasználatát, sokszor büntették is például szünetben, ha anyanyelvükön játszottak egymás közt. A más elcsatolt területeken (Erdélyben, Bácskában) is diszkriminatív földreform a Muravidéken hasonlóképp zajlott: az etnikailag homogén magyar vidék elnemzetlenítését szolgálta azzal, hogy csupán többségieket juttatott birtokhoz. A telepés falvak lakossága és az őshonosok közötti viszony feszültségéről többen beszámolnak a kötetben.

1941. áprilisában előbb német csapatok szállják meg a történelmi Hetés és Órség korábban a délszláv államhoz csatolt részét. Az ott élők küldöttséget menesztettek ekkor Zala megyébe, hogy közvetlenül az anyaországhoz tartozhassanak. Vágyuk néhány nap múlva beteljesült: a bevonuló magyar csapatokat díszkapuk, ünneplő tömeg fogadta, akik között magyarbarát vend-szlovének is voltak. A következő, háborús évek, a visszaállt magyar közigazgatás és oktatás öröme mellett, a szlovén telepések Sárvárra internálását, magyar és szlovén fiatalok frontra és munkaszolgálatra behívását, beszolgáltatásokat is hoztak.

1944-ben az ott élők kisebb hányadát sikerült a nyilasoknak maguk mellé állítaniuk, a többség távol tartotta magát az ordas eszméktől, a zsidók elhurcolását pedig elítélte, számosan segítettek, bújtatták is őket. Az orosz katonák erőszakoskodásáról nem egy válaszoló tudósított, hasonlóképp a partizánok garázdálkodásához.

A terület ismételt, Jugoszláviához csatolása, majd a magyar hivatalnok- s pedagógusréteg kitelepítése, a magyarok százainak a hrastoveci internálótáborba hurcolása, mérhetetlen szenvedése szintén megjelennek a könyv hasábjain. A háború utáni nélkülözések, a magyarok kulákként való megbélyegzése, a nemzetiségi jelleg háttérbe szorítása, a pártállami ideológia egyeduralkodóvá válása – ahogy egész térségünkben – a Muravidéken is jellemezte a 40-es évek második felét.

A kisebbségi nyelvű oktatás és művelődés csak a „láncos kutya” időszak, az anyaországtól való teljes elszigetelődés alatt bontakozhatott ki. Az 1956-os forradalom eseményeiről az ott élők a rádióból és a bácskai magyar sajtóból értesültek, a leverést követően menekültekkel is találkoztak, többen tevélegesen segítettek őket. Az ötvenes évek végén a Mura mentén kibontakozó kétnyelvű iskolarendszer előnyei és hátrányai szintén visszaköszönnek Göncz László kötetének lapjairól.

Az interjúk az elmúlt évtizedekben előtérbe került „oral history” műfajába sorolhatók be, egyéni életképek nyomán, a mindennapiság mezőjében bontható ki belőlük a „nagy történelem”, a személyes örökök, bánatok, tragédiák tükrén át egy közösség sorsa. A kisebbségi magyarság hányattatott élete e harmincöt beszélgetés nyomán is megelevenedik az olvasó számára. A közölt információk nemcsak helyi érdekűek, hanem azon túl más Kárpát-medencei tájaink jellemzőivel való összehasonlításra alkalmasak.

A szerző a kötet kapcsán adott rádióinterjújában utal rá, hogy *„a Mura mente szinte teljes hungarusz-tudatú populációjából ma eljutottunk addig, hogy hungarusz-tudatú közösségről már alig, de magyarságról még beszélgetünk (...) 1941-et, amikor a vidék visszakerült Magyarországhoz, a lakosság 80-90 százaléka felszabadulásként élte meg. És az is egyértelművé válik a legtöbb interjúalany révén, hogy a vasfüggöny időszak a azt próbálta meg tudatosítani, hogy nem lehet most már másfelé kacsintani, ezért értékrendet kell váltani, és minél előbb be kell illeszkedni a délszláv, illetve a szlovén környezetbe. Ez nagymértékben meg is történt, és ennek következménye az az öntudatzavar-sorozat, ami az ötvenes évek után sajnos bekövetkezett.”*

Bárdi Nándor, a Teleki László Intézet történésze előszavában leszögezi: *„Göncz László az itt közreadott szövegekkel kimerészkedett az írott források biztos menedékéből. A még élő emlékezet/ elbeszélés nyomán a régió mindennapiság-történetét szondázta, a megélt történelmet. Ez még akkor is igaz, ha a vázlatok a sorsfordulókra összpontosítottak, hiszen ezeket is a személyes történeteken keresztül ismerhetjük meg. E (...) – látszólag ambivalens – folyamatok történeti elemzéséhez azonban elengedhetetlen a Mura mente magyarsága társadalomtörténeti összefüggéseinek és közösségi mentalitásváltozásának feltárása. A kötet az egyik első lépés ehhez a munkához.”*

(Göncz László: Egy peremvidék hírmondói. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia. Budapest, 2006)

(2007)

Az elszakítástól az önszerveződésig*

Muravidéki magyar kisebbségtörténet – egy politikus életútján keresztül

A Szlovén Köztársaság északkeleti régiójában élő, mára már néhány ezer főnyire csökkent magyar közösség meghatározó alakja volt a 20. században Varga Sándor (1925–2006). Helyi, területi, majd országos politikusként, többek között a szlovén parlament képviselőségéig, az ott működő nemzetiségi bizottság vezetői posztjáig eljutott. Az Alsólendva-vidéki tájékoztatásnak is meghatározó alakja volt: két évtizedig vezette a magyar nyelvű hetilap és rádióadások szerkesztőségét. Kutatásaival, kismonográfiáival megalapozta a táj újabb kori magyar helytörténetírását, politológiai szakirodalmát – nyomdokain a kisebbségi társadalomkutatók újabb nemzedéke nőtt fel.

A gyakorlati kisebbségpolitikát művelte egy olyan korban, amelyet a korabeli Jugoszláviában is pártállami viszonyok jellemeztek. Varga Sándor a „népből” a hatalom által kiemelt „káderek” azon ritka fajtájából való volt, akik valós teljesítmények, kemény munka és kérlelhetetlen szókimondás révén jutottak vezető szerephez. A felsőbbség által diktált politikai környezetbe nem belesimult, hanem sokszor konfliktusok árán is azok alakítására törekedett – sohasem egyéni, hanem közösségi érdekeket követve. Ott volt a muravidéki magyarság II. világháború utáni legfontosabb mérföldköveinél: a kétnyelvű közigazgatás és oktatás kidolgozásánál meg gyakorlatba ültetésekor, az anyanyelvű értelmiségképzés fontosságát felismerve, számos fiatalot irányított hazai és magyarországi egyetemekre.

A '70-es években elkezdett szakirodalmi munkássága igen széles körű: tucatnyi kötetben örökítette meg szülőföldje településeinek, vallási közösségeinek, civil szervezeteinek, intézményeinek, bortermelési kultúrájának a történetét, de a művelődéstörténet és kisebbségpolitikai publicisztika irodalmát is gazdagította.

Jelen sorok írója az 1980–90-es évtized fordulóján két nagyinterjúval készített Varga Sándorral a Magyarságkutató Intézet Oral History Archívuma számára, amelyeket az azóta megszűnt Vas Megyei Pedagógiai Intézet 1990-ben, kötetben is megjelentetett.

* Záró tanulmány a Varga Sándor emlékkönyvhöz (Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2008)

Varga Sándort 2005 októberében még tisztelőivel együtt köszöntöttük az alsólendvai Bánffy Központban, 2006 januárjában pedig sajnálatos módon elhunyt. Halála előtt röviddel rám bízta „*A muravidéki magyarok sorsa 1920–1985*” című, 2004 végén lezárt kéziratát, valamint egy 1997-ből származó rövidebb kisebbségpolitikai írást („*A nemzetiségi politikában voltak keserű pillanatok is*”). Amíg ez utóbbit sikerült a *Lindua* című folyóirat 2007. évi 2–3. számában posztumusz megjelentetni, az előbbi kézirat kiadására – objektív okokból – máig nem kerülhetett sor. A térségben élő magyar kisebbség múlt századi történetével foglalkozók számára megkerülhetetlen életmű hozzáférhetőségét igyekszik szolgálni a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, amikor a közel két évtizede megjelent életút-interjúk újrakiadására vállalkozik, kiegészítve a kötetben még nem közölt, ars poetica-szerű vallomásával, új előszóval és ezen záró tanulmánnyal.

A kötet megjelenése közel egybeesik ama magyar–szlovén közös nemzetiségkutatás negyedszázados évfordulójával, amely a magyar–szlovén határ két oldalán 1984. évben folyt. A ljubljana-i Nemzetiségi Kérdések Intézete (Inštitut za narodnostna vprašanja) és a budapesti Állami Gorkij Könyvtár (ma: Országos Idegennyelvű Könyvtár) nemzetiségi kutatócsoportja egy a korabeli kontinensen egyedülálló, komplex vizsgálatot folytatott a magyarlakta muravidéki Dobronakon és a szlovének lakta, rábavidéki Felsőszölnökön. A résztvevő magyar szakembergárda történész tagjai között ott lehetett e könyv előszavának írója: Dr. Arday Lajos történész, valamint művelődésszociológusként jómagam. E falukutatás során nyílt alkalmam megismerkedni Varga Sándorral, akivel élete végéig szoros szakmai és baráti kapcsolatot tartottunk fenn. E barátság és az első kiadás utószavában jelzett közösségi kötődéseim köteleznek arra, hogy e kötetet is útjára indítsam.

A mára gyakorlatilag hozzáférhetetlen interjúkötet közel két évtized eltelte után is tanulságos olvasmány. Kirajzolódik belőle egyfelől egy maroknyi magyar néptörredék múlt századbéli históriája, a világban, a kontinensen meg s délszláv–magyar együttélés térségében történtek egyfajta „alulnézete” egyaránt. Természetesen a legrészletesebb megvilágítást a kisebbség–többség viszony sok-sok keresztmetszete, de időbeli változásai is kapják. Másfelől pedig megismerjük a muravidéki magyarság egy kiemelkedő alakjának arcélét, egy olyan kisebbségi vezetőét, akinek jellemvonásai, adott helyzetekben tanúsított helytállása, konfliktus-

tusai úgy e közösség – de bátran mondhatjuk: bármely nemzeti kisebbség – mai megmaradási küzdelmeihez, erkölcsi és módszertani útmutatóul is szolgálhat. A határon túli nemzetrészekért felelősséget érző anyaországi olvasót pedig elgondolkoztathatja, megtett-e vajon mindent az elszakított magyar népcsoportokért, beleértve a valóban maroknyi s egyre zsugorodó, muravidéki magyarságért...

*

Milyen viszonyok vették körül a néhány évvel Trianont követően született Varga Sándort gyermek- és ifjúkorában? Elsősorban egy nyolcgyermekes, földműves család hiteles, nélkülözésekkel teli életébe született bele. Bár hitegették a magyar gazdákat, hogy a felosztott nagybirtokból majd földhöz jutnak – sokakat ilyen ígérettel még a nemzetiségük megváltoztatására is rávettek –, ehelyett csak a Szlovénia belsejéből odatelepített többségieket részesített birtokban a királyi Jugoszlávia földreformja. Már kisiskolás korában az együttélés olyan tapasztalatairól számol be, miszerint a szomszéd telepés faluban „*a szülők a szlovén gyerekeket miellenünk uszították, minket, magyarokat pedig a szüleink 'ne hagyjátok magatokat' felkiáltással viszont. Nagyon sokszor a két falu között – rendszerint vasárnap délután – valódi háború dúlt a szlovén és a magyar gyerekek jóvoltából, jó néhányan betört fejvel vagy pedig véres arccal mentünk haza.*” Kisdiákként a magyar nyelvű iskoláztatás helyett, az odahelyezett szlovén tanítók, káplánok magyaryűlöletével kellett szembesülnie.

A jelzett szociális körülményei nem tették lehetővé számára a továbbtanulást, 15 és fél évesen munkába kellett állnia. A göntérházi osztatlan elemi iskolából többes útravalót vitt magával. Egyrészt – ahogy elmondta – „*éreznem kellett már gyermekként, a saját bőrömön a nemzeti türelmetlenséget*”, ami a későbbiekre nézve befolyásolta a más nemzetbeliekhez való viszonyát. Másrészt a faluban, a téli estéken házról-házra járó, szabadságharcos díszkötet olvasása révén, nagy hatást gyakorolt a gondolkodásmódjára Széchenyi, Kossuth, Deák életútja: a kialakult tisztelet és megbecsülés nyomán már akkor kezdte úgy gondolni, hogy e nemes eszmékért érdemes harcolni. Harmad részt pedig tudatosodott benne, miszerint „*a továbbiakban keményen meg kell küzdenem mindazért, hogy valamiféleképpen valami legyen belőlem, és hogy az életutamon bizonyos célokat elérhessek.*”

A beszélgetés során rámutatott arra is, hogy 1941 áprilisában a magyar csapatok bevonulását „*azok után, amit a rendszer elkövetett a nemzetiségekkel szemben, a magyarok zöme felszabadulásnak tekintette.*” Az anyaország belsejében, többszöri idénymunkát végezve azonban Varga Sándor számos társadalmi igazságtalansággal találkozott, amelyek nem egyszer konfliktushelyzetbe sodorták, egyben mozgalmi emberré érésehez is hozzájárultak. A világháború utolsó szakaszát számára mozgósítás, majd fogolytábor, kényszermunka, több országon keresztül való gyalogos és vasúti vándorlások, éhínség, nélkülözés, szovjet gyűjtőtáborba kerülést követően, a jugoszláv partizánkísérővel való hazaérkezés jelentette – érzékletes beszámolót olvashatunk e bő félévről is a kötetben.

*

Szülőföldjén az úgynevezett „májusi partizánok” kaparintották meg a hatalmat, akik között egykori idénymunkás társai, alig néhány éve nácipárt-tagok, sovinszta, revansvágyó szlovének egyaránt találhatóak voltak. Ártatlan embereket börtönöztek be, mondvacsinált ürüggyel, és úgy gondolták, „*hogy a múlt Jugoszlávia rendszere fog visszajönni, és a magyar nemzetiségű továbbra is éppen olyan alsóbbrendű ember lesz, mint valamikor.*” Az álpartizánokat 1945 szeptemberében valódiak váltották föl, akik – folytatva elődeik ténykedését – bizony éppen annyi vétlen magyart internáltak, ahány szlovént korábban a magyar hatóságok. Ellentétben szlovén sorstársaikkal, e magyarok közül sokan sohasem tértek haza a gyűjtőtáborokból, sérelmeikről évtizedekig szó sem eshetett. Varga Sándor beszámolt arról is, hogy „*az új társadalmi rendszerrel kapcsolatban az itt élő emberek tartózkodóak lettek még évekig, az ilyen májusi partizánok garázdálkodásai miatt.*”

Az öntudatos fiatalembert az új eszmék azonban lelkesedéssel töltik el: ifjúsági, majd szocialista szövetségi – a magyarországi terminológiával: népfront – funkciókat bíztak rá. 1949–50-ben addig páratlan lehetőség adódott népe számára: 1920 óta először alakulhatott nemzetiségi szervezet a Muravidéken: Vljaj Lajos politikus és költő mellett Varga Sándor a Magyar Közművelődési Bizottság munkáját szervezhette titkárként. (A sok tekintetben mesterének tekintett Vljaj életútjának később önálló kötetet szentelt.) A magyar szervezet két év múlva a többszöri területi átszervezések áldozata lett, a későbbiekben csak közös többségi-kisebbségi művelődési szervezetek alakulhattak, ami törvényszerűen a magyar műkedvelés elsorvadásához vezetett.



Az alsólendvai Bánffy Központban a 80 éves Varga Sándort köszönti a szerző 2005 októberében. Balról a 70 éves Dr. Hajós Ferenc, Dr. Székely András Bertalan, Varga Sándor és a 75 éves Dr. Varga József

1959-ben a Jugoszláv Kommunista Szövetség határozatot hozott a nemzeti kisebbségek kérdésében. E dokumentum később sorsdöntőnek bizonyult a szlovéniai magyarság életében, hiszen alapelveként szögezte le az ország valamennyi nemzetiségének azonos kezelését, valamint azt is, hogy egy nemzetiséggel való ottani bánásmód nem függhet a kisebbség anyaországában a délszláv nemzetiségekkel való bánásmódtól. E párthatározat alapján nemzetiségi bizottságok alakultak, többek között a magyarok lakta, alsólendvai és muraszombati járásokban, amelyek keretében Varga Sándor tevékenyen hozzájárult, hogy a magyar kisebbség jogai érvényesülhessenek.

A '60-as évek közepétől a lendvai községi képviselőtestület élén, a közigazgatásban, a bíróságoknál és a különböző önkormányzati bizottságokban, valamint a személyi okmányok, a település- és utcanevek, nyilvános feliratok terén is igyekezett érvényesíteni a nyelvi és nemzeti-egyenjóságát. Részt vett – a jogász Hajós Ferencsel együtt – a szövetségi és köztársasági alkotmánymódosítás előkészítő munkáiban, amelyek eredményeképp a szlovén köztársaság, a jugoszláv föde-

rációénál több jogosítvánnyal ruházta fel az őshonos olasz és magyar kisebbségét. Az interjúk kellő mélységben feltárják az egy nyelvű magyar iskolarendszer elhalásának okait a Muravidéken, a két nyelvű iskolák létrejöttének körülményeit, az eredményeket és hiányosságokat. Megismerhetjük azt a küzdelmet is, amelyet a szlovén nacionalista erőkkal – az oktatás e formája elleni alkotmánybírószági pert is beleértve – kellett vívniuk, hogy megmaradjon, sőt az óvodától a középiskoláig meg is erősödjön a két nyelvű oktatási rendszer a Muravidéken.

Varga Sándor a szlovén köztársasági parlament nemzetiségi bizottságában is dolgozott, először tagként, majd alelnöki tisztségben. Összefogta két ízben is annak az átfogó beszámolóinak a szerkesztését, amelyek a két szlovéniai nemzetiség helyzetét mutatták be az országgyűlésnek. Mintegy harminc olyan törvényjavaslat előkészítésében is részt vett, amely a magyar közösség jogainak kiszélesítését szolgálta a köznevelés, az oktatás és a művelődés terén.

Közben az 1974. évi szlovén alkotmány ismét a szövetségi alaptörvényt meghaladóan biztosított az őshonos nemzetiségeknek közösségi különjogokat. E jogosítványok a nyelvhasználat, az anyanyelvű oktatás, a szakember-képzés, a kultúra, a tájékoztatás, a nemzeti szimbólumok és az anyanemzeti kapcsolatok tereimében biztosítottak sajátos jogosítványokat a magyar és olasz közösségeknek, valamint a hozzájuk tartozó egyéneknek. Ami pedig végképp „kiverte a biztosítékot” Belgrádban és Újvidéken: lehetővé tette ún. nemzetiségi művelődési öngazdálkodási érdekközösségek alapítását, amire az egykori jugoszláv köztársaságok közül szintén csak itt volt lehetőség a rendszerváltozás előtt. Az 1975 márciusában, Lendván és Muraszombatban létrejött magyar érdekközösségek születésénél Varga Sándor természetesen bábáskodott, a második ciklusban lendvai elnök lett, a harmadikban pedig a két magyar érdekközösség koordinációs bizottságának az élére választották.

Interjúalanyunk azonban nemcsak politikusként ismert, hanem a tájékoztató és a szociológiai-politológiai szakirodalmát is számos művel gazdagította. A lendvai tűzoltóság, a római katolikus és zsidó közösség, a muravidéki két nyelvű oktatás, a műkedvelő csoportok, a szőlő- és borkultúra, a bankok és takarékpénztárak történetét, számos település krónikáját térképezte fel, majd adta ki önállóan vagy társszerzőkkel. Parlamenti, képviselőtestületi, nemzetiségi bizottsági beszédeit, cikkeket is közzétette, amelyek máig megkerülhetetlen forrásai a szlovéniai

magyarság közelmúltját tanulmányozóknak. Nem kevésbé az általa 1967–87 között, felelős szerkesztőként jegyzett hetilap, a Népújság, valamint a vele egy igazgatású magyar nyelvű rádióadások. Eredményesen szállt síkra a lendvai magyar televíziós szerkesztőség és stúdió megnyitására, valamint a Magyar Televízió ottani vételét legalább részben elősegítő, alsólakosi tévéátjászó felépítéséért.

A különböző posztokon törekedett egyfelől az országon belüli kisebbségi kapcsolatok erősítésére – így többször került sor a tenger melléki olaszokkal, a horvátországi magyarokkal tapasztalatcserékre, a szabadkai és újvidéki színház rendszeres muravidéki vendégszerepléseire –, de gyümölcsöző kulturális együttműködést sikerült kiépítenie a szomszédos Vas és Zala megyékkel, a belgrádi magyar nagykövetséggel, és elősegítette az Állami Déryné Színház évenkénti vendégjátékát is. Résztvevője, sőt másokkal egyszer rendezője is volt az Ausztriával szomszédos országok nemzetiségi évenkénti találkozóinak. E sokrétű kapcsolatépítés számos állomása, momentumai visszaköszön az interjúk oldalain.

*

Hasonlóképp fontos vonatkozásokat világít meg a második interjú. Az időpont 1990 tavasza, amikor is Magyarországon már kikiáltották a köztársaságot, heteken belül megalakul az első szabadon választott, többpárti parlament, majd az Antall-kormány. Szlovéniába is már befújt a rendszerváltás szele, a szövetségi állam eresztékei recsegték-ropogtak.

Beszélgetésünk kendőzetlenül kitért az akkor már küszöbön álló délszláv háború előjeleire Koszovóban, Horvátországban és Boszniában, aminek hullámai a szlovén fővárost is elérték, de a Muravidéket nem. Az állampárt egykori tisztségviselője nem ellenezte a politikai pluralizmust, jól érzékelve ugyanakkor, hogy a többségi pártok vagy közbömbösen viszonyultak, vagy nyíltan beolvasztó programot hirdettek a kisebbségekkel szemben. Máig helytálló – és sajnos választásról-választásra beigazolódó – megállapítása volt, hogy *„bizonyos pártok olyan embereket is javasoltak képviselőnek, akik eddig a nemzetiség érdekében hajszálnyit sem tettek, s akik ki szeretnék használni, hogy a nemzetiségi kerületben képviselői mandátumhoz juthassanak”*. Ezért úgy véli, ha saját közössége *„pártérdekek szerint fölaprózódna, (...) politikai lehetőségeit saját maga rombolná le. Én személyesen úgy gondolom, hogy a muravidéki magyar-*

ságnak a választások alkalmával egységesen kell fellépnie. Természetesen Romániában, ahol kétmillió magyar él, más a helyzet.”

Az interjúban Varga Sándor nevén nevezte a kétnyelvű közigazgatásban tapasztalható visszafejlődést, a nem nyelvszakos egyetemisták továbbra sem megoldott magyar nyelvoktatását, aminek egyenes következménye, hogy a vállalati életben máig gyakorlatilag a szlovén egynyelvűség dominál, tehát nem valósult meg a nyelvi egyenjogúság. Szó esett a kétnyelvű oktatás gondjairól, amelynek orvoslásához nagyobb anyamemzeti segítséget várt volna el. Az akkor új magyar világútlevél következtében, végre mindkét irányban nyitottá vált a határ, ami a politikus szerint is elengedhetlenné tette újabb átkelőhelyek megnyitását (ezekre két év múlva kerülhetett először sor). Bár jogos bírálattal illette a pártállami Magyarok Világszövetsége elavult koncepcióját, ami elodázhatatlanul átalakításra szorul, pozitívan viszonyult a Kárpát-medencei magyar szervezetek megindult koordinációjához.

Ha nem is tehettem konkrétan, de áttételesen rákérdeztem az esetleges teljes szlovén önállóság várható következményeire. Varga Sándor nem titkolt aggodalommal tekintett a jövőbe, hisz a muravidéki magyarság az addigi állam kereteiben vívta ki az addig elért jogait. *„Tebát egy olyan Szlovénia, amely nagyobb szabadságot biztosítana a népnek, a nemzetiség számára nem garantált, hogy több jogot biztosítana. Ez a többség demokráciája lenne a kisebbséggel szemben.”*

A magyar érdekközösség tizenöt éve mérlegének a megvonásakor, az első szakaszt eredményesnek ítélte, amit némi megtorpanás követett: a politikai szervezet jellegében inkább kulturális szövetséggé kezdett válni. Az okot a fiatal vezetők tapasztalatlanságában látta, akiknek részint az elődök is elmulasztották átadni a munkamódszereiket. Ugyanakkor az aktivitásukat sem ítélte elégségesnek, merthogy *„az az érzésem, hogy a fiatal generációból – nemcsak a magyarról, hanem a szlovénról is beszéltek – hiányzik a szükséges keménység. Kimondottan csak anyagi érdekeltséget látok náluk, valahogy a nemzeti öntudat alá van rendelve az anyagi érdekeltségnek. Bárcsak magyot tévednék.”*

*

A kötetből – ahogy e dolgozat elején utaltam rá – a közösség története mellett Varga Sándor portréja is kirajzolódik. Miként láttam a főbb emberi tulajdonságait?

Már mint kisiskolást, „*maradatlan, csintalan, leleményes gyerek*”-ként jellemezte önmagát: „*én mindig olyan voltam fiatal koromban is, hogy ha valamit erőszakkal akartak rám kényszeríteni, annak mindig ellenálltam.*” Nos, ez a protestáló természet, igazságérzet végig kísérte minden életszakaszában: a bábolnai ménes-birtokon, amikor az ünnepeken is dolgoztatták őket, tiltakozott a többiek nevében is, nem süvegelte meg az intézőt, vitába keveredett vele, sőt nyílt munkamegtagadásra bízta társait. Bár nagyon korán bekapcsolódott a mozgalmi munkába, csak igen későn, 34 évesen, külső ösztönzésre adta be a derekát, hogy belépjen a kommunista pártba. A különböző alacsonyabb, majd magasabb vezető beosztásait nem karriercélok, hanem közösségi szolgálatnak tekintve – számos megbízatását térítés nélkül, önkéntes munkában végezte. Egyéni érdekei talán azt diktálták volna, hogy kényes helyzetekben alkudjon meg, ő ehelyett rendre a konfliktusokat vállalta, akár olyan áron is, hogy saját népe, de a többség körében is ellenségeket szerzett magának. Ahogy az egyik akkori szlovén oktatási miniszter, mások előtt említette róla: „*igaz, hogy erélyes ember, nem szentimentális, megmondja mindenkinek a véleményét, de úgy gondolom, becsületes szándékkal csinálja.*”

A kisebbségpolitika elmélete és gyakorlata közötti különbséget teljesen csökkenteni akarván, gyakran ütközött a megalkuvókkal, a kérekkötőkkel, a köpönyegforgatókkal. A puha gerincűek, a kisebbségi érdekek elárulóinak az embertípusát, a beszélgetések során nevezte: „*én valahogy sose tudtam azt felfogni és elfogadni, hogy a saját egyéni érdekeimet a társadalmi érdekek fölé is lehet helyezni, különösen a nemzetiségi politikában.*” Sajnos, a más tájakon és más korokban sem ritka „*divide et impera*” elve a Muravidéken is érvényesült: a felsőbbség szívesebben tárgyalt a simulékonyabb, kevésbé harcos, a mindenkori hatalomhoz törleszkedő kisebbségi vezetőkkel. Az elvhű és a jogokért való küzdelemben következetes Varga Sándorban e jelenségek joggal keltettek felháborodást és lelki gyötrelmeket. Elsősorban saját körből érkező, szolgálékú jelenségek ejtettek rajta mély és fájó sebeket, előfordult, hogy az összeroppanás határára került, sokszor a legszívesebben abbahagyta volna. De a konfliktusok nyomán, mégiscsak megszületett a megegyezés, a közös ügyekért újra meg újra sikerült összefogni, esetenként akár kis taktikai visszalépés nyomán is.

Karakánóságára jellemző, hogy lapfőszerkesztőként éles hangon bíralt egy szlovén nacionalista történeti munkát, amely kettős mércét al-

kalmazott a Monarchia és a királyi Jugoszlávia kisebbségpolitikájának összehasonlításakor. Jellemző alapállásával tette ezt, vállalván az esetleges negatív következményeket is: „*Varga el van készülve a kötélre is, vagy pedig a keresztre fel lehet feszíteni*” – olvashatjuk ezen írása kapcsán a nagyinterjújában. Mások pedig úgy látták, hogy Varga Sándor „*elégé keményfejű és kemény gerincű ember*”, amolyan „*ördög természetű, engedetlen, mindig valami újat keres*”.

A beszélgetések után, e kötetben közzétett vallomása tovább árnyalja emberi és kisebbségpolitikusai vonásait. Élettapasztalata, küzdelmei, állhatatossága példa lehet a mindenkori felnövekvő kisebbségi nemzedékeknek, különösen azoknak, akik vállalják a közösség élére állást. Időtálló tanácsaira érdemes odafigyelnünk: „*a nemzeti létet harc nélkül nem lehet megőrizni, még a legjobb alkotmányos és törvényekkel rendezett társadalmi közösségben sem. A nemzetiségnek még az ilyen körülmények között is állandóan ébernek, tettekre késznek kell lennie, tevékenykednie a nemzeti jogok megvalósításában. Ha nem így viselkedik, akkor még a legjobban és legszebben megfogalmazott jogszabály is nagyrészt üres frázis marad. (...) Ilyen magaviselettel a nemzeti ség is igen aktív sírásója lesz saját nemzeti létének.*”

Bár aggodalmának adott hangot a szlovéniai magyarság jövőjéért, mégsem veszítette el a reményt. Ahogy az első interjújában rámutatott: „*talán van benne igazság, ha az idősebb generáció azt gondolja: ha mi elmegyünk, kérdés, hogy ki lép a helyünkbe (...) az az érzésem, hogy a fiatalság az egész világon, talán minden területen jobban távol tartja magát a társadalmi, politikai életől, mint mondjuk, talán az én fiatalkoromban*”, azt hiszik, nem kell a kivívott jogok megtartásáért, bővítéséért küzdeni. „*De annak ellenére, hogy most beleszóttam negatívumokat is, bízom bennük, mert hát ha nem bíznék ebben, akkor azt kellene mondanom, a mi munkánk nem hozott semmilyen gyümölcsöt (...) a lerakott alapokra a jövő generációk, ha akarnak, építeni tudnak*”.

*

Dióhéjban hadd szóljak végezetül „*A muravidéki magyarok sorsa 1920–1985*” című, közel százoldalas kéziratáról, amelyet nem nyújthatunk át egyelőre a szlovéniai és anyaországi olvasóinknak. A 2004. december 21-én lezárt történeti munkát a szerző egyértelműen kiadásra szánta, hisz már magyar és szlovén nyelvű előszóval is ellátta, megtalálhatók benne a fejezetcímek, dokumentumfotók, jelentékeny forrás- és jegy-

zetanyag. A két évtizedes barátság okán, azzal a hozzáfűzéssel bízta rám, hogy tegyek vele legjobb belátásom szerint.

A Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület nyitott lett volna a gyakorlatilag nyomdakész kézirat közzétételére. Hogy a szándék – amely bizonyosan egybeesett Varga Sándor eredeti elképzelésével is – megghiúsult, olyannyira nem a kiadón múltott, hogy még sikeres pályázatot is nyújtott be az erre hivatott magyarországi pénzalapokhoz, amelyek hasonlóképp támogatandónak ítélték a posztumusz könyv közzétételét. Szerzői jogi okokból kellett változtatnunk az eredeti elképzelésen, így most a korábban kötetben és folyóiratban közölt Varga Sándor írásokból, továbbá a munkásságát és az emberi karakterét bemutató, róla szóló méltatásokból állíthattunk össze egy emlékkönyvet.

Varga Sándor, a 80. születésnapja heteiben, az otthoni szakkönyvtárából és a birtokában lévő dokumentumokból átadott egy válogatást a ljubljanoi Nemzetiségi Kérdések Intézete alsólendvai fiókja vezetőjének, dr. Kovács Attila történésznek. Ismereteink szerint a szóban forgó, a muravidéki magyar közösség hatvanöt kisebbségi esztendejére vonatkozó, rendkívül sok és pontos adatot, lényeges folyamatokat megőrkítő kézirat egy példánya ott kutatható, s talán előbb-utóbb a kiadásának is megteremtődnek a feltételei.

A nagytanulmányban a szerző – magyar és szlovén előszó után – sorra veszi először az 1919–1941 közötti időszak sorskérdéseit a muravidéki magyarság életében, kitérve a társadalomszerkezeti, demográfiai, gazdasági, oktatási, művelődési szempontokra. Ezt követően külön fejezet foglalkozik az anyaországhoz való visszacsatolás négy évének történéseivel. Az írás a titói Jugoszlávia létrejötte után, a magyarság újbóli kisebbségi létbe kerülésével, a szovjet blokk és Jugoszlávia viszonyának megromlása alatti elszigetelődés másfél évtizedének összefoglalásával folytatódik. Már ebben az időszakban s a következő fejezet tárgyát képező, a területi nemzetiségi bizottság 1960. évi megalakulásában meghatározó szerepet játszott Varga Sándor. A muravidéki magyar közösség alkotmányos jogainak kialakítása és a gyakorlatba való átültetése nem ment zökkenőmentesen, amint a folytatódó tizenöt esztendő krónikájából kiderül.

1975-ben a kisebbségek számára is lehetővé tették öngazgatási érdekközösségek létrejöttét, ami az egész Kárpát-medencében egyedülálló politikai érdekartikulációt tett lehetővé a szlovéniai őshonos magyar-

ság számára. Ekkor rakták le a biztosított kollektív jogok alapján a máig meglévő magyar intézményrendszer alapjait, aminek folyamányaként mennyiségi-minőségi fejlődésnek indulhatott a nemzetiségi nyomtatott és elektronikus tájékoztatás, a könyvkiadás, a szabadkai és magyarországi színházak rendszeres vendéjátéka a Muravidéken. Anyanyelviileg megerősödött és módosult az 1959 óta meglévő, kétnyelvű oktatási rendszer, magyar lektorátus, majd tanszék alakulhatott a mára egyetem-mé alakult maribori tanárképző főiskolán, ösztönözték a kétnyelvűséget a közigazgatásban és a nyilvános feliratokban is. A kézirat gazdagon dokumentálja a különböző döntéshozó testületek erőfeszítéseit s azok eredményeit.

Az összefoglalás nem véletlenül záródik az 1985. év március 15-ei történéseivel. A nemzetiségi érdekközösségek második évtizedével új korszak kezdődött, ahol már részben a felnövekvő nemzedék vette át a nyugdíjas korhatárt elérő „öregektől” a stafétabotot. A tanulmány a muravidéki magyarok alkotmányos jogait érintő írások bibliográfiájával, illetve az idézett források felsorolásával végződik.

*

Varga Sándort az interjúk készítője és egyben a kötet szerkesztője a Kárpát-medence kisebbségbe szorult magyar nemzetrészei ama kimagasló, politikai vezetőjének tartja, aki a diktatúra viszonyai között példa nélkül, irányító pozíciókban volt képes olyan hatékonyan dolgozni a kisebbsége érdekeiért, mint az ellenzékben, majd a rendszerváltozás után a Felvidéken Duray Miklós, a kárpátaljai Kovács Miklós, vagy Erdélyben Tőkés László. Életútja, emberi tartása mindenképpen méltó a felmutatásra, fontos, hogy a mai nemzetiségi érdekvédők kezébe adhassuk. A Varga Sándor emlékkönyv megjelenítésével a kiadó hozzá kíván járulni a szlovéniai magyarság közelmúlt-történeti tudatának, önismeretének az elmélyítéséhez is, másfelől elősegítheti annak a tájékozatlanságnak az oszlatását, ami máig az anyaországban jellemzi a – különösen kis létszámú – határon túli magyar népcsoportokkal összefüggő, általános ismeretkészetet.

Akikért nem szól a harang¹

Vészjelzések egy süllyedő hajóról

Németh László 1939-ben a kultúrát feladatokként és megfelelésekként határozta meg. Kisebbségi sorban a kultúra – legyen az akár a nép tárgyi vagy szellemi hagyatéka, akár a művészetek, az irodalom, a tudományosság, a sajtó vagy a közgyűjtemények, a közművelődés –, az anyanyelvű oktatással együtt, az önazonosság-őrzés súlyponti terepuma. A kultúrát teremtő vagy azzal élő ember pedig az ősök örökségének továbbgondolásáért felelős, az annak való megfelelés következképp sorozatos feladatmegoldást és adekvát válaszokat igényel.

A határon túl szakadt nemzetrészeink közül a horvátországi magyarok soraiban az imént jelzett feladatokat a legmélyebben Lábadi Károly ismerte fel, s tette le a legtöbbet a népcsoportja és az egyetemes magyarság szellemi asztalára. A nyugat-bácskai születésű, de újvidéki magyartanári oklevele birtokában azonnal az eszéki Magyar Képes Újsághoz került értelmiségiben kezdettől munkált a drávaszögi magyarság művelődéstörténeti, néprajzi értékei feltárásának a szándéka: a hetilapban rendszeresen tette közzé bűvárkodásának az eredményeit, helyi gyűjtemények létesítésénél, gyarapításánál bábáskodott, terepmunkája terméséből köteteket adott ki önállóan vagy az anyaországi folklorista, Katona Imre munkatársaként.

A '90-es évek elején kitört délszláv háború épp szülőfalujában, Bácsgyulafalván érte – a katonai behívó elől Magyarországra kényszerült menekülni, sok ezer földijével együtt. Szerencsére sikerült átmentenie addigi gyűjtéseit, amelyeket pécsi, gödöllői, váci muzeológusként, egyetemi oktatóként azután, további kutatásait beépítve, színvonalas szintézisekben, egymás után jelentetett meg. Közben a debreceni néprajzi tanszéken megvédte a nagydoktori értekezését – természetszerűleg a horvátországi magyarság népi kultúrájának a tárgykörében. Nem csoda tehát, ha 2007-ben az eszéki egyetemen újonnan alakuló Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék oktatási koncepciójának a kidolgozására, majd vezetésére őt kérték fel.

Lábadi Károlynak köszönhető tehát, hogy szűkebb pátriája, az alsó-baranyai Drávaszög a magyar régiók között az egyik legfelkutatottabb-

¹ A cím a drávaszögi Vörösmarton 2007-ben avatott emlékmű feliratára utal, de attól eltérő, szimbolikus jelentéstartalommal. A Honismeret szerkesztői ezen írás közzetésével köszöntik az idén 60 esztendőes Lábadi Károlyt.

nak mondható a népelet tekintetében. Huszonhárom önálló és társszerzővel megjelent kötete után, ezúttal a közelmúlt és a jelen, közösségének érintő eseményeinek, a megmaradást veszélyeztető etnikai, kulturális, oktatási, politikai folyamatoknak a feltárására vállalkozott.² Az e tanulmányban alkalmazott módszere inkább szociológiai, amelyet azonban nagymértékben segít a néprajzi megalapozottság.

Sajnos, alig ismert az anyaországban az a megdöbbentő tény, hogy az elszakított nemzetrészeink közül a legnagyobb eróziót a horvátországi magyarság szenvedte el: a Trianon előtti, 1910. évi népszámláláskor kimutatott, 124 ezres lélekszáma az egyhetedére, 16,6 ezerre apadt. A szerző rámutat, hogy *„elsősorban a többé-kevésbé homogén nyelvi környezetben élő drávaszögi magyarság és a négy településre olvadt szlávóniai őshonos magyarság életébe avatkozott bele jelentősen a huszadik századi történelem. A horvátországi magyarok kétharmadát befogadó területnek a honfoglalástól őshonosnak számító magyarsága a mögöttünk hagyott évszázadban hat alkalommal vált más-más ország állampolgárává: a trianoni békediktátumig a Magyar Királyság tartozékának számított, majd azt követően a déli szláv államalakulat, a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság része lett, 1942-ben rövid időre felette újból az anyaország gyakorolt fennhatóságot, majd a második világháborút követően a titói Jugoszlávia határain belülre került. Az 1991-ben kirobbant háború szerb megszállás hozott a lakosságnak, s csak bétéves súlyos, ember- és anyagi áldozattal járó időszak után lett a független Horvátország része. Természetesen, ezek az országhatár-változások általában előnytelenül hatottak etnikai térszerkezetének alakulására.”*

Bár a népcsoport még a tömbhelyzet határán lévő hattizede is rendkívül kedvezőtlen helyzetbe került, a maradék kontinentális és tenger-melléki szórvány még inkább ki van téve a beolvadás veszélyének. A kötetből kiviláglik, hogy az egész horvátországi magyarság gyors és drasztikus fogyását elsősorban a születések alacsony, az előregedés magas aránya, a vegyes házasságok többséghez asszimiláló hatása, a második világháború és a szerb megszállás alatt lezajlott etnikai tisztogatás és annak lélektani következményei, az 1991-98 közötti menekülsorsból adódó, végleges elvándorlás vagy identitásváltás, a többséghez való átállás, a titói Jugoszlávia „fából vaskarika” jugoszláv népszámlálási kategóriája, az utolsó háborút követő gazdasági visszaesés meg a magyar intézményrendszer csupán töredékes regenerálódása, a megroggyant öntudat és a politikai megosztottság együttesen idézte elő.

² Lábadi Károly: Élet a háború után. Mackensen Kft., Budapest, 2009. 120 p.

A horvátországi magyarok kulturális és nyelvi határait boncolgató első fejezetből kiderül, hogy se a tömbhelyzetű és a diaszpórában élő magyarok között, se a magyarság meg a környező szlávság és németiség között korábban nem alakult ki kapcsolat vagy népi kölcsönhatás, pedig a 16–17. századtól horvát és szerb bevándorlás, a 18. században pedig német telepítés történt a honfoglalás óta magyarul lakta Alsó-Baranyába, illetve Kelet-Szlavóniába. A reformáció jelentős színhelyének számító terület vallási endogámiája is megtartó erőnek bizonyult. Mindamellett a 19. század végétől többirányú, tárgyi-szellemi interetnikus hatások is érvényesültek, a nyelvek megtanulásának szándékával „cseregyerek”-rendszer alakítottak ki magyar–horvát–német relációban, hisz az eszéki piacon zajló árucserre szükségessé tette az egy-más nyelvének az ismeretét.

Lábadai nem kertel: *„a trianoni határok megvonása után komoly nyelvi terror érte a Drávaszög magyar népességét: iskolában átmeneti ideig idegen nyelvű oktatás folyt, a közigazgatás nyelve többé nem a magyar lett. Felgyorsult a betelepítés és betelepítés, amely igazán jelentős méreteket a második világháború befejezése után ért el: a területre 1945 és 1948 között a szövetségi letelepedési terv keretében 11 ezer család érkezett Crna Gorából, Hercegovinából és Likából. A jelenség során történetileg kipróbált recept mozzanatai jutottak érvényre: 'Az így birtokba kapott területeken az új országok vezetői az őslakosságot először közömbösíteni törekednek, saját lakosságukkal keverni és asszimilálni, hogy ezáltal népességileg igazolják a megszerzett területekhez való jogukat'”*³ A '90-es évek háborúja azután, a magyarok egyharmadának az elmenekülését, a helyükbe további szerbek telepítését hozta magával, aminek folyamányaként e néptöredékünk, a hét éves távollét utáni hazaköltözés ellenére, máig nem tudta korábbi erejét visszanyerni.

A szórványosodást és a népmozgalmi folyamatokat bemutató következő fejezet, a korábban jelzett tények mellett, az utolsó két népszámlálás eredményeinek drámai különbségét is közli: 1991-2002 között több mint egynegyedével csökkent az ott élő néprészünk lélekszáma, ráadásul az önmagukat magyar nemzetiségűnek vallók közül számosan anyanyelvként más nyelvet jelöltek meg. A korábbi anyanyelvű iskolák mennyisége és az oda járó gyermekek száma csökkent, hasonlóképpen a diaszpórában működő anyanyelvápoló (a magyar nyelvet csak

³ Ujváry Zoltán: A magyar népi kultúra európai kapcsolatai és az etnikai identitás kérdései. In: Miscellanea I. Folklór és Etnográfia 89. Debrecen, 1995. 228. p.

egy tantárgyként tanító, többségi nyelvű) tagozatokhoz. „*Hogy a szórványosodás felgyorsult folyamatát valamiképpen gátolni – vagy legalább késleltetni – lebeszen, újból ugyanannak a három pillérnek kell megerősödni, ami évszázadokon keresztül hozzájárult a horvátországi magyarság megmaradásához: a család, az anyanyelvű iskola és a magyarul élhető hitélet.*”

Ezután a szerző számba veszi a kisebbségi alkotmányos jogok és más biztosítékok alakulását. Kétségtelenül a függetlenné vált Horvát Köztársaság Alkotmánya államalkotó tényezővé emelte többek között a magyar közösséget, amely kezdettől fogva képviselőt küldhet az országgyűlésbe, a Száborba. Az alkotmány, a nemzetközi egyezmények és a 2000-ben elfogadott kisebbségi törvény szavatolják az anyanyelv szabad használatát, a kulturális autonómiát. Ama két drávaszögi (a herceg-szülősi és a bellyei) járásban és a Vukovár–Szerém megyei Kórógyon, ahol a magyarok többségben élnek, a nyelvünk hivatalosnak számít, alkalmazása a közigazgatásban, továbbá a nemzeti jelképek használata s a himnusz éneklése megengedett.

A magyar-horvát alapszerződés 1992., majd a kisebbségvédelmi egyezmény 1995. évi aláírása, az egymás országaiban élő magyar és horvát közösség identitásának a megőrzését szolgálja. Az utóbbi megállapodás nyomán kormányközi kisebbségi vegyes bizottság is alakult, amelybe mindkét nemzetiség delegál tagokat. A horvát kormányt alakító politikai erő, az országgyűlési képviselőt adó magyar szervezettel megállapodván, széles körű beleszólási jogokat biztosít a kisebbségi oktatás, sajtó és anyanemzeti kapcsolatok ügyeibe, ugyanakkor elvárja a kormányzati döntések támogatását. 2003 óta települési, járási és megyei kisebbségi önkormányzatok alakulhattak Horvátországban – az eróziót mutatja, hogy a magyar testületek száma 2007-re jelentősen megfogyatkozott, ekkor már sokhelyütt legfeljebb kisebbségi ombudsmant tudtak választani.

A tájékoztatás lehetőségeit vázoló könyvrész a magyar nyelvű nyomtatott és elektronikus sajtó formáit vázolja. A jugoszláv időkben 12 fős szerkesztőség által készített Magyar Képes Újság nevet viselő hetilap a megszállás alatt, egyharmadára csökkent munkatársi gárdával, kisebb terjedelemben, ritkábban jelenhetett csak meg – mára ismét felfejlődött. 1994-ben az igényesebb történeti, néprajzi, irodalmi írásokat is közlő havi folyóiratként – épp Lábadi Károly szerkesztésében – indult a Horvátországi Magyarság. Emellett néhányszor egyházi és világi évkönyvet, illetve gazdakalendáriumot is közzétettek.

Az eszéki és a pélmonostori rádióban napi, illetve heti kétszer félórás magyar adás készült, az utóbbi időtartamát 2005-ben napi egyóránnyira bővítették. Több mint egy évtizedes kihagyás után az eszéki Szlavón Televízió 2002 óta ismét sugároz kéthetente félórás magyar műsort, Drávatáj címmel, sajnálatosan egy főállású munkatárs sem dolgozik ott. A Zágrábi Televízió heti gyakoriságú, Prizma c. adása több nemzetiség közös műsora – készítésében egy magyarul tudó munkatárs sem vesz részt. A magyarországi informatikai kormányzat, amikor kiépítette a Kárpát-medencei e-magyar pontok hálózatát, jó néhány drávaszögi és szlavóniai magyarlakta településre is juttatott számítógépet nyomtatóval, amelyek közösségi használatával megnőtt a bekapcsolódás lehetősége az anyanyelvű internetezés világába.

Két évtized horvátországi magyar könyv- és lapkiadását tekinti át a következő fejezet. A háború előtt csak a művelődési egyesületeket összefogó Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ) foglalkozott könyvkiadással. A Troszt Sándor szerkesztette tíz évkönyvük elsősorban helytörténeti, néprajzi, oktatási dolgozatok megjelenési fóruma volt, a szövetség emellett néhány monográfiát, szépirodalmi kötetet, tankönyvet és tanári segédkönyvet is kiadott.

Az 1993-ban megalakult új szervezet, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK) – az érdekvédelem mellett – kulturális identitásőrző feladatokat is vállalt. Ennek jegyében három év múlva létrehozta a HunCro Lap- és Nyomdaipari Kft-t, amely a máig megjelenő Új Magyar Képes Újság és a később mellékletévé vált Horvátországi Magyarság kiadója. 1996-ban, Zágrábban a tudományos fokozattal rendelkező, magyar kötődésű értelmiség kevésbé politizáló része a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaságba tömörült. Horvát-magyar kapcsolattörténeti konferenciákat szervez (különös tekintettel a népeinket összekötő Zrínyi Miklós opusára), amelyek anyagát kétnyelvű tanulmánykötetekben teszik közzé.

1998-ban a HMDK-val szembenállók – a pluralizmus jegyében – megalakították a Magyar Egyesületek Szövetségét (MESZ), hozzájárulva ezáltal a maroknyi magyar közösség politikai megosztásához. Egészséges versengés helyett ellenségeskedés jellemzi az ottani magyar közéletet – választások előtt egymás becsmérlésével a másik kiszorítására törekednek –, a jelenséget a tudós szerző a közösség fennmaradása szempontjából elítéli. Mindamellet a MESZ a Hagyaték című havi fo-

lyóirattal bővítette a magyar orgánumok sorát, amely tematikus lap-számokkal jelentkezik.

Az 1991-es délszláv testvérharcot megelőzően, a HMSZ kézikönyvtára mellett, a pélmonostori Népegyetem központi könyvtára és fiókjai látták el az ott élőket anyanyelvű olvasnivalóval. A megszállás idején a HMSZ gyűjteményének nagy része szétszóródott, ezért is sürgeti Lábad új, jól felszerelt bibliotéka létrehozását. Az általa megszervezett, majd vezetett magyar egyetemi tanszék Eszéken törekszik a tudományos igényeknek is megfelelő könyvtár kialakítására. Gondot jelent továbbá, hogy az egész országban nincs egyetlen olyan könyvesbolt sem, amely a horvátországi és magyarországi magyar nyelvű kiadványok értékesítését beillesztené a tevékenységébe.

A drávaszögi táj első, tudományos igényességű bemutatására 1976-ban Baranyai Júlia vállalkozott: a *Vízbe vesző* nyomokon c. kötete azóta több kiadást is megért. A 80-as évek végéig még néhányan, mások is fontosnak érezték egy-egy település vagy kistáj története, egyháztörténete, néphagyományai részterületeinek a feltárását. „*A déli szláv háború idején és azt követő periódusban elsősorban a szétszóródás, a szétszórattatás és a megsemmisülés közelsége tovább siettette, hogy sorra jelenjenek meg a helytörténeti, néprajzi, demográfiai, kultúrtörténeti színezetű könyvek horvátországi magyar kutatóktól vagy olyan anyaországiaktól, akiknek kutatómunkája kötődik a vidékhez.*” E kötetek nagyobb hányada a Lábad-házaspár – Károly és Lábadiné Kedves Klára – nevéhez fűződik. A nemzetfenntartó stratégia kialakításában is fontos szerepet játszhatna, ha a két kormány eleget tenne a kisebbségi vegyes bizottság ama ajánlásának, miszerint kölcsönösen támogatják mindkét kisebbség évente legalább 3-3 irodalmi, tudományos és/vagy szépirodalmi művének a kiadását.

Nem ad túl sok bizakodásra okot a könyv anyanyelvű oktatással foglalkozó része. Beszámol a megszállt terület magyar iskolarendszerének 1991-et követő felbomlásáról, amikor is mindössze hét tanító, tizenegy tanár és két óvónő vállalta a hősies helytállást. A viszonyokat jól jellemzi, hogy a szerbiai tanterv szerinti oktatásra, cirillbetűs adminisztrációra kötelezték őket, a két legnagyobb magyar iskolaközpontot, a laskóit és a vörösmartit összeolvasztották, a korábban kétnyelvű középiskolában pedig megszűnt a magyarnyelvűség Pélmonostoron. Az anyaországba menekültek részére ugyanakkor Zánkán, Harkányban, Mohácson, Siklósön meg másutt menekültiskolák létesültek, ahol horvátországi tanterv

szerint, onnan érkezett pedagógusok foglalkoztak a gyermekekkel. A Horvátország szabad területeire vetődött magyar gyermekek rendelkezésére csak horvát tanintézetek álltak ezekben az években, így őket később középfolkon is horvát iskolákba írták, növelve a magyar ajkú közösség veszteségét.

2000 óta törvény rendezi a kisebbségi iskolák státusát Horvátországban, amely az óvodától a z érettségig lehetővé teszi az anyanyelven folyó képzést. Pozitív diszkriminációt alkalmazva, egész kis létszám esetén is indulhatnak tagozatok. Vörösmarton, Laskón és Kórógyon teljes egészében anyanyelven zajlik az általános iskolai oktatás (néhány falusi, alsós tagiskolával), Zágrábban kétnyelvű intézmény működik, emellett tízegynéhány településen anyanyelvűpolásra nyílik lehetőség. Sajnálatos tény, hogy Kopácson, az Árpád-kori magyar halászfaluban, 2005 tavaszán, gyermekhiány miatt lakat került a több mint félezer éve fennállt magyar iskolára. Sokak aggodalmának adott hangot ezzel kapcsolatban az akkori magyar országgyűlési képviselő: Kopács *„lakossága évszázadokon át dacolt a portyázó, zsákmányozó éhes hadakkal. Igyekezett megőrizni nyelvét, kultúráját és hagyományát, és most az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén, mikor a többnyelvűség kérdéssé válása megnyitja a lehetőségeket a kisebbségi nyelvek pozíciójának megváltozásához, a kopácsi iskola bezárása számomra végveszélyt jelent.”* A döntően magyar lakosságú településen megnyíló horvát tagozat Lábadi Károly szerint is akadályt gördít az anyanyelvű kultúra megismerése és elsajátítása felé vezető útra, a magyar oktatás tradíciójának a megszakadásához vezet. Sajnos, Kopács esete nem egyedülálló a Drávaszögben, más magyar falvakban is kétségessé vált az anyanyelvű tagozat indítása, a csökkenő gyereklétszám vagy a szülők érdektelensége miatt.

Aggasztó jel a jövőre nézve az is, hogy a magyar óvodásoknak csupán az egyharmadát írták 2008-ban magyar tagozatú általános iskolába. Pedig az 1999-es év Eszéken a Magyar Oktatási és Művelődési Központ megnyitását hozta, amely néhány éve már nemcsak általános gimnáziumként, hanem szakközépiskolaként is funkcionál. Amíg az anyaországi felsőoktatási intézményekbe iratkoztak egy része nem tér haza, addig az ottani értelmiség megerősítését szolgálhatja az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetemen 2007 ősztől elindult anyanyelvű képzés. A magyar tanszék hungarológusokat és kommunikációs szakembereket bocsát ki, alap- és mesterfokon. Mivel a magyar más szakokkal párosítható, megnő az itt végzők elhelyezkedési lehetősége. A Magyar Nyelv és Iroda-

lom Tanszék létrehozásában és működtetésében Lábadi Károly tanszékvezetőnek és Juhász György lektornak oroszlánrésze van.

A közoktatásban részt vevő magyar pedagógusok – politikai alapon – két szakmai szervezetben tömörülnek, amelyek viszonya, együttműködési hajlandóság híján, ridegnek mondható.

A megosztottság sajnos az anyanyelvű hitéletet is elérte a háború alatt. Nem csupán a templomtornyok váltak a mesterlövészek célpontjaivá, hanem a lelkipásztorok jó részét is elűzték. Az épségben maradt isteni hajlékokban a megszállás alatt ökumenikus istentiszteletek zajlottak, mindenkit befogadva, felekezettől függetlenül. A keresztlélek száma évtizedek óta csak a töredékét teszi ki a temetésekének, az egyház-községek híveinek a száma ugyanúgy megcsappant.

A katolikus magyarok lelki gondozását mindössze egy atya, a kisköszegi plébános látja el anyanyelven – hat településen szolgál, másutt horvátul vagy két nyelven dicsérik az Urat. Jó hír viszont, hogy Csúzán, egy helyi vállalkozó jóvoltából, nemrég új templom épült, Djakovárról és Pécsről pedig magyar teológus hazatérését várják.

A református egyházat a háború két részre szakította: megközelítően azonos számú hívet számlál a Horvátországi Református Kálvini Egyház és a Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház. Amíg az elsőben – tekintettel a vegyes házasságokra, de a többségi elvárásokra is – egyre gyakoribb a szertartásokon a horvát szó, addig a másodikhoz tartozó lelkészek és hívek, nem csupán az egyház nevében, hanem a gyakorlatban is ragaszkodnak a magyarsághoz. Szomorú, hogy mind a horvát állami, mind az anyaországi egyházi vezetés jobban támogatja az elhorvátosító egyháztestet, a két egyház között pedig a párbeszéd minimális, jobbára egyéni kapcsolatokra korlátozódik.

Mindkét történelmi egyházban tehát visszaszorulóban az anyanyelv, különösen a szórványgyülekezetekben – mivel a hívek egyre kisebb hányada beszél magyarul – horvátra változik a liturgia nyelve. Lábadi professzor joggal állapítja meg: *„Identitásuk és anyanyelvismeretük kicserélődik, a nyelváltás az identitásváltás velejárójává válik (...) Bizonyára a jelen lévő széttagoltság, szétbúzás, ellenségeskedés is gyengíti és rombolja a közösséget.”*

Ilyen ellentmondásos helyzetben a civil szféra szerepe felértékelődik az összetartás és a túlélés szempontjából. A háború előtt Laskón, Vörösmarton, Kopácson és Kórógyon néprajzi, helytörténeti gyűjtemé-

nyek szolgálták az ott élő magyarság önismeretét – anyaguk jelentős része 1991–98 között megsemmisült vagy elrabolták. *„A magyar szellemi és tárgyi tényezőket a megszállók egyszerűen gyengítették és pusztították, ennek következtében a drávaszögi magyarság társadalmi ökológiája elkezdett felbomlani”* – olvassuk Lábadi Károly megállapítását. A terület Horvátországba való reintegrációja után sem gazdaságilag, sem tudatilag nem volt képes teljesen regenerálódni a magyarság, ezért többségi és anyanemzeti segítség szükséges, *„hogy az egyetemes magyar kultúrából erőt és energiát meríthessenek a drávaszögi magyarok. S ha lesznek anyaországi múzeumi szakemberek, akik segítő kezét nyújtanak, hogy a kás falusi gyűjtemények, ha megfogyatkozott kiállítási tárgyakkal is, újból megnyúlhassanak, akkor a reményvesztettségnek is újját lehet állni. Mert minden gyűjteményt azzal a céllal hoztak létre, hogy igazolják: az elődök gazdagon megrakott kaptárakat hagytak utódaikra, s a bennük rejtkező múlt tisztelete erőt és kitartást adhat az újrakezdéshez és talpraállásához.”*



Lábadi Károly

Az etnográfus legmarkánsabban a megtartó emlékezet és hagyomány fejezetében villanthatja fel szakírói és nemzetfeltő erkölcsi érényeit. Először is rámutat, hogy a 90-es évek alatt bekövetkezett nagyfokú lélekszámcsökkenés *„erőteljesen hozzájárult a magyarság kultúrafenntartó erejének gyengüléséhez, emellett a háborús esztendőök alatt megjelentek azok a törekvések is, melyek a magyarság identitástudatának megsemmisítését célozták. Ohyan eszközöket vettek igénybe, melyek a létét kérdőjelezték meg: az erős hadi propaganda másod-, harmadrangú polgárokéá degradálta őket, korlátozták nyelvük használatát, megszokott írásuk helyett a cirill betűs írásmód vált hivatalossá, lecserélték a korábbi feliratokat, számos utalás hangsúlyozta, hogy történelmük lényegtelen, közösségükre a megsemmisülés várhat stb. A több helyen épülni kezdő ortodox templomok arra emlékeztették őket, hogy ez a vallás lesz majd uralkodó.*

A felgyújtott református és katolikus isteni hajlékok csak fokozták a félelmet. Mindenáron múltjuk felejtését akarták reájuk kényszeríteni.”

A magyarlakta vidékek felszabadulása utáni helyi kezdeményezéseknek a szerző különös jelentőséget tulajdonít, hiszen céljuk a közösség újra összekovácsolása, az együvé tartozás megélése. A korábban vázolt hanyatlással párhuzamosan e nép életrealitásának a jó példáival is találkozhatunk: csökkenő magyar népességű településeken is hagyományőrző egyesületek alakulnak, új alkalmakat keresnek és találnak az együttlétre. A néprajzos Lábadi Károlynak feltűnik, hogy például a lakodalmakban érzékelhetően megnőtt a magyar és horvát zászlók, szalagok együttes használatának a gyakorisága, a vacsora előtt mindkét himnusz eljuttassák. Ez egyaránt kifejezheti a sorsközösség vállalását, de az állami lojalitás demonstrálását is.

A temetések, halottak napi szokások, a halottkultusz felerősödésének számbavétele után megállapítást nyer, miszerint *„a jeles napok, ünnepi szokások cselekményrendszerére a hét esztendőig tartó háború úgy hatott, hogy megfakultak, szegényesebbé váltak, vagy teljesen eltűntek.”* Lassan a múlt kódébe vész a húsvéti locsolkodás, viszont sok helyütt újraéledt a májusfa állításának, majd a hó végén a kitáncolásának, döntésének a szokása. Az eszéki televízió magyar szerkesztősége kezdeményezte néhány éve a Luca-napi népszokások felelevenítését és népszerűsítését. A farsangi kakasütést és a hozzá tartozó közösségi eseményt is több faluban feltámasztották a tetszhalálából, ugyanaz vonatkozik az aratási ünnepségekre is. A kutató figyelmét az angolszász hatásra, újabban meghonosodó Halloween-szokások sem kerülnek el.

Bár – ellentétben a bácskai, bánási (politikai indítékú) gyakorlatlalt – Alsó-Baranya magyarsága a jugoszláv időkben is ápolhatta anyanemzeti kapcsolatait, ez a menekülsors alatt elmélyült. Mivel a háború miatt családok ezrei töltöttek több esztendőt Magyarországon, természetes emberi, települési, civilszervezeti nexusok is kialakultak, amelyek jó részét ma is ápolják. Több szokás, esemény – pl. a falunapok – meghonosodása, testvértelepülési együttműködés is ennek köszönhető.

A csúzai szüreti bál, a vörösmarti, laskói ballagóbál, a borversenyek, a kopácsi halásznapi és halpaprikásfőző verseny, más gasztronómiai eseményekkel együtt, mind-mind nemcsak helyi önazonosságot erősítő, hanem a tágabb régió határon átnyúló jelentőségű, egyben a többség és

az anyanemzet érdeklődését is felkeltő alkalmak. Karancs pedig – egyedüli faluként a Drávaközben – elnyerte az „etno” jelző használatának a jogát, mivel a népszokásait olyan szinten képes feleleveníteni, ami által a falusi turizmust is fellendítheti. A háború alatt megrongálódott művelődési otthonok felújítása – szintén részint anyaországi segítséggel – hasonlóképp a közösség újraéledését, a „mi-tudat” megerősítését szolgálja. Különösen fontos ez, amikor a megosztottság következtében a két ottani politikai székértábor még a nemzeti ünnepeinket sem képes közösen megszervezni.

Közösségi öndiagnózis, illetve a megmaradás esélyeinek a számbavétele zárja a kötetet. A szerző áttekinti a gazdaság gondjait, hisz a megszállás következményeként, máig az ország legelmaradottabb térségei közé tartozik Alsó-Baranya. 2001–2002-ben pl. az aktív lakosság héttizede (!) munkanélküli volt, közöttük több száz felsőfokú végzettségű. Mivel a helyzet azóta is, vajmi keveset változott, nem csoda, hogy a fiatalok közül sokan a háborút követően nem tértek vissza vagy elvándorolnak, aggasztóan előregítvén ezáltal a településeket. A bellyei uradalom, később mezőgazdasági kombinát a 20. században kiemelkedő teljesítményéről vált ismertté, mára csupán veszteséget termelő, dolgozói javát elbocsátó üzem, pedig korábban a magyarok lakta térség legnagyobb munkaadója volt.

A kopácsi réten több mint egy évtized alatt sem történt meg a teljes aknamentesítés, így a hagyományos halászat, az ártéri nád- és gyékénytermelés is visszafejlődött. A gazdasági szerkezetváltás elmaradását minden ott élő a bőréen érzi: sok család csupán idénymunkát képes vállalni, ahol – visszaélvén az érintettek kiszolgáltatott helyzetével – emelt munkaidővel, éhbérért dolgoztatják az embereket. (Ugye ismerős, kedves anyaországi olvasó?) Némelyek kertészettel próbálkoznak, de az eszéki piacon való értékesítést a szaporodó hipermarketek kínálata nehezíti meg. A távlatnélküliség a fiatalok külföldi munkavállalását, s nem a szülőföldön maradást ösztönzi. Az ősidők óta zajló, ottani hegyaljai szőlőtermesztés is visszaszorulóban van. Megrendítő, hogy e csodálatos borokat termő kisbirtokokat horvát úrgazdagok veszik meg, akik már csupán napszámosokként dolgoztatják az egykori tulajdonosokat. A vörösmarti pincékből a hétvégeken egyre gyakrabban többségi nyelvű énekszó hallatszik, sőt magyar nyelvhasználatáért már volt, akit meg is vertek a kaptos új „honfoglalók”...

A Lábadi Károly által megszólaltatott helybéliek észlelik a beolvadás felerősödését, s azt, hogy a megmaradás alappillérei az egyház és az iskola. Az eszéki magyar oktatási központ egyik tanulójának tartást ad, hogy e „kulturális fellegvár” tagja lehet, hisz – ahogy mondja – *„én kis-koromtól kezdve olyan nevelést kaptam, hogy büszke legyek arra, hogy magyar vagyok, és ezt hangoztassam is (...) egyre kisebb azoknak az embereknek a száma, akik büszkéké rá, hogy magyarok, akik anyanyelvükön szeretnék továbbtanulni (...) ahol az egyik szülő horvát, ott már magyar gyerek nem lehet, és ha tovább nézzük, akkor a magyar gyerekek horvát közösségbe kerülnek, ott találnak maguknak barátokat, és szinte fokozatosan elvesztik anyanyelvüket. Már nem is tudják helyesen beszélni, már szinte horvátul gondolkodnak, és így szépen lassan elveszítik a magyarságuk.”* A megkérdezett fiatal számára nem kétséges az sem, hogy magyar párt válasszon magának, hogy a következő nemzedék is megőrizhesse anyanyelvét és hovatartozását.

Fontos és jellemző tünetre mutat rá egy másik diáktársa a nyelvhasználat terén: *„Van olyan, aki, mondjuk, behódol, valaki viszont nem. Nem értem azokat, akik ha vagyunk büszke egy társaságban – tízenkilenc magyar és egy horvát –, és akkor mindenki elkezd horvátul beszélni, hogy az az egy megértse. Szerintem épp fordítva kellene: ha mi vagyunk többen, akkor ők alkalmazkodjanak hozzánk, és ne mi hozzájuk.”*

Lelkipásztorok, presbiterek tudósítanak a kötetben arról, hogy a korszellemnek megfelelően egyre többen idegenednek el a vallástól. A gyülekezetek lélekszáma fogy, és tagjai egyre idősebbek lesznek, még a nemzetmegtartónak ismert református egyházon belül is. A közösségéért talán legtöbbet tevő, csúzai és vörösmarti lelkész sem tud mást jósolni, mint hogy *„az olyan helyen, ahol egy homogén vagy tiszta magyar közösség található, bizonyára nagyon sokáig fínt fog maradni, vagy meglesz, de még egy olyan helyen, ahol ki van téve egy város vonzásának vagy a beolvadás veszélyének, vagy körbe van véve horvát lakossággal, tehát ott óriási nagy gyorsasággal meg fog történni a beolvadás.”* Jól látja a szerző, hogy *„az egyéni meglátások, sajnos, nem állnak össze egységes cselekvési tervvé. Jelenleg hiányzik az az erő, amely összegyűjtené őket, s a helyzet orvoslására válaszokat fogalmazna meg az egész közösség nevében.”*

Egyértelmű Lábadi Károly erkölcsi állásfoglalása a kettős állampolgárság kérdésében. Miután Horvátország a határon túl élő horvát nemzetiségűeket természetesen befogadta a nemzeti közösségébe, a kötetben megszólaltatott horvátországi magyarok mélységesen elítélik

a magyar balliberális kormány ellenkező értelmű törekvéseit. Ők, akik a megszállás évei során, vagy a szülőföldjükön maradvá vállalták a szerb megaláztatásokat, vagy a menekülsorsból visszatértek, jogos csalódottságot éreztek a népszavazást megelőző negatív kampány, majd az eredménytelenség nyomán. A referendum után a menekültek egykori lelkesze, az ot-tani magyar református egyház mai vezetője így nyilatkozott: *„Hát nincs Magyarországon kétmillió magyar, aki igent mondott volna ránk? Nem tudom elbinni, hogy az emberek ennyire nem érzik, mit tettek azzal, hogy eltasztottak bennünket maguktól, hogy tulajdonképpen szentesítették Trianont. Gondolom, azok, akiké igennel szavaztak, ugyanohan vacakul érzik most magukat, mint mi itt, a határon kívül. És nekik is üzenem, hogy mi nem adjuk fel!”* Tudatosodott az ott élőkben, hogy a határokon kívül rekedtek csak egymásra számíthatnak.

A professzor szerint ugyanakkor *„semmi se zárja ki annak a lehetőségét, hogy a magyarországi pártok és a határon túli magyar szervezetek között mindannyiunk számára megnyugtató megoldás szülessen a jövőben, amelyben továbbra is benne van a kettős állampolgárság könnyített úton való megszerzésének a lehetősége. A válaszokból a következmények is levezethetőek: az asszimiláció pusztítóbb lesz, ugyanakkor az anyaország fogyatkozó lakossága is megsínyli, hogy a betelepedés természetes üteme a népszavazás idején keletkezett lélektani riasztás – ti. hogy 800 ezer határon túli magyar szándékozik áttelepülni – következtében keletkezett ellenszenv miatt a minimumra apad, s a magyar nemzet nem tud kitörni az előregedés csapdájából, végképp az előregedő társadalmak táborába sodródik.”*

Ha a baranya-szlavóniai nemzetrészünk élni tudna törvény adta jogaival, annak betűit átültethetné a gyakorlatba, *„ha sikerül kizárnia az ellentéteket a mindennapi és egyházi életéből, s mind az állampolgári nemzet, mind az anyanemzet irányában egységes kérésekkel és igényekkel lép fel infrastruktúrája, érdekképviselete, kulturális önfenntartása és önazonossága további megőrzése érdekében, talán sikerül késleltetni azokat a borúlátó jóslatokat, melyek szerint húsz-harminc év múlva a borvátországi magyarság eltűnik mint demográfiai tényező.”* Ehhez azonban elengedhetetlen az anyaország gazdasági segítsége, az ott élőknek munkát adó, tőkeerős magyarországi befektetők megjelenése a határ menti térségben, a „mostohaanyai” attitűd meghaladása. Ha pl. magyar–horvát közös beruházások történnének itt, kidolgoznák a megmaradást szolgáló gazdasági programot, az olyan anyagi háttérrel biztosíthatna a drávaszögi magyarságnak, ami lassítaná az elvándorlást, a beolvadást. A munkalehetőség javulása magával hozhatná a népmoz-

galmi mutatók jótékony változását, következésképp módosulhatnak a szülők iskolaválasztási szokásai, távlatot adván a jövőnek.

Lábadi Károly felelős értelmiségiként jól látja e kívánt megújulás belső feltételeit is: „*Ha nem teremődik meg a belső béke, az érdek- és civil szervezetek közötti feszültség, ellenségeskedés nem oldódik, nem jön létre az érdekképviselők, az egyházak és társadalmi csoportok közötti kompromisszum, egységes fellépés híján hiábavaló lesz a megmaradásért folytatott küzdelem, mert a közösségek atomizálódásával egyénileg nem lehet kilábalni az asszimiláció felé vonzó erőteréből. Ebben a közös vállalásban meghatározó szerep hárul a közösség minden tagjára. Fel kellet ismerni, hogy a papírvékony értelmiségi réteg szembenállása még nem ok arra, hogy a maroknyi népcsoport is szekértáborokra szakadjon. A tragikusnak mutatkozó helyzet sem jelenti azt, hogy a drávaszögi magyarság belátható időn belül teljesen megsemmisül, feloldódik a 'népek tengerében', hiszen a századok során nem egyszer önkaratán kívül sodródott hasonló helyzet peremére. Csak akkor nem lesz ijesztő és kiüttlalan a jövő, ha a köztudatban ennek ellenkezője feszkei be magát, s az etnikai közösség minden tagja tőle telbetően tesz valamit annak érdekében, hogy a horvátországi, drávaszögi magyarság száz esztendőkön keresztül formálódott identitástudata ne szűnjön meg, ne váljon szorongóvá, mert az cselekvőképességének elvesztésével jár.*”

Ahogy utószavában földije, a szintén bácskai születésű Mák Ferenc rávilágít, „*tényismeretének mélysége mellett az elkötelezettség hőfoka az, ami jelentős eseménnyé avatja Lábadi Károly jövőt fürkésző, egyszerűs mind a jövőre nyitott írását.*” A megtartó emlékezet, a hagyomány, a keresztény nemzeti értékrend alapján álló szerző – a kedvezőtlen tények reális számbavétele dacára – nem sugallhat reménytelenséget, hanem a teendőik sürgetésével, cselekvésre sarkall. Nála többet senki nem tett e táj történetének, az ottani nemzetrészünk népeletének a feltárása érdekében, így ő tudhatja a legjobban, hogy nem lehetetlen az újjászületés, a feltámadás. Csak legyen hozzá élni akarás, hit, felelősségtudat és küldetéses erő – no meg egy, a nemzeti szolidaritást végre a középpontba állító Magyarország!

(2010)

Lobogó őrlángjaink a nyugati végeken

A Trianonban elszakított néprészeink közül a legkevesebb szó az anyaországban az őrvidékiekről esik. „*Nem jellemző, hogy háború után az egyik vesztes fél megrabolja a másik vesztes felet, márpedig Burgenland megalakításával ez történt*” – mutatott rá nemrégiben egy magyarországi polgári napilapnak nyilatkozva Vas megye közgyűlésének az alelnöke, majd így folytatta: „*A kisebbségek asszimilálását talán nyugati szomszédunk végezte el a legsikeresebben. Mivel többnyire vegyes lakosságú településekről volt szó, nem is esett nehezebbre, ugyanakkor érthető a magyarok önkéntes és szorgos beolvadása az elmúlt kilencven évben.*” De még vannak, e hányattatott sorsú vidéken és közösségekben olyanok, akik őrzik a nyelvünk és kultúránk lángjait, megpróbálván útját állni az előrehaladott beolvadásnak. Ilyen pl. a Somogyi- vagy a Radics-család. Az ő tevékenységükre szeretném ráirányítani a figyelmet a következőkben. Közös jellemzőjük, hogy mind a négyen pedagógusok, a nemzet napszámosai, ki-ki a maga őrhelyén.

Dr. Somogyi László a felvidéki Mátyusföldön fekvő Kismácsédon született 1937-ben, onnan telepítették át a szintén etnikai tisztogatás áldozatává vált magyarországi németek egyik falujába, Kisdorogra. A bonyhádi gimnázium érettségi előtt álló diákjaként, az 1956. évi forradalom leverése után emigrált családjával Ausztriába. 1968-ban testnevelés-földrajz szakos oklevelet szerzett. Ettől kezdve nyugdíjazásáig a pinkafői technikumban, a felsőlövői, majd a felsőőri kétnyelvű gimnáziumban tanított testnevelést, földrajzot és magyart. A gráci egyetem föld- és néprajz szakán avatták doktorrá.

Olyan önálló kötetek megszületése köszönhető Somogyi tanár úrnak, mint „*A burgenlandi magyarok földrajzi szempontból*” (Graz, 1966), *Kismácséd falumonográfiája* (Kismácséd, 1997), valamint a „*Die burgenlandischen Magyaren*” és a „*A burgenlandi magyarság*” (Felsőlövő, 2000 és 2004). Ez utóbbi vaskos, nagyalakú, keménykötésű könyv az őrvidéki nemzetrészünkre vonatkozó ismeretek eddigi legteljesebb foglalata, ezért kissé bővebb taglalást is megérdemel. Alcíme szerint a történelem, a földrajz, a településforma, az etnikum, a társadalmi struktúra, valamint az előmagyar és honfoglalás kori helyneveinknek a bemutatására vállalkozik, gyakorlatilag a VII. századtól napjainkig. A német és magyar nyelvű kötetet a Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája adta ki, amelyről még bővebben szólok a későbbiekben.

A nagymonográfia egyfelől a szerző korábban említett doktori disszertációjára épül, amelyhez kapcsolódnak az egész Ausztria, sőt Bajorország és Baden-Württemberg területére is kiterjedő helynévkutatásai. Ez utóbbiak azért számítanak unikumnak, mert a mai Szlovéniától Csehorszáig, Szlovákiáig terjedő térség népvándorlás kori történetét, toponímiáját és településrendjét magyar szemszögből ilyen átfogóan és mélyrehatóan őelőtte még senki sem vizsgálta, következésképpen történetkutatásunk régi adósságát törleszti. Somogyi László kutatásai olyan tényeket és megalapozott feltevéseket, bizonyítékokat sorakoztat fel, amelyek új megvilágításba helyezik Ausztria és Bajorország népvándorlás kori viszonyait.

Ilyen, korábban nem ismert vonatkozás, hogy a nagy valószínűséggel előmagyar *Unger, Hunger, Wenger, Ungar, Uber és Schützen (Lövo)* tagot tartalmazó helyneves településeken lakók már az avar korban a Keleti-Alpok őrt állói és vámszedői voltak. E településnevek a hágók mindkét oldali feljártánál megtalálhatók. (Szám szerint Ausztriában közel száz, Bajorországban harminc, Svábföldön hét helynév eredeztethető előmagyar névből!) Szintén fontos felfedezés, hogy Géza fejedelmünk 983-ig Melk városában lévő vára körül a szerző csak az ómagyar nyelvből levezethető helyneveket talált. Következésképp az e településeken lakók a vár magyar elővédői lehettek, e falvakat még évszázadok múltán is Owatsteten (Tölgy), Achut (Ókút) és Ungarhof (Magyarudvar) néven emlegették a dokumentumok.

A könyv az avar, a székely, az onogur, a magyar, a kékkend, a kabar, a besenyő, a káliz és más honfoglaló népek elhelyezkedését és mozgását ismerteti 670-től, majd feltárja a magyar királyság nyugati vármegyéinek középkori, új- és legújabb kori történetét. A gypűelvényt kutatva a régi magyarok hit- és mondavilágára, továbbá számos tudományág adataira támaszkodik.

Világossá teszi azt is, hogy Burgenland, mint osztrák tartomány létrejöttét semmilyen történelmi vagy földrajzi érv vagy előzmény nem indokolta, legfeljebb a német ajkú többség. A kötetből az is kiviláglik, hogy a helyi német polgárság jelentős része, a Szent Korona kötelékében kívánt maradni, csupán autonómiára törekedett. Bár 1918 decemberében, néhány órán át (!) létezett a szakadár németek által kikiáltott, Hienzenland köztársaság, 1921. októberétől pedig, a felsőőri székhelyű, magyar Lajtabánság, csupán a Sopron környéki (döntően német- és

horvát ajkú) lakosság számára tették lehetővé, hogy népszavazás útján erősítse meg, hogy továbbra is Magyarországhoz kíván tartozni. A többi terület elcsatolását többek között a Bécs és vidékének ellátását szolgáló élelmiszergazdasági szempontok nyomatékosították.

Az új osztrák tartomány a nevét nem a területén található sok vár, hanem Pozsony, Moson, Sopron és Vas vármegyéik részei után kapta. Somogyi tanár úr leszögezi, hogy „*a magyar közvélemény értetlenül és elkeseredetten fogadta, hogy a Szentkorona egyik ezeréves birtokára épp azok tették rá a kezüket, akikkel a magyarság századokon át közös birodalomban élt, ezzel a foglalók, a szlávok és a románok mellett, maguk is igyekeztek a koncból részesedni.*”

Az átfogó mű elemzi az ott élő magyarság megfogyatkozásának az okait is, részletes településtörténeti vizsgálatok, a népességgel és a mezőgazdasággal kapcsolatos statisztikai adatok, táblázatok, térképek mutatják a negyven évvel ezelőtti és a XXI. századi állapotokat. A magyarlakta városok és falvak népességének megoszlását, a nyelvi, vallási, gazdasági jellemzőket, az interetnikus viszonyokat eddig senki nem tárta fel ilyen pontossággal és áttekinthetőséggel.

A kutató pedagógus szerint a magyarországi történészek nemigen foglalkoznak a nyugattal, mint múltunk helyszínével. A szóbanforgó könyve – amely, mint említettem, német változatban is megjelent – jobban érdekli a betelepült osztrákokat, mint az itteni magyarokat, mivel az előbbieket kíváncsiak a választott lakóhelyük históriájára. Ám akinek elvették a történelmét és iskoláját – márpedig azon a tájon ez kilenc évtizede, eredményesen zajlik –, azaz múltját és jövőképét, az egyre nehezebben őrzi az azonosságtudatát is. Somogyi László kötetét a szakszerűség és a hazaszeretet egyaránt áthatja, éppen ezért az ott élő honfitársai mellett az egyetemes magyarság is hálás lehet neki e nagyszabású szintézis megszületéséért.

Fia, *Somogyi Attila Tibor*, már az ausztriai Vorauban született 1968-ban. A felsőlövői gimnáziumban érettségizett, majd tiszti kiképzésben részesült az osztrák hadseregnél. Magyar-német katonai tolmács vizsgája után 1993-ban a Bécsi Egyetemen testnevelés, földrajz, gazdaságtan és magyar szakos oklevelet szerzett. Azóta megszakítás nélkül a Felső-őri Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium tanára. Tizenöt éve áll a felsőőri székhelyű Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája élén.

Tevékenysége jó példa arra, hogy miképpen ismerhető fel a tennivaló a megmaradásért egy látszólag már önfeladó közösségben, hogyan

rendelhető a felismert cél mellé a megfelelő eszközök, cselekvési formák, végül pedig, hogy vezethet egy ilyen tudatosan választott út az egyetemes magyar vérkeringésbe való bekapcsolódáshoz.

*„Mikor 1993-ban elkezdtem tanári pályámat (...), megismerkedtem a burgenlandi magyarság minden generációjával. Felismertem, ha meg akarjuk tartani ezt a csodálatos magyar kultúrát, gyorsan tevékenykedniünk kell. Szabadidőmet is az-
zal töltöttem, hogy ezért a népcsoportért tevékenykedtem. Az alsóöri 'Virgonc' néptáncsoportban táncoltam, és a 'Felsőöri Református Ifjúsági Olvasókör' színjátszó csoportjában is játszottam. Sok tapasztalatot gyűjtöttem, ami megengedte, hogy teljes képet kapjak a népcsoport állapotáról. Különösen feltűnt, hogy a 'tisztá' magyar családokban is alig használják már a magyar nyelvet (...) népfőiskolánk vezetésére összpontosítottam erőmet”* – olvashatjuk egy írásában.

A Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája 1990-ben alakult, a tartományi népfőiskolák tagszervezeteként. Miután megnőtt a határnyitás óta a magyar nyelv iránti érdeklődés, iskolán kívüli, ún. felnőttképzési programot kínálnak, elsősorban az ott élő magyaroknak, anyanyelvükön. A sokrétű szolgáltatásaik között képzési tanácsadás szerepel a magyar nyelvű továbbtanulási lehetőségekről Ausztriában, Magyarországon, sőt más határon túli területeink intézményeiben is. Magyar nyelvtanfolyamokat szerveznek kezdő és haladó fokon, magyar- és idegen ajkúaknak, akkreditált nyelvvizsgahelyként is működnek.

A népfőiskola a burgenlandi és egyetemes magyar népművészet témaköréhez kapcsolódóan népzenei, néptánc-, képzőművészeti és más programokat, tanulmányi kirándulásokat szintén szervez. A szervezet nagy súlyt kíván helyezni az ifjúsági munkára, így a magyar polgári kormány által létrehozott Magyar Ifjúsági Konferencia (MIK) tagja lett 2000-ben. Somogyi Attila, mint az őshonos ausztriai magyarság régiós képviselője, a 10 éves évforduló alkalmából miniszteri elismerő oklevélben részesült Budapesten. A MIK mellett megalakult Magyar Fiatalok Határok Nélkül (MFHN) Alapítvány tiszteletbeli kurátori teendőit is ellátja. Az alapítvány feladatának tartja a három nagy régió – Magyarország, a Kárpát-medence és a Nyugat – magyarságát összefogni azáltal, hogy a rendezvényeivel fórumot teremtsen a világban szétszóródott magyar ifjúság ismerkedésére, kapcsolattartására. 2006-ban a népfőiskola Felsőörrött megrendezte a XV. Magyar Ifjúsági Konferenciát. A burgenlandi magyarság képviseletét az Ausztriai Szövetségi Ifjúsági Tanácsban is ellátja.

A BMNF 2002 óta évente nyári szabadegyetemre hívja Őrszigetre a Kárpát-medence minden régiójából érkezett csoportokat, hogy az űrvidéki és a többi elszakított terület magyarságának az egység tartozását tudatosítsák. A népfőiskola „Őri Banda” nevű hagyományörző csoportját is Somogyi Attila alakította meg, s vezeti mind a mai napig. A citeraegyüttes a burgenlandi magyar népdal- és néptánc-tradíciók ápolását tűzte ki célul. A szabadegyetemhez hasonlóan évente egyhetes népzeneábort és Burgenlandi Magyar Táncház-találkozót is szervez a felnőttoktatási intézmény. A kancellária mellett működő Ausztriai Magyarok Népcsoporttanácsában 2004-től Somogyi Attila az űrvidéki nemzetrésziünk egyik képviselője, a Kárpát-medencei Magyar Képviselek Fórumának (KMKF) munkájában is rendszeresen részt vesz. Hasonlóképpen összmagyar integrációt jelent, hogy a népfőiskola gondoskodott az űrvidéki csapat felállításáról a Kárpát-medencei labdarúgó bajnokságon.

Somogyi Attila tisztán látja, hogy *„az osztrák kisebbségpolitika a második világháború óta, egyes kivételektől eltekintve, mindig is egy aktív beolvasztási politika volt (lásd például a karintiai és a burgenlandi helységtáblák kérdését és a magyar, mint hivatalos nyelv bevezetését stb.). Nemcsak a magyar származású*



Az Őri Banda. Balról a második Somogyi Attila

belyi politikusaink, hanem még a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület néhány vezetője sem adta tovább magyar anyanyelvét saját gyermekeinek. Ilyen 'példaképekkel' nem szabad csodálkozni, hogy rosszul állunk." A MIK 2009. évi, kovácspataki tanácskozásán elhangzott régiós beszámolójában, pedig arról szól, hogy a burgenlandi kisebbségi iskolatörvény *„biztosítja, hogy egy 5 fős csoportnak is megvalósítható az anyanyelven történő oktatás, külön német órák mellett. Eddig sajnos sehol sem vették igénybe ezt a jó lehetőséget. Mi is azon dolgozunk, hogy a képzési tanácsadásunkon tájékoztassuk a szülőket az előnyökről, de sajnos sokan attól félnek, hogy nem tanulnak meg rendesen németül a gyerekek, és ezért hátrányba kerülnek. Azért népszerűbb a kétnyelvű tanítás – oda viszont sok németajkú is jelentkezik, ez viszont az anyanyelv használatát sokszor korlátozza.*" Milyen ismerős szülői attitűd és gondok az egész Kárpát-medencében!

Nos, a Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája nemcsak a beszélt, hanem a zenei anyanyelv továbbadásának a fontosságát is felismerte. Az őrvidéki magyar népzene újjáélesztésének az érdekében először is számba vették a lakóterületükön végzett korábbi etnomuzikológiai gyűjtéseket: elsősorban *Kertész Gyula* 1957/58. évi, továbbá *Barsi Ernő* 1977., 1983. és 1985. évi gyűjtéseit. A Magyar Rádió „Énekeljünk együtt!” sorozatának a mintájára, egy évig, heti 10 perces népzenei műsort készített Somogyi Attila és testvére, László az egyetemes és helyi magyar népdalkincs népszerűsítése céljából, egy tartományi rádió számára. Az őrvidéki gyűjtésekre építve két CD-t is kiadtak („Burgenlandi magyar népzene 1–2.”) 2002 és 2005 évben, továbbá „*Kivilágos kívirradtig...*” címmel magyar népzenei tankönyvet és dallamgyűjteményt 2007-ben. A *Földesi János, Földesi Jánosné és Somogyi Attila Tibor* társszerzőségével jegyzett kötet nem titkolt célja, hogy széles körben terjessze, élővé tegye a táj népzeneikincset, a pedagógusok és csoportvezetők olyan anyagot kapjanak kézhez, amivel az ottani hagyományos kultúrát újjáéleszthessék, továbbadhassák. Minden olyan őrvidéki óvodába, iskolába eljuttatták a kiadványaikat, amelyekben van magyar nyelvű oktatás. Remélik, hogy olyan lelkes pedagógusokra találhatnak, akik használják, tanítanak belőle, és meg tudják szeretetni a népzenet, a tánc és a gyermekjátékok segítségével, s a zene által a nyelvet is.

A népfőiskola a burgenlandi magyar zenehagyományokról tudományos szimpóziumot is tartott, helyi adatközlőktől folyamatosan gyűjt anyagot, együttműködik a bécsi és a budapesti zenetudományi intézet-

tel. A kiadványokkal elérték, hogy az anyaországban és Ausztriában tudomást vegyenek arról, hogy létezik őrvideki népzene, sőt a kutatók, néprajzosok figyelme is a tájegység felé fordult. A könyvbemutatókon tapasztalta Somogyi Attila, hogy „*az idősebb generáció szívében lángra lobbant valami, hiszen ők még a családjukban énekeltek, hallották mulatni az öregeket, ismerik a dalok nagy részét. Fiatalokat azonban alig-alig láttunk a közönség sorai között. Mi lesz a fiatalokkal? Minden területen fontos ez szerintem Európában, hiszen az a fiatal, aki nincs tisztában ősei kultúrájával, elveszti a lába alól a talajt, mindenre rávehető, nincs más élvezet a számára, csak az, ami pénzzel megszerzhető. Ők lemaradtak a mi népzenei Noé bárkánkról, és elvesznek a világot elborító hulladéktengerben.*”

A Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája mindenesetre teszi a dolgát, nem is eredménytelenül. 2003-ban elnyerte az Európa Tanács és az osztrák Oktatási Minisztérium „Europasiegel” díját, a minden korosztály számára kidolgozott „magyar plusz” nyelvoktató projektumával. 2008-ban szintén az osztrák oktatási tárca Felnőttképzési Állami Díjat adományozott az egyesületnek. Az idén húszesztendőes népfőiskola nagyszabású ünnepsorozattal emlékezik meg a jubileumról. Meghatározó személyisége, Somogyi Attila pedagógusként és művelődésszervezőként a népcsoport „lámpása”, aki dacol a többségi beolvasztó törekvésekkel és a globalizáció árával, aktív formálója a közössége önazonosságának. Saját szavával élve: „*nem a hamvakat őrizzük, hanem a tüzet adjuk tovább a következő nemzedéknek.*”

Szintén nagyszerű pedagógus családról: szülőről és gyermekéről szeretnék írni a következőkben. Somogyiékhoz hasonlóan, az Őrvideken, Tarcsafürdön él *Dr. Radics Jenőné*, született Kovács Éva tanárnő. Elemi iskoláit Dunapentelén végezte, majd az Angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria Leánygimnáziumában érettségizett 1945-ben. Öt év múlva vette át magyar-német szakos középiskolai tanári oklevelét a Pázmány Péter (később: Eötvös Loránd) Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. 1950–54 között iparitanuló-iskolákban oktatott magyart, természettudományos és társadalmi ismereteket, matematikát, valamint alkotmánytant. Ezután huszonnyolc esztendeig, az 1982. évi nyugdíjazásáig az óbudai Árpád Gimnáziumban tanított. Életének szerves részét képezte, hogy a TIT-ben és más helyszíneken magyar irodalmi előadásokat tartson, valamint német nyelvtanfolyamokon is továbbadja tudását.

Óbudai tevékenységének állomásai az olyan szervezőmunkák, mint az iskolai könyvtár és irodalmi szakkör vezetése, a Szép magyar beszéd verseny és színdarabok rendezése – az utóbbiak eredményességét több neves tanítvány, például Sinkó László vagy Szádvári Gabriella neve fémjelzi. Az irodalmi szakkör a magyar szellemi élet kiválóságaival való találkozást tette lehetővé, így a meghívására tette tiszteletét a gimnáziumban Csoóri Sándor, Sánta Ferenc, Fodor András, Weöres Sándor és Károlyi Amy, Czine Mihály, Sinkovits Imre, Bánffy György vagy Grétsy László.

1984-ben leányával, unokáival Ausztriában telepedett le, ahol ottani nemzetrészünk magyarságtudatának az ébren tartásáért igen sokat tett. Éva asszony azóta eltelt évtizedeinek a munkásságát, nagy hatású előadások fémjelzik a történelmünk sorsfordulóiról – az 1848/49. meg az 1956. évi forradalomról és szabadságharcról –, literatúránk nagyjairól – Balassiról, Csokonairól, Berzsenyiről, Kazinczyról, Petőfiről, Aranyról, Babitsról, Kosztolányiról, Illyésről, az erdélyi Lászlóffy Aladárról és Szilágyi Istvánról –, vagy az osztrákokkal közös históriánk részét képező Wimmer Ágostonról. Az alsóőri MMIK (Magyar Média- és Információs Központ), a bécsi Bornemisza Péter Társaság (a Magyar Írószövetség ausztriai tagozata), a felsőlövői Hianz Központ és a gráci Akadémikus Kör közönségét gyakran ragadták magával az elhivatott beszédei, ismeretterjesztő szereplései. Talán hozzá sem kell tennem, hogy az előadások, publikációk döntő hányadát szeretetből, ellenszolgáltatás nélkül végezte.

A Bécsi Napló idei január–februári száma tudósít a felsőőri Kontaktcentrumban, az előző Advent idején lezajlott 40. betlehemes játékokról. „*Kicsi Jézus, ugye tudsz magyarul?*” – idézi a cikk az esemény „lelkét”, dr. Radicsné Éva nénit, aki így válaszolta meg a saját kérdését: „*Bennünk a magyar szó elbalkult, de azért igyekszünk nagyapáink nyelvét szépen ejteni*”. Dr. Radics Jenőné kulturális, irodalmi témájú írásait a Hitel, a Demokrata, az Új Ember, a Vas Népe, a Bécsi Napló, a Másokért Együtt (a bécsi evangélikus Magyar Lelkigondozó Szolgálat lapja), a felsőőri Őrség és az Őrvidéki Hírek, továbbá az erdélyi Helikon és Háromszék közölte. A magyar kulturális minisztérium három ízben ismerte el díjjal az anyanyelvi pályamunkáit, amelyeket a pályázatok köteteiben is közvettett, de az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Honismereti Szövetség közös pályázatán is, kétszer ért el előkelő helyezést. Tarlós István,

Óbuda polgármestereként 1997-ben Karádi-díjat adományozott neki a területben kifejtett, több évtizedes pedagógiai munkájáért.

Említettem, hogy a tanárnő behatóan foglalkozott Gottlieb August Wimmer – magyar szövegkörnyezetben: *Wimmer Ágoston* – evangélikus lelkész életművével. Róla tudni kell, hogy nem csupán felvirágoztatta Felsőlövő német és magyar nyelvű iskolakultúráját, de német ajkú léte-re, a '48-as forradalom kitörésekor a helyi nemzetőrség élére is állt, ami egyébként a hazai német polgárság korabeli hungarus-tudatát tekintve, nem volt egyedülálló. Ma fagyos csend övezi az alakját Burgenlandban – dr. Radics Jenőné úttörőként igyekszik beemelni a köztudatba. Az erkölceiben, műveltségében palléroztalan nép felemelésére Wimmer egyházi tanítóképzőt, internátust és gimnáziumot alapított, s épített meg a híveivel. Magyar, német és tót nyelven tankönyveket, tudományos műveket írt. Még jóval a forradalom előtt, az országban másodikként kieszközölte – az örökváltság alapján – az ott élők számára, a jobbágyfelszabadítást. 1848 tavaszán részt vett az országgyűlést előkészítő választmány munkájában. Kossuth munkatársaként és barátjaként népfőlkelő kormánybiztos volt, a kormányzó megbízásából bibliák között Londonból fegyvert hozott be az országba, de a Kossuth-bankók nyomásának céljából prést is vásárolt.

Miután az élére állt a Jellasics rabló szabadcsapatait a térségből visszaverő nemzetőröknek, majd megtagadta a bevonuló Windischgrätzcel való együttműködést, el kellett menekülnie az országból. A magyar emigráció tagjaként, ismét együttműködött Kossuthal, de élénk kapcsolatokat ápolt Teleki László gróffal, Klapka Györggyel és Pulszky Ferencel is Nyugat-Európában meg Amerikában. Bár Brémában töltötte élete utolsó másfél évtizedét, sosem szakította meg a kapcsolatát a felsőlövői gyülekezettel és településsel, amely ma már emléktáblával, hársfával, szoborral, alapítvánnyal figyelmezteti az utókort az egykor ott szolgált pásztorára.

A bajor szülőktől származó Wimmer magyar patriotizmusának a magyarázatát a kutató pedagógus a következőképp foglalta össze: *„Az evangélikus egyház bensőséges hangulatú intézményeiben élvén feltehető, hogy már gyermekként vonzódni kezdett népiünkhez. Testi jólétéről magyarok gondoskodtak, szellemének kibontakozását a színvonalas magyarországi iskolák tették lehetővé. Élete egy része a reformkor légkörében telik el. A program, hogy egy nemzetet kell kiemelni a 'mély süllyedésből', őt is megbabonázta. A 'hass, alkoss, gyarapíts esz-*

mevilága, a pozsonyi országgyűlések hangulata sokakat buzdított tevékeny hazaszeretetre. Wimmer is a tevékeny hazafiak közé tartozott, s amikor veszély fenyegette a felemelkedés, a szabadság ügyét, szívvel-lélekkel azok mellé állt, azokat támogatta, akik a magyar vívmányok fegyveres védelmére is készen álltak.”

Dr. Radics Jenőné, Kovács Éva, az életkorát meghazudtoló energiával végzi a missziós munkáját. A még magyar többségű Alsóőrött nagyon sok, anyanyelvű iskolát nem végzett ember lelkében kísérli meg pótolni a magyar kultúra terén meglévő hiányosságokat: előadásokat tart, műsorokat állít össze és tanít be március tizenötödike meg október huszonharmadika alkalmából. Az idén például a magyar papok szerepéről szolt ünnepi szónokként – később majd kiderül, miért is olyan időszerű ez ott manapság – és készítette föl a szereplőket, versmondókat. Minden tisztelet és megbecsülés megilleti Éva nénit – hisz mindenki így szólítja – a többszörösen hátrányos helyzetű őrvidéki magyarság körében kifejtett, közel három évtizedes, magyarságmegtartó tevékenységéért. Miután sohasem szűnt meg az egyetemes magyar ügyek résztvevője lenni, a Lakitelki Találkozó 20. évfordulója alkalmából emléklappal ismerték el a közéleti bátorságát, az áldozatos munkáját, a közös dolgainkhoz: a magyar megújuláshoz és a megmaradás szent ügyéhez való hűségét.

Leánya, *Dr. Radics Éva*, a zenepedagógia és a zenetudomány területén öregbítette a nemzetünk hírnevét Ausztriában és a Kárpát-haza más régióiban. 1952-ben született Budapesten. Az Árpád Gimnáziumban tett érettségi vizsgát 1970-ben, majd a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola zeneszerzés szakára járt. 1971–76 között a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatója, ahol középiskolai énektanári, karvezetői diplomát szerzett, és vendéghallgatója volt a zenetudományi tan szaknak. A szakma olyan tekintélyeinek lehetett a tanítványa, mint Vásárhelyi Zoltán, Szokolay Sándor, Szőnyi Erzsébet vagy Szabolcsi Bence. 1979-ig egykori középiskolájában, utána négy esztendeig a szombathelyi tanárképző főiskolán tanított. 1983 óta folyamatosan a gráci Zeneművészeti Egyetemen zenepedagógiát, zeneelméletet, szolfézst és karvezetést tanít, s megszerezte az egyházzenei és zenetudományi diplomát is.

A professzor asszony sokoldalú tevékenységét még felsorolni sem könnyű. Karnagyai keze nyomát az Óbudai Gimnázium, a szombathelyi Tanárképző Főiskola, a gráci zeneművészeti egyetem felsőlövői kihelyezett tagozatának vegyes karai, továbbá számos gyer-

mek- és felnőtt kórus őrzi az Őrvidéken (Alsó- és Felsőőrön, Felső-lövön és Tarcsafürdőn). Szokolay Sándor: *Am heiligen Pfingstfest* című korálfantáziájának a bemutató karmestere volt 2003-ban, *Audite haec!* c. saját kóruskompozícióját négy éve mutatták be a finn fővárosban. Hangversenyeket, előadásokat nemcsak Ausztriában és Magyarországon, hanem Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken és Németországban is tartott.

Zenei zsűrik tagjaként adta át a tudását itthon és határon túli magyar versenyeken, négy német nyelvű egyetemi jegyzetet, három magyar népdalgyűjteményt adott ki Ausztriában, emellett négy saját zenei, zene-tudományi kötete jelent meg magyarországi kiadóknál. Szakmai, kulturális és közéleti írásainak se szeri, se száma Magyarországon, Ausztriában, Erdélyben, a Délvidéken, a Felvidéken. A Bécsi Napló szerkesztőbizottsági tagja 2003 óta, a Bornemisza Péter Társaságnak pedig a kulturális vezetője volt 1989-2005 között, döntően Szépfalusi István nagytiszteletű úr munkatársaként. Radics Éva hét éve, a Magyar Tudományos Akadémia köztestületének, valamint a Burgenlandi Zeneszerzők és Előadóművészek Egyesületének is a tagja. A magyar polgári kormány 2000-ben „*Pro Cultura Hungarica*” emlékplakettel tüntette ki, a következő évben pedig Cambridge-ben „*Outstanding Musicians of the 20th Century*” emlékérmeket adományoztak neki.

Mivel a Kodály-módszer legismertebb szakembere Ausztriában, nem csoda, hogy Bartók, Szokolay, Ligeti és Takács mellett Kodályról is több cikket, tanulmányt is közzétett. Doktori disszertációját ez év januárjában védte meg Grácban a 103 éves kort megért ausztriai magyar zeneszerző, Takács Jenő munkásságáról. Radics Éva 1998-ban megjelent daloskönyvének az indítékairól a következőket olvashatjuk: „*A felsőőri Római Katolikus Egyházközség megbízására állítottam össze a Magyar Daloskönyvet. A munka lendületében hatalmas anyagot gyűjtöttem össze, melynek most csak egy részét közlöm. Válogatás közben Kodály Zoltán minden értékes dalra vonatkoztatható idézetét tartottam szem előtt: '...az ékszer is holt kincs a láda fenekén, életet akkor kap, ha viselik: a népdal is mennél többeké lesz, annál nagyobb lesz világitó és melegítő ereje.'”* Összeállítása során az ökömené szellemében, protestáns énekeskönyvek anyagából is válogatott. Hitvallása szerint „*aki szépen énekel, az kétszeresen imádkozik.*”

Dr. Radics Éva több cikkét a *Honismeret* is közölte. A bécsi Bornemisza Péter Társaság 1996. évi konferenciájáról írott tudósításából

a saját ars poeticája is kicsendül: „*Az, hogy Ausztriában élünk, nem szabad, hogy azt jelentse, hogy 'sehova se tartozókká' váltunk, hogy múltunkat, gyökereinket, nemzeti hagyományainkat ne ápolnánk tovább (...). A népnek, amelynek nincs múltja: jövője is halovány. Ha nem is élünk édes hazánkban, 'fényre derülésén' munkálkodva mindnyájan hivatva vagyunk (...). A magyarság vállalás kérdése is. – S van valami, amit népiünk a nagy csatavesztések közepette is megőrzött: van ősi kultúránk, vannak dalaink, táncaink, művészetünk, kézimunkáink, korongjaink, faragványaink, régi erkölcsünket őrző szép szokásaink, hagyományaink. Ezeket tovább védeni, utódainknak sértetlenül átadni valamennyiünk feladata.*

Létezésünket hirdetni, helyünket követelni a 'népek hazája, nagyvilág'-ban nemcsak jogunk, de kötelességünk is, hogy sajátos magyar kultúránkkal Európát s az egész világot gazdagítsuk. Célunk nem lehet a big modernkedés, a mások felszínességének szolgálai utánzása. Mi nem akarunk szürkén beolvadni a népek tengerébe, hanem önmagunkat akarjuk ajándékozni az emberiség javára. Tudjuk, hogy akkor leszünk jó európai, sőt világpolgárok, ha jó magyarok vagyunk.” (Magyarnak megmaradni – határoktól függetlenül, 1997. 2. sz.) Ezek után talán az sem meglepő, hogy Radics Éva egyik leánya, Dr. Kovács Gyöngyi, Helsinkiben, a svéd kisebbség közgazdasági egyetemén a humanitárius logisztika tanszékvezető egyetemi tanára...

A küldetéstudatos professzor asszony az e dolgozathoz való anyaggyűjtés közben hívta fel a figyelmemet arra, hogy Felsőőrött „misháború” zajlik, vagyis a német pap meg akarja szüntetni a magyar misét a katolikus templomban. Mint a Magyar Nemzet hétvégi magazinjának ez év február végén indult, háromrészes riportsorozatából (*Margittai Gábor: Kik vagytok ti, gyeptűörök? – A burgenlandi magyarság vasfüggönyei*) megtudjuk, „a jelentős részben helybéli magyarok adakozásából épült templom fennállásának negyvenedik évfordulóján Erich Seifner osztrák plébános egyszerűen kizárta az anyanyelvi misére igyekvő maroknyi közösséget az Osterkirche alsó épületéből – onnan, ahová évekkal ezelőtt száműzte őket, költségkímélésre és kis létszámukra hivatkozva. Hiába toporgott a bejáratnál a harminc felsőőri magyar, asekestyés meztagadta a kulcs átadását a plébános szigorú utasítására hivatkozva. Ezek után Seifner úr kijelentette: a továbbiakban elvárja híveitől, hogy évente néhány alkalommal közös osztrák-magyar mise tartassék – amelyen olvasnak fel ugyan magyar nyelven is, ám a liturgia, döntően németül folyik. Ezek az alkalmak – milyen különös! – éppen a legnagyobb ünnepekre: karácsonyra, húsvét-ra, pünkösdre és úrnapijára estek volna, amit a katolikus magyarok leplezetlen és erőszakos németesítésnek tekintettek, ezért eltökélten meztagadtak. Seifner úr erre

ultimátumot adott: ha nem egyeznek bele a közös misébe húsvétig, végleg bezárja az alsó imatermet a klubtermükkel együtt, s a magyarok mehetnek papjukkal egyetemben a szomszédos Alsóórbe isten bérével, ha már minden áron, magyar nyelven kívánnak imádkozni.”

Az integrációt sajátosan értelmező osztrák plébános lépéséről a hívek panaszlevélben tájékoztatták Paul Iby kismartoni püspököt, a bezárt templom előtt, Keresztfalvi Péter alsóóri magyar plébánossal együtt várakozókról készült fénykép kíséretében. Ahogy Radics Éva, a tartományi rádió magyar adásának elmondta, Felsőőrött „amióta világ a világ”, volt magyar szentmise, a német nyelvűt, havi egy alkalommal, 1829-ben vezették be. Az impériumváltás óta tavaly novemberig minden vasárnap, mindkét nyelven szólhatott az Isten igéje. Szintén a mintegy harminc magyar tiltakozó szóvivőjeként, a tanárnő a *News* c. oszták hetilap riporterének arra is rámutatott, hogy „*másodrendű katolikusoknak érezzük magunkat. Mi nem akartuk ezt a vitát. Csak hitünket és kulturális örökségünket akarjuk megélni, és ehhez hozzátartozik, hogy magyarul ünnepeljük a misét.*” A püspök máig nem válaszolt a levelükre, a magyar orgonistát immár nem fizeti az egyház, a hívek pedig továbbra is, a nem kis áldozatukkal felépült templom falain kívülre kényszerülnek – sérelmükről, Csoóri Sándor közbenjárására, a Duna Televízió is hírt adott. A hívek egy része ügyvédhez fordult, másoknak már a kitartását kezdte ki a szélmalomharc. A szomszédos szombathelyi megyéspüspökhöz is fordultak panaszuk orvoslása érdekében. Dr. Veres András püspök tájékozódott a megfelelő fórumokon az elmérgesedett állapotról, és a jószomszédi kapcsolatokra építve, találkozt is kezdeményezett kismartoni kollégájával ez ügyben, amelynek időpontja még nem dőlt el. Más magyarországi egyházi személyiségek is erőfeszítéseket tettek osztrák irányban, egyelőre eredménytelenül. Mint arról a sajtó beszámolt, 2010-ben se Húsvét vasárnap, se hétfőn nem tartottak magyar misét Felsőőrött, igaz, a német szertartás után a templom előtt spontán beszélgetésre kerülhetett sor a magyarok és a püspök között.

Az elmúlt kilencven év történései következtében, az őshonos őrvideki magyarok döntő többsége előzékenyen és toleránsan alkalmazkodik a környezetéhez, többnyire önként igyekszik beolvadni. Somogyi Attila utalt rá, hogy bár van törvény az anyanyelvű iskola lehetőségéről, a gyakorlatban nem működik ilyen. Kétnyelvű és nyelvoktató iskolákban is, csupán a burgenlandi magyar gyermekek töredéke él, legalább

a magyar nyelv valamiféle tanulásának a lehetőségével. Pedig a többségi osztrákok érdeklődése a határnyitás óta olyannyira megnőtt, hogy nem kis számban tanítatják a lányukat, fiaikat ugyanezen intézményekben, sőt a határ túloldalán is a mi édes anyanyelvünkre! E tudathasadásos helyzetbe hasít bele az osztrák oktatási kormányzat legújabb, barátság-talan lépése: a magyar érettségi végét jelentheti Burgenlandban, ha a jelenlegi tervezet szerint vezetik be az egységes gimnáziumi érettségi vizsgát az egész állam területén. A kötelezően választandó írásbeli tantárgyak között, e változatban már nem szerepelnek az ott élő kisebbségek nyelvei...

A hitélet és az oktatásügy fenti gondjai igazolják, hogy az elszakított magyar népcsoportok mindegyikére hasonló nyomás nehezedik Trianon óta, legyen szó északról vagy délről, keletről, avagy nyugatról. *Reményik Sándor* 1925-ben, Erdélyben papírra vetett, *Templom és iskola c.* költeményének a sorai tolulnak elém:

*Ti megbecsültök minden rendet,
Melyen a béke alapul.
De ne halljátok soha többé
Isten igéjét magyarul?!
S gyermekeitek az iskolában
Ne hallja szülője szavát?!
Ne bagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

Ezen írás elsődleges célja az volt, hogy ráirányítsa a figyelmet egyfelől az Ausztriához csatolt őshonos nemzetrészünk köreiből zajló folyamatokra. Másfelől pedig fel szeretne mutatni a magyar kultúra azon fáklyavivői közül, két szülőt és gyermekeiket, akik a közösség reménytelennek tűnő sorsával felveszik a küzdelmet, és egyetemes magyar mércével mérve is magas színvonalú példát állítanak a többiek elé, miszerint szép és érdemes magyarnak megmaradni. Az anyaország pedig ugyanúgy figyeljen rájuk és a népcsoportjukra, mint a felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi és a délvidéki testvéreinkre!

(2010)

Új közép-európai kulturális hídépítés

*avagy feloldható-e a kuruc–labanc ellentét a 21. században?**

Az osztrák és a magyar történelem a tizenegy évszázados szomszédság során párhuzamosan zajlott, ezer szállal kapcsolódva egymáshoz. E kapcsolódások során voltak napfényes és viharos időszakok, a közös államiság, uralkodók, közigazgatás mellett szellemi, művészeti, gazdasági kölcsönhatások – elég, ha az idei Haydn-évforduló során nagy nyilvánosságot kapó életrajzi adatokra vagy a Bécsben már Mária Terézia idején élt és működött magyar testőr-költőinkre gondolunk, vagy akár a Monarchia európai szintű ipari, közlekedési, pénzügyi fellendülésére. Annak ellenére, hogy az együttélés – mint minden nagy családban – a soknemzetiségű Habsburg Birodalomban sem volt mindig felhőtlen, mára az egykori ellentétek nosztalgijává szelídültek. Ha ma például egy salzburgi vagy szegedi polgárt megkérdezzük a másik népről alkotott véleményéről, nagy valószínűséggel a szimpátia és a barátság fog e véleményben testet ölteni, ahogy az egymásról alkotott kép, a szociológiai felmérések szerint is a legpozitívabbak között található. A história paradoxona egyébként, hogy egymás ellen vívott harcaink dacára az elmúlt két évtizedben több magyarországi politikai párt programjában Habsburg–királyfiak köztársaságielnök-jelöltként, avagy európai parlamenti képviselő-jelöltként is feltűntek, ami megint csak bizonyítéka annak, hogy nem ellenségkép él egymásról a magyar és az osztrák közvéleményben.

Nos egy ilyen légkörben igenis van létjogosultsága egy olyan Osztrák–Magyar Társaságnak, amely mindkét nép zömében Salzburgban élő leányaiból, fiaiból toborozza tagságát. Célkitűzéseik nemesek: hangversenyek, kiállítások, más rendezvények révén megismertetni a tartomány közönségét a sokszínű – és tegyük hozzá: határokkal szétszabdalt – magyar kultúrával, művészettel, ha kell, szociális segítyezést szervezni a magyarok által is lakott szerbiai Bácska háború sújtotta településeinek, avagy a határokon átnyúló gazdasági együttműködésben szerepet vállalni a szintén többnemzetiségű, egykori Temesi Bánság Romániához csatolt részével. Önök az elmúlt tíz esztendőben valóságos szellemi hidakat építettek, nemcsak Ausztria és Magyarország között, hanem a tágabb közép-európai térségben. Tették ezt bölcs diplomáciával, hiszen jó viszonyra, együttműködésre törekednek a legkülönbözőbb politikai

* Köszöntő előadás 2009. június 27-én az Osztrák–Magyar Társaság 10 éves jubileumi rendezvényén, Salzburgban. A szerző ekkor adta át az OKM elismerő oklevélét a társaságnak.

erőkkel, civil szervezetekkel a határ mindkét oldalán, ugyanakkor minden egyoldalú elkötelezettségre irányuló nyomásgyakorlást elhárítanak. Valójában épp ez a szellemi függetlenségre irányuló törekvés a záloga annak, hogy a párbeszéd lehetősége egyik irányban se szakadjon meg, és hogy kivívhatták azt a tekintélyt, amelynek örvendenek a tartományban.

Hidakat építeni, híd-szerepet betölteni természetesen nem könnyű, hisz ahogy tudjuk, azokon két oldalról járnak, nem csupán gyalogosan, hanem könnyű- és nehéz járművekkel is, amelynek rakományában akár ketyeghet is valami, meg hát a híd két oldalán sem mindenki mosollyal tekint a túloldalra. Ha statikailag körültekintően tervezték a hidat, akkor kell bírnia a terhelést, még szélfúvásban is, hisz a híd nem szétválaszt, hanem összeköt – embereket, népeket, kultúrákat.

Magyarország, ahogy Ausztria is, az államalapítástól kezdve többnemzetiségű ország. A befogadó attitűd, a tolerancia első királyunktól, Szent Istvántól kezdve jelen van a magyar törvényhozásban, közgondolkodásban. A különböző identitások jól megfértek egymás mellett, sőt egyazon közösségben, egyénben is a történelem folyamán. A kora középkortól egész a jelenkorig autonómiák egész sora jellemezte a magyarországi életet: az erdélyi szászok, a székelyek, a kunok, a jászok területi autonómiájától kezdve, a bányavárosok német, szlovák és magyar lakóinak meg más, többnemzetiségű városok, régiók közigazgatási önkormányzatiságáig. A legkülönbözőbb nációk nyertek befogadást vallási, katonai, népi üldöztetésük miatt, kaphattak birtokokat, járulhattak hozzá tájaink, településeink arculatának kialakulásához. Természetes módon részesültek a magyar királyság területén sajátos egyházi, kulturális öngazgatásban, alapíthattak intézményeket, illeszkedhettek be egyenrangúan a magyar nemességbe, emelkedhettek főpapi méltóságokba, lehettek megyei vagy országgyűlési képviselők, állami hivatalnokok, miniszterek, tudósok vagy művészek. S mindennek nem volt törvényszerű feltétele, hogy feladják eredeti identitásukat, bár önkéntes asszimilációra – mint mindenütt az interetnikus térségekben – természetesen voltak, vannak példák. Nagyon rövid időszakokra volt csak jellemző az egyébként nem túl sikeres, erőszakos beolvasztás – bizonyítja ezt az a tény, hogy számban és politikailag annyira meg tudtak erősödni a magyarországi kisebbségek, hogy a 20. század elején – igaz, nagyhatalmi segítséggel – el is szakadtak a történelmi országterülettől, kisebbségi sorba taszítva egyidejűleg a magyar nemzetiségűek egyharmadát. (Csak zárójelben és egyáltalán nem rosszmájúan utalok arra a tényre, hogy még a háború

alatt velünk államszövetségben élt, majd a közös vereség után utódállamként megalakult Ausztria is kapott egy részt a Magyar Királyság területéből, hogy azután a történelem során szervesen soha össze nem tartozó területekből egy fiatal tartományt hozzon létre.)

Amíg a trianoni békediktátum előtti utolsó népszámlálás az 50 százalékot alig meghaladó többségi számarányt mutatott ki Magyarországon, addig az országcsonkolás után már csak minden tizedik ember tartozott valamelyik népcsoporthoz. Ennek ellenére a 20-as években nemzetiségi minisztérium működött hazánkban, élén a kiváló német kisebbségpolitikussal, Jakob Bleyerrel, más minisztériumoknál is dolgoztak kisebbségi ügyekkel foglalkozó és közülük származó szakemberek, az országgyűlésben pedig ott ültek a képviselők, anyanyelvű vagy nyelvet oktató iskoláik és művelődési életük továbbra is létezhetett. Nem tisztem s a rendelkezésemre álló idő sem teszi lehetővé a II. világháború alatt s után történt változásokat még vázlatosan sem ismertetni Kelet-Közép-Európa s benne a Kárpát-medence kisebbségei szempontjából.

Inkább a jelenről szeretnék szólni nagyon röviden. Az 1993-ban életbe lépett törvényünk a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól 12 nemzeti és egy etnikai kisebbséget nyilvánít őshonosnak. A kritérium a legalább 100 éve, közösségként való őshonos ottlét, így a nemzetté válásig el nem jutott cigány/roma etnikum mellett ma Magyarországon nemzeti kisebbségnek számít a bolgár, a görög, a horvát, a német, a lengyel, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán népcsoport. Mivel területi koncentrációjuk csak kis mértékben jellemző, szórványban élnek, így a kulturális autonómia fogalmával jellemezhetjük az oktatás, a nyelvhasználat, a művelődés, a sajtó ügyeiben megvalósuló öngazgatásukat. Emellett helyi, területi és országos kisebbségi önkormányzatokat alakítanak a négyévenként lezajló választások során, ezek száma manapság már meghaladja a 2000-et. A szóban forgó közhatalmi testületeknek a vétőjoghoz hasonló jogosítványaik vannak minden, az őket érintő kérdésben, jelentős normatív állami támogatásban részesülnek. A kisebbségi önkormányzatok mellett számos intézmény, civil szervezet dolgozik eredményesen a kisebbségi öngazgatás megőrzésén, fejlesztésén Magyarországon. A népcsoportok anyanyelv szerinti országaival az állam kisebbségvédelmi megállapodásokat kötött, az azokban foglaltak rendszeres áttekintésére pedig kormányközi kisebbségvédelmi vegyes bizottságok alakultak. Ez utóbbi testületek kétoldalú küldöttségeiben minden esetben bent ülnek a kisebbségek képviselői is, tehát például a ma-



A szerző köszönti a tízéves Osztrák–Magyar Társaságot Salzburgban. Mellette Homolya Zsófia elnök

lósult tevékenységét, Ausztria, Magyarország és más magyarlakta országok, régiók viszonylatában. Mindehhez az eredményes tíz évhez természetesen szükség volt egy olyan kiváló szervezőképességű elnökre, mint Homolya Zsófia asszony, aki önmaga is bácskai magyar, és a négy évtizedes ausztriai élete megtanította arra, hogy a kisebbségi lét hátrányából előnyt is lehet kovácsolni. A kisebbségi ember ugyanis több nyelvben, kultúrában mozog otthonosan, kapcsolatrendszere többirányú, szerteágazóbb, mint a csak homogén közegben mozgó embertársáé, következésképp alkalmas a különböző kultúrák közelítésére, összekapcsolására. És ezzel ismét eljutottunk a korábban emlegetett hídszerephez, amelynek élő, sikeres, így mások számára is példamutató megvalósulása mindaz, amit ezekben a napokban tapasztalhatunk itt, Mozart városában.

A magyar kulturális kormányzat nyomon követi és nagyra becsüli az Osztrák–Magyar Társaság küldetését. Engedjék meg, hogy a Magyar Köztársaság Oktatási és Kulturális Minisztériuma, valamint a magam nevében további eredményes évtizedeket kívánjak Önöknek.

gyar-szlovák vegyes bizottságban a magyarországi szlovákok és a szlovákiai magyarok.

A társadalmi szervezetek sorában pedig nem egy olyat is találunk, mint a Magyar–Szlovén Baráti Társaság, amelyet a Szentgotthárd környéki szlovének kezdeményeztek, kisebbségi és többségi tagjai, vezetői a határ mindkét oldaláról toborzódnak. Céljaik homlokterében pedig a szlovén kultúra magyarországi népszerűsítése, a magyar kultúrának pedig a szlovéniai megismertetése áll. Ehhez hasonlónak érzem a salzburgi Osztrák–Magyar Társaság hivatását és megva-

Neuer, mitteleuropäischer, kultureller Brückenbau

*oder ist der Widerspruch zwischen Kurutzte und Labance im 21. Jahrhundert aufhebbar**

Die österreichische und ungarische Geschichte lief während der über elf Jahrhunderte dauernden Nachbarschaft parallel und verknüpft durch Tausende von Fäden. Während dieser Verknüpfungen gab es sonnige und stürmische Zeiten, neben dem gemeinsamen Staat, Herrscher und der gemeinsamen Verwaltung gab es geistige, künstlerische und wirtschaftliche Wechselwirkungen. Denken wir nur an die durch das Haydn-Jahr an die große Öffentlichkeit gelangten biografischen Daten oder an die Leibgardisten-Dichter zur Zeit Maria Theresias in Wien oder gar an den dem europäischen Niveau entsprechenden Aufschwung der Industrie, des Verkehrsnetzes und des Finanzwesens in der Monarchie. Trotz dessen, dass das Zusammenleben – wie in jeder großen Familie – im multinationalen Habsburger Reich nicht immer unproblematisch gewesen ist, sind die ehemaligen Gegensätze zur Nostalgie geworden. Wenn wir heute zum Beispiel einen Bürger von Salzburg oder von Szeged nach seiner Meinung über das andere Volk fragen, wird diese positiv ausfallen, über Sympathie und Freundschaft berichten, wie auch das voneinander gemachte Bild laut soziologischer Umfragen zu den positivsten zu zählen ist. Das Paradox der Geschichte ist übrigens, dass trotz unserer gegeneinander geführten Kämpfe in den letzten zwei Jahrzehnten im politischen Programm mehrerer ungarischer Parteien Nachkommen der Habsburger als Kandidaten für das Amt des Präsidenten oder als Abgeordnete des Europäischen Parlament nominiert worden sind. Auch dies beweist, dass voneinander kein Feinbild herrscht weder in der öffentlichen Meinung unter den Ungarn, noch unter den Österreichern.

In so einer Atmosphäre hat eine Österreichisch–Ungarische Gesellschaft, die um ihre Mitglieder unter den vor allem in Salzburg lebenden Töchtern und Söhnen beider Nationen wirbt, wohl ihre Daseinsberechtigung. Die Ziele sind edel: durch Konzerte, Ausstellungen und andere Veranstaltungen das Publikum des Bundeslandes mit der vielfältigen, zwar durch Grenzen zerrissenen, ungarischen Kultur und

* Begrüßungsreferat am 27. Juni 2009 in Salzburg, an der Jubiläumsveranstaltung 10 Jahre Österreichisch–Ungarische Gesellschaft. Hier reichte der Autor die Ehrenurkunde des ungarischen Ministeriums für Bildung und Kultur der Gesellschaft über.

Kunst bekannt zu machen; wenn notwendig, für die auch durch Ungarn bewohnten, im Krieg zerstörten und notleidenden Gemeinden der serbischen Batschka soziale Hilfsaktionen ins Leben zu rufen oder auch an der grenzüberschreitenden wirtschaftlichen Zusammenarbeit mit dem an Rumänien angeschlossenen Gebiet des ehemaligen Temescher Banat teilzunehmen.

Sie haben in den letzten zehn Jahren wirkliche geistige Brücken gebaut, nicht nur zwischen Ungarn und Österreich, sondern in der weiteren mitteleuropäischen Region. Mit weiser Diplomatie haben Sie das gemacht, da Sie ja mit den unterschiedlichsten politischen Kräften und zivilen Organisationen auf beiden Seiten der Grenze ein gutes Verhältnis und gute Zusammenarbeit anstreben. Gleichzeitig weisen Sie jeden Druck zurück, der Sie in eine einseitige Verpflichtung zwingen möchte. Gerade das Streben nach geistiger Unabhängigkeit ist der Schlüssel dazu, dass der Dialog in jeder Richtung aufrecht bleibt und Sie jenes Ansehen erzielen konnten, das Sie im Bundesland genießen.

Brücken bauen, die Rolle einer Brücke zu erfüllen ist selbstverständlich nicht leicht. Wie wir alle wissen, sind Brücken von zwei Seiten begehbar, nicht nur zu Fuß, sondern auch mit leichten und schweren Fahrzeugen, in deren Fracht sogar etwas ticken kann. Auch an den beiden Ufern schauen nicht alle mit einem Lächeln zur anderen Seite hinüber. Wenn eine Brücke statisch gut geplant ist, dann muss sie Belastungen aushalten, auch Stürme, denn eine Brücke trennt ja nicht, sondern verbindet: Menschen, Völker und Kulturen.

Ungarn wie auch Österreich ist seit seiner Gründung ein Vielvölkerstaat. Die Attitüde „Aufzunehmen“ und die Toleranz sind in der ungarischen Gesetzgebung und im allgemeinen Gedankengut seit unserem ersten König Stefan I. vorhanden. Die unterschiedlichen Identitäten kamen im Laufe der Geschichte gut miteinander aus, sogar in derselben Gemeinschaft und im Einzelnen selbst. Vom frühen Mittelalter bis zur heutigen Zeit charakterisierten Ungarns Leben eine Reihe von Autonomien: angefangen von der regionalen Autonomie der Siebenbürger Sachsen, der Szekler, der Kumanen, der Jazygen bis hin zur Selbstverwaltung der deutschen, slowakischen und ungarischen Einwohner der Bergwerksstädte sowie anderer multinationaler Städte und Regionen. Die unterschiedlichsten Nationen wurden aufgenommen, da sie wegen ihrer Religion, Volksgruppenzugehörigkeit oder aus militärischen

Gründen verfolgt worden waren. Sie bekamen sogar Besitztümer und konnten zur Image-Entwicklung unserer Landschaften und Gemeinden beitragen. Auf selbstverständlichster Art erhielten sie auf dem Gebiet des ungarischen Königreiches „eigenartige“ kirchliche, kulturelle Verwaltungen, durften Institutionen gründen, sich gleichgestellt in den ungarischen Adel einfügen, Posten hoher kirchlicher Würdenträger bekleiden, Landes- und Parlamentsabgeordnete, Staatsbedienstete, Minister, Wissenschaftler oder Künstler werden. Dies alles verlangte aber nicht, dass sie ihre ursprüngliche Identität aufgeben, obwohl es für freiwillige Assimilation, wie überall in interethnischen Gebieten, Beispiele gab und gibt. Die nicht sehr erfolgreichen, gewaltsamen Assimilationen waren nur für kurze Zeit charakteristisch. Dies beweist auch die Tatsache, dass sich die Minderheiten zahlenmäßig und politisch so verstärkt haben, dass sie am Anfang des 20. Jahrhunderts, zwar mit Hilfe von Großmächten, sich vom Mutterland gelöst haben. Damit haben sie ein Drittel der ungarischen Bevölkerung in den Minderheitenstand gestoßen. (Im Klammer und nicht boshaft gemeint, weise ich auf die Tatsache hin, dass auch Österreich, das im Krieg mit uns im Staatenbund gelebt hat, nach der gemeinsamen Niederlage einen Teil aus den Gebieten des Ungarischen Königreiches erhalten hat, um im Laufe der Geschichte ein junges Bundesland aus nicht zusammengehörenden Gebieten zu gründen.)

Die letzte Volkszählung vor dem Friedensdiktat von Trianon wies noch ein Zahlenverhältnis der Minderheiten knapp über 50% auf. Nach dem Territorialverlust war aber nur mehr jeder Zehnte Angehörige einer Minderheit. Trotz dessen gab es in den 20-er Jahren ein Ministerium für Nationalitäten, an der Spitze mit dem ausgezeichnet deutschen Minderheitenpolitiker Jakob Bleyer. Auch in anderen Ministerien arbeiteten Fachleute, Vertreter der Minderheiten und bearbeiteten selber Minderheitenanliegen. Im Parlament saßen auch Abgeordnete aus ihren Reihen, sie hatten sogar Schulen, wo in ihrer Sprache bzw. ihre Sprache unterrichtet worden war, und sie hatten die Möglichkeit ihre Kultur zu pflegen. Es ist nicht meine Aufgabe und auch die Zeit erlaubt es nicht, über die Veränderungen aus der Sicht von Mittel-Ost Europa und aus der der Minderheiten des Karpatenbeckens während und nach dem II. Weltkrieg zu sprechen.

Ich möchte lieber kurz über die Gegenwart sprechen. Das im Jahr 1993 in Kraft getretene Gesetz über die Rechte der nationalen und eth-

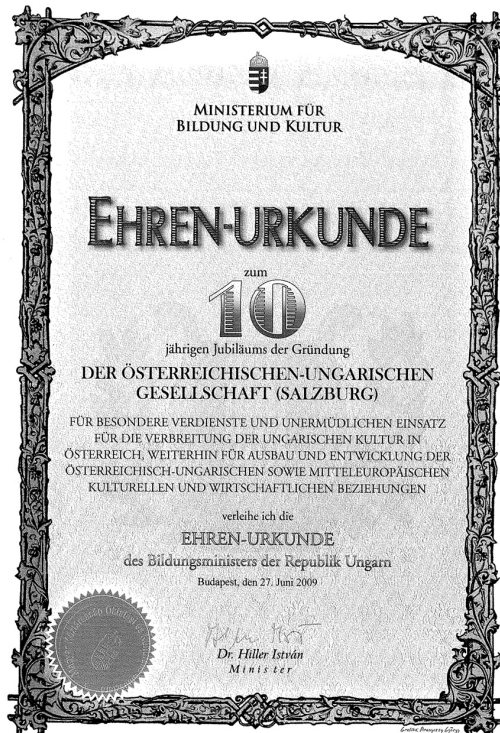
nischen Minderheiten erklärt 12 nationale und eine ethnische Minderheit, nach dem Kriterium, dass sie als Gemeinschaft seit mindestens 100 Jahren dort leben, für autochthon. So gelten zur Zeit in Ungarn neben den Romas, die sich nicht zu Nation formen konnten, folgende Nationalitäten als Minderheit: die bulgarische, die griechische, die kroatische, die deutsche, die polnische, die armenische, die rumänische, die ruthenische, die serbische, die slowakische, die slowenische und die ukrainische Volksgruppe. Da die territoriale Konzentration sehr gering ist, leben sie in Diaspora. Ihre Selbstverwaltung auf den Gebieten Unterricht, Sprachgebrauch, Bildung und Presse können wir als kulturelle Autonomie bezeichnen. Weiters gründen sie – während den Wahlen jedes vierten Jahres – lokale, regionale und nationale Minderheitenselbstverwaltungen. Es gibt mittlerweile über 2000. Diese Institutionen haben ein Vetorecht in allen sie betreffenden Fragen. Sie erhalten normative, staatliche Unterstützungen. Neben den Selbsterwartungen arbeiten zahlreiche Institutionen, zivile Organisationen für die Entwicklung und Erhaltung der Volksgruppenidentität. Mit dem jeweiligen Mutterland der Volksgruppen unterzeichnete Ungarn Vereinbarungen über den Minderheitenschutz. Um diese regelmäßig zu überprüfen, wurden zwischenstaatliche gemischte Kommissionen gegründet. In den Delegationen dieser bilateralen Institutionen sitzen in jedem Fall die Vertreter der Minderheiten, also in der ungarisch-slowakischen gemischten Kommission sind sowohl die Ungarnslowaken, d.h. die in Ungarn lebende Slowaken als auch die slowakischen Ungarn, d.h. in der Slowakei lebende Ungarn vertreten.

In der Reihe dieser sozialen Organisationen finden wir mehrere die dem Ungarisch-Slowenischen Freundeskreis ähnlich sind. Dieser entstand auf Empfehlung der um Szentgotthard lebenden Slowenen. Ihre Mitglieder, Volksgruppenangehörige und andere, kommen von beiden Seiten der Grenze. Ihre Zielsetzung ist die slowenische Kultur in Ungarn und die Ungarische in Slowenien bekannt zu machen. Meinem Gefühl nach ist die Bestimmung und die aktuelle Tätigkeit der Österreich-Ungarischen Gesellschaft in Salzburg dem Freundeskreis der Slowenen ähnlich. Die zurückliegenden 10 Jahre waren sehr erfolgreich. Dieser Erfolg benötigte aber eine solche Vorsitzende wie Frau Zsófia Homolya, eine mit viel Organisationstalent. Sie selber ist eine aus der Batschka stammende Ungarin. Sie lebt seit vier Jahrzehnten in Öster-

reich. Diese Jahre haben sie gelehrt, dass man aus den Nachteilen des Minderheitendaseins auch Vorteile schaffen kann. Der Vertreter einer Minderheit spricht mehrere Sprachen, ist in mehreren Kulturen zu Hause, seine Kontakte sind vielfältiger als die eines sich in homogener Umgebung bewegenden Menschen. Infolge dessen kann so ein Mensch Kulturen einander näher bringen, sogar verbinden. Damit komme ich zum am Anfang erwähnten Brückenbau zurück, wofür wir hier, in der Mozartstadt in den letzten Tagen ein lebendiges, erfolgreiches und vorbildliches Beispiel erlebt haben.

Die ungarische Regierung verfolgt mit Interesse und schätzt die Ziele und Bemühungen der Österreichisch-Ungarischen Gesellschaft. Erlauben Sie mir, dass ich im Namen des Herr Ministers und in meinem eigenen Namen viele weitere erfolgreiche Jahrzehnte wünsche.

(Übersetzung aus dem Ungarischen: Dr. Anita Auckenthaler)



Csillagunk Október Huszonhárom*

*„Rian a föld, a falak dőlnek,
Kék harsonákkal zeng az ég,
S barlangjából a dobos kőnek
Az ember újra fényre lép.*

*Fonnyadt testiinket záporozza,
Sápadt arcunkra hull a nap,
S szédülten, szinte tántorogva
Szabadság, szívjuk sugarad.*

*Sötétből tárul ki a szívünk:
Nyíló virág a föld felett.
A szolgaságból fényt derítünk,
Fegyver nélkül is győztesek.”*

Ímígyen szóla Kecskéssy Tollas Tibor, aki koholt vádak alapján letöltött kilenc év börtön után, a Nemzetőrség összekötő tisztjeként harcolta végig a forradalmat, majd annak bukását követően a müncheni Nemzetőr alapító szerkesztője, kiadója lett. Azért választottam mai mondanóm mottójául az ő verssorait, mert egyfelől hitelesen adja vissza ama dicsőséges napok közérzetét, másfelől, mint nyugati magyaroknak, bizonyára a szívükhöz közel áll az ő költészete és véleményformáló szerepe.

Az ötvenhárom évvel ezelőtt történtek olyan kivételes pillanatát jelentik nemzeti történelmünknek, amely Magyarországot, az egyetemes magyarságot a világpolitika reflektorfényébe, középpontjába állította, következésképp büszkén emlékezhetünk rá, erőt meríthetünk belőle.

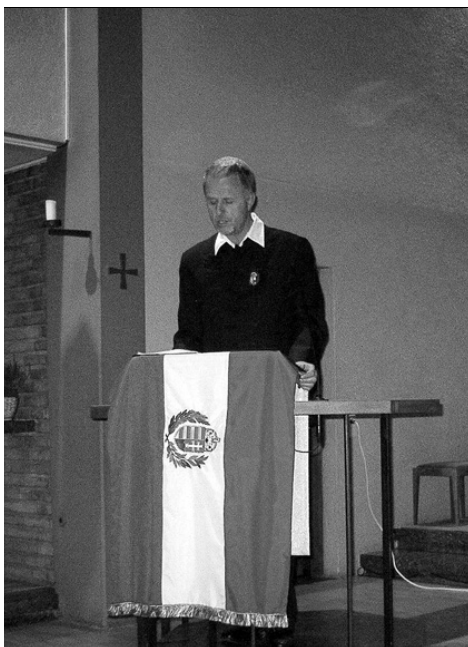
1953 márciusában meghalt a grúz postarablóból és görögkeleti szeminaristából szovjet diktátorra avanzsált Ioszeb Dzsugasvili. Az ismertebb, eloroszosodott nevén Sztálinként ismert „úr” jobblétre szenderülése hatalmi válságot váltott ki a birodalom érdekszférájában uralkodó kommunista pártok vezetésében, ugyanakkor népi megmozdulásokra is sor került. Június elején a morvaországi Plzeňben a korona leértékelése miatt tiltakoz-

* Elhangzott a bázeli Sacre Coeur templomban, a Bázeli Keresztény Magyar Egyesület ünnepi előadásaként, 2009. október 23-án. (A cím Kannás Alajos meg egyező című versére utal.)

tak a munkások, két hét múlva Kelet-Berlinben pedig építőipari sztrájkot hirdettek, a norma-emelések okán, amelyet több német városban munkásfelkelések követtek – az előbbit a cseh karhatalom, az utóbbiakat a szovjet páncélosok tiporták el. 1956 júniusának végén a lengyelországi Poznańban százezer ember vonult az utcára, szabad választásokat és kenyeret követelve. A biztonsági erőkkel történt összecsapásnak 100 halálos és 600 letartóztatott áldozata volt. Utóbbiak közül októberben többet elítéltek, ezért a szovjet hadsereg, hadgyakorlat ürügyén megindult Varsó felé. A vérontást csak a lengyel párt élére kinevezett Gomulka garanciái akadályozták meg, aki egyidejűleg kiállt a poznańiak rehabilitálása mellett. Másnap, október 22-én, a budapesti Műegyetemen felolvasták a magyar ifjúság 16 pontos követeléseit.

A fenti eseménysor jelzi, hogy 1956 nem kizárólag magyar ügy, hanem a szovjet érdekszféra kelet-európai blokkjában kialakult krízis része. Közös jellemzőjük, hogy a szociális-gazdasági és nemzeti törekvéseket az uralkodó réteg úgy akarta kezelni, hogy a hatalom lényege csorbítatlan maradjon.

Terjedelmi okokból a forradalom és szabadságharc eseménytörténetét csak néhány ponton villantom föl, mert fontosabbnak érzem a megmozdulások jellegének a megvilágítását. Legelőször szögezzük le: Nagy Imre a szocializmus továbbélésének programját dolgozta ki, ami az adott politikai helyzetben egyben a maximumot is jelentette. Nem gondolkodott forradalomban, célja a rendszer megreformálása volt, párt-szerű körülmények között. A demokratikus jobboldal korábbi szétverése miatt, Rákosi politikájával szemben csak és kizárólag a Nagy Imre



A szerző ünnepi beszéde a bázeli Sacre Coeur templomban 2009. október 23-án

képviselte alternatíva számíthatott „szalonképesnek”. M. Kiss Sándor szerint e koncepció alapvetései a következők: Keletre orientált, óvatos semlegesség; az általa bonapartizmusnak nevezett diktatúra felszámolása; a Sztálin–Rákosi féle ellenségkép megszüntetése, új szövetségi politika; a szocializmus primátusát elfogadó többpártrendszer; végül pedig az 1953-ban elkezdett új gazdaságpolitika folytatása, az életszínvonal emelése. Elismerve a fenti program érényeit, rá kell mutatnunk, hogy október 23-áig tehát csak a régi vágású és az újat akaró pártvezetők küzdelméről beszélhetünk.

Donáth Ferenc és Losonczy Géza október 26-án már demokratikus tömegmozgalomnak, népi megmozdulásnak ítéli a történeteket – ellentétben a párt- és állami vezetés többi tagjával –, elutasítja az ellenforradalomnak bélyegzést, és a társadalom meg a hatalomgyakorlók közötti feszültség politikai eszközökkel való kezelése mellett tör lándzsát. Néhány nap múlva, a permanens forradalom eredményeképp a többiek is átértékelik az eseményeket, elismerik a „nemzeti, demokratikus tömegmozgalom” jelenlétét, ugyanakkor – Mikojan és Szuszlov, az SZKP elnökségi tagjainak folyamatos budapesti jelenlététől, „kézi vezérlésétől” is befolyásolva – egy pillanatig sem szűnik meg a forradalom diktatórikus, katonai leverésének a szándéka sem. A már hetvenéves „hétpróbás” kommunista Lukács György professzor, miniszterként a demokráciáért és a nemzeti függetlenségért vívott jogos felkelésről nyilatkozik október 27-én a rádióban, másnap pedig ugyanerről üzen az ifjúságnak. Nagy Imre október 28-ai rádióbeszédében, a felkelők követelése nyomán, kényszeredetten megszületett központi vezetőségi döntésnek megfelelően, bejelentette a szovjet csapatok kivonását a fővárosból. Tudatta továbbá, hogy megkezdték a tárgyalásokat az ország egész területéről való kivonulást, az ÁVH megszüntetését, a Kossuth-címer visszaállítását és még számos szociális intézkedést illetően.

A megszálló sereg kivonását Moszkvában és Pekingben azonban egyáltalán nem gondolták komolyan: az SZKP KB elnökségi ülésén, Liu Sao-csi beszédét követően, október 31-én magyar bábkormány felállításáról döntöttek, amely majd behívja a csapatokat. Mindeközben október 23-31. között az ország szinte valamennyi kis- és nagyvárosában, községében forradalmi megmozdulásokra került sor. A népből származó értelmiségiek kezdeményezésére, a hozzájuk viharos gyorsasággal csatlakozó ipari munkásság és a polgárok spontán módon a pártbizott-

ság, helyi tanácsok elé vonultak, pontokba foglalták a település politikai követeléseit, új, forradalmi bizottságokat, tanácsokat hoztak létre. Közfelkialtással, szótöbbséggel választották meg az új hatalmi szerveket és azok tagjait, vezetőit. Néhány brutális katonai és ÁVH-akciótól eltekintve, a forradalom győzelme többnyire vér nélkül következett be, ami a magyar rendőrség és honvédség tisztjei és közkatonái jelentős hányadának az átállása, vagy passzív támogatása mellett sikerülhetett csak.

A Felvidék, Kárpátalja, Erdély, a Délvidék magyarsága számtalan módon kifejezi azonosulását, rokonszenvét Budapest és a magyar vidék forradalmával, szabadságharcával. Tamási Áron a marosvásárhelyi színház színpadán és a kolozsvári írószövetségi székházban lelkesíti az őt kibocsátó közösséget. A kolozsvári Bolyai Egyetemen és Protestáns Teológián, Sepsiszentgyörgyön, Csíkban, Szászrégenben fiatalok és idősek szervezkednek, baróti licisták szöknek át a zöldhatáron, hogy segítsék az anyaországi forradalmat. Nagyszőlőson illegális nyomdában röplapokat nyomnak és terjesztik, a pozsonyi egyetemisták is szervezkednek. Szlovák költők, írók, román értelmiségiek, egyetemisták, kétkezi munkások, földművesek fejezik ki az együttérzésüket a magyar revólúció célkitűzéseivel. Lengyelország népe kivételes szolidaritást tanúsít: az ezeréves barátság jegyében mintegy 4000 ember ad vért, pénzt, élelmiszert, gyógyszert gyűjtenek, üzemek küldenek építőanyagot, tömeggyűléseken foglalnak állást a harcoló magyarok mellett, sokfelé kitűzik a magyar zászlót és díszőrséget állnak előtte. A szabadságharc leverése után pedig, a szocialista országok közül Lengyelország az egyetlen, aki történetek megítélésében szembehelyezkedik a moszkvai diktátummal, s nem engedi sem az orosz, sem a janicsár magyar hazugság általános propagálását az ún. ellenforradalom kérdésében.

Hogy mennyire nem beszélhetünk ellenforradalomról, hadd világítsam meg néhány véleménnyel. A csurgói járás Forradalmi Nemzeti Bizottságának egykori elnöke, a bázeli Kovács Andor közgazdász mutatott rá, hogy mivel 1945-56 között nem volt hazánkban forradalmi átalakulás, következésképp az október 23-án megindult folyamat nem lehetett ellenforradalom, hanem a szovjet imperialista gyarmati uralom forradalmi úton való megszüntetésére irányult. Hasonlóképpen vélekedik Hanák Tibor bécsi filozófus, aki arra mutat rá, hogy *„nem a kizsákmányolók, az egykori arisztokraták vagy földbirtokosok ragadtak fegyvert, hanem a munkásság, a diákság és a katonaság, a parasztság pedig támogatta a harcoló-*

kat (...) Azok a százezrek, akik a pesti utcán tüntettek és örömmáorban felvultak, nem a kapitalistákat akarták visszatenni régi helyükre, hanem le akarták rázni az elnyomást, a terrort, az orosz megszállást.” A baloldali gondolkodó, Jean-Paul Sartre folyóiratának egy egész számát a magyar forradalomnak és tragédiának szentelte, Oscar Kokoschka a magyar szabadságharcosokat örökítette meg rajzain, Jean Cocteau 1956-ban hasonlóképp lelkesült hangon így írt: „*Drága magyarok, ti csillagok az égitestek között s mindannyian költők a tett tragikus lírája által.*”

S még két meggyőző idézet a forradalom jellegéről. Az egyik Bibó István államminiszter az Országház épületében, november 4-én kiadott nyilatkozatából, amely már a hernyótalpak dübörgése közeledtén íródott: „*A világ színe előtt visszautasítom azt a rágalmat is, mintha a dicsőséges magyar forradalmat fasiszta vagy antiszemita kilengések szennyezték volna be. A harcban osztály- és felekezeti különbségek nélkül részt vett az egész magyar nép, s megrendítő és csodálatos volt a felkelt nép emberséges, bölcs és megkülönböztetni kész magatartása, mellyel csupán a leigázó idegen hadsereg és a honi hóhérkülönítményesek ellen indult.*” A Nobel-díjas Albert Camus pedig a következőképpen vélekedett az egyéves évfordulón: „*A legázolt, bilincsbe vert Magyarországnak többet tett a szabadságért és az igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben.*”

Egyes források szerint 60, mások szerint közel 100 ezer fővel, a szovjet hadsereg november 4-én megkezdte a „Vihar” vagy „Forgósél” fedőnevű hadművelet végrehajtását hazánkban. A magyar felkelők szervezett ellenállását november végére sikerült megtörni. Lefegyverezték a potenciális ellenfélnek tekintett magyar honvédséget, szovjet katonai közigazgatást vezettek be. Kezdetét vette a Haynau évszázaddal azelőtti megtorlását sokszorosan meghaladó vérbosszú, amelynek mérlege: 400 kivégzett, 20 ezer elítélt, 16-18 ezer közbiztonsági őrizetes, tömeges elbocsátások, állásvesztések, az utódokra is kiterjedő diszkrimináció, a karhatalom és a szovjet megszállók jogon kívüli megtorlásai – közöttük 830 ember Ukrajnába deportálása –, Mansfeld Péter és más fiatalok nagykorúságának a kivárása, majd kivégzésük, a kolozsvári magyar egyetem beolvasztása a románba, kegyetlen koncepciós perek nyomán egyetemi oktatók, hallgatók, írók, lelkészek meggyilkolása, sokszor két évtizedes bebörtönzése, lágerekekbe küldése, vallás- és magyarellenes hisztériakeltés Erdélyben, a Felvidéken és Kárpátalján, 200 ezer magyar emigráns szétszóródása a világban. A „népfelkelés” szót három évtized múltán a köztudatba is-

mét beemelő Pozsgay Imre jellemzése szerint „Kádár rideg számíttással pontosan kimérte a félelem határait. Bár a megtorlás iszonyú méretű volt, (...) félreérthetetlenül tette, hogy kinek kell rettegnie, s a büntetésre kijelölt csoportot, mint a társadalom leprásait mutatta be, akiket a törvényesség látszatával behelyeztek törvényen kívültre. A nagy többség pedig nyugodtan, biztonságban élhet, s már az is jó a rendszer számára, ha politikailag semmit sem cselekszük.” Mindannyian a bőrünkön érezzük e mentalitás máig ható következményeit...

Siklós István, a BBC magyar adásának igazgatója, a rendszerváltozás után rendkívüli magyar követ és meghatalmazott miniszter így örökíti meg a menekülők indítékait: „mivelhogy ezer kilencszáz ötvenhatban – amikor már a második szovjet megszállás megtörtént, tankok, csapatszállítógépek visszaöngyöltek, a megtorlás, az idők kerekének visszaforgatása egyre nyilvánvalóbbá vált – kétszáz ezer magyar csörtetett át a csonkaságot körbekerítő senkiföldjén nyugatra, délnyugatra, úttalan utakon, sáron, kukoricáson, tavon, gázló nélküli jeges folyón, hófoltokon, főként fiatalok, a szellem emberei”. Hogy miért? Ahogy másutt megindokolja, „mert mi égő szemünkkel láttuk az ártatlanokon átűbörgő hernyótalpakat, az átluggatott, szitává lött testeket.” Mentek velük természetesen sokan, sokféle egyéni indítékból, Kovács Andor tipológiájából kiderül. Már novemberben Strasbourgban Magyar Forradalmi Tanács néven csúciszerv alakult, amely nyilatkozatában a forradalom eszméinek megőrzését, képviselőjét jelölte meg központi célul. Az egyetemisták a Szabad Magyar Egyetemisták Szövetségét (SzMESz) hozták létre az egyes országokba kerültek szervezeteit összefogandó. A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) első elnöke, Jankó Béla a Neue Zürcher Zeitung 1957. március 28-i számában nemes célokat rögzít: „Mi, magyar diákok, évtizedekkel lettiünk öregebbek napok leforgása alatt, ráébredtünk arra, hogy hivatásunk van. Országunkat itt is szolgálni tudjuk és szolgálni akarjuk, azért szövetségre léptünk, amely nem politikát akar üzni, hanem egy eszmét tűz ki maga elé, a szabadság eszméjét és azt akarja szolgálni (...) Tisztában vagyunk azzal, hogy élő hídként kell szolgálnunk Nyugat és Kelet között, s mindezt csak úgy tehetjük meg, ha itt diplomát szerzünk, s ez adja meg a lehetőséget, hogy a hazá elfogadjon minket.”

Igen, az érettségi előtt állók számára lehetővé tették, hogy magyar nyelven matúrát tegyenek, sőt több magyar gimnázium is létesült Nyugat-Európában az idő tájt. Nekik is meg a már hazai felsőoktatási intézményben tanulmányaikat megkezdettek számára is, gyakorlatilag felvételi vizsga nélkül megnyílt az út a diploma megszerzéséhez, ösztöndíj biztosításával. A tengerentúlra került magyar egyetemisták 1957 elején

Amerikai Magyar Egyetemista Szövetséget alakítottak, amely a következő évben felvette az Északamerikai Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesületeinek Szövetsége (ÉMEFESZ) nevet. Ahogy Papp László visszaemlékezik, a munka „középpontjában mindvégig az érdekvédelem és a tanulási lehetőség biztosítása maradt. Ugyanakkor erősen élt az ÉMEFESZ tagjaiban a forradalom emléke is. Tört angolsággal ugyan, de lelkes előadásokat tartottak a magyar helyzetről. Ez egyszerre volt politikai, világnézeti állásfoglalás és törekvés arra, hogy Amerikát hitelesen tájékoztassák a magyar valóságról.”

1956 késő őszen tehát a nyugati hatalmak parlamentjei, kormányai egymást túllicitálva jelentették be, hogy hány ezer magyar politikai menekültet fogadnak, a menekült státusz minden előnyével. Hozzájuk csatlakozott számos vállalat, intézmény vezetője, kifejezve hajlandóságukat bizonyos létszámú magyar számára szakképzettsége szerinti állás biztosítására vagy továbbképzésére. A felajánlások folyamányaként a menekült dolgozók zöme nagyvárosokba, ipari és kereskedelmi központokba került, jó részük néhány hónap alatt saját berendezett otthonnal, biztos munkahellyel és jövedelemmel rendelkezett. Felmerül a kérdés, vajon mi indította a nyugati politikát és társadalmat e megkülönböztetett nagyvonalúságra, ami egyfelől jelentősen eltért a más országokból érkezett menekültekkel való bánásmódtól, másfelől az előző évtizedben érkezett magyarokkal szemben is gyakorolt közömbösségtől is?

Siklós István szerint a menekültek hada „a befogadók rossz lelkiismeretét tapasztalhatta, hogy nem tudott semmit se tenni az ott-maradotakért, hogy közép-európa közepében folyik az öldöklés, a megszálló, rabtartó külbatalom megtorlása, új helytartóinak országlása”. De a neves amerikai irodalmár, e. e. cummings sem elnézőbb országával szemben a Hálaadás 1956 c. versében. Miután a szabadságharcát vívó Magyarország reményét az Egyesült Államokba is vetette, „uncle sam csak vonogatja kecses/ rőzsaszín vállát – hisz már ismered/ míg liberális ciciket keres/ ’most nem érek rá’ nyelve így perog/ hát hurrá-rrá-rrá demokrácia/ legyünk hálásak mind – az istenét/ szabadságszobrunk sírhant borítsa/ (mert már csak büze terjed szerteszt)”. Akárhogy is volt, Kovács Andor joggal állapította meg, hogy „a reális teljesítmények átlagon felüli mennyisége alapján, pár hónap és év után, már nem mint hős szabadságharcost, hanem mint jó szakembert tartották számon a menekültek nagy részét (...) Kevés olyan egyeteme van Nyugat-Európának, ahol ne lenne egy vagy több magyar menekültből lett egyetemi tanár. Kutató intézetek, nemzetközi nagyvállalatok igazgatói, vezetői között számtalan magyar található, kollégáik megbecsülését

élvezik. Számos művész, író, építész, szakorvos emeli a magyarsággal kapcsolatban kialakult pozitív véleményét (...) a befogadó országok társadalmának minden formájához igazodtak a magyarok” Ugyanez igaz a többi földrészre vetődött honfitársainkra is.

A mai magasztos alkalmon résztvevők számára evidencia az egyetemes magyar felelősségtudat és szolidaritás. A határokkal szétszabdalt Kárpát-haza politikai kívánságait évtizedekig Önök fogalmazhatták meg szabadon, sorsunk jobbításáért készek voltak áldozatokat is vállalni, igen sokat tettek a nyugati társadalmak e cél érdekében való mozgósítására. Csak egyet érthetünk Bárczay Gyulával: *„megbecsülést érdemel mindenki, aki 1956 után idegen országban nem csupán érzelmi kötődését őrizte meg és érdeklődését tartotta ébren a hazá iránt, hanem idegen nyelvet is megtanult, legalább részben szokatlan szellemi erőterben, új ország új lakosa vagy polgáraként új egzisztenciát építve, még mindig az egyetemes magyar valóság részeként gondolkodik, dolgozik, kutat és értelmez.”* Görömbei András akadémikus szavai mintha csak folytatnák ezt a gondolatot, egyben a jövőbe is mutatnak: *„Magyarságukat Nyugaton küldetésnek is tekintik, céljuk, belső törekvésük a magyar nemzeti értékek megbecsülése, védelme, terjesztése... Meggyőződésem, hogy az itthonitól eltérő viszonyítási rendszerük, gondolkodásuk dinamizmusa, szemléletük több kultúrára tekintő nyitottsága, gazdag nyelvtudásuk adta távlataik olyan értéke az összmagyar nemzeti eszmekincsnek, amellyel az eddiginél sokkal elevebben, nyitottabban kellene élnie Magyarországnak... Az ő munkájuk révén talán Magyarországról is igazabb képet alkot a világ... Veszteségeink erőforrásként is működnek.”*

1956 ütötte az első alapjaiban megrendítő rést a szovjet birodalom monolit falán. Egyfelől azután Magyarországon sem lehetett ugyanott s ugyanúgy folytatni, mint annak előtte. Másfelől megindult a nyugati kommunista pártokból is a tömeges kilépés, Párizsban csak a karhatalom tudta megakadályozni, hogy a politikai és a közélet vezető személyiségekkel felvonuló hatalmas tömeg szét ne verje a francia párt székházát. Ama teret azóta hívják Kossuth térnek, de Olaszországban s másutt is további közterületeket neveztek el Magyarországról s a forradalomról. Október 23. nélkül nem következhetett volna 1968-ban a prágai tavasz, 1980-ban a gdanski Szolidaritás, a 80-as évek végén pedig az egész szocialista tábor összeomlása.

Amikor felkértek a mai ünnepi beszéd megtartására, rövid gondolkozás után mondtam igent. Patrióta alapállásom mellett személyes indíték is vezérelt: Édesapám ma tizenhat éve hunyt el, én október 23-án az ő emlékére is gyűjtök gyertyát. Apám nem egyszer élete nagy élmé-

nyeként szólt a Petőfi Körről, ahová annak idején járt, s amelynek vitái nagymértékben készítettek elő a forradalmat, s amely kör mintájára sok hasonló jött létre vidéki és határon túli városainkban. Jómagam négyéves fejjel az óvó nénik betanítására, társaimmal skandáltam a Kossuth-téren, hogy „Vigyázz Bulganyin, jönnek az óvodások!”, valamint, hogy „Vesszen Gerő!”. És bizony élesen emlékszem a Közraktár utcai bérházunkkal szembe állított orosz tankokra, az ötödik emeleti lehúzott redőnyön érkezett és az ágyam takarójába becsapódott dumdum golyóra, amely kis híján kioltotta az életemet, meg az óvóhelyen töltött hetekre is...

*„Hitetlen korban hit-varázsban élt
a Pesti Srác az égő pesti utcán
nem koszorúért ontotta a vért
a láncaltapasok szántásában bukván*

*A vakmerőség bős varázsa vitte
a Corvin-közből harcolókat is
s a Széna Téren sziklaszilárd hitbe
kapaszkodtak s a Szó nem volt hamis...*

*Mustármag voltak mind a Pesti Srákok
az Ismeretlen Nemzedék ki állt ott
hol hörgést görgettek az éjszakák*

*De hirnökei lévén Új Időknek
a diadalmas vereségből törtek
szétzúzni a Kor vörös csillagát!”*

– örökítette meg Kannás Alajos Los Angelesből a pesti srákokat. A kor egyik legjobb történész szakértője, M. Kiss Sándor szavait idézem ismét: „A forradalom a pesti srácé volt, az ő vállalása volt, még ha ez a vállalás irreálisnak tűnik is. Az, hogy ennek a forradalomnak a reformkommunista reformer vezetők csupán részesei voltak, nem jelenti a reformerek küzdelmének alábecsülését (...) Kinek a forradalma volt '56? Mindenké, aki, ha kellett, fegyverrel, aki ha kellett, fegyver nélkül, küzdött a szovjet intervenciók kommunista kemény vonalát kiszolgáló, a népre lövő magyar reguláris alakulatok népellenes része és a civil kommunista Rákosi–Gerő rendszer támogató csoportjai ellen. '56 azé, aki ha kellett, harcolt, ha kellett, meghalt a forradalom és szabadságharc nemzeti, polgári törekvéseiért. Pártállásra és előzetes ideológiai kötöttségre való tekintet nélkül. '56 az övék. Nem szabad elperelni tőlük, nem szabad följük nőni!”

Hadd zárjam mai emlékezésünket az utolsó magyar bárd, a két hónapja elhunyt Cseh Tamás szerzeményével és előadásában. Bereményi Géza a Corvin közletről írott, megzenésített verséhez feleségem, Marika és leányom, Réka válogatott korabeli képeket.

Felhasznált irodalom

- Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Szimpózium (1997. október 11-12.) /Alapítványi kiadványok X./ Konrad Adenauer Alapítvány, Bp., 1997, 239 p.
- Balla Bálint (szerk.): Harminc év 156-1986. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1986, 622 p.
- Hanák Tibor: Nyitott szemmel I. Sodalitas /Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége/, Bécs, 1987, 231 p.
- Kovács Andor: Forradalom Somogyban. Az 1956-os forradalom és előzményei a csurgói járásban. /Tanúk korokról 8./ Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Könyvbarátai Körének közreműködésével, New Brunswick, 1988, 198 p.
- Papp László: ÉMEFESZ. Az amerikai magyar egyetemisták mozgalma az 1956-os forradalom után. /Tanúk korokról 7./ Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör, New Brunswick, 1988, 95 p.
- Siklós István: Világ világossága mögöttem. KÉZirat Kiadó – Szepsi Csombor Kör, Bp. – London, 1992, 400 p.
- Szász Lóránd (fel. szerk.): Hazátlanul. Emigráns költők antológiája. Kráter, Pomáz, 2005, 221 p.
- Tollas Tibor: Forgószélben. Nemzetőr – Kosmos, München – Bécs, 1988, 170 p.

A közélet iskolája Szegeden

Szondi Ildikó köszöntéséül

A szegedi Közéleti Kávéháznak az elmúlt évtizedben többször is a vendége voltam, de benyomásaimat nemcsak ezen alkalmak, hanem a drótpostán megkapott programok meg a Szondi–Heka házaspárral sok éve kialakított munkakapcsolat alapján, hasonlóképpen formálhattam.

Az első és legfontosabb, amit leszűrhettem, hogy – függetlenül attól, hogy világnézetileg, politikailag, értékszempontjaink tekintetében nem állunk egyazon alapokon – a vezető, Szondi Ildikó és a Kávéház mindig is nyitott volt a különböző megközelítéseknek teret adni, valóban fórumot biztosítva *a pluralizmusnak, a toleranciának, a nyílt vitának.*

Eme sokszínűség által sikerült a demokrácia gyakorlóterepévé válnia, ami – valljuk meg – nem feltétlenül következne a Kávéház „motorjának” tekinthető személy mögött álló politikai erő geneziséből... Itt nyer bizonyítást a személyiség meghatározó szerepe, ami sok esetben az árral szemben úszást is lehetővé teszi.

A másik következtetésem, hogy Szegeden, de a tágabb térségünkben is megkerülhetetlen *a nemzet, a nemzetiségi kérdés* történeti és jelen aspektusainak a folyamatos napirenden tartása. A Kávéház ennek is teret adott és ad, ami szintén összefüggésbe hozható azzal, hogy Ildikó személyében is a magyar-magyar kapcsolatoknak is hordozója, hiszen egyfelől maga is oktatóként-kutatóként disszertációban dolgozta fel a kérdéskört. Másrészt férje, Heka László horvátországi magyar, aki – tudományos és oktató munkássága révén – szintén az egész délszláv világ, az e népekkel való együttélés kitűnő ismerője. Szondi Ildikó azzal, hogy e kérdéscsokrot nem söpri le az asztalról, szintén szembe megy azokkal a törekvésekkel, amelyek elbagatellizálnák az identitással való foglalkozás fontosságát, korszerűtlennek, elavultnak ítélve azt, beleértve a népben-nemzetben gondolkodók számára elfogadhatatlan 2004. december 5-ei népszavazást megelőző dezinformációt.

Tiszteletet érdemel tehát megítélésem szerint a Kávéház és annak vezetője a kezdeményezésért, a folyamatos működtetésért s a megvalósult programok tartalmáért, szellemiségéért. Kívánom, hogy még sokáig bírja erővel-egészséggel, s ami nem kevésbé fontos: legyenek társai mindeme nemes munkálkodásban a közért!

(2007)

Együttélés, kulturális kölcsönhatások a Kárpát-medencében

Válaszok Ortutay Máriának, a Ruszin Világ szerkesztőjének a kérdéseire

– *Az elmúlt évszázadban a térkép átszelt vonalaival családokat, barátokat vágta ketté Közép-Európában. Trianon idején, az új határok meghatározásánál a világhatalmak legtöbbször sajátosan alkalmazták a nemzetiségi elvet. A határon túli magyarság és a ruszinság létezése, fennmaradása is csodával határos, az „égi*

erőnek” köszönhető. Véleménye szerint megmaradásukat, mi segítette? Összefoglalásuk, közösségi alakulásuk vagy valami más?

– Trianon és a második világháborút lezáró 1946. évi párizsi békeszerződések Közép- és Kelet-Európa különböző népeinek mást-mást jelentettek. Egyfelől a népek önrendelkezésének wilsoni elvei bizonyos fokig érvényesültek azáltal, hogy a korábban más birodalmak, országok fennhatósága alatt élt népek, nemzetek megkapták a saját államalapítás jogát, így alakultak pl. az egykori Osztrák-Magyar Monarchia illetve a történelmi Magyarország helyén az ún. utódállamok. Ugyanakkor ezen országok különböző gazdasági, politikai, hadászati stb. szempontok alapján hatalmas olyan területek birtokába jutottak, ahol százezer-, milliószámra éltek más nemzetek, így az ő számukra egyáltalán nem biztosították a nemzeti önrendelkezés jogát. Bár taktikai megfontolásból az első világháború győzteseinek szövetségei, a kisantant-államok a békekötéskor kötelezettséget vállaltak a kisebbségi jogok széleskörű betartására, a gyakorlatban ezük ágában nem volt ezeknek eleget tenni. Így a csehszlovákiai, romániai és jugoszláviai magyarság közösségi-, tagjainak egyéni jogai számos téren csorbát szenvedtek, erőszakos asszimilációnak voltak kitéve. Az önálló államot egyáltalán nem kapott kárpátaljai ruszinság lakóterületét pedig Prága egyszerűen gyarmatnak tekintette, amin az sem változtat, ha a későbbi szovjet időkhöz képest ama két világháború közötti időszak „aranykornak” tűnt. E közösségek megmaradását az isteni gondviselés mellett – megítélésem szerint – elsősorban erős hitük, szerves népi és magas kultúrájuk, nemzeti tudatuk, és az új helyzet értelmiségük általi felmérése, az ahhoz igazított megmaradási stratégiák kidolgozása segítette elő. Mind a határon túli magyar, mind a ruszín népben erősen élt a korábbi államjogi helyzet visszaállításának, a ruszinság számára pedig az azon belüli területi autonómia vágya, ami a második világháború éveiben, az ún. bécsi döntések, ill. katonai annexiók nyomán részlegesen sikerült is.

– *A rendszerváltozás idején a nemzetiségek, kisebbségben élők egymásra találását, a hosszú távollét után, öröm és felszabadultság jellemezte. Milyen kiadványok, filmek, dokumentumok, egyéb munkák segítették a tisztánlátást? Mekkora érdeklődés mutatkozott az irányukban?*

– A rendszerváltozás, sajátos módon ismét csak egyes népek számára hozta meg az önrendelkezést. Többnemzetiségű, mesterséges államalakulatok (Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia), bomlottak fel, he-

lyükön újabb kisállamok alakultak, a két Németország pedig az újra-egyesülés mámorát élhette meg. A ruszinság nemzeti létét csak a leg-utóbbi időben ismerik el Ukrajnában – igaz nem nemzetként, hanem kisebbségként –, a határon túli magyarság anyaországgal való egyesülését pedig az adott világpolitikai helyzetben senki sem vetette fel. Mégis, a rendszerváltozás előtti években már nyíltan lehetett a sajtó hasábjain a szomszédságban meglévő kisebbségi gondokról beszélni, a történelem, az irodalom és a művészetek oktatásában bizonyos fokig teret nyert az egyetemes nemzetben, kultúrában való gondolkodás, az erdélyi falurombolás és menekülthullám sokakban felébresztette a nemzeti szolidaritást. Az első szabadon választott magyar kormány a hazai kisebbségek számára létrehozta a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt, kisebbségi törvényt alkotott, amelyben többek között az őshonos ruszinság is megkapta a nemzetiségi státust, elismerve államalkotó létüket. A Kárpát-medencei magyarság ügyeinek intézésére pedig felállhatott, szintén 1990-ben a Határon Túli Magyarok Hivatala. Mindkét hivatal történelmi jelentőségű munkát végzett, kialakulhattak a kisebbségi önkormányzatiság formái, megerősödhettek a kisebbség-nyanemzeti kapcsolatok, államközi kisebbségvédelmi megállapodások születhettek.

– *Magyarországon jelen van-e a médiában, az ismeretterjesztésben a nemzeti kisebbségek világa, problémája vagy értékteremtő ereje?*

– Nagyon szomorú, hogy az első évek eufóriáját, társadalmi támogatottságát a későbbiekben közömbösség, sőt épp a szolidaritás ellen ható hangulatkeltés követte. Kétségtelenül a pártállam ötödfél évtizedéhez képest előrelépés történt minőségi-mennyiségi téren, nemcsak az önkormányzatok, a jogi háttér fejlődött, oktatási, kulturális, tájékoztatási intézmények átvételére, alakulására került sor, hanem annak jelenléte úgy a kisebbségi, mint a többségi írott és elektronikus sajtóban is nyomon követhető. A tájékoztatás ugyanakkor esetleges, bár a közszolgálati médiumok tárgyilagosabban és részletesebben tudósítanak kisebbségi ügyekről, a médiát uraló kereskedelmi lapok ill. csatornák inkább csak a szenzációkkal foglalkoznak. A többség kisebbségekről való tájékoztatásában példamutatónak érzem a Barátság c. interetnikus folyóirat szerepét. A kisebbség értékteremtő ereje olyan nagyrendezvények nyilvánosságában kerül reflektorfénybe, mint az ARCUSFEST nemzetiségi színházi találkozók, a nemzetiségi filmszemlék, vagy a nemzetiségi néprajzi tanulmánykötetek. Az egyetemes magyarországi kultúra szintjén alkotó kisebbségi származású íróknak, képző- és zene-

művészeknek, tudósoknak (Kalász Mártonnak, Závada Pálnak, a Manajlódinasztíának, Fedinecz Atanáznak, a Szent Efrém Bizánci Férfikarnak, Petrovics Emilnek, Manherz Károlynak és másoknak) köszönhetően a kisebbségi problematika és élményvilág jelen van, úgy a hazai kulturális-tudományos életben, mint annak a külföld felé való megjelenítésében.

– *Milyen a mai hozzáállás, viszonyulás a nemzeti kisebbségekhez? Ismerjük-e valódi problémájukat, értjük-e őket?*

– Természetesen kulturális értékteremtő súlyukhoz képest nincsenek eléggé jelen, a már említett tényezők, és az egyte nyomasztóbb elpiacosodás miatt. Aránytalannak érzem a nemzeti kisebbségek háttérbe szorulását a cigány/roma etnikum tematizálásához és támogatásához képest is. A cigányság tömege és szociális gondjai természetesen indokolnak bizonyos sajátos odafigyelést, azok valóságos orvoslását, a munka és a tanulás világába való intenzívebb bevonásukat, de a törvény által nevesített tizenkét nemzeti kisebbség kulturális értékteremtése, több évszázados teljesítményei mintha az EU-csatlakozás óta az indokoltnál kevesebb figyelmet kapnának.

– *Kínálkozik-e lehetőség a kulturális önazonosságuk megőrzésére? Hogyan határozná meg a ruszín nemzeti sajátosságokat a szomszéd nemzetiségekkel való egybevetés kapcsán?*

– A keretek adottak, európai összehasonlításban is jelentős a kisebbségek kulturális autonómiájának kiteljesítésének a lehetősége Magyarországon. Intézményesülésük, civil szférájuk kétségtelenül fejlődik, ugyanakkor az ország gazdasági helyzete e téren is érezteti hatását. Nem elég létrehozni ugyanis az intézményeket, társadalmi szervezeteket, azokat működtetni is kell, ahhoz pedig pénzeszközök szükségeltetnek. Nem vagyok közgazdász, de abban bizonyos vagyok, hogy nem az e célra biztosítandó összegeken dől, vagy bukik az ország kilábolása a válságból. A megtakarított százmilliókkal szemben a mérleg másik serpenyőjében közösségek rossz közhangulata, a természetes beolvadás felgyorsulása, feszültebbé váló szomszédviszonyok, megindult önazonosság-őrző programok megtorpanása áll – vajon melyik a fontosabb?

A kérdés második felére válaszolva megállapítható, hogy a ruszinság figyelemre méltó magas kultúrával, görög katolikus hitélettel rendelkezik – ez nem minden ilyen létszámú közösségről mondható el –, de a mai országterületre eső, néhány őshonos településén a népi kultúrája is szépen fejlődik. A számbeliséget ezek a minőségi tényezők képesek ellensúlyozni.

– Véleménye szerint a magyar–ruszin lelki és kulturális kötődésének mi a legnagyobb forrása? Hogyan látja e két nép kapcsolatának további folytatását, alakulását?

– A ruszinság számunkra valóban a „gens fidelissima”, ami jelentőségében csak Sopron németségének és a környékbeli horvát meg német falvak-



Ruszin kereszt Máramarosban

nak a Trianon utáni népszavazás során tanúsított hűségéhez fogható. A magyar közgondolkodásban sajnos ez nem eléggé tudatosodott, ahogy az sem, hogy a ruszin nép jelentős hányada nem Ukrajnát, hanem Magyarországot tekinti anyanem-

zetének. Az együttélés évszázadai során életmódunk, tárgyi és szellemi népi kultúránk jelentősen hatott egymásra, a sorsunk is sok tekintetben közös – kevés szomszéd és együtt élő nemzetről mondható el a Kárpát-medencében, hogy sohasem fogott fegyvert egymásra. Az együttélés területén a kereszténység, azon belül a görög katolikus vallás is összekovácsoló erő, hisz papjainkat a diktatúra éveit egyaránt meghurcolták. A jövőbeni magyar kormányoknak, de a határ két oldalán élő önkormányzatoknak, közösségeknek, családoknak is a mainál több figyelmet kéne szentelniük eme, a térségben ritka harmóniát sugárzó kapcsolatnak. A nagyobb és erősebb nemzetnek a kisebbik nemzet politikai, kulturális, gazdasági felkarolásával kellene kifejeznie azt a felelősséget, ami a vázolt történelmi és lelki rokonságból, az anyanemzeti státus vállalásából egyenesen következik. Sok tekintetben stratégiai partnerek lehetnénk, az eddiginél hatékonyabb együttműködés mindkét fél számára előnyökkel járhatna, magyarul: összefogva erősebbek lehetnénk.

(2008)

Kisebbség és művészet

A Magyar Kultúra Napjának margójára

Január 22-én, bár nem piros betűs ünnep, két dologra is illik emlékeznie mindazoknak, akik népben-nemzetben gondolkodnak. Egyfelől 187 esztendővel ezelőtt, e napon fejezte be (más források szerint: tisztázta le) koszorús költőnk, Kölcsey Ferenc nemzeti imádságunkat, a Himnuszt. Másrészt, pedig több mint két évtizede, 1989-ben nyilvánították A Magyar Kultúra Napjává. Az ünnep alkalmat nyújt arra, hogy vázlatosan áttekintsük magának a Himnusznak a jelentőségét, másfelől kultúránk fontosságát is tudatosítsuk.

A korábbi egyházi himnuszok nyomán az 1500-as évektől kontinensünkön néphimnuszok, nemzeti himnuszok íródtak. Hazánkban a 18. századtól a „*Boldogasszony anyánk*” és az „*Ab, hol vagy magyarok tiündöklő csillaga*” c. vallásos énekek töltötték be a néphimnusz szerepét, állami himnuszul a 19. század közepéig az osztrák császári himnusz szolgált. 1823-ban Csekén Kölcsey pontot tesz a Hymnus, a Magyar nép zivataros századaiból c. költeményének végére, talán nem is gondolván arra, hogy évszázadok múltán is milyen szerepet tölthet be nemzeti tudatunkban.

A vers keletkezése után kilenc évnek kellett eltelnie, amíg a költő első kötetében megjelent, és több mint két évtizednek, amíg a Nemzeti Színház igazgatója pályázatot ír ki a megzenésítésére. Korabeli viszonyainkat jól mutatja, hogy a tíztagú bíráló bizottság tagjainak többsége német és horvát vezetéknévvel, s a 20 arany pályadíjat, egyhangúlag a szintén német származású, ám annál magyarabb lelkű Erkel Ferenc muzsikája nyeri el. A mű az indoklás szerint amellet, hogy „*magyar jellemű s a költemény szellemét leginkább megközelítő, a két főkérvántatóságot is, a dallamegyszerűséget és hymnusi emelkedettséget legszerencsésebben megközelíté*”. A megzenésített Himnusz az 1844. júliusi ősbemutató után 1848 Szent István napján szólt meg hivatalos állami ünnepségen, a budavári Mátyás templomban.

Napjainkban, amikor a „kultúrmocsok” árad a kereskedelmi médiумokból, tölti meg a könyvesboltok kirakatait, amikor százezrek kerülnek az utcára, az állásban lévők pedig munkáltatóik által kizsigerelve, megfélemlítve, sokszor jelentős többletmunkával teremtik meg a családjuk asztalára tehető javakat, a színvonalas művelődés esélyei megcsappantak. Mindez különösen aláhúzza annak a jelentőségét, hogy a népi, nemzeti kultúránkba kapaszkodás jelenti a megmaradásunk egyetlen esélyét. Ha mindazt, amit elődeink nem csupán az államalapítás



Székely András Bertalant 2004-ben A Magyar Kultúra Lovagjává üti Nick Ferenc, a lovagrend alapítója

óta eltelt évezredben, hanem még korábbról, a kezdetektől fogva felhalmoztak, nem ismerjük meg, így megszeretni sincs alkalmunk, megszakadhat a folyamatosság, nem adjuk tovább gyermekeinknek, unokáinknak ezt a világon egyedülálló örökséget.

A múltjától megfosztott és ez által öntudat, büszkeség nélküli nemzet alattvalóvá, kiszolgáltatottá válik saját hazájában, fel sem merül benne, hogy megvédje azt az egyre kevésbé leplezett gyarmatosítástól, a velük egy nyelvet beszélőkkel, egy kultúrájúakkal való szolidaritás helyett idegen eszményeket és érdekeket követ!

Egy korábbi, magyar kultúra napi írás figyelmeztet rá: „*a kultúra nem csak tudást, műveltséget hordoz, hanem erkölcsöt is. A tudomány, a művészetek nem létezhetnek azt érteni, élvezni és művelni képes emberek nélkül. Értő közönség nélkül a tudományos eredmények, az alkotások, a könyvek, a hangversenyek, a színházi előadások elvesznek, vagy létre sem jönnek. Csak múltunk és jelenünk kultúrájának védelme, az esélyek megteremtése biztosítja azt a lehetőséget és adja azt az erőt, melynek segítségével megbirkózhatunk az értéktelen, önmagát kultúrának álcázó fércművekkel és termékekkel.*” Délvidéki születésű lelkipásztor sorai figyelmeztetnek: a 21. századi kulturális-szociális leszakadást „*elkerülni csak akkor van esélyünk, ha képesek vagyunk megtartók lenni, az emberi kapcsolatok, társadalmi struktúrák területén – testi és szellemi, termelő és lelki erejét –, ha képesek leszünk a kis nemzeti nyelvi kultúráinkat jó értelemben modernizálni, gazdasági, szellemi potenciánkat jól kihasználni.*”

E napon tehát fohászokdjunk a Teremtőhöz Kölcsey örökbecsű imádságának a kevésbé ismert, utolsó versszakával: „*Szánd meg Isten a magyart / Kit vészrek hányának, / Nyújts feléje védő kart / Tengerén kinyílnak. / Bal sors, akít régen tép, / Hozz rá víg esztendő, / Megbűnbödté már e nép / A múltat s jövőndőt!*”

(2010)

Élő és éltető örökségünk¹

Hálás vagyok a Német Körnek, hogy a mai kiállítás megnyitására való felkérésével alkalmat adott, hogy végiggondoljam a tárgyi és szellemi kultúra, a hagyomány-átörökítés, önazonosságunk és a népművészet időszerű összefüggéseit.

„Valamely kultúra addig létezhetsz, míg megvannak benne a működéséhez szükséges összes feltételek, és rendezett eredményeket hoz létre, valamint saját nyelve van (...) A kultúrát is élő szervezetnek kell tekinteniünk. Ez az élő szervezet nem a levegőből, a talajból, a növényzetből és más környezeti adottságokból táplálkozik – noha szoros kapcsolatban van velük –, hanem a szellem és a gondolkodás melegágyából.” – olvasom Gunda Béla néprajztudós egyik kötetében.² A kultúra – legyen szó akár népi vagy magas kultúráról – mindenkor közösségeket teremtő és irányító erő. Csoóri Sándor hite szerint *„a népi s a primitívnek nevezett kultúrák ugyanolyan eséllyel torkollanak bele az emberiség egyetemes műveltségébe, mint az írásos, történelmi kultúrák, és nem valami látszat-egyenlősdű, de valóságos egyenjogúság alapján.”*³

Tarján Gábor néprajzos-muzeológus, éppen a Pécssett töltött évei alatt mutatott rá, hogy a népi társadalmak legfontosabb egysége a kis-közösség. *„A család, a rokonság, a falu irányítja a viselkedést, a szokásokat, az erkölcsöt, ebből kilépni nem lehet. A közösséget szigorúsága mellett a biztonságérzet is jellemzi, a közös sors, érdeazonosság, az egymásért való szolidaritás védelmet nyújt, sőt az egyéniség kibontakozásához teret, biztos alapot ad. Mai szemmel nézve talán szűkekek voltak a hagyományos falu mozgásterei, de emberméretük miatt a benne élők egy alapfokú mindenség középpontjában érezhették magukat. A kisebb közösségek (falu, kistáj) tágabb körökhöz (népcsoport, nemzet) tartoztak, és a nagyobb egységet a közös nyelv, történelem és az együvé tartozás tudata fogta össze. Mindezek együtt adták a közösség megtartó erejét, amely az ember számára az egyik legfontosabb támaszt jelentette és jelenti ma is (...)”*⁴ Ebben a népi kul-

¹ Elhangzott Pécssett, 2009. május 29-én, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének „Kárpát-medencei élő kulturális örökségünk” c. kiállítása megnyitó beszédeként.

² Gunda Béla: A rostaforogató asszony. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989, 8. p.

³ Csoóri Sándor: Élni az idő közepén. In: Visszanéztem félutamról. Helikon Kiadó, Budapest, 2004, 85. p.

⁴ Tarján Gábor: Mindennapi hagyomány. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1984, 6–7. pp.

túrában ember és természet szerves kapcsolata sokáig fennmarad, egységbe ötvözve ez által anyag, szerkezet és funkció egységét a népi tárgyi világban. Az alkotás a későbbiekben sem különül el a társadalmi élet többi területétől, a rítusoktól, szokásoktól, hiedelmektől. Ezen organikus egységben létezhet csak *eredeti népművészet*, amely – szemben a sokszor spekulatív l’art pour l’art művészettel – a kultúra többi területéhez ezer szállal kötődő, értékes alkotás.

A díszítés tehát a népi kultúrában nemcsak a szépség kedvéért születik, hanem jelentéssel bír, jelrendszert hordoz, magába olvasztva az adott közösség világnézetét, hiedelmeit, kollektív tudatát. *„Ez főleg a régi stílusú tárgyi világra érvényes, ahol még mindig személyre szólóan, meghatározott céllal, önellátással készült: az ing hímzése, a kapubálvány faragása tulajdonjegyeket, óvó-védő szimbólumokat hordozott, amelyeket ismert és értett az egész közösség (...) Népművészetünk jelrendszerének alapelemei egyetemes vonásúak, a világ számos pontján és a korai kultúrákban is megtalálhatóak hasonló jelentésű elemi gondolatok.”*⁵

Tudjuk, hogy úgy a folklór, mint a tárgyalkotó népművészet terén az 1800-as években jelenik meg az új stílus: fellazul a hagyományos szimbólumrendszer, elkülönül egymástól funkció és díszítés, a felsőbb osztályoktól átvett értékrend nyomán kialakul a dísz tárgyak világa, amely már csupán a vagyonhalmozás céljait szolgálja. Szintén Tarján utal rá, hogy ekkortól a hivatásosok kezébe kerül a tárgyak előállítására. *„A kézmesterek eleinte a paraszti ízlésnek megfelelően dolgoznak, később már a városi divat irányítja munkájukat. A céhek felszámolásával a gyáripar veszi át a használati tárgyak előállításának nagy részét. A társadalmi változások következtében így fejlődik át a népi kultúra a tömegkultúrába, az egyszeri, megismételhetetlen, emberre jellemző tárgyak helyét így veszik át az arc nélküli sorozattermékek.”*⁶

Az amerikai magyar Kepes György, a képzőművész és szakíró, a vizuális tervezés egyetemi tanára írta le egy helyütt: *„egyéni és közösségi életünk zavarainak megoldása, természetes fejlődésünk kulcsa egy harmonikusan működő környezetépítésben rejlik. Egy olyan tartós állapot megteremtésében, amelyben a mai kultúra modern színvonalán ismét megragadhatunk valamit az ember és a környezet egységéből, abból az összhangból, amelyet a korábbi, egyszerűbb kultúrák megéreztek és megértettek már.”*⁷ Mintha csak ugyanezt a gondolatot

⁵ Tarján, i. m., 7. p.

⁶ Tarján, i. m., 9. p.

⁷ Idézi Tarján, i. m., 11. p.

folytatná Csoóri, amikor leírja nevezetes esszéjében: „*S ha a parasztság mint hagyományörző közösség földadta is a visszatérés esélyét, mert az ipari civilizáció földadta vele, a népművészetben, népi kultúrában fölgülemlett érzékenységet és tudást ki más vállalhatná egyelőre, mint az az értelmiség, amelyik ennek a gyökéskeresésnek a történelmi fontosságát megértette.*”⁸

Ebbe a vonulatba illeszthetőnek érzem a *Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre* kezdeményezését a mai kiállítás életre hívásával, s a hozzá csatlakozó tanácskozás⁹ megszervezésével. Az egyesület az ország legkiválóbb kisebbségi kulturális közösségeinek egyike, amely a rendszerváltozás óta nem csupán saját népe önazonosságát ápolja, hanem bekapcsolódva a térség, az ország, a földrész vérkeringésébe, immár nemzetközi interetnikus programokban is részt vesz. Az sem véletlen, hogy az elmúlt esztendőben elnyerhették „*A kultúrák közötti párbeszéd európai éve*” logójának a használati jogát, lévén résztvevői az év hivatalos programjának.

Felismerték, hogy egyfelől természetesen minden nép elsősorban a saját hagyományainak a fenntartásához ragaszkodik, de az évszázados együttélés folyamán számos ismeret, motívum kicserélődik a szomszédos népek között, így kölcsönösen a kultúrájuk részévé válik. Amennyiben az eredeti jelleg nem tűnik el, hanem gazdagodik e kölcsönhatás által, csak nyerhet mindkét kultúra a találkozás révén.

Volt gödöllői professzor barátom, a kiváló kultúrokológus Győri-Nagy Sándor sorai csak aláhúzzák a mai esemény jelentőségét: „*Nem lehetséges sikeres eurokommunikáció, ahogy egyéb kommunikáció sem lehetséges anélkül, hogy a kommunikációban érintett felek ismernék egymást. Ez triviális tény. Mégis úgy kísérl meg a civilizált Európa ezt az Európa sorsát bosszú távra eldöntő kontinentális kommunikációt, hogy kulturális alapjainkat tekintve lényegében semmit sem tudunk egymásról (...) Minden kommunikációnak alapszabálya (...), hogy a kommunikációra készülő feleknek önmagukat is ismerniük kell.*”¹⁰

Ezt az önismeretet s egymás megismerését szolgálhatja az Önök kezdeményezése Magyarország és a megye kisebbségei élő kézműves – fazekas, viseleti, fagegmunkáló, kékfestő, szöttes – hagyományának az

⁸ Csoóri Sándor: Tenger és diólevél. In: Visszanéztem félutamról, i. m., 224. p.

⁹ „Az épített, tárgyi, szellemi kulturális örökség újraértékelése – a turizmus szemszögéből” címmel

¹⁰ Győri-Nagy Sándor: Fa ága rügyével. Magyar Ökoszociális Fórum Európai Kommunikációs Intézet, Kiskunmajsa, 2008, 88–89. pp.

együttes felmutatásával. Erőfeszítéseik mögött bizonyára ama felismerés is munkál, miszerint a megmaradás, a folyamatos megújulás, a múltunkkal való megszakítatlan kapcsolat csak az értékes tradíció állandó életben tartása révén lehetséges. Merthogy „tudjuk, aki hagyományait nem őrzi, annak nincs jövője. Székely közmondással élve: 'Ha nincsen gyökér, nincsen fa.'” Örülök, hogy a magunk szerény eszközeivel segíthettük e nemzeti-ségi közösségek közötti „egy húron pendülés” létrejöttét.

Együtt jobb*

Kedves pomázi, csobánkai, szentendrei, váci, szegedi, gödöllői, piliscsévi, pilisszántói és budapesti művészek, előadók! Tisztelt vendégeink, Hölgyeim és Uraim!

Amikor ez év első felében az Oktatási és Kulturális Minisztérium Esélyegyenlőségi Főigazgatóságának munkatervébe vettük ennek a ma délutáni esti nagyrendezvénynek a megszervezését, nem sejtettük, hogy milyen különös időszerezés lesz, mire elérkezik ez az időpont. Miért is?

Déli szomszédainknál sajnos már jó néhány éve, északon pedig az utóbbi időkben verik a magyar nemzetiséghez tartozó embereket, csupán azért, mert az anyanyelvüket, a nemzeti jelképeiket szeretnék használni, mert meg szeretnék őrizni az előző nemzedékektől továbbadásra kapott kulturális örökségüket. Tudjuk, hogy sajnálatos módon az etnikai alapú megkülönböztetés más közösségeket is ér, más országokban is.

Magyarországon belül bármely kisebbséghez való viszony nem függhet attól, hogy az adott kisebbség anyaországában miként bánnak a magyar nemzetiségűekkel és viszont, ugyanis nem lehet egyenlőséget tenni a kisebbség és a határon túli anyaországa között. Következésképp egy magyarországi szlovák nem tehet arról, ha Dunaszerdahelyen a rendőrök ütlegetik a magyar nemzetiségűeket, épp ezért téved az, aki „nácik” feliratot szórópisztolyoz a pilisszentkereszti falutáblára. Hátározottan el kell ítélnünk a kisebbségellenes megnyilvánulásokat, történjék az bármelyik országban, elismerve természetesen azt, hogy a szóban forgó kétféle szélsőség súlya nem azonos.

Bár hosszabb időtávlatban gondolkozunk, a napjainkban kiélezett magyar–szlovák viszony idején még fontosabb hangsúlyoznunk, hogy

* Elhangzott 2008. november 8-án a pomázi Teleki-Wattay Kastélyban, az ugyanilyen című interetnikus kulturális bemutató megnyitójaként.

mi itt ma azért jöttünk össze, mert meggyőződésünk – ahogy első királyunk is leszögezte –, „*az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő*”. Vagyis: együtt jobb!

Igen jobb, hisz Magyarország már a honfoglalástól kezdve befogadó ország volt: népcsoportokat fogadott be, érkezzenek keleti, déli, nyugati vagy északi irányból, katonai, népi, vallási vagy más okokból.

A területi és kulturális autonómiák széles sorát biztosította számukra, aminek következtében e népek legtöbbször máig megőrizhette sajátosságait, hisz – ellentétben másokkal – nálunk a nemzetébredések koráig béke volt az együtt élő nemzetiségek és a többség között. A *hungarustudat* fogalma fejezi ki azt a mentalitást, amelyben évszázadokig jól megfért a családi körben, templomban, iskolában és a településen, régióban, közigazgatásban használt kisebbségi nyelv és kultúra a magyar állampolgári tudattal, a magyarországi társadalomba való betagozódással. Az együtt élő népek kisebb része olvadt be a többségi nemzetbe, veszítette el nyelvét – ilyenek például a besenyők, a jászok vagy a kunok, mint közösség –, jellegzetes külső jegyeik, szokásaik, öntudatuk vagy belső tulajdonságaik, származástudatuk azonban máig él.

A történelmi Magyarország szétdarabolása előtt a lakosságnak csaknem a fele valamelyik nemzetiség tagja volt. Trianon után is többnemzetiségű állam maradt Magyarország, igaz, a kisebbségek száma és aránya néhány százalékra csökkent. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló, 1993. évi LXXVII. törvény a legalább egy évszázada, a mindenkori ország területén, közösségként lakó népeket tekinti őshonosnak, így 12 nemzeti és 1 etnikai kisebbségre terjeszti ki a hatályát.

E kisebbségek zöme számára biztosítunk ma lehetőséget, hogy a kultúra különböző ágaiban – a zene, a tánc, az irodalom, a képzőművészet területén – felmutassák azokat az évszázadok alatt kikristályosodott értékeket, amiktől sokszínűbb, gazdagabb lesz a település, a kistérség, a megye, az ország és a közös Európa.

Pomázot nem véletlenül választottuk helyszínül, hisz a pilisi térségben eleve együtt élnek magyarok, szerbek, horvátok, németek, szlová-



A pomázi „Együtt jobb” rendezvényt sorozat megnyitója

kok és cigányok, számos jeles személyiséget adva a hazának – s tegyük hozzá: nem egyszer anyanemzetüknek is –, különösen széppé, varázsszá téve ennek a tájnak a tárgyi és szellemi kultúráját. E népek mellett úgy gondoltuk, hogy két kismemzetiség 1-1 képviselőjét is meghívjuk, szeretettel köszöntjük tehát lengyel és ruszin barátainkat. S mivel maga a hazai cigányság is rétegzett, fontosnak éreztük azt is, hogy magyar ajkú (romungtró), a romani nyelven beszélő lovári és beás testvéreink is megmutathassák tehetségüket.

A rendezvény munkacíméül az „Integráció”-t választottuk, szintén nem véletlenül. Ez a szó ugyanis kifejezi azt, hogy – szintén ellentétben sok közeli és távoli vidékkel – a rendszerváltozás utáni Magyarországon nem cél a kisebbségek asszimilálása, hanem az integrálásukra, beillesztésükre törekszünk. Vagyis esélyt teremtsünk arra, hogy úgy váljanak egyenrangúvá, egyénként és közösségként, a többséggel megegyező, sőt többlet-jogokkal és kötelességekkel, hogy közben ne kényszerüljenek feladni eredeti sajátosságait, megőrizhessék anyanyelvüket és kultúrájukat. A törvény életbe lépése óta ez a folyamat szemmel láthatóan lendületet vett: százával alakultak helyi, területi és országos kisebbségi önkormányzatok, a korábban nyelvoktató iskolák közül sok kétnyelvűvé vált, a kétnyelvűek pedig kisebbségi tannyelvűvé. Egyre több oktatási, kulturális, tájékoztatási és más intéz-



Az „Együtt jobb” kisebbségi irodalmi kerekasztala Pomázon. Balról Oldřych Kníchal, Marko Dekić, Konrad Sutarski, Székely András Bertalan, Kalász Márton és Predrag Stepanović

ményt alapítanak, illetve vesznek át e közösségek, ami kiteljesíti az egymást követő kormányok programjaiban folyamatosan szereplő *kulturális autonómia* kívánalmát.

Hadd tolmácsoljam köszönetünket Pomáz városának, a támogató Zenekastély Kht-nak, hogy helyet adott a rendezvénynek, a Teleki-Wattay Művészeti Iskolának a hangversenyre való készségét meg a koncertterem használati lehetőségét, és külön a *Kráter Műhely Egyesületnek* az előkészítő és lebonyolító munkájáért, amely a rátermettségét meg elkötelezettségét az együttélés értékei iránt már számos formában bizonyította. Kívánom, hogy ma este mindenki úgy térjen haza otthonába, hogy megerősödjön abbéli meggyőződésében, amit a program címe is kifejez: „*Együtt jobb*”.

Köszönöm a figyelmüket!

Virágok, madarak, zene

*avagy testvérműzsák találkozása Zsombori Erzsébet világában**

A főváros V. kerületének Nemzetiségek Háza nem először ad otthont különböző művészeti ágak találkozásának. Ezúttal egy román népszokás – a tavaszköszöntő *Mărțișor*/Márciuska – felelevenítése adott alkalmat a képzőművészet, a muzsika és az irodalom egymást felerősítő interferenciájára. A rendezvény különlegessége, hogy ezúttal nem csupán a programok egymás mellettiségében, hanem egy művész alkotásainak tematikájában, ihletettségében is tetten érhető ez a találkozás.

Zsombori Erzsébet – vagy ahogy képei aláírásaként is olvasható művésznevének: Zsimbi – Bonchidán született, és eddigi élete kétharmad részét Erdélyben, egyharmadát pedig Magyarországon élte le. A hasonló nevet viselő, festő és operaénekes nagynénje, akire a híres nagybányai művésztelep alkotói nagymértékben hatottak, saját gyermekének tekintette, így nem csoda, ha az unokahúg érdeklődése is a képzőművészet felé fordult. Tanulmányait Kolozsvárt végezte, majd 15 évig ugyanott és Zilahon reklámgrafikus, közben díszítőművészetet tanult. A festészet területén először a hagyományos batik technikával virágcsendéleteket, portrékat, figurális kompozíciókat készít, kedveli a kollázs

* Elhangzott 2008. március 1-jén a budapesti Belváros-Lipótvárosi Nemzetiségek Házában, Zsombori Erzsébet festőművész selyemfestmény-kiállításának megnyitójaként.

módszerét is. Megbarátkozván a selyemmel, kikísérletezett egy olyan technikát, amely teljesen a sajátja: a batikolást az akvarellal kombinálja, s így új minőséget hoz létre – olyannyira, hogy e téren két ízben is hívták mesterkurzus vezetésére Stockholmba. 1975 óta számos egyéni és csoportos bemutatkozásra nyílt alkalma Erdélyben, Magyarországon, Nyugat- és Észak-Európában, öt ízben az Egyesült Államokban is. Egy japán vándorkiállítás kapcsán, 1992-ben pedig munkáit megvásárolta a toyamai Modern Művészetek Múzeuma és a Cosmo Galéria.

Hogyan jellemezhetném Zsombori Erzsébet művészetét? Előző, Szabó Ervin könyvtári tárlatán az volt a benyomásom, hogy elsősorban hangulatokat fest. A tél elvarázsolja, gyermekszemmel láttatja, mintegy eltakarván a bennünket körülvevő valóság mocskát, közben egyszer csak megtisztul bennünk a lélek. A kolibrik, a baglyok, a sirály és más madarai a közelítő tavasz hangjait szólaltatják meg. Valamennyi évszak megjelenik képein, a vidám színek a lírai arcát vetítik elénk. Tájai változatosak: az erdélyi falutól, Toscanán át, egészen New Orleans utcáig, valóságos és álombeli utazásait örökítik meg. Az e kiállításon is látható pipacsok, rózsák, jácintok, az árvácskák, a gyermekláncfű, a napraforogók, a margaréták a virágokhoz fűződő különös vonzódásáról tesznek tanúbizonyságot. És az sem véletlen, hogy hegedű, kotta, vízi zene is megjelenik a témái között, borítót tervezett Dévai-Nagy Kamilla és Mohai Gábor, József Attila szerelmes verseit megszólaltató CD-jéhez – légiesítve ezzel a különböző művészeti ágakat elválasztó határvonalakat. Négy könyv illusztrálására is felkérték, elsősorban a gyermekek számára.

Huszonegy éve él közöttünk, 1990 óta állandó kiállítása, galériája van a budai Várban. A kolozsvári művészettörténész, művészeti író Németh Júlia szerint „*igazi énjére már Magyarországon talált rá (...) grafikus-si, festői és textilművészeti erényeit egyaránt megcsillanthatta a sehyemen, amely arra is lebetőséget teremtett, hogy az évezredek keleti művészet precizitását, lebeletfinom sejtelmességét, báját és varázsát sikeresen ötvözzze azzal az alkotói szabadsággal és gazdag fantáziával, amely mindig is a sajátja volt (...). A sejtelmesen finom, légiesen könnyed képi nyelvtől olykor a filozofikus mélység sem idegen.*”

Olyannyira nem, hogy az író-publicista földije, Bodor Pál, a kisebbségi lét ambivalenciáját is beleérzi a művész alkotásaiba: „*az égi vonal- és szín-összhang a mindenség szellemét idézi szobánkba – embernyelvű és természetnyelvű zsoltárként. Zsombori Erzsébet mély, megrázó és andalító világot teremtett abból, amiből másnak csak díszítő kedvre telt. Mint aki szájharmonikán játszik*



Zsombori Erzsébet selyemfestménye: A semmi ágán

Bachot: megtanulják a gyerekek, és tovább dúdolják. Nála a virág is úgy szól, mint Ligeti, mint Kurtág: mert ő közel hajol a csöndhöz. Az ő fái, ha sokáig nézed őket, elrepülnek, és tornádó erejével, lírai meteoritként csapódnak be újra: ugyanoda, a szívedbe. Messziről a félelem is játszik: tragédiát.

Festészete jóakaratóan szűnlel. Kis képei többet tudnak az Akadémiánál, csak éppen nem hengeznek, nem dicsekszenek: sejtik, hogy előbb-utóbb meg kell majd szólalniuk, és akkor többet mondanak a sirató asszonyoknál, a géntérkép-nél, hidrogénbombánál. És megmaradnak, és általuk mindent tudnak és elmondanak majd rólunk százezer évek múltán. Azt is, hogy kiket és miket szerettünk megbocsátó, éhes szerelemmel, és azt is, hogy képeit azért hordták szét Fokföldtől a Spitzbergákig, hogy minél több esélyünk legyen általuk és bennünk a megmaradásra. Ezekben a művekben nem restelltük magunkat, és nem szégyelljük az emberszemmel látott vigaszt és szépséget, még ha tudtuk is, hogy a haldoklásban vonagló szívünk, lelkünk, beleink, gondolataink, a repeszekről kioltott szemünk is

benne van ezekben a finomaknak, szoprán hangúaknak, áttetszőknek és könnyűeknek játszott képeken.”

A feleki román tanító kilencedik gyermeke, Nicoară Vasile unokájaként, számára természetes, belső parancs a hagyományos erdélyi tolerancia, az együtt élő népek kultúrájának kölcsönös megbecsülése. Szívesen idézi fel, hogy egyik első romániai kiállítását Schiau Octavian, a bölcsészkar egyetemi dékánja nyitotta meg Kolozsvárt. A mai tárlatra is szükségét érezte egy a nagy román költő, Lucian Blaga gondolatvilágára asszociáló képet megfesteni. Zombori Erzsébet emberi tartása és művészete példa arra, hogy nem csupán egymásnak feszülni, hanem egymást kiegészítve, gazdagítva, sőt optimista alapállással is lehetséges élni a Kárpát-medencében.

A fiú esete a viasszal*

„– Mébek Nagy Szelleme!

– Parancsolj, gazdám!

– Szeretnék egy olyan levelet csinálni, mint ez!

És simogatására a viasz törekeny vörösés levél alakját vette lassan fel. A fiú nem akart binni a szemének. Felfedezett még valamit.

– Nagy Szellem, virágokat is csinálhatnánk?

– Akármit, gazdám, csak parancsold meg!

Ettől kezdve a fiú sokféleképp alakította a viaszt, játékokat készített és a gyerekeknek ajándékozta (...) Telt, múlt az idő, a fiúból legény lett, s megértette, hogy az emberek kerülik őt (...) Elővett egy darab viaszt, és hívta a Mébek Nagy Szellemét. Gondolta, hogy elmondja neki a bánatát.

– Parancsolj, gazdám! – A hideg, furcsa hangra azonban meggondolta magát.

De támadt egy ötlete. Kérte:

– Szeretném, ha ezt a viaszt az én lelkembe hasonlónak alakítanád.

– Nehéz parancsot adtál, gazdám! Ezen túl én már nem segíthetek rajtad. Csak neked van hatalmad, hogy a viaszt a ti lelketekhez, az emberekhez hasonlónak alakítsd. Simogasd ugyanúgy, mint eddig, és gondold arra, amit érzel!

És a viasz megsötétedett, majd kék lett, aztán elkezdett összezsugorodni és őrvényleni.

* Elhangzott 2008. április 11-én Budapesten, a Belváros-Lipótvárosi Nemzetiségek Házában, vitéz Kozma Simon „Viaszdomborművek” c. kiállításának megnyitójaként.

Amint mindez végbement, az ifjú megnyugodott és derűssé vált. Mintha fájdalom elfolyt volna ujjai között. A szenvedés kéke viasza a kint bilincsbe verte, a könnytenger befagyott.

És arra gondolt, hogy az lesz belőle, amit az emberek hittek róla. Varázsló. Csak hogy jó varázsló.”

A fenti részlet abból a meséből való, amelyet egy Dana nevű kislány ajándékozott Kozma Simonnak a művész bukaresti kiállításán.

És való igaz: „...a színes viaszban egy mesevilág kincses képei kelnek életre. A szín és a matéria, a tér és a sík minden eleme külön szerepet játszik. Minden kép annyi arcát mutatja, ahány pontból nézzük. A domborulatok a rájuk eső fény iránya szerint vetnek új és új árnyékot, más a kép reggel és más este, más jobbról és más középről, megint más, ha közelebről vagy ha távolabbról szemléljük” – olvashatjuk Kozma Simon egyik méltatója, Révay András írásában.

Ki is ez az alkotó, akinek művei előtt állunk? Az akkor már-még Magyarországhoz tartozó Kolozsvárt született hatvannégy esztendővel ezelőtt. A művészekben és művészetekben gazdag kincses város – saját apai nagyapámnak is szülőhelye – nem csupán tágabb környezetével, hanem a pedagógus és festőművész édesanya: Pongrátz Anna révén is hatott rá. Tőle örökölte a művészet iránti hajlamot és szeretetet, ő irányította első lépéseit a rajzolás, a festészet felé. A szülői ház után az Aradi Népfőiskola művészeti szakán mélyítette el a mesterségbeli tudását. Sikeres akvarell- és olajfestményei után kísérletezett ki egy csak reá jellemző technikát, amely a világon egyedülálló.

Polgári foglalkozása: fogtechnikusi munkája során egy alkalommal nem akarta az olvasztott viaszt túlhevülni hagyni, ezért kis vizet öntött rá. A látványra máig borzongó örömmel emlékszük: a folyadék szinte „kivirágzott”! Attól a perctől fogva ezt a szépséget variálja, ezerféle formában megosztva velünk, a közönségével. A viaszt – a vízhez, a földhöz és az olajhoz hasonlóan – mágikus anyagnak tartja. Tatár Zoltán az Erdélyi Napló egy másfél évvel ezelőtti számában így jellemzi: „*Művei formájuk és nyelvezetük szerint a viaszfestmény vagy viaszdombormű elnevezést viselhetik. Ez utóbbihoz a művész sajátos, egyedi technikát dolgozott ki, hosszú vajjúdásokkal teli periódusokon keresztül, de mindenkor a tökéletességet kereső, kutató, a lelkivilágát megelevenítő, kifejező módszereket megtalálni vágyó művész ambíciójával (...) tökélyre fejleszti az ókori görög művészet enkauszis (bégetés) nevű festészeti eljárását, amellyel építészeti elemeket festettek, vagy az egyiptomi múmiák*

portréinak festészeti módszerét. Kozma Simon megszelídítette a forró állapotban rakoncátlanul csordogáló, cseppenő, majd hirtelen szilárduló viaszanyagot. A megolvadtt viaszt porfestékkel, gyantával, terpentinnel meg ki tudja, csak a művész titkolt segédanyagaival keverve, rétegekben, balandó számára idegítő türelemmel hordta a vászonra, amíg megszületett az eredeti viaszdombormű.”

Nem szeretném Önöket számadatokkal fárasztani, de sok mindent eláruló adat, hogy 1972 óta magánkiállításainak száma a negyvenhez közelít, Románián és Magyarországon kívül Franciaországban, Itáliában, Németországban, Szerbiában és az Egyesült Államokban. Műveit pozitív kritikák, egyöntetű közönségsiker fogadta – mintegy nyolcszáz alkotása közel húsz ország magángyűjteményeit ékesíti. Taranto város díját és Palermóban ASTA-díjat nyert, a Romániai Képzőművészek Versenyén, Aradon pedig első helyezést ért el. Tagja a Magyar Képzőművészek Stockholmi Szövetségének. A 90-es évek elejétől a Szigetvár melletti Babarcon él, egy évig Budapesten állandó kiállítása, Pécsen pedig galériája volt. Előadóművész-zeneszerző feleségében, Ildikóban – akinek előadásában ma este megzenésített verseket hallunk –, a festő géniuszában bízó, őt alkotásra inspiráló, igaz társra talált.

Viaszfestőnk egyszer megvallotta, hogy eredetileg költő szeretett volna lenni, máig vonzódik a szépirodalomhoz. Aradon tagja volt egy jobbára poétákból álló értelmiségi körnek. Fellner Zoltán Ákos a művész transzcendens vonzódására is felfigyelt: „*Kozma Simon szerint nem csupán az emberi lélek képes emlékezni, hanem az anyag is. Hamvas Bélával egyetértve úgy véli, hogy a teremtett világban minden az isteni szellem leképződése, minden testet és lelkeket az isteni világ iránti vágyakozás és az arra való titkos emlékezés hat át.*” Ahogy egy interjújában utalt rá: „*A metaforikusság mindig szerves része volt a művészetemnek. A kis mozdulatok tengere tulajdonképpen a spiritualitás tere, ahol a transzcendencia kapcsolatba lép a materiális világgal. Az emberi intimitás voltaképpen közege, csatornája ennek a kapcsolatnak. Az ember örökös elrejtettségben él, ennek következtében mindig felfedezésre vár, egy másik ember által. Ennek fájdalomából születik az alkotó és az alkotása. Hasonló ez talán ahhoz a fájdalomhoz, amit Krisztus érezhetett, amikor az őt be nem fogadó városokat siratta. A művészet számomra örök jelfejtés, mozdulatok jelfejtése.”*

Mivel a Nobel-díjra jelölt, Herder-díjas román költőóriás, esszéíró, Nichita Stănescu születésének háromnegyed évszázados évfordulójának évére időzítettük ezt a mai kiállítást, megkerülhetetlen arról is szólnunk, hogy Kozma Simont barátság és lelki kapcsolat fűzte hozzá. Sze-

mélyes emlékeiről, temesvári találkozásairól majd ő szól. A költő – akinek verseit az erdélyi magyar irodalom szintén tragikusan elhunyt üstököse, Szilágyi Domokos ültette át magyarrá – több alkalommal ihletett kritikákban méltatta a viaszdomborító barát művészetét. 1979-ben például e szavakkal: „*Azon tűnődöm, vajon milyen vérről vall ez a szenvedélyes vörös, az északi tájak őszének febére vajon milyen hópehelyeket rejt, milyen régi szomorúság rejtőzik viasz szürkéiben? (...) az első benyomás öröme mozartias ujjongás. A háttérben ott a legyőzött fájdalom, a hegedő sebhely és egy hosszú történelem. Egy viaszszegfű láttán rádöbbsentem, hogy Kozma Simon, ez a maga nemében páratlan művész a saját sebéin, akár valami vörös szemhéjon át pillant a világba, amelyet ő még világnak lát.*”

Két évvel később pedig megállapítja, hogy „*azok a plasztikai kísérletek, amelyek Kozma Simont jellemzik, nem annyira a technikai eszközök tökéletesítéséről tanuskodik, mint inkább azoknak a művészeteknek az egyre sikeresebb birtoklásáról, amelyeket fulünkben vagy szemhéjunk alatt őrizhetünk. Nem hiányozhat a poézis sem, mely nélkül nem létezhet egyetlen művészet, egyetlen mesterség sem. Miben áll a rajznak és a domborításnak ez az ötletes megidézése, a zenei témájú festészetnek, mint például a táj, a virágok, amelyek szinte egy-egy Bach-motívumot szuggérálnak? Véleményem szerint mindez együtt a tárgyak költőiségének mágneses teréből árad, amelyek, ha nem állnak össze szavakká, akkor a jelek és a jelképek alárendeltségét érzékeltetik.*”

Nincs új a nap alatt: képzőművészet, irodalom és zene – amúgy évszázadok óta – kölcsönösen képes egymást megtermékenyíteni. Budapest soknemzetiségű közönsége hálás lehet, hogy Kozma Simon alkotásait 2005 és 2006 után ismét láthatja. Lévén ma a Költészet Napja, végezetül a képzőművész egy verséből szeretnék idézni néhány sort, amely akár ars poeticájának is felfogható:

*„Hiszek a földben és van benne kincs
Hiszek az égben, fény és szabadság
Hiszek a tengerben, könnyek és út
Hozzám se föld, se ég, se tenger nem jut*

*Levegő lettem és vihar
Ütöm a semmit és mindent ütöm és fáj
És mind amit teszek
Visszajár”*

Mi minden fér meg egy személyben?*

Egy társadalomkutató művész kiállításának margójára

Olyan festőt köszönhetünk e tárlaton, akiben, tudathasadás nélkül, több én is lakozik. Többé-kevésbé mindannyian így vagyunk ezzel, de már jóval kevesebben azok, akik e többes énünket alkotássá is tudják transzformálni.

Demeter Zayzon Mária tudományos kutató, szociológus és köztisztviselői pálya után ment nyugdíjba az évtized elején. Édesanyja ősei, az uzoni Zayzonok Apaffy Mihály fejedelemtől kapták a nemesi címet 1674-ben, Fogaras várában. Édesapja, Dr. Demeter János, pedig jogszakprofesszor, a háború után Kolozsvár alpolgármestere is volt, akit nagybátyjával, Demeter Bélával együtt az 50-es években koncepciók per áldozataként bebörtönöztek.

Mária, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen kezdett s a bukaresti Tudományegyetemen befejezett tanulmányai után, filozófia szakos tanári oklevelet szerzett 1966-ban. Ezt követően két évtizedig a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókintézetének, a Társadalomtudományi Kutatóközpontnak a tudományos munkatársaként migrációs, társadalmi mobilitási és mass-média kutatásokat végez, közben könyvszociológiából doktorál. Váczi Margit és Gedeon Zoltán kolozsvári mesterek tanítványaként, művészeti iskolát is elvégez, tagjai közé fogadta a Kolozsvári Magyar Amatőr Művészek Egyesülete. 1986-ban áttelepülve Magyarországra, először a budapesti Állami Gorkij Könyvtár (ma: Országos Idegennyelvű Könyvtár) Nemzetiségi Kutatócsoportjának munkatársa – engedtessek megjegyezni: azóta állunk szakmai, baráti kapcsolatban –, majd 1991-től szellemi szabadfoglalkozású. 1993–1996 között a Budapest Kőbányai Önkormányzat Polgármesteri Hivatalban az Emberi Jogi – Kisebbségi Csoport csoportvezető tanácsosa és PHARE projektvezető. 1996-tól öt évig a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal szakmai főtanácsosaként a dokumentációs részleg összefogása mellett, a hivatal honlapjának a megalkotása és szerkesztése fűződik a nevéhez.

Szociológusként egyfelől tehát jól megismerte a Romániában együtt élő nemzetek társadalmi viszonyait, áttelepülve pedig, ezzel a tudomá-

* Megnyitó beszéd Demeter Zayzon Mária képeinek kiállításán, a Belváros-Lipótvárosi Nemzetiségek Házában, 2008. november 22-én

nyos felvértezéssel vetette bele magát a maradék Magyarország kisebbségeinek a tanulmányozásába. E kutatómunka eredménye négy tanulmánykötet. Az elsőt Komárom-Esztergom megye német és szlovák településein végzett terepmunkája eredményeképp írta 1993-ban, amelyért egyben a neveléstudomány kandidátusa címet is elnyerte. Ezt követte a következő évben a budapesti népesség mindmáig legteljesebb nemzetiségi-etnikai arculatának a feltérképezése, beleértve a honos népcsoportokat és bevándorlókat egyaránt. 2002-ben azután az egész addigi pályájának keresztmetszetét adó, tanulmányait, cikkeit tartalmazó könyvet tett közzé, *Kisebbségek – közösségek határon innen és túl* címmel. S mivel a kisebbségkutatáson kívül szakterülete a tömegkommunikáció és internet szociológiai vizsgálata, öt éve szintén egyedülálló kötettel rukkolt elő a kisebbségek a világhálón témakörében.

Anyanyelvén kívül öt nyelven: angolul, franciául, románul, németül és oroszul beszél, illetve olvas, ami széleskörű szakmai és általános műveltségének egyik titka. Ne csodáljuk tehát, ha falukutatóként szenvedélyes gyűjtőjévé vált a népi kerámiatányéroknak, kultúrantropológiai kutatómunkája eredményeképp tanulmányt ír ezekben a hetekben az oroszán szimbolikus ábrázolásairól az egyes művészeti ágakban, és – nem utolsósorban – nagymamai feladatokat is ellát.

Gyermekkori rajzai után évtizedekkel, a nyugállományba vonulása után, nyugat-európai utazásai során érett meg benne az elhatározás, hogy a korábbi művészeti tanulmányai révén elsajátított ismereteket átteszi a gyakorlatba. Elsősorban olajfestményeket készít, számuk már közelít a kétszázhoz. Nem csupán az említett tárgyrok, hanem a népi kultúra, a népelet más vonatkozásai is megjelennek képein. Rusztikus és természeti tájak, városok, életének helyszínei elevenednek meg Demeter Zayzon Mária vásznain. Kolozsvárt és Leányfalun textiles kiállításokon is részt vett. Tavaly Zebegényben, néhány hónapja pedig a kőbányai Pataky István Művelődési Központban rendezték meg önálló festészeti tárlatát.

A mai alkalomra – lévén meghívója a fővárosi román közösség – számos erdélyi képét válogatta össze. Az egyes tájakat, településeket bemutató festmények között kifejezetten a románsághoz köthető témák is megjelennek, így besztercei, szilágysági vagy révi korszok, a juhait legeltető csobánok, avagy a Nyugati Érchegység bányászfaluit bemutató alkotások. Természetesen szülőhelye, Kolozsvár és más erdélyi

magyar vidékek inspirációival is találkozunk az anyagban, de nem kevésbé érezte fontosnak az idegen tájakon szerzett benyomásait megosztani velünk. Önmagát a nagybányai festőiskola kései folytatójaként határozza meg, ugyanakkor új és változatos technikákkal kísérletezik.

Kálóczy Katalin egy korábbi kiállítás-megnyitóján úgy jellemezte, mint aki „szabodon választ belső törvénye, belső szabadsága, belső értékrendje szerint, mely utóbbinak a középpontjában a szépség áll (...) S hova jutott el a festő? Rakás falucskába, fölsejelő, otthonos falusi templomok és görbe körtefák közelébe, ismerős fák szegélyezte sétaterre, havas téli tájba. Demeter Zayzon Mária útítársa pedig az a derű volt, amely pazar csokrokat színezt a festő-asszony korsóira is.”

Kívánom, hogy ezt a szépséget és derűt vigyék magukkal Önök is e hangulatos világban tett látogatás után. És köszönjük a művésznek, hogy betekintést engedett a szülőföldjén s a nagyvilágban tett lelki és valóságos utazásaiba, Takács Éva népdalénekesnek pedig azért, hogy hegyipatak-csobogású hangjával is megidézte a két nép együttélésének terenumait.



Demeter Zayzon Mária, Székely András Bertalan és Takács Éva

Van szerencsénk...*

E nem szokványos, kevésbé ismert művészeti ág mai kiállítás-megnyitójára készülve, 21. századi szokás szerint, elkezdtem böngészni a világhálón. Egy szlovákiai magyar portálon akadtam a következő kedves leírásra, „Szerencsefa készítése” címmel:

„Az ember élete során mindig törekszik valamire. Főleg arra, hogy szerencsés, boldog legyen. Bár ezeket a fogalmakat mindenki másképpen értelmezi, mégis sok mindent megtesz ezért, különféleképpen próbálkozik. A szerencsekereséshez vezető út néha babonákhoz, hiedelmekhez is kötődik. Elődeink babonái manapság számunkra alkalmanként már-már nevetségesek. Am a magunk módján mi is próbálunk összefüggéseket találni bizonyos dolgok között. Hiszünk különféle tárgyak mágiikus erejében.

Készítsünk most egy szerencsefát, hátha kivételesen ez hozza meg a szerencsénket. Vándorutunk, tóparti, folyóparti barangolásaink során az elmúlt hetekben gyűjtöttünk kavicsokat. Festettünk is közülük, meg díszítettünk is velük. Most keressünk közöttük formás, maroknyi nagyságú szép szikladarabot. Olyat, amelynek az egyik oldala lapos, hogy szépen megálljon az asztalon. Szükséges hozzá még több eres szigetelt (műanyag réteggel bevont) kábel vagy a motortekercselőknél található rézdrót, színes kásagyöngy, folyékony ragasztó, ecset. A műanyag védőréteggel bevont kábelt kibontjuk (kérjük meg apát, majd ő segít). Így több eres, hajszálvékony rézdrót-köteget kapunk. Ebből a kihámozott drótkötegből levágunk kb. 15 cm hosszú darabot. Először a felső részét szabadítjuk ki szálanként, felülről számítva 5-6 cm-re. Lassan, óvatosan dolgozzunk! Egy égnek meredő bozontos drót fakoronát kapunk.

Kis tányérkára odakészítjük az apró kásagyöngyöt (rövidárboltban lehet kapni). A kiegyenesített drót felső részén 3-4 gyöngyből mintegy leveleket formálunk. A drótot visszahajtjuk a gyöngyök alatt, rögzítve őket, összecsavarjuk. Így baldunk minden egyes szálon. Kombinálhatjuk úgy is, hogy lejjebb engedjük a gyöngyöket, csavarunk egyet a dróton, rögzítjük őket, majd a maradék drótra még felfűzünk néhányat, és megint betekerhetjük a végét. A sok szép drótagból igen mutatós koronát készíthetünk, melyet kedvünk szerint formázhatunk, alakíthatunk. Iga-zíthatjuk szerencsefánk lombját hosszabbra-rövidebbre. Most a lomb alatt rendezzük szép törzssé a drótokat. A gyökér elkészítése következik. A drótköteg alsó részét bontsuk ki kb. 2-3 cm hosszúságúra, pókbálószerűen. Helyezzük rá az előkészít-

* Elhangzott Berényi György gyöngyfa-kiállításának megnyitójaként 2009. március 6-án, a budapesti Belváros-Lipótvárosi Nemzetiségek Házában.

tett szikladarabra. Ha szükséges, a gyökereket oldalra is lehajthatjuk. Egyik kezünkkel tartjuk a fűcskát, a másikkal pedig kenjük meg a gyökereket ragasztóval. Viszonylag könnyen, gyorsan szárad, és tartósan rögződik. Csodálatosan szép kis alkotás születik. Ajánlatos egyszínű gyöngyöket használni, így sokkal esztétikusabb.

S hogy mitől szerencsefa? Ha a kis művész, aki a fát alkotja, csillagjegyének megfelelő köveket fűz fel a fa lombjára, máris biztosította szerencsését. Am ha valamilyen oknál fogva mégsem bozna szerencsét a kő, vigasztalja az a tudat, hogy aki ilyen szépet tud alkotni, az már eleve szerencsés ember! Nem igaz?!”

Itt áll mellettem egy végtelenül szerény, mosolygós ember, Berényi György, aki két évtizede ejtett rabul eme szerencsefák, gyöngyfák készítése. A 80-as években, az akkori MOM Művelődési Otthon egy kiállításán figyelt fel a műfajra. Nem véletlen, hogy ezek után maga is megpróbálkozott hasonlók készítésével: családjában hagyomány volt az új dolgok iránti fogékonyság: szülei nevéhez a gépiparban számos újítás fűződik. Miután ő is műszaki foglalkozással kereste kenyerét – szerszámszerkesztőként dolgozott –, mérnöki pontossággal tervezte meg a gyöngyfa-konstrukcióit. Senki sem tanította erre, saját maga kísérletezett ki minden fogást, módszert az általa elképzelt műalkotás kivitelezésére.

Lévn gyermekszerető, nem önmagának élő emberről szó, a magányos alkotástól egyenes út vezetett a kicsinyek megszerettetéséhez e művészeti ággal. A talán sokunk által már látott, ágas-bogas gyöngyfák helyett itt gömbölyű lombkoronákat látunk. Berényi György a gyermekrajzokon gyakran látott, kerek lombot ültette át háromdimenziósra, szoborrá továbbfejlesztve az eredetileg kétdimenziós rajzot. A kerületi és fővárosi román önkormányzat elnöke, Roxin Anna, felismerte személyében a tudása továbbadására is képes, pedagógus alkatú művészt. Így három éve rábízta a Belváros-Lipótvárosi Nemzetiségek Házában a kézműves gyöngyfa-kör vezetését. A kör folyamatosan fejlődik, immár a gyerekek kívánságára újabb, modernebb, divatgyöngyöket is felhasználnak, így az új színvilág és anyagok bekapcsolásával a kicsinyek fantáziája gazdagodik. Első, 2007. évi kiállításuk után ma második alkalommal lépnek a körvezető s a kis tanítványai műveikkel a nyilvánosság elé.

Berényi Györgyről azt is illik tudni, hogy nagyszülei a mai Románia területéről, az I. világháború után költöztek Budapestre. Tizenegy éve folyamatosan részt vesz a kerületi román önkormányzatok munkájában, jelenleg a XIV. kerületi testület tagja.

A gyöngyfákat, drótfákat szerencsefáknak, a japán törpenövényhez való hasonlósága okán, pedig gyöngy bonsai-nak is nevezik. A bevezetőben említettem, hogy a szerencsefához, ha a csillagjegyének megfelelő ásványt rögzítenek, az akár mágikus jelentőséggel is felruházható. Minden csillagjegyhez ugyanis a hiedelem szerint tartozik egy ásvány. Rózsakőből például szerelemfa készíthető! Ennek a szerencsefának a köve az ametiszt. Lévén mai rendezvényünk a tavaszhoz, a nőnaphoz kapcsolódik, tudjuk, hogy az asztrológia hagyományai szerint a Halak jegyében születettek köve az ametiszt: a józanság, az értelem s a tiszta gondolatok köve.

Kívánom e kiállítás minden nézőjének s az alkotónak is, hogy – a szerencse mellett – a fent jelzett, március eleji jelentés kísérelje további élete során!

Istenes költészet, napjainkban

Merészségre – mondhatnám stílszerűen: istenkísértésre – vállalkozik az, aki a XXI. század elején hazafias és istenes versek írására adja a fejét. Gálfy-Bódi Tamás ezt tette – a lelke rajta –, s igaza volt.* Szikár-szijas mezősegi kurta nemes és székely ősei lelke mocorog benne, forgassa akár képzőművészként kését a linóleumban vagy tollát a fehér papíron. Lévén hívő kálvinista, a reformáció eleve elrendelés tana is munkálhat benne, amikor úgy érzi, a magyar irodalom eme nemes hagyományához kell visszanyúlnia, amikor gondolatait, érzéseit megfogalmazza.

Milyen is Gálfy-Bódi költészete? Először is vállaltan korszerűtlen. Korszerűtlen, mert elutasítja korának – általa csak elutasítható – szellemét: a pénz, a profit, a kozmopolitizmus mindenhatóságának uralmát. Kifejezőeszközeiben pedig nem a posztmodern eszközrendszeréhez, hanem sokkal inkább a Bibliája meg a zsoltároskönyve szövegeihez, Ady és a Villon-fordító Faludy nyelvéhez nyúl vissza, hiszen azt sokkal inkább a sajátjának érzi.

Másodszor is hite erős, de – szintén protestáns módon – nem kritikátlan, hanem ambivalens. Legközelebb az életet választó Krisztus áll hozzá. A „csakazértis” hit munkál benne, amikor Istenével pörlekedik, szükség esetén akár kételkedését is szavakba önti, „leszáll a keresztről”.

* Gálfy-Bódi Tamás: Uram, én leszálok a keresztről. Bába és Társai Könyvkiadó, Szeged, 2007.

Ugyanakkor számtalanszor elfogadja Ura akaratát, fohászkodás közben természetes módon térdet hajt előtte:

*„Uram, kiürült a lelkünk,
Míg bírkóztunk a renybe 'földi lommal',
Hogy szitkok záporát kibírjuk,
Uram, tölts meg minket tartalommal.”
(Az idő elfolyik kezünkéből)*

Harmadszor pedig vállalja a manapság bizonyos körökben fanyalgással leszólt pátoszt, a pozitív erkölcsi értékeket és a hazaszeretetet:

*„Az Istenverte Kárpát-medencét
Rég burjánozza a virító gyom;
Mint szamártóvis virágozik a kegyelem,
S kéken izzók nyomorgó romokon...*

*Uram, fogadd el sivár himnuszom,
Mit gyarló emberség irat velem,
Uram, én a tisztességhez ragaszkodom,
Mint hűséghez a szerelem.”
(Himnusz a tisztességhez)*

Mint költő elődei közül számosan, nemzetföltése sokszor, sokféle megfogalmazást nyer, a hétköznapi aggódástól, a 2004. december 5-e fölött érzett fájdalomtól, a nemzethalál víziójáig:

*„Kiáltó szó a pusztában;
jaj-vezekelő visszhang;
Kárpát-medence szerte
Jajong a fűrtharang.*

*'Isten előtt egyformák vagyunk',
Nincs kiváltság, nincsenek rangok.
Ég s föld között e puszta pusztulásban
Összesírnak a nemzet-barangok.”
(E puszta pusztulásban)*

A sivár valóság leírásakor ostromozza a „harctalan nemzetet”, van, hogy hátramenetelésről kénytelen szólni, megadja magát népe előtt. Máskor viszont csendes forradalmat, hontalan vagy olcsó lázadást vetít elénk, ahol „magunk ellen magunk” vagyunk.

Nem idegen tőle a szemérmes, visszafogott szerelem érzése (*Éjjel van, Kétkedő, Melletted vagyok*), de a fanyar vagy „gyilkos” humor sem (*Gulyás-kommunizmus, Kéne még egy lomtalánítás*), vagy a *Sejtelem* c. négysorosában:

*„Uram, sejtem, mi a szabadság,
Kérlek, ne add meg nekem;
Hiába menekülök előre,
Lassan rámegy az életem.”*

Szintén a lírikus belső vívódásáról tanúskodik két látszólag ellentmondó verse. A *Nem vétettem* címűben azt állítja, nem vétett soha senkinek, másutt viszont így vall: „*Megadom magam / Magam is vétkezek*” (*Vallomás*).

Múltbéli, avagy kortárs nagyjainknak is ajánl verseket, nevezetesen a sokat szenvedett Fülöp G. Dénes marosvásárhelyi református lelképásztornak, Erdő Péter r. k. bíboros-érseknek, Rázmány Csaba unitárius püspöknek, Vizi E. Szilveszter akadémikusnak, avagy Zsögödi Nagy Imre festőművésznek.

Gálfy-Bódi Tamás hazafiságának gyökere a kibocsátó közösségéhez való pozitív viszony:

*„Tarisznyámban hamuba sült pogácsa,
Erdély a Szülőföld-kert,”
(Transsylvania)*

akinek ő a szülöttje, a szülőföld pedig neki egyidejűleg a gyermeke.

*„Szülőföldről
hogy eljöttem, azóta is
zöld lángokban lobog a táj,
gyermekkori nyarak fű-tüze
csak magyarul,
csak magyarul
fáj.”
(Magyarul)*

*„Itt minden oly édes, oly szép,
Mint amennyire végképp keserű.*

*Drága szülőföld, kit elbogyott fiad;
Lelkében a Kárpát-medence összegér.
Énjében lezajlottak ama viharok;
Haját lengi lassan az őszi dér.*

*Ki tékozló fiadként messziről,
Egyszer csak az otthonba hazatér...”
(Álmomban otthon jártam)*

Meggyőződésünk, hogy szülőfalujának saját gyűjtésű népmese-kötete (*Az ezerbundás kis szörnyeteg*), *Az ébredés dilemmái* c. aforizmakönyvecskéje után

istenes és hazafias verseinek eme gyűjteménye úgy a szülő-nevelő közösség, mint az egyetemes magyar olvasóközönség szívéhez utat talál.



Gálfy-Bódi Tamás
linómetszete

Kárpát-medencei református honismereti tábor – tizedszer

Számunkra a hon, amely nem csupán a mai földrajzi határokkal körülvett ország, hanem mindazon területek összessége, ahol a velünk egy nyelven beszélők, a velünk egy kultúrába belenőttek élnek. A huszadik század tragédiái következtében a magyar állam az egyetlen, amely minden égtáj felé önmagával határos: nincs olyan utódállam szomszédunk, amely kisebb-nagyobb darabot ne kanyarított volna belőle.

Bár sajnos sokak mai erkölcsével és felfogásával nem egyezik, egységes, határokon átnyúló nemzetben kell gondolkoznunk, amelynek egyes részei is felelősek egymásért s az egészért, a zöm – az anyaországbeli maradék – pedig különösen a szívéen kell, hogy viselje az elszakított nemzetrészek sorsát. Az elmúlt két évtizedben voltak olyan periódusok, amikor ez a gondolat zöld utat kapott a magas politika szintjén, ezen időszakokban az emelkedő nemzet érzése ölelhetett körül bennünket. A protestáns történelmi egyházak – különösen mi, reformátusok – nem csupán az említett ciklusokban, hanem korábban is, azóta is testvéreiknek tekintik a határainkon túlra szakadt hitsorsosait, erőfeszítéseket tesznek a szervezeti egységesülés felé is.

Ha ez így van, akkor az egy hiten lévők gyülekezeti szinten hasonlóképpen kiépíthetik a határokon átnyúló kapcsolataikat. A Budapesti Farsori Református Egyház – e sorok írójának kezdeményezésére és szellemi vezetésével – immár egy évtizede megszakítás nélkül, minden esztendőben megrendezi a Kárpát-medencei Református Honismereti Gyermektáborát. 2000 óta a csallóközi Alistál, a kárpátaljai Bene, az erdélyi Válaszút, Újvidék és a szerémségi Maradék, a drávaszögi Csúza, a muravidéki Szécsiszentlászló és Bécs magyar gyülekezeteinek, egyházi iskoláinak gyermekeivel együtt erősíthetjük a hit- és nemzetbéli összetartozás tudatát. A táborok szinte valamennyi elcsatolt területen megrendezésre kerültek már, így az ottani természeti szépségek, műemlékek, história, népi kultúra egyaránt nyomot hagyhatott a résztvevő fiatalokban és kísérőikben. Az első táborot Tahitótfaluban, a másodikat Szovátán, a harmadikat Bácsfeketehegyen, a negyediket a felvidéki Élesmarton, az ötödiket Makón, a hatodikat Eszéken, a hetediket a kárpátaljai Balazséron,



A táborozók a kolozsvári Farkas utcai templom előtt

a nyolcadikat Nagyenyeden, a kilencediket pedig Kőszegen szerveztük, két ausztriai kirándulással.

Az idei, jubileumi alkalom a Fasor tahitótfalusi Isten tábora konferenciатеleпén zajlott, július 26 – augusztus 2. között. A reggeli áhítatokat Szénási Tamás helyi lelkipásztor tartotta az Úr ünnepeiről a 3 Mózes 23 alapján. Esténként pedig az egyes régiókból érkezett lelkészek vagy hitoktatók, ifik Jézus találkozásait elevenítették fel Péterrel, Bartimeussal, Zákeussal, a samáriai asszonnyal, a gazdag ifjúval, Saullal. A tábort kirándulások tették emlékezetessé Szentendrére (skanzenlátogatással, városnézéssel, a szerb egyházművészeti gyűjtemény megtekintésével), Leányfalura (a helyörténeti múzeumban Móricz Zsigmond unokája, Kolos Virág kalauzolt bennünket, dr. Szász István Tas orvos-író pedig a kolozsvári Hitel c. folyóirat és mozgalom saját házában berendezett emlékmúzeumában tartott magával ragadó vezetést), Visegrádra (a Salamon-toronyból gyönyörködhattünk a dunakanyari táj szépségében, Mátyás király palotájában pedig az európai reneszánsz születésének világába csöppenhattünk bele) és Budapestre (az Országház a Szent Koronával, a Néprajzi Múzeum, a budai Vár és a Hősök tere látványát vihették magukkal a gyermekek).

Az egyes helyszíneken kiváló, a csoport összetételére szabott ismertetésekben volt részünk, szakavatott vezetők segítségével. A hét folyamán hallottakról a gyermekek bibliaismereti és honismereti vetélkedőkön adtak számot – az utóbbit hagyományosan jómagam állítom össze, döntően a hét folyamán elhangzottakról, látottakról, ezidén már írásos felkészítő anyagot is kézbe kaphattak a táborozók. Természetesen a kézművésesség, a Mokányos zenekar csángó táncháza, a foci, a méta és a fürdőzés sem hiányozhatott a programból. Jóleső érzéssel tapasztalhattuk, hogy a néhány éve még kicsi táborlakókból szívvel-lélekkel szolgáló ifik cseperedtek, akikre komoly feladatokat, akár a későbbi szervezés oroszlánrészét is lehet immár bízni. Áldásként éltük meg, hogy – többszöri sikertelen kísérletünk után – immár az Őrség Szlovéniához került részéről is bekapcsolódhattak a Kárpát-medencei vérkeringésünkbe, a „kiöregedett” bécsiek helyébe ezúttal nem tudtak kisebbeket küldeni.

A tábor kezdetén szomorúan emlékeztünk meg a nemrég elhunyt, lugosi születésű Mezey Tibor lelkipásztorról, aki a korábbi alkalmak lelki vezetője volt. A hét eseményeiről Dénes Tamásné Szöllősy Emőke táborvezető és Dr. Székely András Bertalan a fasori gyülekezet színe előtt számolt be, a záró istentiszteleten Végh Tamás nagytiszteletű úr hirdetett igét az 1Tim 6, 12 alapján. Kérjük az Urat, tegye lehetővé – az

egyre nehezező forráshoz jutás ellenére –, hogy jövőre is dícsérhessük őt együtt, a mesterségesen emelt határok fölött összefogódkodva, talán a Délvidéken.

(2009)



Reggeli áhitat az enyedi Bethlen Gábor kollégium kertjében, a fejedelem szobránál

Spirituális művészet – kisebbségi arcéllal*

Transzcendencia, képzőművészet, kisebbség – három látszólag egymással nemigen társítható fogalom. Mégis, mai alkalmunkat e három szóval tudnám jellemezni. Hogy miért, annak érzékeltetésére kérem a szíves türelmüket a következő néhány percben.

Tonté Erzsébet és Sajti Csaba személyében két fiatalember mutatkozik be ma este Önöknek. Közös jellemzőjük, hogy huszonévesek – engedjék meg, hogy a keresztnevükön említsem őket –, Erzsi a budapesti, Csaba a temesvári képzőművészeti egyetemen szerezte az oklevelét 2007-ben, illetve 2008-ban. Amíg előbbi a szobrász-restaurátor és rajz-művészettörténet tanári szakon, utóbbi grafikus oklevelet szerzett. Hasonló cipőben járnak a tekintetben is, hogy mindkettőjük számára meghatározó a kibocsátó kisebbségi közösségükhöz való kötődésük: amíg a művész nő szegedi cigányzenész család sarja – édesapja ismert klarinétos –, a művész úr édesanyja gyulai román. Identitásuk további vonatkozásairól később bővebben szólok. A hit pedig mindkettőjük alkotásaiban hangsúlyosan megjelenik.

Tonté Erzsébet hétéves korában készítette első „műalkotását”, bár a kavicsra rajzolt képet ő még nem nevezi annak. Művészeti szakközépiskolát végzett Szegeden, mégis egy interjújában szerényen a tizennyolcadik életévét nevezi meg korszakhatárnak, amikor a művészettel foglalkozni kezdett. Egyetemi éve alatt azután számos csoportos kiállításon vett részt – diplomakiállításuk a Magyar Nemzeti Múzeumban volt 2007-ben, „Megmentett műkincsek” címmel. Egyéni tárlatait Szegeden és Mindszenten rendezték meg. Szociális és képzőművészeti csoportfoglalkozásokat több helyen végzett, jelenleg az Oktatási és Kulturális Minisztérium Esélyegyenlőségi Főigazgatóságán színvonalas programokat szervez. Restaurátor keze nyomát – világi munkái mellett – az esztergomi ferences Szent Anna Plébániatemplom Szent Antal mellékoltára, az óbudai Szent Péter Pál templom főoltára és a Szépművészeti Múzeum egy Madonna-másolata őrzi.

Mint önálló alkotó, témaválasztásáról emígyen vall: *„Emberközpontú ábrázolás, azok a rajzok, amelyeket kiállítok, nem tanulmányok, inkább érzések, hangulatok közvetítői a testek. Sosem vonzótt a tökéletesség, a relatíve, klasszikus*

* Elhangzott Szegeden, a Nemzetiségek Házában, 2009. november 13-án, az „Együtt jobb 2.” interetnikus rendezvénysorozat képzőművészeti kiállításának megnyitójaként.

értelmezés szerinti szépet a hibákban találok. Az emberi test önmagában, a defektusaival, kisebb nagyobb hibáival együtt csodálatos, számomra ez a 'szép'. Bárkit vagy bármit lebet esztétikusnak, tetszetősnek (ismét) 'szép'-nek vélni, látni, láttatni (nekem ez a célom) csak épp 'szerető' szem kell hozzá (...) Majd néhány szomorúbb téma: katonák, halottak, céltábla (...) Szakrális, allegorikus ábrázolások, persze maradtam a figurális, materialista eszközöknél, mindez megbolondítva egy kis roma identitással, gyökérkereséssel."

Igen a gyökerek... Amikor az allegóriáira külön rákérdeztem, így fejtette ki: „A roma képzőművészetben használatos ikonográfia mára nekem kicsit unalmassá vált, gondolok itt a cigánykerék, szekér jelképekre, amelyekkel olyan sokszor találkozunk (én is használom, mint eszközt az érthetőbb megfogalmazás miatt), de próbálok a már kialakított eszköztárat bővíteni. Ezért az elvont fogalmakat képszerűen, vagy egy önmagában láthatatlan elképzelést vagy elképzeléseket egy látható képben igyekszem megjeleníteni, mindezt a romák társadalmi és kulturális jellemzőin keresztül. Próbálok a sztereotípiákat kerülni, ez nem mindig sikerül sajnos.” Szent Sára, mint az úton lévők, így a cigányok védőszentje különösen foglalkoztatja.

Klasszikus technikák – szén, agyag, viasz, grafit – alkalmazása után egyéni technikakeresésbe fogott, pl. foto kartonra vastag fehér alapozásra használt grafitot, miután így a textúra sajátosságait is beépíthette művészetébe. Vegyes technikákat is használ: a grafit, a szén, a metál, az olajfesték vagy a nitrózott alap, tussal vegyítve, megjelenhet egyazon képén belül.

Sajti Csaba a hazai románság fellegvárában, Gyulán él, a magyar és a román nyelvben, kultúrában otthonosan mozog. Élven a lehetőséggel, az óvodától az érettségiig mindkét nyelven végezte tanulmányait. Már általános iskolában rajzolt, festett, agyagozott, viaszszobrokat készített. Több pályázaton vett részt sikerrel, munkáinak az iskola galériája is otthont adott, nyaranta pedig alkotótáborokban fejlesztette tudását.

Szülővárosa román gimnáziumában, azután visszafordíthatatlanná vált benne az elhatározás, hogy művészeti pályára készül. Többször megbízták az országos román önkormányzat kulturális rendezvényeihez plakátok, szórólapok, logók megtervezésével. Érthetően megilletődött, amikor tanárnője, Krizsán Anna két román nyelvű verseskötetébe készíthetett képeket 2004-ben. A következő esztendő pedig „A gyulai vár az évszázadok tükrében” c. rajzpályázat legjobbjai közé kerülést hozta el

a számára, továbbá az egyetemi felvételt anyanyelvi országába. Jelenleg a számítógépes látványtervezés irányában fejleszti tovább a tudását.

Képzőművész oklevele birtokában munkába is állt a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata Cronica c. lapjánál. Teljesülni látszik a már korábban megfogalmazott vágya, miszerint tevékenységével a hazai román közösség, s azon túl az ország kulturális életének hasznos tagjává válhat. 2004-ben a „Mester és tanítványai” c. gyulai kiállításon kedves tanárnőjével, Volent Katalinnal állíthatta ki képeit, 2008-ban azután két alkalommal is lehetett önálló tárlata Gyulán, ez év elején pedig a fővárosi Belváros–Lipótvárosi Nemzetiségek Házában. Az egykori iskolája 60 éves jubileumi csoportos kiállítása épp a mostanival egyidejűleg zajlik.

Mi jellemzi Sajti Csaba művészetét? Ahogy fogalmaz, a szürrealizmus műfaja áll legközelebb hozzá: *„a művész a világgal akar eggyé válni, az álom, a mámor, a misztika segítségével. Számomra a szürrealizmus alapfogalmai: a szabadság, az álom és valóság által létrehozott világa a legérdekesebb (...)* *A képek technikája, úgynevezett vegyes technika – tus, akril, tempera stb. –, a kísérletező, önmaga arcát kialakító emberre vall.”* Mestereként Salvador Dalí és David Lynchet nevezi meg.

Megnyitóm elején a transzcendenciát is említettem még, mint a két kiállító művész közös jellemzőjét. Hogy miért? A Tonté Erzsébet restaurálásai között már említett Szépművészeti Múzeum-beli diplomamunkája egy XVIII–XIX. századi ismeretlen mester Altöttingi Madonna másolata. Szakdolgozatát pedig Magyarország templomainak „zenélő” angyalszobraitól írta. Ehhez bizony alaposan el kellett mélyednie nemcsak a hangszeres, hanem általában az angyalszobrok teológiai szempontból való besorolásába és ikonográfiájába, illetve a liturgikus térben való megjelenésének a kérdéskörébe. Nem kevesebb, mint 44 templomban kutatott ennek érdekében, mindenütt leírva a város és az orgona történetét, majd az angyalok vizsgálatát, fényképekkel dokumentálva. A szakralitás a saját képzőművészeti alkotásaiban ugyanígy tetten érhető.

Sajti Csaba is vállalja, hogy meghatározó élménye a Szentírás. Diplomamunkájában az első emberpár bűnbeesésének témáját dolgozta fel. Alaposan ismeri, hisz sokszor tanulmányozta a „könyvek könyvét”, foglalkoztatja az emberiség s az egyes ember létezésének célja, a „honnan jöttünk, hová tartunk?” problematikája. Az Ó- és Újszövetség témái, történetei egyaránt megjelennek műveiben, egyik tavalyi kiállítását gyakorlatilag teljes egészében e gondolatkörnek szentelte.

Egy cigány teremtéstörténet szerint Isten jókedvében teremtette a fehér, a fekete és a barna embert. Kedves Erzszi és Csabi! Adjon a Teremtő nektek a pályátok következő lépcsőfokain is intuíciót, erőt, és egészséget a bennetek mocorgó tehetség további kibontakoztatásához, népetek s mindannyiunk örömére. Alkotásaikat pedig a vendégeink fogadják olyan szeretettel, ahogyan ők ezt Önök elé tárták.



Tonté Erzsébet, Sajti Csaba és a szerző

Nemzetközi színházi esemény – országon belül*

Már a 18. században egy hazai, többes identitású, kisebbségi történetíró megállapította, hogy Magyarország – Európa kicsinyben, ami alatt azt értette, hogy a népeknek, nyelveknek, vallásoknak, szokásoknak olyan széles skálája megtalálható az akkori, történelmi országterületen, ami valóban leképezi a kontinens sokszínűségét. Nos, ma, amikor egy jóval kisebb földdarabon, amelyet még mindig Magyarországnak hívnak, 1993 óta tizenhárom nemzeti és etnikai kisebbség egyre több oktatási, kulturális, tudományos, tájékoztatási és más intézményben fejlesztheti anyanyelvét, immár egy földrésznyi államszövetségben, akkor még inkább igaznak tűnik a fenti megállapítás.

Néhány évtizeddel ezelőtt az ún. „daloló-táncoló” nemzetiség fogalmára egyszerűsítették le a kisebbségi önazonosság ápolásának kérdéskörét. A rendszerváltozást megelőző évektől kezdve, az elmúlt tizenkilenc évben azután tényleg erőteljes módon ez a szemlélet minőségi változáson mehetett keresztül. Egyfelől a korábban nemzetiségként elismert horvát, szlovén, szerb, német, szlovák, román közösség mellett a cigány etnikum, a bolgár, a görög, a lengyel, az örmény, a ruszin és az ukrán polgártársaink is megkapták a kisebbségi státust, önkormányzataik százai alakulhattak. Másfelől a korábbi néhány központi kulturális szövetség mellett helyi, regionális és országos civil szervezetek tömege jöhetett létre alulról jövő kezdeményezésre – jórészt az anyanyelv és a kultúra ápolására. Harmadrészt pedig, önkormányzati intézmények sora szolgálja immár a megmaradást, az önazonosság továbbfejlesztését – átültetve ezzel a gyakorlatba a kulturális autonómia kormányzati ciklusokon átívelő, vállalt alapelvét.

Ezen intézményrendszer része a kisebbségi színházi színház is, legyen az bármilyen fenntartású, műkedvelő vagy hivatásos, kőszínházi, alternatív, felnőtt, avagy diák teátrum. Tudjuk, hogy Budapesten előbb működött német társulat, mint magyar, sőt éppen az előbbi ösztönözte az utóbbi létrehozásának szándékát. Azt is tudjuk, hogy másutt a Kárpát-medencében, a diktatúra sötétségében épp a nemzetiségi színházak képezték a szellemi ellenállás lehetséges helyszíneit. Egy-egy allegórikus, történelmi darab előadása a közösség melletti kiállás fénycsóvját jelentette, nemzeti demonstrációnak számított, úgy otthon, mint az anyaor-

* Köszöntés a 7. ARCUSFEST Nemzetiségi Színházi Találkozó díszelőadásán, a Budapest Bábszínházban, 2009. február 28-án

szágban. Szerencsére, egy szabadabb légkörben, ma már a politikum helyett a valóban esztétikai értékteremtés, a művészi alkotómunka került a kisebbségi színjátszás középpontjába, úgy Magyarországon, mint a Kárpát-medence egészében.

Szimbolikus jelentőségűnek érzem, hogy 1993-ban az Ablonczy László vezette Nemzeti Színház kamaraszínházaként működő Várszínház adott helyet a magyarországi nemzetiségek első színházi találkozásának, hasonlóképpen gondolkozhatott Jordán Tamás is később, amikor a Duna-parti új Nemzeti Színház épületét a rendelkezésükre bocsátotta. Az első fesztivált 2003 óta gyakorlatilag évente követték az újabbak. Igen, az önök művészi tevékenysége egyaránt része a hazai színházi életnek – amelyet a nemzet színházának befogadó gesztusa is jelképez –, továbbá azon, határainkon túli nemzet kultúrájának is, amelynek a néptöredékeként élnek Magyarországon. Ez a számbeliségük, tárgyi-személyi feltételeik hátránya mellett, ugyanakkor előny is: két kultúrában élhetnek, teljesítményükkel gazdagíthatják mindkettőt, sőt egy ilyen seregszemle alkalmával kisebbség a kisebbséget úgyszintén, önök is gazdagodhatnak e kölcsönhatás révén. Természetesnek gondolom azt is, hogy érdekeik összehangolására, az elmúlt évben Nemzetiségi Színházi Szövetséget alapítottak, amely eredményesen pályázhat úgy hazai, mint európai forrásokért, emellett akár a régóta vágyott, állandó fővárosi játszóhelyük megteremtéséért is.

A kultúrák közötti párbeszéd éve után, az idei Európában a kreativitás és az innováció éve, amely hivatalos hazai programjának része a mostani színházi találkozó. Különös bizonyítást nem igényel, hogy miért fedi le százszázalékosan a célkitűzésük és a megvalósulás mindkét év szlogenjét. 2007-ben az első Európai Kulturális Fórumon, Jose Manuel Durao Barroso, az EU soros elnöke emelte ki a következőket: *„Európa valóban különleges hely. Egy olyan hely, ahol a nemzeti kultúrák sajátosságai együtt élnek az európai kulturális közösség érzetével. Kulturális közösségünk érzése pedig rendkívüli kulturális örökségünkből ered. De mindennek felett abból a tényből fakad, hogy az Európai Unió sokszínűségének teljes tiszteletben tartásával, szabad alapokon nyugszik. A sokszínűség adja Európa kultúrájának egyediségét (...) Az interkulturális párbeszédnek elsőbbséget kell élveznie az európai társadalmak multikulturális valóságában”*

A mindenkori kulturális tárca nagyra becsüli, és lehetőségei szerint – hasonlóan az eddigiekhez – támogatni szeretné a jövőben is a nevében

a szivárvány sokszínűségét idéző ARCUSFEST Nemzetiségi Színházi Találkozót. Az idei rendezvény fővédnöke, Miniszter úr és a magam nevében tisztelettel köszöntöm a mai estén megjelenteket, megköszönve egyben a szervezők és a művészek áldozatkész munkáját.

Egy gobelin-kiállítás margójára*

Egy nagyon ősi művészeti ág mai művelőjének a kiállítás-megnyitójára gyűltünk ma össze. A gobelin, más néven goblein, magyarul szövött kárpit, faliszőnyeg, falkárpit nem más, mint a fal takarására és díszítésére szolgáló, képes textil, esetleg festett vagy préselt bőr. Kezdetben gyapjúfonalból, később részben lenfonállal, selyem-, ezüst- és aranyfonállal készültek. Az első ilyen szövési technikákat már az ókorban ismerték, elég, ha a kopt, a kelet-ázsiai, perzsa vagy bizánci forrásokra, ábrázolásokra gondolunk. A kora középkor Nyugat-Európájában csak egyes zárdák voltak a készítés helyszínei, a 13. századtól Párizs vált az egyre növekvő egyházi megrendelések kielégítésének a központjává, a templombelső díszítésének érdekében. 1440-ben Gilles Gobelin kelmefestőként működött Párizs St. Marcel nevű elővárosában. Műhelyében megkísérelt az akkor uralkodó olasz festési eljárással versenyre kelni.

Utódai már képszövással is foglalkoztak, így egy idő múlva maga a szövött kép neve is „Gobelins” lett. A XVI. század Párizsának Mouffetard-utcájában, *Jean és Philibert Gobelin* már a gazdag főúri lakosztályok számára készítettek kárpitokat. A ragyogó üzleti lehetőséget felismerve, 1662-ben IV. Henrik minisztere, Colbert az egész műhelyt felvásárolta, és a helyén Királyi Gobelin Manufaktúrát alapított. A hely ettől kezdve már nemcsak a gobelin-készítőknek, de a kő- és elefántcsont-faragóknak, az asztalosoknak, a bronzöntőknek, az ezüstműveseknek és az ékszerészeknek is otthont adott, aminek hatására az egyes művészetek ötvöződni kezdtek egymással. Azóta már ugyan évszázadok teltek el, de a franciák annyira ragaszkodnak a Gobelin-család nevéhez kötődő tradícióhoz, hogy még napjainkban is kizárólag a máig álló épület egykori manufaktúrája és mesterei kezéből kikerült alkotásokat

* Elhangzott a budapesti Belváros-Lipótvárosi Nemzetiségek Házában, 2010. március 12-én, Táth Jánosné Fazekas Évának, a Fővárosi Román Önkormányzat által rendezett gobelin-kiállítása megnyitójaként.

tekintik igazi gobelineknek. A többit – nemes egyszerűséggel – csak egyszerű *falikárpit*nak (tapisserie) titulálják.

A 1600-as évek végétől három évszázadig Brüsszelbe tevődött át az iparág súlypontja. Itt a kor neves németalföldi és olasz festőinek a képeit ültették át kárpitokra. Amíg korábban főként férfiak művelték, a XIX. századtól kezdve egyre inkább női tevékenységgé vált a gobelin hímzés, ugyanígy az álló eszközön való munkát felváltotta a nehezebb s egyben finomabb technikát jelentő fekvő forma. A Monarchia uralkodóinak nyári rezidenciáját jelentő schönbrunni kastély két termét – ezek a Napoleon-szoba és a Gobelin Szalon – értékes brüsszeli kárpitokkal és gobelinnel bevont fotelekkel rendezték be. A tömegigény jelentkezősekor az iparszerű gyártásába a század végén Németország kezdett, Berlinben jelentek meg először a géppel előnyomott minták, kivarrható képek. Napjainkban, a kortárs képzőművészetben ismét teret nyert a gobelin.

Nálunk a keresztszemes öltésen alapuló lakásdíszítésre szolgáló textíliákat egyes történészek szívesen eredeztetik az ősmagyarok sátraiból, míg más források szerint csak a középkorban vált népszerűvé. A XIV. századból származó Besztercei szójegyzékben olvashatunk először olyan fali kárpitokról, amelyek különleges szövési technikával készültek és a falak réseit borították. Elődeink hétköznapijában mindenesetre a legdrágább műalkotások közé tartoztak ezek a szövőszékekből kikerült kárpitok, mivel a fonal akkoriban rendkívül drágának minősült. Értékét pedig csak növelte az, hogy a különleges technikával készült szőtteket csak nagyon kevesen tudták elkészíteni. Aki mégis értett hozzá, nagy becsben részesült, és megengedhette magának, hogy különleges díszruhába öltözve végezze munkáját. A gobelinképek mintául olyan festőóriások képei szolgáltak, mint *Raffaello*, *Rubens* és *Boticelli*, vagy *Mányoki Ádám*, Mindszenti Mihály és *Rippl-Rónai József*. Legnépszerűbbé a XIX. században, az iparosodás korában vált, akkoriban a polgári családok hölgyei lették benne elfoglaltságuk lehetőségét.

Alapjában véve a szakirodalom kétféle gobelint különböztet meg: a „hagyományos”, nagyobb szemű alapanyagra, vastagabb fonalból készült falikárpitokat, szőnyegeket, bútorokat, párnákat, táskákat, továbbá a miniatűr tűgobelineket. A kivarrandó anyagok, vagyis a kanavák sokfélék lehetnek: a nagylyukútól az egészen apró szeműig váltakozhat az anyag összetétele, amelyet, sok esetben, gazdag színvilágban pompázó,

előre nyomott (festett) motívumok díszítenek. A gobelin kézimunkák királynőjének tartott túgobelinek – bár már önmagukban is szemet gyönyörködtetőek – ötvösök, bútorkészítők, ékszerészek és bőrdíszművesek segítségével hazánkban a magyar hagyományokat egyesítik: brossokat, gombokat, bútorokat, színházi táskákat, képkereteket, vagy antik dobozokat díszítenek, amelyeken a parányi kézimunkák szivárványként tündökölnek.

A gobelin lelke az ábra, ezeket gyakran vallási vagy irodalmi területről (lovagregények, szerelmes költészet) kölcsönzik. A rajzokat kezdetben az ablakon átszűrődő nap, illetve az üveglap elé helyezett gyertya által megvilágított felületen keresztül kopírozták a kelmékre, és csak később kezdték a lyukasztásos technikát alkalmazni. Az eljárás lényege, hogy a képet tartalmazó papírkép alá helyezték az anyagot, és azon keresztül lyuggatták át a kívánt mintát, majd a kelmén szénporral rajzolták ki az ábrát. Később már tust is használtak, és közvetlenül az anyagra rajzolták a kivarni szánt képet. A gobelin – a felgyorsult tempó, a rohanós hétköznapiak ellenére – máig sem veszített népszerűségéből. Széles választékban és számos változatban kapható párnadísz, falikép, babakelengye, menyasszonyi ruha, karácsonyi asztalterítő.

Minden az Európai Unióba tartozó nép, népcsoport identitásának a megőrzése szempontjából kulcsfontosságú kérdés a kulturális hagyományok, a népszokások, a népművészetek, a kézművesek örökségének a megőrzése, ápolása és bemutatása, az egyre erősödő globalizáció miatt. Éppen ezért öröm számunkra, hogy a hazai románság is kigyöngyözött magából egy a körébe tartozó gobelinkészítőt. Sarkadon, a fiatal kora óta kézimunkázó *Táth Jánosné Fazekas Éva*, négy éve, amikor nyugdíjba ment, érezte meg ennek a művészeti ágnak az ízét. 1948-ban Sarkadkeresztúron született, általános iskoláit is ott végezte. Ezt követően a budapesti Földes Ferenc Közgazdasági Technikumba iratkozott be, ahol sikeres érettségi vizsgát tett 1966-ban. Az ételkészítés-kereskedelemben dolgozott mindvégig, egy sarkadi ABC-áruházból vonult nyugállományba boltvezető-helyettesként. Az élet viszont akkor teljes, ha a kenyérkereső munkánk mellett valami értelmeset, szépet is végzünk. Éva asszony korábban keresztzemes és matyó kézimunkákat készített, s bár eközben is volt néhány „nekifutása” a gobelinezés terén, alaposabban csak az elmúlt években mélyedt bele.

Nem titkolt célja a megszülető művekkel az, hogy egyfelől az azokat kezükbe vevőknek örömet okozzon, nemcsak a kortársainak, hanem az utána jövő nemzedékeknek is. Másfelől ő maga is, a kézművesség során, amíg elkészít egy-egy darabot, békességre, lelki nyugalomra lel. A teljesen saját erőből elsajátított tudásához azonban a kézügyesség öröklött képessége szükségeltetik, amelyet adománynak tekint. A sarkadi művelődési házban immár másokat is tanít a kézművesség eme nagy hagyományú ágára, hiszen létrehozták a gobelin-klubot. Miután a férje Méhkeréken született és román nemzetiségű, eddigi kiállításait a sarkadi és a méhkeréki román kisebbségi önkormányzat rendezte meg. Mai kiállítására tájképeket, *Munkácsy- és Szinyei Merse*-festményeket, az Utolsó vacsora gobelin-változatát és különböző gyermekképeket hozott, szám szerint 24-et. Kérem a jelenlévőket, Táthné Éva alkotásait fogadják szeretettel.

Felhasznált irodalom:

Művészeti lexikon I–IV. Főszerk.: Zádor Anna, Genthon István. 3. kiad. Akadémiai Kiadó, Bp., 1981–1983.

Gobelin = <http://hu.wikipedia.org/wiki/Gobelin>

Gobelin vagy falikárpit = <http://www.sulinet.hu/tart/fcikk/Kjc/0/28386/1>

Bemutatjuk: A gobelin = <http://www.carpathiogobelin.hu/gobelin.php>

Párhuzamosak találkozása – nem a végtelenben

Lakatos Mihály erdélyi magyar író – Budapesten, Ioan Groșan erdélyi román író – Bukarestben. Életpályájuk akár el is kerülhetne volna egymást, de nem ez történt. Véletlenek pedig, mint tudjuk, nincsenek...

Lakatos Mihály Székelyudvarhelyen látta meg a napvilágot, 1964-ben. Általános és zeneművészeti tanulmányai után szülővárosa Pedagógiai Líceumában szerzett, az érettségi mellett, román oktatási nyelven (merthogy iskolakezdésének évében épp magyarul nem indult tanítói szak) tanítói oklevelet, 1982-ben. Két év sorkatonai szolgálat letöltése után 1984-től pedagógus a Hargita megyei Kápolnásfaluban. 25 évesen iratkozik be a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem magyar–francia szakára, amelyet 1995-ben már – áttelepülve Magyarországra – Szegeden fejez be. Ezt követően három évig PhD tanulmányokat folytat az egyetem Modern Magyar Irodalom tanszékén – disszertációja a nagy székely író, Nyíró József munkásságából készül. Mindközben nevelőtanár, majd 2001-től igazgató a Szegedi Tudományegyetem Károlyi Mihály Kollégiumában. Hét éve a kulturális minisztériumban köztisztviselő: először a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztályt vezette – ez a részleg egyaránt foglalkozott hazai kisebbségi és határon túli magyar ügyekkel –, majd a két tárca újraegyesítése után a Közművelődési Főosztályon főtanácsosként, mint határon túli művészeti referens dolgozik.

1988 óta folyamatosan közöl verseket, novellákat, színműveket, publicisztikát, valamint fordításokat a kortárs román és francia prózából. Az erdélyi, a magyarországi, a délvidéki és a felvidéki magyar lapok, folyóiratok egyaránt a szerzőjüknek vallhatják. A Serény Múmia elnevezésű fiatal erdélyi írócsoportosulás alapító tagja. 1995 óta öt önálló kötetet tudhat magáénak: az *Előjáték* és *A ribanc* c. novelláskönyve Marosvásárhelyt és Csíkszeredán jelent meg a 90-es években, 2002-ben azután két műve is a kolozsvári Kriterionnál – a *Vízít a gömb túldalán* c. dráma- és az *Etimo apó csodálatos meséi* c. meséskötete –, végül pedig, a tavalyi könyvhétre, Budapesten a *Vaslui megye a NATO-ra gyúr* c. Ioan Groșan sci-fi műfordítása. Nyolc erdélyi és egy bácskai antológiában társszerzőként szerepel.

Irodalmi munkásságát olyan elismerések fémjelzik, mint a bukaresti Ifjúmunkás 1988. évi Debüt-díja, az 1990-es évtizedben az EMKE drá-

mapályázatának fődíja, a pozsonyi Szőrös Kő c. folyóirat novellapályázatának I. díja, a Színházi Világnapon rendezett szegeedi II. Országos Tehetségkutató Színműíró Versenyen I. helyezés, a zsűri, a közönség és a Magyar Rádió díja. 2007-ben a Székelyföld folyóirat Prózadíjjal tüntette ki. Miután felsőfokú román és francia nyelvvizsgával rendelkezik, egyfelől az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda hivatalos és aktív fordítójaként, tolmácsaként is serénykedik. Másfelől viszont e két nyelvterület szépprózáját, közel másfél évtizede ülteti át anyanyelvére. Esszé-, novella-, regényrészlet fordításai a *Helikon*, a *Nagyvilág*, a *Székelyföld* és az *Observator cultural* (a bukaresti Román Kulturális Intézet folyóirata) hasábjain láttak napvilágot.

E minőségében találkozott egy tehetséges román alkotó életművével. *Ioan Groșan* próza- és drámaíró, publicista az egykori Szatmár vármegye nagysomkúti járásában található Kővárhosszúfaluban született (ma a romániai Máramaros megyében Satulungnak hívják), ahol magyarok, románok egyaránt élnek. Lakatos Mihálynál előbb, az 1970-es évtizedben járt ugyancsak a kolozsvári egyetemre, ő román–spanyol szakon szerzett oklevelet 1978-ban. Hallgatóként alapító tagja, szerkesztője volt az intézmény nagynevű diáklapjának, a román, magyar és német nyelvű oldalakkal megjelent *Echinox*-nak, amelynek magyar részét olyan munkatársak fémjelezték, mint Beke Mihály András vagy Bretter Zoltán. Az 1989. évi forradalomig tanárként dolgozott, majd a rendszerváltozás után teljesülhetett régi vágya, hogy a sajtóban tevékenykedhessen. Először a fiatal írók *Contrapunct* c. folyóirata, majd egy szatirikus hetilap, az *Academia Catavencu* foglalkoztatta, jelenleg a *Zima* c. napilap publicisztikai rovatának a munkatársa.

Számos kötete jelent meg Romániában és külföldön. Ő a Román Írószövetség Debüt-díját nyerte el 1985-ben, ezt követően ugyanezen szervezet tüntette ki 1992-ben Próza-díjjal. A 2007-es esztendő – hasonlóképpen Lakatos Mihály csíkszeredai elismeréséhez – számára a *Convorbiri literare (Irodalmi beszélgetések)* c. folyóirat próza-díját hozta meg a számára.

A brassói AULA Könyvkiadó 2002-ben adta ki a *Județul Vashui în N. A.T.O.* c. könyvét, amelyet Lakatos Mihály *Vashui megye a NATO-ra gyúr* címmel fordított le, a budapesti Mérték Kiadó pedig 2009-ben megjelentetett. Az eredetileg a 90-es évek vége felé, az *Academia Catavencu* hetilapban folytatásokban megjelent sci-fi paródia a XXI. század végén,

2084-ben játszódik. Az elképzelt alaphelyzet: Oroszországon, Fehéroroszországon, a Dnyeszter-menti Köztársaságon, Kínán, Leshoton kívül már csak Románia két megyéje: Szilágy és Vaslui nem került be az Észak-Atlanti Védelmi Szervezetbe (az ország többi része, bár fokozatosan, már korábban bejutott). A moldvai határon fekvő Vaslui számára semmi sem drága, hogy az erdélyi megyével folytatott versenyben ő győzzön – e törekvés szarkasztikus humorú és az utópiába hajló víziója a könyv.

A *Vaslui megye a NATO-ra gyúr* olvasása közben – ahogy a fordító írja egy helyütt – a szerző kínos helyzetbe hozza azokat, akik a villamoson vagy a metróon szeretnek olvasni, tudniillik ellenállhatatlanul szalonképtelen röhögés buggyan ki belőlünk. Csak látszólag fantasztikus irodalommal van dolgunk, Groșan vaskosan a 20–21. századforduló eseményeire, személyiségeire, életérzésére, kelet- és nyugat-európai, sőt amerikai mentalitására utal vissza 2084-ből. A Lajtától keletre sokban hasonló a geopolitikai helyzetünk, történelmünk, gyarlóságaink, árulásaink, törleszkedéseink – ezek görbe tükre a könyv.

Mint egy nemrég lezajlott író–olvasó találkozón elmondta Lakatos, a kommunizmus Groșan életében mély nyomokat hagyott. Akkoriban a friss diplomásokat központilag helyezték – többnyire szándékuktól függetlenül – az ország ama részébe, ahol a szakjukon végzetekre épp szükség volt. Az író az oklevele megszerzése után csak úgy kerülhetett az akkor „zárt” városnak számító Bukarestbe, hogy a magas rangú pártvezető, Fazekas János lánya is épp akkor végzett, a kedvéért ezért, hosszú évek után először, abban az évben írtak ki fővárosi állásra pályázatot, s hogy „ne lógjon ki a lóláb”, rögtön nyolcat. Így kerülhetett közéjük Groșan. A forradalomig, pártonkívüliként, persze nem kerülhetett a sajtó közelébe, így pedagógusként kereste a kenyerét.

A pártállami időket egy a fordítónak adott interjújában így jellemzi : „*A fiatal vagy kevésbé fiatal írók számára a legnagyobb problémát egyaránt a cenzúra jelentette. Ceaușescu látszólag megszüntette a cenzúrát a '80-as években, de valójában megduplázta különböző bizottságokkal, amelyek szűrőjén a könyvnek vagy a filmnek át kellett jutnia ahhoz, hogy megjelenhessen. A film esetében a Honvédelmi Minisztériumban egy külön bizottság működött, amely azt ellenőrizte, hogy a műalkotás nem feketíti-e be valamilyen formában minden idők román hadseregét.*” A kommunista ideológia, az író szerint „*noha az élet minden területén jelen volt, a jóérvű emberek úgy tekintettek rá, mint egy elkerülhetetlen*

rosszra, következképp elszigetelték, nem hagyták, hogy bebatoljon a bensőségebb szféráikba, úgy őrizkedtek tőle, mint egy fertőző, szegyenletes betegségtől.”

Groșan, aki a saját bőrén érezte az önkényuralmat, a könyvében természetesen módon teszi nevetségessé azt. Ceaușecut süsü diktátornak nevezi, akinek még a korabeli Nyugat is bókolt, és aki számára, közismerten, makettből Patyomkin-falvakat építettek, amelyeket a „munkalátogatásai” után lebontottak – a regény idején azonban már a tárgoviștei Disneylandben hétvégeken, szórakozásból, újra meg újra agyonlövik.

Az író nagy erénye, hogy úgy a saját népét, mint a térségben élő többi népet egyaránt képes kritikával szemlélni, természetesen a humor, a szatíra eszközeivel, akár a róluk élő sztereotípiákat is segítségül hívva ehhez. A románokról, magyarokról, szászokról, oroszokról, azok vélt vagy valós tulajdonságairól, egymáshoz való viszonyáról vérbő ironiával szól, soraiból az ellentétek szítása helyett inkább a szeretet köszön vissza.

Jelentős részt szentel a szerző a könyvben egy a Moldvai Köztársaságban élő kisebbségnek: a törökökkel rokon *gagauzoknak*. A Teli Félhold nevű folklór-együttesük – egy, két év múlva sorra kerülő izlandi fesztiválra időben elindulva – épp abban a szállodában foglal helyet, amelyben a NATO-csatlakozás ügyében helyszínelő tábornokok. A rozoga Karosa buszon érkező csapat egy kanyarban elveszti Arkagyijt, az öreg prímást koporsóstól, aki alkoholizálás okozta tetszhalálából egy árokban ébred fel. Mint utóbb kiderül, Gagauzia egy földalatti alagúton akar egyesülni a NATO-ba tartó Vasluival. Eddig ugyanis olyan előnyös partnerségekben volt része a keleti integráció során, mint az *ejtőernyős partnerség* Oroszországgal, a *repcepartnerség* Üzbegisztánnal (gagauz repcét adtak üzbégi műszörme kucsmaékért), a *sárgarépa-partnerség* Dagesztánnal (répát szintén kucsmaékért), a *habkőpartnerség* Fehéroroszországgal (habkővet füles sapkáért), a *bőrpartnerség* Ukrajnával (bőrt villanyáramért) vagy a *tehénszar-partnerség* Türkmenisztánnal (tehénszart kecskeszarért). A világ vérkeringésébe is kissé bekapcsolódtak, elég, ha csak az ENSZ „Tyúkot élelmiszerért” programjára utalunk, amikor is Gagauzia élő tyúkot szállít cserébe a világszervezettől érkező tápért, továbbá a *Gagauz-Amerikai Spermabankra*, aminek keretében ők látják el Nebraska állam összes in vitro megtermékenyítő klinikáját.

De hát csoda-e ez egy olyan groteszk világban, ahol Fidel Castrot négyszer klónozták, először már tíz évvel Dolly juhocska előtt, így azu-

tán észrevétlenül megszűnt antiimperialistának lenni, ahol az orosz–amerikai *Békés Elvándorlás Nemzetközi Előkészítése Stratégia* keretében már a földönkívüliek meg szállása esetén szükséges teendőkre készülnek, vagy PHARE-program működik a mezőgazdasági dolgozók tömeges kijózanítására?

Korábban említettük, hogy Groșan már szülőfalujában kapcsolatba került a magyarokkal. Nem titkolja, hogy például A Pál utcai fiúk olvasása közben úgy sírt, mint akinek egy kerékkel több van. A szóban forgó regényének is sok magyar szereplője van. Interjúkérdésre válaszolva elmondta, hogy *„Hosszúfaluban nőtem fel, Teleki gróf kastélyát úgy ismertem, mint a tenyeremet. Gyermekkoromban a kastély volt a helyi tévesz székháza. A községben jelentős számú magyar közösség él, így aztán a magyar gyerekekkel mindig együtt játszottunk a kastélyban. Sajnos néhány káromkodás (amelyek magyarul is tudó barátaim szerint expresszívitás szempontjából világszók) kivételével nem tanultam meg tőlük magyarul. Ami a viszonyt illeti, a románok és a magyarok főként katasztrófák (lásd az 1970-es árvizet) vagy drámai események (veszprémi gyilkosság) alkalmával tartanak össze, ezért felteszem a kérdést: mi lenne, ha végre az örömeinket is megosztanánk egymással? Hát nem együtt vagyunk az EU-ban, a NATO-ban, Vaslui megyéstől-mindenestől? Miért ne örüljünk együtt, amikor ötven évnyi elszigeteltség után újra visszataláltunk Európához, a humán értékekhez? Amúgy könnyekig meghatódtam, látván a veszprémiek viszonyulását Marian Cozma édesapjához...”*

Nos, az írásom elején azt állítottam, hogy véletlenek, pedig nincsenek. Két olyan felfogású ember, mint Lakatos Mihály és Ioan Groșan magától értetődő, hogy egymásra talált. A hasonló gondolkodásmód mellett, jómagam a fordító személyiségét is megismerve – évekig egy szobában volt a munkahelyünk –, nem érzem kétségesnek azt sem, hogy a saját humorához közel állónak érzi Groșan stílusát, hisz ő maga is hasonló szellemességgel ír. Már dolgozik a román tollforgató korábbi, szintén humorral átszőtt, történelmi regényének, a *Száz év kelet kapujában* című könyvnek a magyarra való átültetésén. Úgy tűnik, a párhuzamos életutak immár tartós együttműködésben találtak. Adja Isten, hogy – Groșan vízióját megvalósítván – a két nép történelmi szembenállása is hasonlóan termékeny együttműködésben oldódjon fel egyszer.

(2010)

Lengyel Ferenc és Blaga-fordításai*

Hölgyeim és Uraim!

Hogy kicsoda Lucian Blaga, azt egyfelől az itt jelenlévők remélhetőleg nagyobb hányada illik, hogy tudja, másfelől a következő előadás tovább árnyalja ezt a képet. Most inkább hadd beszéljek arról, aki ma délutáni vendégünk, és nem közelebről, mint a szomszédos császárvárosból érkezett.

Lengyel Ferencet harmincegy éve ismerem, s tudhatom barátomnak. 1977-ben épp családom gyökerei után kutakodtam a kolozsvári unitárius egyháznál, amikor az ott dolgozó sógornőjével szóba elegyedtem. Az ő révén kerültem azután kapcsolatba Ferivel és egész kedves családjával. Számos esetben voltam vendégük a legkeményebb diktatúra éveiben, működtünk együtt különböző kisebbségi kulturális ügyekben, és legszemélyesebb egyéni dolgainkban is. Ezek után talán természetes, hogy a ma program tervezésekor, amikor Elnök Asszony a tanácsomat kérte, őt javasoltam, hisz Blaga műfordításkötetének kiadásáról először épp a Budapesti Román Egyesület vezetésével tárgyalt, jó évtizeddel ezelőtt.

Készülve e jeles napra, kérésemre az alábbiakban foglalta össze eddigi életútját, irodalmi munkásságát:

„Életem az 1950-es évek derekán kezdődött. 'Szabaddalbon' 1956 január 7-én kezdtem el rugdalózni, szüleim öröme. Gyermekkori élményeim sorát először az óvoda, majd az iskola gazdagította társakkal, pajtásokkal. Talán hetedik osztályos koromban kezdett el bennem az irodalom iránti különösebb érdeklődés főlüzogni. Amit tettem, arra szokták mondani, hogy 'falja a könyveket' – amit ma már kissé bánok, hiszen a gyors befogadás következménye a részleteknek viszonylag gyors felejtése.

Gimnazista koromban már verselgettem is, de próbálkozásaimat eldugdosgattam. A versfordítás viszont megadta a magam irodalmi kielésének lebetőségét, hát az iskolai tananyag – ami akkor talán több volt és válogatottabb, alaposabb, mint a mai – nekem valóban tetsző műveiből fordítgattam kedvem szerint. Első műfordításom Burns nevéhez fűződik.

A román költészettel jó barátságban voltam. Ami megragadott, számomra új filozófiai mélységeket rejtett magában, azt megkíséreltem a magam nyelvén magya-

* Elhangzott 2008. november 22-én a Belváros-Lipótvárosi Nemzetiségek Házában, Lengyel Ferenc műfordító „Képzelt szabadságokkal áltatjuk magunk” c. Lucian Blaga irodalmi estjének bevezetőjeként.

mul megszólaltatni. (Persze, ettől iskolai osztályzataim nem lettek jobbak.) Így próbálkoztam Bacovia, Macedonski és Blaga verseivel. A mostani alkalomhoz vezető út első lépései a 11–12. osztályig vezetnek vissza.

Egyetemi éveim alatt, melyek Kolozsvárhoz kötődtek, cikkeket írtam, könyvismertetéseket, versbírálatokat, s megjelentettem pár műfordításomat. 1980-ban államvizsga-dolgozat után tanári pályára kerültem. Szülővárosomban, Kolozsvárott általános és középiskolában nyolc évet tanítottam.



Lengyel Ferenc Lucian Blagáról beszél

Lucian Blaga már ébredezett bennem, hosszú éjszakák voltak egy-egy új fordítás keletkezésének tanúi, és titokban – mintegy magamnak – tovább fordítgattam verseit – másokéit is – kötetlen, szeszélyes rendben, egészen 1987-ig, amikor életem óriási fordulatot vett. Menekültként Ausztriában kezdtem új életet, ahol az irodalom madara csak alkalmilag repült el ablakomig. Inkább a megéltetés sötétebb tollú, nehézkes röptű madarai kopogtatták naponta ablakom üvegét.

Történt egy napon, épp kórházi betegség idején érkezett a levél, a felkérés: kiadnák a fordításaimat. Így született meg első kötetem Dávid Gyula jóvoltából, *De profundis* címmel (Polis – Kolozsvár, 2002). Nem

sokkal ezután egy prózafordítás-kötet is napvilágot, nyomdafestéket látott, ezúttal Karl Heinrich Waggerl karácsonyi történeteinek a fordítását adtam ki *És történt, hogy...* (VUDAK – a Magyarországi Német Írók és Művészek Egyesülete, 2002) címmel.

Jelenleg Ausztriában élek és tanítok (magyar nyelvet idegen ajkúaknak), és mint az egyszeri viccbéli orosz muzsík, aki minden kérdésre ugyanazt válaszolja (mármint, mit inna – ő vodkát), csak mellékesen jegyzem meg: tovább fordítgatok. Német gyermekverseket, s mellettük sajátjaim is születnek. Azt hiszem, a kicsinyekhez szólás öröme a legnagyobb öröm, a mit írogató ember megérhet. Újságokban elszórva jelent meg belőlük, de remélem, egyszer köteté állnak össze. Ennél többet ötven után az ember már nem nagyon kívánhat.”

Vári Csaba így írt Ferenc fordításaival kapcsolatban a kolozsvári Korunk c. folyóirat 2004. évfolyamában: „Megannyi – már-már klasszikusnak is mondható – tolmácsolás látott napvilágot Franyó Zoltántól vagy Kiss Jenőtől Jékehy Zoltánon, Áprily Lajoson át Jánky Béláig, Szemlér Ferencig vagy

Lászlóffy Csabáig, és még hosszán lehetne folytatni a Blaga-fordítók névsorát, hogy senki se maradjon ki. Ambár most nem ez a fontos, pontosabban csak annyiban az, hogy kiderüljön: merész (de éppen ezért figyelemre méltó) vállalkozás Blagát (újra)fordítani. És talán éppen ez a kibívás vette rá a ma Bécsben élő, egykori Korunk-munkatársat erre, és talán nembiába (...) Blagáról több kötetre való írás született. Két mondattörédeket emelnék ki ezek közül. 1. 'Blaga a képek és a metaforák nagy mestere.' 2. Legutóbbi fordítója, Lengyel Ferenc lépésről lépésre, versről versre szem előtt tartva több-kevesebb sikerrel pontosan és érzékenyen adja vissza a blagai költészet finom szövetének erezetét, (kép)mintáit s azok elrendezettségét. Pontosságban azonban itt valami egészen mást kell érteni, ha pusztán szöveghibségekre gondolunk, hiszen 3. '...a Blaga-vers friss, életés...'. 4. A fentebb említett fordítók többségének nyelvezete néhol a Blagáénál is díszesebb. Hogyan fordítja Lengyel Ferenc? Többnyire – jobb szó híján – 'szabadon'. Nyelvezete sokszor kopár vagy nyers, de ennél fogva 'életságúbb', ami néhol jót tesz a versnek (...) Igen dicséretes, hogy kétnyelvű a kötet, minden fordítás mellett elolvashatjuk az eredeti Blaga-verset is, szóval – ez itt a reklám helye – két kötetünk lehet egyben”.

Ezek után a műfordítóé illetve az eredeti meg az általa átültetett verské a szó. Köszönöm a figyelmüket.



Lengyel Ferenc dedikálja Blaga-műfordításkötetét

Egy kisebbségi kultúrakutató jubileuma

A hetvenéves Gyivicsán Anna köszöntése

A magyarországi szlovák tudományosság „nagyasszonya”, Gyivicsán Anna/Anna Divičanová 1940. január 15-én született Tótkomlóson. Hetvenedik születésnapja előestéjén, bensőséges ünnepség keretében köszöntötték őt barátai, tisztelői, a szlovák és magyar társadalomkutatók, a kisebbségi közélet emberei a budapesti Szlovák Intézetben. Az alkalom indokolja, hogy a honismereti mozgalom is megemlékezze a munkásságáról.

Mint a közép-európai nemzeti kisebbségek értelmiségének legjava, Gyivicsán Anna is számos területen szolgálta-szolgálja népét, öregbítve egyben hazája hírnevét. A nyelvészet, a folklór, a szociológia, a történettudomány kutatója, a szláv filológia főiskolai, majd egyetemi tanára, kisebbségügyi köztisztviselő, nemzetiségi érdekvédő, tudományosvezető volt egy személyben, aki tevékenységével, emberségével, joggal vívta ki többség és kisebbség, az állampolgársága szerinti ország és a határon túli anyaország megbecsülését.

A békéscsabai szlovák gimnázium elvégzését követően, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szlovák nyelv és irodalom – történelem szakon szerzett oklevelet. 1963-tól négy évig a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán tanított, majd 1969–1974 között a Közép-Európai Társadalomtudományi Intézetben végzett kutatómunkát. Ezután a Kulturális Minisztérium nemzetiségi osztályán volt szlovák referens. 1974 óta az ELTE BTK oktatója. Emellett a hazai kisebbségi tudományosság egyik első intézményét, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetét ő alakította meg 1990-ben Békéscsabán, és igazgatta 2002-ig, ugyanitt tudományos főtanácsadó volt az elmúlt esztendeig.

1975-ben egyetemi doktorátust szerzett a hazai szlovákság társadalmi és kulturális életének témakörében, kandidátusi értekezését pedig 1989-ben védte meg „*Anyanyelv – kultúra – közösség. A magyarországi szlovákok*” címmel. A nyelv és a kultúra viszonyáról, a kétnyelvű kultúráról írott társadalomnyelvészeti disszertációja alapján, 1997-ben a nyelvtudomány habilitált doktorává avatták. Kutatásainak középpontjában tehát a hazai szlovákok kultúrája, történelme, nyelve, irodalma, szellemi néprajza és kulturális antropológiája áll. A népi, egyházi és polgári műveltség változásait, fejlődését empirikusan vizsgálja, majd elméletileg

elemzi, folyamatosan összehasonlító vizsgálatokat végez, s az említett tudományágak szintézisével alkot újat, eredetit. Saját megfogalmazása szerint így „*sikerült plasztikusabban feltárni és megérteni az etnokulturális folyamatokat*”.

Utóda az intézetigazgatói székben, Hornokné Uhrin Erzsébet az ünnepi köszöntőjében rámutatott, hogy Gyivicsán professzor aszszony „*a népi, az egyházi és magas kultúra dimenzióira fókuszál a szlovák és a magyarországi szlovák kultúra területén. A többségi és kisebbségi kultúrák kölcsönhatását, az akulturációs folyamatokat, kulturális konfliktusokat, az egyház és a kisebbség, a nemzetiség és gazdaság, a nyelv és kultúra viszonyát, a két-kultúrájúság, ill. a multikulturalitás problematikáját vizsgálja*”. Tizenkét önálló, három társszerzővel írott könyve mellett számos kiadványt szerkesztett, magyar, szlovák és világnyelvű tanulmányokat közölt, nemzetközi konferenciákon adott elő.

Legfontosabb könyvei, monográfiái közé sorolják az *Anyanyelv, kultúra, közösség* (Budapest, 1993), ennek szlovák nyelvű változatát, a *Jazyk, kultúra, spoločenstvo* (Békéscsaba – Budapest, 1999), *A magyarországi szlovákok. The Slovaks of Hungary. Slováci v Maďarsku* (Krupa András társszerzővel, Budapest, 1997, 1998, 1999), a *Dimenzje národnostného bytia a kultúry* (Békéscsaba, 2002), valamint *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói* (Békéscsaba, 2003) címűeket. Magyarország első modern szlovák kutatójéneként meghatározó szerepet töltött be a népcsoportjáról szóló ismeretek beemelésében a nemzetközi tudományos életbe, továbbá a magyar–szlovák társadalomtudományi kapcsolatok kiépítésében és elmélyítésében.

Sohasem vonult elefántcsonttoronyba, hanem számos társadalmi tisztséget is vállalt. Hadd utaljak arra, hogy pl. 1990–1996 között rábízta a Magyarországi Szlovákok Szövetségének a vezetését. Saját intézete tudományos tanácstagsága mellett, a Szlovák Tudományos Akadémia Etnológiai Intézete Tudományos Tanácsának, az MTA Néprajzi Bizottságának és Habilitációs Vizsgabizottságának is tagja, hasonlóképpen a Néprajzi Revue és a Slovenský národopis folyóiratok szerkesztőbizottságához. Ismert róla az is, hogy a magyarországi szlovákok néprajzát bemutató kötet sorozatot szerkeszti, ill. társszerkeszti, a Magyar és a Szlovák Néprajzi Társaság pedig a tiszteletbeli tagjául választotta. Munkásságát több szakmai elismeréssel jutalmazták itthon és Szlovákiában, ilyen többek között A Kisebbségekért díj, a Pro Ethnographia

Minoritatum, a Pro Renovanda Cultura Hungariae és a Pázmány Péter díj, de Tótkomlós is díszpolgári címet adományozott híres szülöttének.

„Bármelyik oldalról értékelve alkotómunkásságát, egyetemen megállapítható, hogy egységes alapja van, s ez pedig a szlovákjaink, különösképpen a szülőföldi, tótkomlói szlovákok iránti szenvedélyes szeretete. Értük, miattuk dolgozik, küzd, fáradozik (...) elszántan hiszi, hogy munkái is segítenek abban, hogy ők megőrzik, és pozitívan értékelik kultúrájukat” – hallhattuk a jubileumi rendezvényen Krupa Andrásról, aki három évtized óta a munkatársa. Ugyanő emelte ki a példamutató kollegialitását, kiváló pedagógusi eredményeit. Hogy mennyire szerették a hallgatói, annak az ELTE Szláv Filológiai Intézetének mai professzora, Kiss Szemán Róbert is hangot adott: *„Egyetemi előadásai során nyilvánvalóvá tette számunkra, hogy nemcsak a többnyelvűség és többkultúrúság a fontos, hanem legalább ilyen jelentősége van annak, hogy a hallgatók más szakterületek felé is tágítsák az érdeklődési körüket (...) olyan természetességgel ugrált az egyik kultúrából a másikba, váltott egyik témáról a másikra, asszociált egyik művészeti ágról a másikra, hogy úgy éreztük, végzetesen lemaradtunk a követésében (...) a nyolcvanas évek magyar társadalmában ritka volt a teljes szabadság érzése – Gyivicsán Anna szellemi értelemben ezzel ajándékozta meg diákjait.”*

Gyvicsán Annát a hazai és szlovákiai tudományos élet jelesei a 70. születésnapján köszöntő könyvvel lepték meg. A hatodfélszáz oldalas, többnyelvű tanulmánykötetnek *Az identitás összefüggései/Kontexty identity* címet adták. Benne 63 szerző 58 írása található, zömük szlovák és magyar, de akad köztük cseh, angol és horvát szakember is. Szakma szerint néprajzosok, folkloristák, nyelvészek, irodalomtörténészek, szociológusok, antropológusok és történészek, de földije, a költő Juraj Dolnozemský/Antal György verssel is köszönti. A könyv gyakorlatilag minden, az ünnepektől által művelt tudományterületet felölel, szerkesztői Eva Krekovičová, Uhrin Erzsébet/Alžbeta Uhrinová és Zsilák Mária/Mária Žiláková.

Gyvicsán Annát a Honismereti Szövetség a 90-es évek elején nemzeti-ségi honismereti bizottság vezetésére kérte fel, amit – hasonlóképpen a többi társadalmi megbízatásához – becsülettel ellátott. Jómagamnak legalább negyedszázada van szerencsém ismerni és tisztelni kutatói, tudományszervezői, oktatói meg közéleti munkásságát. Sokakkal egybehangzóan állíthatom, hogy szülőföldjéhez, nemzetiségéhez, hazájához hű emberként viselkedett minden helyzetben, aki sohasem ült fel semmiféle konjunktúra „lovára”, meg tudta őrizni objektivitását és lojalitását, éppen ezért

vívhatott ki megbecsülést, tartják hitelesnek, úgy itthon, mint határainkon túl. Tartsa meg az Isten jó egészségben, hogy még sokáig részeltesse mindkét népét kiváló előadásokban és olvasnivalókban!

(2010)

A huszonegy esztendő Muratáj köszöntése

Eltekintve a nemkívánatos nyilvántartásoktól, jóleső érzés, ha valahol számon tartanak bennünket. Öröm egy folyóiratnak, ha egy nemszeretem határ másik oldalán vannak barátai, akik némiképp a magukénak is érzik a lapot, amiként e barátok önmagukat hasonlóképpen kissé a laphoz tartozónak. Öröm ugyanúgy a megszólított számára is, hiszen ez azt jelenti, hogy testvérként, munkatársként tekintenek rá, függetlenül a közénk emelt határkövektől. Köszönöm tehát Kepe Lili igazgató asszony felkérését a megszólalásra.

Már többéves odafigyelés után, épp negyedszázada léptem át először a ma már tényleg jelképest „limest” a történelmi Zala megye maradék és a mai Szlovéniához csatolt része között. Egy sokféle szakemberből álló, magyar–szlovén kutatócsoport művelődésszociológus tagjaként érkeztem, amelynek feladata volt Dobronak és Felsőszölnök monografikus igényű feltérképezése. Hetekig jártuk a „terepet”, naponta az akkor még használaton kívüli, külön a számunkra vaságyakkal berendezett, lendvai Korona szállóból naponta kiindulva, hogy a nagyközség minden harmadik házába bekopogtathassunk, kérdőíven rögzítve az ott élők válaszait az életkörülményeikről, nyelvi, kulturális és más jellemzőikről. Ezen túlmenően természetesen a település meg a tágabb Muravidék és Rábavidék számtalan, a két nemzetiséggel foglalkozó intézményét, személyiségét, kisebbségi és többségi vezetőjét felkerestük, búvárokodtunk a szakirodalomban, hogy azután kikerekedhessék a szlovéniai magyar s a magyarországi szlovén közösség egészének múltját és jelenét megjelenítő, nagy ívű tanulmány. A korabeli titói Jugoszlávia viszonyai között, meglehetősen bürokratikus, sokszori egyeztetés után, három év múlva mégiscsak kézbe vehettük munkánk eredményét: Budapesten a két nagyalakú, keménykötésű könyvet, Ljubljanában pedig a kisebb formátumú, ám kétszer olyan vastag kötetet.

Az évszám szerint öt idéző, ám szempontunkból korántsem orwelli 1984-es esztendő kisebbségkutatása óta oly sokszor járhattam azon a tájon, hogy egy idő múlva „tiszteletbeli muravidékinek” érezhettem magamat. A Hetés és az Őrség számos települését bebarangolva – némiképp Kós Károly Kalotaszegéhez hasonlatosan –, egyre inkább, úgy mond a választott szülőföldemként tekinthettem a hepehupás, festőien szép szőlőhegyekre, a stájer tisztaságú, muskátlis ablakú házakra, utcákra. Összehasonlításban más elszakított területek magyarságának a helyzetével, joggal nevezhettem az itt megvalósuló kisebbségpolitikai modellt példaértékűnek, jó hírért mindenütt, bár már akkor érzékelhető volt az elmélet és a gyakorlat közötti eltérés. Fokozatosan áshattam bele magam a szlovéniai magyar és a magyarországi szlovén művelődés egy-egy részterületébe, legyen az akár történeti, néprajzi, társadalmi, politikai vagy a két nép kapcsolatait érintő. Megadatott számomra, hogy az anyaországi kisebbségpolitika résztvevőjeként, ne csak odafigyelhessek a határ két oldalán élőkre, hanem egyengethessem is a kisebbségek kölcsönös védelmét, a ma már hagyományos közösségi helyszínné vált Széchenyi és Kossuth emléktáblák elhelyezését az alsó-lendvai volt polgári iskola falán, legalább passzívan elsajátíthassam a szlovén nyelvet, és tevőlegesen részt vegyek a magyar-szlovén kulturális hidakat építő két magyarországi civil szervezet – a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület és a Magyar–Szlovén Baráti Társaság – munkájában, vezetésében.

Fontosnak éreztem azt is, hogy az írásaim ne csak az anyaország közönségét célozzák meg, hanem jussanak el azokhoz is, akikről szólnak, járuljanak hozzá az önismeretükhöz. Így természetesen a muravidéki írott és elektronikus sajtóhoz is eljuttattam a cikkeimet, recenzióimat, dolgozataimat, tanulmányaimat, majd köteteimet. Hálával tartozom, hogy a Naptár, a Népújság mellett a Muratáj is helyet adott ezen munkáimnak, amelyek között időnként egyetemesebb magyar témájúak is felbukkantak. Jó volt együtt dolgozni Varga Jóska bátyámmal – akinek többek között a lovagi ajánlásomat is köszönhetem –, néhai Szűnyogh Sanyi barátunkkal, Bence Lajossal, akivel máig széles mosoly kíséretében öleljük meg egymást minden találkozásunkkor, Göncz Lacival, akinek a folyamatos „beérését” őszinte rokonszenvvel kísérhettem. S talán a gyakori találkozások is hozzásegíthettek ahhoz, hogy a Murántúl kifejezés egyre ritkábbá válik az ottani magyar közbeszédben, s a „rezervátumon”

kívüli történelmi településneveinket is bátrabban használják már a Mura mentén, függetlenül azok mai nemzetiségi összetételétől. . .

A Muratáj a lokális irodalom tükréből, a szárnybontogató és a pályán már előrébb tartó írástudók orgánumból egyre inkább a különböző művészeti ágak, a társadalom-, nyelv- és történettudományi diszciplínák elismert fórumává nőtte ki magát, amely jó ideje már képes bekapcsolódni a határon átnyúló nemzet vérkeringésébe. Szerzőgárdája, tematikája, látóköre egyaránt Kárpát-medencei, amely magába foglalja a szomszéd népek szellemi, kulturális életére való kitekintést, a műfordítások, a kontaktusjelenségek, az együttélés fény- és árnyoldalainak a feltárása révén.

Mivel a 21-es nyerő szám, kívánom a folyóiratnak, hogy az elért magas színvonalat és igényességét a jövőben is tartani tudja, s ha lehetséges, az elkezdett úton lépjen még tovább, úgy tartalmilag, mint a megjelenés gyakoriságát illetőleg. Lelki szemeink előtt felsejlik ama hőn áhított vízió is, hogy Alsólendván, Eszéken, Szabadkán, Csíkszeredában, Beregszászon, Dunaszerdahelyen, vagy akár Bécsben és Budapesten a hírlapárusoknál meg a könyvesboltokban magától értetődő legyen az egyre átjárhatóbb határokkal elválasztott nemzetrészek folyóiratainak – így a Muratájnak is – az egymás mellett föllelhetősége. . .

Erre emeljük poharunkat a szintén nagyobb figyelmet érdemlő, kiváló lendvahegyi borral!

Az Úr 2009. esztendejében, Szent András havának 29. napján

Megmaradni – anyanyelven

Zágorec-Csuka Judit ismételten jelentős művet tett le szűkebb kibocsátó közössége: a muravidéki nemzettársaink és az egyetemes magyarság asztalára. Több magyar- és szlovénnyelvű verseskönyv, Zrínyi-tanulmány, képzőművészeti életmű-kötet, a Muravidék és a Rábadék kortárs szlovén irodalmából egy vaskos kötet anyanyelvére való átültetése, az általa alapított és társszerkesztett, kétnyelvű *Lindua c.* folyóirat, továbbá egy Budapesten megvédett könyvtudományi doktori disszertáció fűződik már a nevéhez. Ezúttal a (sajnos már csak emlékezetünkben létező) Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázatán díjnyertes pályamű szerkesztett változatát nyújtja át az olvasóközönségnek.

A göntérházi nagyapjának, Csuka Józsefnek ajánlott tanulmánykötet egyfelől valóban áttekinti a családja – az előző két nemzedék, ő maga, testvére és gyermekei – anyanyelvének a jellegzetességeit, a nyelvtudomány szakapparátusának magabiztos kezelésével. Másfelől viszont megragadja az alkalmat, hogy ennek kapcsán elénk tárja szülőföldje tájnyelvének a megkülönböztető jegyeit, a saját költészetéről közreadott elemzéseket, fiai nyelvelsajátításának és nyelvhasználatuk fejlődésének a folyamatát, jelezvén az azt befolyásoló környezeti tényezőket is. Egyik erőssége, hogy ez utóbbi során az anya személyességével képes szólni egy kétségtelenül szaktudományosan megragadott kérdéstről.

A családi kommunikáció változásának mélyreható és hiteles bemutatása után a délnyugati nemzetrésünk történeti, politikai és szociológiai folyamatait ismerhetjük meg vázlatosan, döntően a kisebbségben töltött, közel kilenc évtized vonatkozásában, de számos utalással a dualizmus polgári fellendülésére is. A két világháború között, a visszacsatolás négy éve alatt, majd a titói Jugoszlávia idején a kisebbség életét, értékrendszerét, nyelvhasználatát, iskolai szisztémáját befolyásoló tényezők sokoldalú számbavétele során kiderül, miként s miért távolodott el ez a közösség az anyanemzetétől s annak országától, vált fontosabbá számára a többséghez való igazodás.

A Jugoszlávia más tájainak a magyarságához képest 1975 óta nagyobb mozgáster ellenére, egy tudatában, nyelvében megroggyant népcsoport érte meg a Mura mentén az 1991. évi rendszerváltozást, az önálló Szlovénia kikiáltását. A kétségkívül megnövekedett szabadsággal csak részben volt képes élni ez a Trianon óta harmadára csökkent lélekszámú néptöredék. Önálló – tájékoztatósi, művelődési és tudományos – intézményei, civil szervezetei, orgánumai alakulhattak, felépült végre a Makovecz Imre tervezte, alsólendvai művelődési otthon, az 1959 óta létező kétnyelvű iskolákban megerősítették az anyanyelv oktatását. Ugyanakkor az általános és középfokú képzés szaknyelvi oldala továbbra is eltolódik a többségi nyelvhasználat felé, hasonlóképpen a gazdaság és a közélet gyakorlatához.

A globalizáció, az információs és tudásalapú társadalom posztmodern kihívásaira nemigen sikerült stratégiát kialakítania a muravidéki magyarságnak. Az idősebbek behúzódnak a falusi lét belterjes fészekmelegébe, néhány tucat értelmiségi figyelemre méltó anyanyelvű teljesítményeket mutat fel, a nagy többség viszont elindult a nyelvcsere út-

ján, a vegyes házasságok évtizedek óta gyakoribbak, mint a magyarként megmaradást elősegítő, homogén párválasztások.

Zágorec-Csuka Judit kritikusan viszonyul a kétnyelvű oktatásnak a Muravidéken fél évszázada meghonosodott modelljéhez, elismerve egyidejűleg annak az együttélés értékeit jótékonyan befolyásoló voltát. Az Európai Unió viszonyai között, a szlovén–magyar–osztrák hármashatár periférikus fekvéséből előnyt kovácsolva, közös, háromnyelvű felsőoktatási intézmény létrehozásában, a multikulturális valóság tudatosításában látja az egyik lehetséges kitörési pontot. A lokális identitást regionálissá fejlesztené, amely – az interetnikus-interkulturális viszonyok figyelembe vételével – új minőségű megmaradást tehetne lehetővé.

A Sütő András Engedjétek hozzám jönni a szavakat c. könyvét többször idéző szerző munkáját a népéért érzett felelősség, a gyermekei nemzedéke önazonosságának megőrzése iránti aggodalom hatja át. Egyike azon kevés helyi értelmiségieknek, akik küldetésnek tekintik magyarságukat, folyamatos szakmai önképzéssel, szép- és szakirodalmi, publicisztikai munkásságuk egészével, közéleti szerepvállalásukkal igyekeznek gátat vetni a többségi tengerbe való beolvadásnak – mindezt nem a szlovén nemzettől való elkülönüléssel, hanem a kisebbség hídépítő szerepében való tevékeny részvétellel is.

Zágorec-Csuka Judit a nyelvészociológia, a pszicholingvisztika, a filozófia és más szaktudományok korszerű fogalmait biztos kézzel kezeli, ismételten bizonyítván ezzel sokoldalú felkészültségét. Könyvét – épp magas színvonal miatt – elsősorban a szakma, tágabban véve a közép-európai kisebbségek iránt érdeklődő értelmiség forgathatja haszonnal. Bizonyosak lehetünk benne, hogy a Lendva-vidéken élő, könyvtáros szerző még hallat magáról, mindannyiunk: a határ két oldalán élők erkölcsi-szellemi épülésére.

(Zágorec–Csuka Judit: A családom anyanyelve – a muravidéki magyarok identitásának a tükrében. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2008.)

Egy hídverő a déli végekről*

Bár a magyar kultúra és történelem számos ponton érintkezett a honfoglalás óta a déli szláv népekkel – azok egyéneivel és közösségeivel egyaránt –, az anyaország átlagos polgára (ha lehetséges egyáltalán ezzel az asszociációval élünk) vajmi keveset tud e kapcsolódási pontokról. Felületes, „idegenforgalmi” benyomásokkal rendelkezik esetleges oda- vagy átutazásairól, hajlamos átadni magát a lesajnáló balkániság vagy a kizárólagos olasz befolyás sztereotípiájának. Az oktatás és a tájékoztatás, hasonlóképp rendkívül csonka és felületes képet közvetít szomszédaink vonatkozásában – ez alól talán az 1990-es évtizedben zajlott, többéves testvérháború számított kivételnek. Az általános tájékozatlanság máig fájdalmasan kitapintható, pedig a XX. században számos kiváló kultúrákövetítő vállalkozott a délszláv irodalmak magyar nyelvre való átültetésére. E „hídépítők” jelentős hányada a kisebbségi – délvidéki, horvátországi, muravidéki magyar vagy magyarországi szerb, horvát, szlovén nemzetiségű – írástudók közül került ki, hiszen ők azok, akik a többnyelvű, többkultúrájú közegben otthonosan mozognak.

Szilágyi Károly egyike a szellem ezen többes kötődésű, Kárpát-medencei embereinek. Szlovén édesanya és magyar apa gyermekeként született Mariborban. Egyéves korától bácskai magyar környezetben élt, magyar–szerbhorvát szakon végzett az újvidéki Pedagógiai Főiskolán. Anyanyelvi szinten beszél tehát szlovénül, szerbül, horvátul, a macedón nyelvvél és literatúrával pedig utazások, katonaság, személyes kapcsolatok és többszörös, helyszíni nyelvtanulás révén ismerkedett meg az egykori, soknemzetiségű Jugoszláviában. Évtizedekig újságíróként dolgozott az Újvidéki Rádió irodalmi szerkesztőségében, ahol több száz hangjátékot ültetett át magyar nyelvre. Emellett délvidéki és magyarországi lapokban, folyóiratokban jelentek meg fordításai, a budapesti Európa Könyvkiadó számos délszláv kötetében is megtalálhatók novella- és dráma-átültetései. Emellett több regényt és esszéket fordított le. Tizenöt éve települt át az anyaországba, ahol többek között a Világszövetség, a Nyugati Magyarság, az MTV Külpolitikai Főszerkesztőség munkatársaként, a Házat, Hazát Alapítvány sajtószóvivőjeként, majd mint főiskolai óraadó tanár, tolmács és idegenvezető kereste kenyerét.

* Utószó Szilágyi Károly: Mesélek egy tavaszról c. délszláv műfordításkötetéhez (Mackensen, Budapest, 2008)

Mintegy négy évtizedes műfordítói életművéből nyújt át most egy sokszínű csokorra valót az olvasónak. A harmincegy beválogatott elbeszélés közé szinte azonos számban kerültek szlovén, macedón és szerb írások, emellett fontosnak érzett egy bácskai horvát író is megszólaltatni. Nem antológiát készített, de törekedett arra, hogy saját ízlése, érdeklődése mellett felvillanjanak azok a sajátos témák, motívumok és stílusjegyek, amelyek e kortárs irodalmakat jellemzik. Kisebbségi alkotóként tudatosan törekedett nemcsak a többféle nép együttélésének tematikai megjelenítésére, hanem az írók személyének kiválasztásakor is érvényesítette e szempontot: olaszországi és muravidéki szlovén, bácskai, bán-sági, boszniai, Görögországba, Franciaországba emigrált szerb írók, a világba szétszóródott macedónok kiadója és folyóirat-szerkesztője egyaránt megtalálható a szerzők között. A titói Jugoszlávia nyugatra került vendégmunkásait és családjukat hazaváró, falusi öregek fájdalmai, a vendégségbe hazaérkező, vegyes házasságban született unokák nyelvromlása, a végleg visszatelepedő s tőkéjét közcélú lapindításba fektetni akaró patrióta ideológiai-politikai ütközése a diktatúrával, hasonlóképpen megelevenedik a könyv oldalain.

A tradicionális délvidéki, balkáni, karszti, tengermelléki és pannon környezet, kis- és nagypolgári, szerzetesi, munkás, alkalmazotti és értelmiségi, reális és szürreális világok hallatlanul sokszínű mozaikja vetül elénk a kötetben, nem csupán kereszt-, hanem időbeli hosszmetsetben is. Lírai természet- és lélekábrázolások, folklorisztikus, balladai, groteszkbe, fantasztikumba hajló, avagy történelmi témaválasztás, társadalmi jelenségek szociografikusan pontos irodalmi megjelenítése, a hagyományos próza kereteit szétfeszítő, modern stílusú írásmód, náci avagy kommunista diktatúrák finomrétegeinek természetrajza, egyén és hatalom viszonya, az antik múlt harmóniájának és a jelen tragédiájának feszültsége, a patriarchális paraszti világ elhalásának, a modernizáció folyamatával zajló ütközésének megrendítően hiteles megfogalmazása – íme csak néhány jellemzője Szilágyi Károly meséinek.

A népek, nemzetek együttélésének pozitív és negatív példái egyaránt visszaköszönnek a könyvből, sokszor egykori elnyomók és elnyomottak mai leszármazottai segítik egymást, máskor a hatalmat képviselő többségiek és iga alatt sínylődő kisebbségiek azonosságtudata feszül egymásnak. A nemzetféltés érzése nem egy szépirodalmi szövegen át-süt, például Alojz Rebula a szlovén–olasz viszonyt egy szerelem bemu-

tatásán keresztül jeleníti meg: „*A nemzetünk iránti büség áthatja egész emberi lényünket, ethoszunkat. Vagy másképp mondom: az én szememben nem igazi, nem teljes ember az a szlovén fiatal, akinek a másik nem iránti vonzódásából hiányzik az a tudatos szempont, hogy választottja szintén szlovén legyen*” – mondja volt kedvesének Jožko, hisz a lány most egy olasz fiúval jár –, mert „*nekünk, szlovéneknek mindenképp szemünk előtt kell tartanunk egy alapvető körülményt: azt tudniükük, hogy ilyen kevesen vagyunk.*”

A nemzetben gondolkodás másik aspektusaként, Bozsín Pavlovszki egy világvégi macedón völgy feudalizmust idéző világába érkező ember különös alakját idézi elének, aki idegen nevet visel, s mivel együgyűnek tartja környezetét, elszigetelődik. Épp a kapcsolatteremtő képességének hiánya miatt keveredik konfliktusba, ami számára végzetes tragédiába torkollik. Ekkor derül ki róla, hogy voltaképpen onnan a nagyvilágba elszármazott festőművész, aki „*azért jött vissza ebbe az isten háta mögötti zugba, hogy dicsőséget szerezzen magának és szülőföldjének. Halálával azonban nem lett semmi a dicsőségből, és a völgykatlan ma is olyan, amilyen volt: elmara-dott, sajnos.*” A pártállami Magyarország felől nézve idealisztikusnak vélt Jugoszlávia semmivel sem különb sztálinizmusa pedig Milovan Đanojlić kiváló emigráns leveléből is megismerhető. Rendszerkritikáját tömören fejezi ki azon megállapítása, miszerint „*egyetlen józan jogodat el nem ismerik, bár a gyakorlatban elég sok mindent megengednek.*”

Szilágyi Károly valóban műfordításainak a legjavát adja át az olvasónak. A könyvben található novellák – megítélésem szerint – egytől-egyetlen irodalmi értéket képviselnek, ugyanakkor olvasmányosak, a fabulába való belefelejtkezés élményét nyújtják. Aki már bizonyos fokig ismeri ezt a vérbő, sejtelmes, érzelemgazdag, többnyire plebejus világot, annak újabb színekkel gazdagodik az ismeretanyaga, egyben közelebb kerülhet a „néplelkekhez”. Aki pedig először találkozik velük, hiteles és érdekfeszítő szövegeken keresztül nyerheti első benyomásait, amelyek révén kedvet kaphat újabb írások kézbe vételére. „*Műfordítói alapelve-m, hogy nem szabad görcsösen ragaszkodni az eredetibez. A fordítás legyen szuverén alkotás, önálló műként álljon meg a másik nyelven, ami nem jelenti azt, hogy váljon függetlenné az eredetitől. A mondat szerkezeteket, képeket oly módon helyes át-ültetni, hogy aki olvassa, ne is gondoljon rá, hogy nem anyanyelvén íródott a mű. Természetesen törekszünk a fordítói büségre, a legfontosabb az átmentés szándéka. A stílust, a helyi színeket, az írás légkörét kell megkísérelnünk átadni*” – nyilatkozta Szilágyi Károly e sorok írójának egy húsz évvel ezelőtt adott in-

terjűjében. 1986-ban a délszláv irodalmak magyar nyelvű átültetéséért kapott Bazsalikom-díjának indoklásában kiemelték, hogy „*a kölcsönös megismerkedés nemes szándékával közvetít irodalmak, népek és országok között.*” Mostani kötetét a kultúraközvetítés újabb jelentős állomásának tekinthetjük, amiért hálával tartozik neki úgy a magyar, mint a szlovén, a macedón, a szerb és a horvát irodalom.

Megrendült levél Vajda Gábornak a túlvilágra

Kedves Gábor!

Megfoghatatlan űr vesz körül ma délelőtt óta, amikor Hornyik Miklós unokabátyámtól telefonon megtudtam az immár visszafordíthatatlan üzenetet: a több mint két hete bekövetkezett halálhíredet. Július 3-án, épp ama szomorú napon indultunk családommal külföldre, így előbb nem juthatott tudomásomra a hihetetlennek tűnő tény, amelyet azóta immár egész szellemi hazád, a kényszerhatáraink feletti Kárpát-medence átérez.

Igen, Gábor, Te mindannyiunké voltál: szűkebb pátriád, a Délvidék mellett a mostanában anyósországgként viselkedő anyaországé, a többi kisebbségbe szakadt nemzetrészünké, sőt még a nyugati magyarságé is. Földi léted hatvanhárom esztendeje második felében bizonyosan egyetemes nemzetben gondolkoztál, felelősséget érezvén minden velünk egy nyelvet beszélő testvérünkért, minden törvényes eszközzel küzdve a megmaradásunkért.

A Lukács György realitáselméletét boncolgató magiszteri dolgozattól odáig vezető, kacsaringós és göröngyös útról a számos, már a világhálón is olvasható nekrológból értesülhetünk. Most inkább hadd idézzem föl a Hozzád fűződő személyes emlékeimet.

Valamikor a '80-as évek közepén, a Budavári Palotában működő Magyarságkutató Intézet folyosóján ismerkedtünk meg, azidőtájt jó egy évet tölthettél Budapesten a jugoszláv–magyar csereegyezmény keretében a magyar–délszláv művelődési kapcsolatok tanulmányozásával. Emlékszem, hogy már akkor elégtelennek ítéltük a felétek előbb polgárjogot kapott hungarológia-értelmezést, amely csupán az ún. lágy társadalomtudományokra korlátozódhatott, kizárván a kemény önismereti

diszciplínákat: a szociológiát, a társadalomlélektant, a népesedéstudományt és más szakágakat. Később, a rendszerváltozás után, a Határon Túli Magyarok Hivatala délvidéki főosztálya megszervezőjeként, egy ideig vezetőjeként, majd mint a Mocsáry Lajos Alapítvány délvidéki felelős kurátora, számos esetben jártam Nálatok – találkozásainkra mind Szabadkán, mind Tóthfalun nem egyszer sor került, akár tervezve, akár spontán módon.

Azt hiszem, a felelős értelmiségi magatartás, a sorskérdéseink iránti érzékenység hozott bennünket össze kezdettől fogva. A kezdetben még lendületes Hunyadi Szövetség rendezvényein, Utasi Jenő atya kerekasztalán, a magyarkanizsai írótáborban, de a legnehezebb háborús esztendőkből való eszmecseréink egyike sem egyéni, hanem közösségi gondjaink megvitatásáról szólt, a népünkért való aggodás, egyben a cselekvés lehetőségeinek a feltérképezése s maguk a tettek jegyében zajlottak. Azután az utolsó évtized civil alkalmai: a Kráter Műhely Egyesület 2002. évi paliczfürdői „Kárpát-medencei keresztkötdések” tanácskozása – előadásod az egyik erőssége az utóbb megjelent konferenciakötetünknek –, a Szabad Líceum vendégeként a Városi Könyvtárban számomra biztosított előadás- és könyvbemutató-lehetőségeid, a Muravidék Baráti Kör vendégszereplései egytől-egyig elsősorban nem az esztétikum, az irodalom és a kultúra önmagáért valósgáról szóltak, hanem a népben, nemzetben, hitben való együtt gondolkodás megnyilatkozási lehetőségeit jelentették. Zöld Ferenc budai antikváriumában egy író-olvasó találkozó, több könyvhéten a Vörösmarty-téren, a Barométer antológia oldalain, valamint a Kárpát-medencei Református Honismereti Gyermektábor záró istentiszteletén a szabadkai templomokban egyaránt együtt voltunk.

Igen, a hit is összekötött bennünket. Te beleszületted a kálvinizmusba – hisz szülőhelyed, Bácsfeketehegy máig Bácska és Bánság reformátusságának a legfontosabb gócpontja. Jómagam, bár ifjúként is protestáns lelkületű katolikusként határoztam meg magam, a hazai és határon túli unitárius, református és evangélikus közösségekben megtapasztalt fészekmeleg érési periódusát követően csak érett fejjel, tíz-egynéhány évvel ezelőtt, a Budapest-fasori gyülekezet kiváló prédikátorai hatására válhattam egyháztaggá. Eszmecseréink során egy mélyen hívő, az Újszövetség elveit a gyakorlatban követni kívánó, embertársaihoz következetesen humánusan viszonyuló értelmiségi magyart ismertem meg

Benned, akinek a sokunkhoz fűződő barátsága szilárd erkölcsi alapon és a lényéből sugárzó szereteten nyugodott.

Köszönöm, hogy – Gubás Ágota és Jenő, valamint Bata János mellett – főszerkesztőként Te is mindig biztattál, adnék újabb s újabb írásokat az Aracsba. Folyóiratotok nem csupán a Délvidéken, hanem az egész magyar nyelvterületen hiányt pótol: kíméletlen igazmondás, tudományos megalapozottság, igényes stílus és közéleti felelősségtudat, a helyi nemzetrész meg a határokon átnyúló nemzet szempontjainak összehangolása bizony más orgánumban nemigen lelhető fel ilyen színvonalon. Maradandót alkottál tehát úgy a lappal, a megjelent Aracsantológiákkal, mint irodalomtörténészként, középiskolai és egyetemi tanárként, kritikusként.

A Magyarok Házában találkoztunk utoljára: június 5-én, csütörtökön mutatta be Domonkos Laci barátunk a délvidéki eszme- és irodalomtörténeted második kötetét. Örülök, hogy hívó szavadnak eleget tehettem, annak ellenére, hogy az est végét már nem volt módom megvárni, hisz egy órával később már Kozma Simon erdélyi képzőművész kiállítását kellett megnyitnom. A hónap legvégén még segítettél egy autóbusznyi anyaországi minisztériumi kirándulócsoport szabadkai programjának megszervezésében, a réveden jutottunk el a könyvtárba, igaz, más kötelezettséged miatt, Te magad már nem lehettél jelen.

Emlékezésem elején összmagyar szemléletű emberként idéztelek föl. Elsősorban a bácskai, bánási, szerémségi, baranyai néped sorsát tartottad szem előtt, de munkásságod része az anyanemzet szellemtörténetének is, személyesen szintén sokszor velünk voltál. Fontos momentuma volt az életednek, hogy a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület az alelnökévé választott, így a Kodolányi János Főiskola segítségével többek között oroszlánrészt vállalhattál a délvidéki történelemtanárok továbbképzéséből is. És nem véletlenül gyászol mások mellett a Felvidék ma hírportál, hiszen – mint Csámpai Ottó írja –, bár személyesen nem juthattál már el hozzájuk, az ottani értelmiségiek egy csoportja jól ismert, mert „közös sorsunk kikényszerítette, hogy rendszeresen találkozzunk, osszuk meg gondjainkat, keressük a megoldásokat.”

Belgrád, Budapest és Strasbourg elé is eljutott segélykiáltásod a szülőfölded nevelésének és oktatásának katasztrófális helyzetéről. Adj a Fennebbvaló, hogy az általad feltárt állapot mielőbb jobbra forduljon. Kedves Gábor! Személyedben a XXI. század „homo moralis”-a távozott el

körünkből. Hiányod sokáig sajogni fog. A költővel szólva: „Ölje át az Úr a lelkedet!”

Isaszegen, 2008. július 22-én, este 10 órakor



Vajda Gábor a Szabad Líceum és a Muravidék BKKE 2005. évi rendezvényén a szabadkai Városi Könyvtárban. Mellette Marosi Károly, a szerző és Győrffy Sándor

A gólya csőre meg a megmaradásunk

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, a Magyar Művelődési Társasággal és a TIMP Kiadóval karöltve, 2010. május 11-én az MMIKL Stúdiójában rendezte meg a nemrég elhunyt, jeles zentai folklorista, Dr. Burány Béla Mé piros a gólya csőre c. kötetének a bemutatóját. Házigazdaként Halász Péter főtanácsos vezette az estet, a kiadót Solymosy K. Viktória mutatta be. A rendezvényt a gyűjtő két adatközlőjének: a 91 éves orombegyesi Cérna Miklósnak és a 70 esztendőös csókeai Borka Sándornak a meséi tették életessé. Az alábbiakban Dr. Székely András Bertalan művelődésszociológus, kisebbségkutató bevezető eladását közöljük, aki a sokoldalú néprajzkutató alakját, munkásságát idézte meg.

Trufák hallgatására jöttünk ma este össze, ám engedjék meg, hogy ennek kapcsán a másképp a húsunkba vágó kérdésekről is szót ejtsek. Burány professzor – sokunknak: Béci bátyánk – ugyanis amellet, hogy az erotikus folklórnak talán a Kárpát-medence egészét tekintve is a legkülönb gyűjtője volt, saját népcsoportja, tágabban véve az egész magyar népünk sorskérdéseit, nem kevésbé igyekezett a nevéen nevezni, cselekvésre buzdítani.

„Azoknak a nemzeteknek, népcsoportoknak, amelyeknek a korpíramisa széles alapokra épül: jövője van. (Nevetnek is. Úgy, hogy mind a 'negyvenkét' foguk látszik...) A szűk alapokra épült korfák társadalmának történelme van. Dicső múltja. Akár a falra is akaszthatják, vigasztalásul, mint koldusbáznál a nemesi kutyabőrt, le is fényképezkedhetnek vele, vagy tükrük elé helyezhetik, mert a valós, az életés élet törvényei szerint mennek ki a divatból. A lefelé szűkülés fokmérője szerint válnak múlttá, történelmi adattá, mint szép, erős épületek hajdani lakói meg a kihalt nemzetek. Lassúbb vagy sebesebb kihalásra ítélték magukat, saját fajtájukat más nemzetekre, népcsoportokra hagyva, hogy behűket elfoglalják a földkerekségnek azon a részén, amit hazájuknak mondtak, ahol laktak. Ezt a jelenséget hívják úgy, hogy 'fehér pestis'. 'Fehér halál'.”

A fenti, véleményem szerint a magyarság egyes számú alapkérdését feszegető gondolatokat Burány Béla a 90-es években vetette papírra. Kit is tisztelhetünk a személyében? 1931-ben született a Tisza menti Zentán. Középköskoláit szülővárosa Magyar Királyi Állami Főgimnáziumában kezdte 1941-ben, s fejezte be 1949-ben. Zágrábban vette át orvosdoktori oklevelét 1956-ban. A Délvidéken elsőként tette le az

epidemiológus szakvizsgát. Mint *a nem fertőző betegségek járványtani szakorvosa*, 1961-től Zentán építette ki a szolgálatot, majd 1967-től Újvidéken a Tartományi Közegészségügyi Intézet járványtani osztályának főorvosaként, részlegvezetőjeként bekapcsolódott az orvosegyetemi oktatásba. Az 1975-ben megvédett kandidátusi értekezése alapján elnyerte az orvostudományok doktora címet, a következő évben egyetemi docens, 1981-től egyetemi magántanár, *1987 óta pedig rendes tanár lett az Újvidéki Egyetem orvosi fakultásán*. 1991-től az 1997. évi nyugdíjaztatásáig a kamonci Onkológiai Intézet járványtani osztályát vezette.

Népegészségügyi ténykedéséből kiemelkedik *az első szerbiai rákregiszter elkészítése, a csecsemőhalandóság tanulmányozása, s különösen a délvideki magyarság népmozgalmi folyamatainak a vizsgálata*. A bevezetőben jelzett „fehér halál szindróma” jelenségre évtizedek óta figyelmeztetett, vagyis hogy a születésszám csökkenése, a népesség elöregedése mellett, az egyke, a kivándorlás mind a nemzetrészünk vészes csökkenése irányában hat. Gyűjtő hangú írásokban tudatosította a gondokat, ösztönzött a szülők s az egész közösség szemléletváltására. Egy *összmagyar* – az anyaországra s az elszakított nemzetrészekre egyaránt kiterjedő – *vitálstatisztikai helyzetkép elkészítését szorgalmazta* az egész nyelvterületünkön tapasztalható gond jobbítása, a folyamat leállítására s majdani megfordítása érdekében. Sokat mond, hogy pl. az erről szóló, 1998-ban, Újvidéken megjelent *Szakad a part* c. nagy visszhangot kiváltott könyve a *Tünetek magyarságunk kórélettanából* alcímet viseli.

Három orvosi szakkönyve és 250-nél több tanulmánya, szakcikke mellett 1962 óta *21 kötetben tette közzé a szellemi és tárgyi néprajz területén végzett gyűjtőmunkája eredményeit*. Juhásznóták, rabénekek, balladák, gyermek- és játékdalok, katona- és más népdalok mellett paraszti önéletírásokat, népművészeti hímzésmintákat adott ki, emellett a Tisza-vidék jeles és jeltelen napjainak népszokásait, egy négygenerációs juhászcsalád néprajzi hagyatékát. Az *Így élünk a Délvidéken* (Nap Kiadó, Budapest, 1999) c. műve az Év Könyve lett a szociográfiák kategóriájában. Nemzetközi összehasonlításban is úttörő munkát végzett a délvideki magyar erotikus népmesék számos kötetben való, szöveghű megjelenítésével.

Nos, a fentiek előre bocsátásával, talán nem lesz csólátásunk a szellemi néprajz gyűjtőjére fókuszálva, a következő percekben. Már a cserkészparancsnoka – ahogy arrafelé mondják: „a magyarok alatt” – odaírányította figyelmét a népi kultúrára, amikor diákjaival hetente legalább

egy népdalt megtanított. Azután többször elolvasta Németh László *A minőség forradalma* meg Illyés *Magyarok* című munkáját, aminek bizony megvallott szerepe volt a nép felé irányulásában. Fábry Jenő zentai tisztelendő úr mellett is segédkezett népballadák gyűjtésében, hogy azután másfél évtized múltán, először ő adja közre a Vajdaságban, 48 évvel ezelőtt az első magyar néprajzi kötetet, az általa gyűjtött húsz délvidéki balladát, amely még Kodály figyelmét is felkeltette.

„Orvosnak is epidemológus vagyok, ami az a terület, ami lemegy a nép közé, és ott tapogat. (...) Mind a néprajzban, mind a járványtanban le kell járni a pincének a legfenekére. Ott vannak elrejtve a legizgalmasabb dolgok (...) Az ember a nagy dolgokat általában véletlenül találja. Az orvostudományi kutatómunkámon keresztül megtudtam, hogy a nagy igazságok nem a megcélzott út végén vannak, hanem mellette, csak észre kell venni. Ott fénylik, menj hát oda és babráld ki.” – mondotta egy interjúban. Ő aztán nem leereszkedett az adatgyűjtőhöz, hisz, ahogy mondotta: „Anyai nagyapám falusi kovács volt, aki tizenkét évig vándorolt, egészen a Felvidékig, meséi életes mesék voltak. Mi a nagykalapácson nőttünk. Nagyapa, már ütni is bírok vele! Na akkor vigyázz, mert ha elszabadul, nagyot üt!” Hitelessége megkérdőjelezhetetlen, mert „ittthon vagyok, ismerem valami nyolc generációt egyhelyben, Zentán, meg annak a határában, a Híressor, a Burányosor, a Kisút, a Tornyos-puszta – Felsőbegy meg az Orompart valamelyik szállásán esett születése, lefölyt élete és halála alapján (...) A közelebbi ősök közül apám, öregapám, dédöregapám meg ükőregapám kőbe vésvé és egyazon parasztsírban nyugszanak, úgy helyezkedve mindig, hogy maradjon hely az utánuk jövőknek is.”

A népmesegyűjtők – közöttük Benedek Elek is – a közreadás előtt, szeméremből, ifjúságnevelő céllal kigyomlázták, megcsontkították az eredeti adatközlők vaskosabb szövegeit, amiben persze a valláserkölcs tiltása is erősen közrejátszott. Burány doktor szerint viszont „az obszcén szavaink kiirtását célzó minden igyekezet és rendszabály aaptalan, érvénytelen és értelmetlen volt (...) Gondoljuk meg! Ha azt mondom: 'pénisz', a legfinomabb lelkű hölgytársaság is elkomolyodik, és egy szervre gondol. Ugyanezt a szervünket szinte bármelyik népi nevével említve, már nemcsak az említett társaság, hanem a fél társadalom megbotránkozik. (Hivatalosan.) Miért?! Mert amaz 'fennkölt'? Mert latinul van? A nép anyanyelvén szól, néven nevez, és akkor pírul zavartan, ha körülírni kényszerül.”

Olyannyira sikerült a kezdetben mellékesen talált, később célzottan keresett és magnószalagra felgyűjtött pajzán népmesék közkinccsé téte-

le, hogy az első ilyen kötet 1984-ben, a *Szomjas a vakló*, az első délvidéki kiadvány, amelyik dotáció nélkül megállt a maga lábán, és utána hihetetlen, 70 ezres példányszámban, még az anyaországban is átütő siker lett. Sorra követték az újabbak, míg végül eljutottunk a még a szerző által sajtó alá rendezett, mostani „best of” számvetésig. Hetvennél több esztendő sűrűsödik a több mint ezer szöveget tartalmazó, ezret meghaladó oldalas könyvben. A népmesék zömét maga a gyűjtő sorolja a *trufák* körébe, amely műfaj tudvalevően a reneszánsz korban élte a virágkorát, jelentése szerint csalás, rászedés, kópéság, tréfa jelentéstartalommal. „*A trufák világa nem szereti a bűbéri társadalom szigorú vallási kötöttségeit, s az abból kinőtt polgári társadalom álszent világát (...) EMBERI gyarlóságok körül forgó világ ez (...) alapcélja mégiscsak a nevetetés (...) Mint minden egyéb szöveges vagy dallamos, kötött vagy prózai szövegű szellemi néprajzi termék esetében, a trufák körül is nagyon sok a vándormotívum, kontraminált egyéb mesék vagy trufákból levált 'parasztrviccek' formájában önálló életet is élő töredék. Ezek gyakran műfaj-meghatározási szempontból is sok kétséget támasztanak. E gyűjteményünk nem egy példája alapján úgy tűnik, a mese-trufa-adoma-vicc műfaj-meghatározó sorába való illeszkedés elsősorban a mesélő, az előadó függvénye.*”

A mesék jellemzően társadalmi töltetűek: az úr-paraszt, a gazdag-szegény szembeállítás, szinte a pogány korig visszavezethető keménységű alapállás a népi gondolkodás kiölhetetlen szabadságvágyáról tanúskodik. Az erotikus mesék kritikus állásfoglalása amúgy is általános: sem tekintélyt, sem bármiféle korlátot nem tűrnek. A trufák nyelve, jelkép-rendszere nagyon messziről, mélyről jön, múló világunk még élő öröksége. Egyfelől, a Délvidék interetnikus közösségében a legtermészetesebb a mesék több nyelven való terjedése, másfelől maga Burány is utal rá, hogy a népi kispróza eme termékei jórészt az európai közkinccs magyarul hallott és lejegyzett példányai.

Amikor az unikum-számba menő folklórgyűjtése szakmai visszahangjáról kérdezték, így válaszolt: a néprajztudomány szótlanul és fantáziátlanul fogadta. De tulajdonképpen „*örülnek nekem, mert én vagyok az orvos, aki a 'fasz, basz, pics'-t le meri írni, és ki meri mondani exkatedra. Mert bölgyeim és uraim, a magyar ember akkor pírul, ha megkerülni, kipontozni kényszerül. Nincs szó vérmérsékletéről, ez pusztán satnya polgári alakoskodás. Ezt megértik a népek, és attól kezdve sokkal könnyebb szót érteni velük. Mi kutyanak kölke – az vagyok, és voltam is egész életemben, és meglett a baszna. A szakmában semmi féltékenység nem volt, nem bántották, azt se mondták, hogy valamit*

nem jól csinállok. Sőt, az adminisztrációban nagyon pedánsnak kellett lenni, hisz te ne alakítsd 'az anyádba az istent', mert akkor már csalsz. Mindent úgy kell hagyni, írni, ahogy az Isten és a nép megteremtette, körülötte már lehet filozofálni, ne töröld ki, ne foglalkozz azszal, ki mit szól! Fáj rá a magas sarkú cipóm, ez benne van, ezt kell megőrizni! Ez az orvosi hozzáállás sokat segített, hisz a letagadtától még nem gyógyult meg senki. Mindez pedig nagyon sok néprajzosnak jött jól. Én voltam az az extrém pasas, akinek a szövegeiből pontosztanul jöttek ki az ilyen meg olyan csúnyaságok. Ez volt az én egyik nagy szerepem, ami nem mindegy ez alatt a fél évszázad alatt. Suitnyomba ki is húzom magam, mint két csutka egy zsákban. Nem bánom egy percét sem az időnek, ha újból lehetne kezdeni, ezt tenném, sőt még többet."

A Mocsáry-díj 1999. évi, délvidéki kitüntetésére, ahogy a javaslatlételkor és a laudációjában is kiemeltem, a fenti – a számomra egyedül hiteles, Németh László-i teljességű hungarológiai – munkásságával, különösen a népe, a népünk biológiai pusztulása gondjának a tudatosításával szolgált rá. Ebbéli érvelését nem utolsó sorban az is hitelesíti, hogy ő maga öt gyermek édesapja, egyikük, a ma is hallható ifjabb Burány Béla „Pöcök”, orvosként és népzenezőként is viszi tovább az apai örökséget. A kárpátaljai Nagyszőlős ferences rendházában átadott díj után, a népességfogyásunkról mondott drámai érvei annyira megérintették a jelen lévő Majnek Antal megyéspüspököt, hogy az esti misén a fejkendő nénikéket és csizmás bácsikákat dörgő hangon szólította fel a szaporodásra és sokasodásra...

Két és fél éve válaszolta újságírói kérdésre: *„Milyen király az, amehyiknek mariák szét a népességét, s az meg nem reagál, ha meg igen, akkor rosszul? (...) Csúnya véleményem van a hivatalos magyar kormány hozzáállásáról. Bennem is automatikusan vetődik föl: biztos magyar kormány az? Mert az nem magyar érdek, hogy a kizbalásunk fölött futtában megyünk át. Változást várok. Színté késő.”* Burány Béla 77 évesen, hosszú betegség után, 2008. december 12-én eltávozott közülünk. Pék Zoltán zentai polgármester a szülővárosához, vidékéhez mindvégig hű földit búcsúztatta benne: *„Hivatásod mellett a múlt, illetve nemzetünk szellemi örökségének feltárása és hagyományainak ápolása volt tevékeny életed vezérfonala. Nem keveset vállaltál, amikor ennek a gazdag szellemi és kulturális hagyatéknek a megmentésére vállalkoztál, hogy átadd e kincseket a jövő nemzedéknek.”* A szabadkai székhelyű Kiss Lajos Néprajzi társaság nevében, Raffai Judit magát az elhunytat idézte föl, amikor ezt mondta: *„... s a nemzet éggé érvő fájának valamelyik Napisten közeli ágán az elköltözötteket is érje utol a világ egyik leg-*

jobb termőföldjének, a bácskai, bánáti földnek szagától vembes, harsogó nevetésekkel is ékes, régi, meleg, itthoni köszönnet!”

Lévén a mai könyvbemutató a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészet Lektorátus, a Magyar Művelődési Társaság meg a TIMP Kiadó közös rendezvénye, hadd búcsúzzam én is Béci bátyáknak a kultúrákról szóló, kötetbeli gondolataival: „*A XX. század embere előtt már világos, hogy nem kultúra van, hanem kultúrák vannak, egy időben is nagy számban, többen, mint ahány fajta nép él a földön, mert egy-egy ország népének népcsoportjai nagyon sokban különbözhetnek egymástól, nyelvben, írásmódban, gondolkozásmódban, szokásokban, hagyományokban, ami végső fokon eredetkülönbségekre vagy hatáskülönbségekre vezethető vissza. Világos az is, hogy kultúrák nem élhetnek egymás mellett egymásra hatás nélkül, s hogy ez az egymásra hatás természetes, magától értetődő jelenség, de lehet különböző módszerekkel végbe vitt erőszak eredménye is, hisz hány nagyszerű anyagi és szellemi kultúra vált és válik semmivé, vagy majdnem semmivé, erősebb fegyverű közösségek irtó hadjáratai nyomán, 'egyedül üdvözítő hitük' évszázadokon át is tartható bódulat-ködében! A kultúrák ugyanis a közösségek személyazonossági igazolványai mindig, minden korban, a maiban is, és ebbe kapaszkodva a 'velünk kezdődik a történelem' olyan fancsali szabály, mint a kiűrt és kintfelejtett mondat: 'Holnaptól ingyen borotválunk!*

Summázva: a ma élő délvidéki magyar ember szájbagyományi kultúrájának, ösznőpi szellemi népművészetének mostoha évszázadok sokaságán át megőrzött, élő, viruló műalkotásait becsülhetjük ezekben a mesékben. És ez nem kevés.”

Fogadják szeretettel a kiadó helyettes vezetőjét, Solymosy K. Viktória asszonyt, valamint Burány professzor „kincsesbánya” mesemondói közül kettőt: Cérna Miklóst, a Népművészet Mesterét Bácskából, Oromhegyesről és Borka Sándort a bánásági Csókáról.

A hely szelleme

Lokálpatrióta séta lakóhelyemen

*„Magyarok jönnek. Fájt, kimondhatatlanul fájt, hogy mindenből kirabolva, ki-
pusztítva lévén, mit sem adhattam eleibek.*

*Jönnek pedig mi szerent Klapka tábornok segédje Ságby és Kiss hadnagy jelent-
vén, hogy Klapka hozzám jön éjszakára. Ez elmaradt, mert a Táborban hált.
Előbb említettemi Urak azonban nálam maradtak. És olvasó csodáld ők akartak
engem házamnál megvendégetni hozván sonkát, kenyeret, kulacs bort, mi nékem
persze nagypénteken nem kellett. E nagylelkűség példáját méginkább búsvét vasár-
napján adták, midőn némely kárvallott részére szép summa pénzt tettek össze”*

A fenti sorok az isaszegi római katolikus egyházközség Historia Domusából valók, s az 1849. április 6-i csata és az azt követő napok hangulatát idézik. Ez a városka az én lakóhelyem, immár hetedik éve, amelyet feleségemmel magunknak választottunk, amely befogadott bennünket, s ahol igencsak otthon érezzük immár magunkat.

Állok a település legmagasabb pontján, a némi eufemizmussal Szoborhegynek nevezett magaslaton. Mögöttem az 1901-ben emelt Honvédszobor, Radnay Béla gyalogos huszártja, aki bal vállán a zászlót tartja, jobb kezében, kivont kardjával pedig az ellenséget keresi. A talapzatán az ütközetben részt vett hős tábornokaink portréja: Görgey Artúr, Damjanich Jánosé, Aulich Lajosé és Klapka Györgyé.

Magamba szívva a kristálytisztá levegőt, körülhordozom tekintetem a látóhatáron. Amerre a szem ellát, végig a Gödöllői-dombvidék vesz körül. Balra a hátam mögött, a dombon túl Pécel városa, ahová még kijárnak a pesti kék buszok Rákoskeresztúr központjából, azután Ecsér, Maglód, Gyömrő.

Előttem a mintegy három kilométer hosszan elnyúló Isaszeg. A dombokra felnyúló, kanyargós utcácskák java része a Pécel–Gödöllő főútvonallal párhuzamosak, vagy arra futnak rá. A városközpontot – az egykori ófalut – az a gyönyörű virágágyásokkal körülvett körforgalom és környéke jelenti, ahonnan a harmadik irányba, Dány felé indul az út. Az út mentén, az Isaszeg külterületéhez tartozó Szentgyörgypusztán állomásoztak a csatát megelőző éjjelen Damjanich János seregei – a helyet 1921 óta kőkereszt őrzi. A hármas útkereszteződésnél áll a katolikus Újtemplom, mellette védőszentjének, Szent Istvánnak a mellszobrával. A templommal szemben az első-második világháborús emlékmű, körülötte Hősök és Áldozatok Emlékparkja, amely még a kommunizmus és a nyilasterror áldozataira, vala-

mint a trianoni diktátumra emlékeztető monumentumoknak is helyet ad. A csomópont fontos középülete még a „százéves” iskola, amelynek bővítési munkálatai javában folynak.

Kissé balra a horizonton, Isten újabb hajlékának képe tárul az ember elé – a valóságban jó negyedóra séta választja el a kettőt –, az Árpád-kori alapokon álló, román és gótikus jegyeket magán hordozó, komolyzenei hangversenyeknek is otthont adó, gyönyörű Öregtemplom. Az este kivilágított műemlék a város egyik jelképe, akár vonattal, akár közúton érkezünk a főváros felől Isaszegre, rögtön ez tűnik a szemünk elé. Körülötte a domboldalon fejfák erdeje: a temető. Ha tekintetünk kissé jobbra mozdul a körforgalomról, feltűnik a református „Szabadságtörekvések emléktemploma”, amelyet a szabadságharcos csata 100. évfordulójára emeltek, épp hat évtizede.

A Gödöllő felé vezető út jobb oldalán, a lombok között húzódik a második legnagyobb hazai hadiüzem, ahol harckocsikat javítanak, a síneken túl pedig a Szent István Egyetem kisállattenyésztő telepe, növénytermesztési kutatóintézete, halas- és horgásztavak sora a felduzzasztott Rákos-patakon, s főképp a természetvédelem alatt álló valkói erdő. Amíg az égen a gödöllői repülőtérről felszállt vitorlázó- és motoros repülőgépek, sikló- és sárkányrepülők tűnnek föl, Gödöllő városa mögött a távolban már a Börzsöny csúcsai.

A hely szelleme azonban visszaszólít a Szoborhegyre, amelynek oldalában immár két évtizede újrjátsszák a 160 év előtti csatát. A dicsőséges tavaszi hadjárat több állomását érintő eseményt mindig pontosan azon a napon idézik föl, amikor annak idején történt. Így mi Isaszegen évről-évre, jeles hadtörténész élő közvetítésével, több száz, korhű öltözetbe öltözött huszár, népfőlkelő, császári katona, lengyel légiós, bajor hagyományőrző, harisnyás székely határőr összecsapását tekinthetjük meg, puskaropogás, ágyúdörgés, lovak nyerítése kíséretében. Ilyenkor több ezren látogatnak el hozzánk, hisz messzi földön számon tartják a csatabemutatót. A városban egyébként számos hagyományőrző lovas egyesület működik, mintegy húsz helyen sajátíthatják el a lovaglás fortélyait a vállalkozó szelleműek.

Hátrafordulok a lenyugodni készülő nap sugaraiban aranyló Honvédszobor felé, és lelki szemeim előtt azonnal megjelennek évente háromszor – március 15-én, április 6-án és október 23-án – itt összeseregülő helybéli és távolabbról érkező százak, az emlékmű rácsát ellepő,

nemzetiszínű szalagos koszorúerdő. Ilyenkor diákok, ismert művészek és népviseletbe öltözött énekesek, táncosok adnak ünnepi műsort, a település vezetői vagy felkért polgárai emlékező beszédei mellett. A 90-es években – amikor már lehetett – 1956-os kopjafát is emeltek, néhány lépésre a szobortól.

Az emlékművek mögött, a Királyerdő területén zajlott a tulajdonképpeni csata, a csapatok felvonulása. Az oda vezető erdei út mentén jó néhány honvédsír és emlékhely áll, számuk a XX. század elejétől napjainkig újabakkal gyarapodik. Többek között az ismeretlen lengyel kapitány obeliszkje, amely két nyelven állít emléket a magyarokkal vállvetve harcolt lengyel légiósoknak, az isaszegi vasutasok által épített sír-emlék és a Makovecz Imre által tervezett Emlékező angyal, amely az aradi vértanúk mártíromságára figyelmezteti az utókort.

Lassan lesétálok a dombtetőről, s belegondolok, vajh hány település éltetheti ilyen mélyen „zivataros évszázadaink” hagyományait. A domb tövében a Damjanich és Csata utca sarkára érek, de a szomszédos meg-
távolabbi utcák is mind a históriánkra utalnak: Roham utca, Klapka, Görgey, Aulich, Bem, Március 15., Április 6., Széchenyi, Kossuth, Batthyány, Wesselényi, Deák, Rákóczi, Bercsényi, Esze Tamás, Zrínyi Ilona, Thököly, Martinovics nevét egyaránt viseli közterület. S ahogy megyünk vissza a régebbi korokba, úgy találkozunk szembe Hunyadi, Mátyás király, Kinizsi Pál, Báthory, Dobó István, Dózsa György, Szent László, Szent Imre, Szent István, Botond, Árpád és a hét vezér, majd az elcsatolt Kolozsvár,



Az isaszegi Öregtemplom

Nagyvárad, Temesvár, Pozsony és Kassa utcanévével. S ekkor még nem is szólunk a zene, az irodalom meg a tudomány nagyjaira emlékeztető helyszíneinkről...

Akarva-akaratlan még a határainkon túli testvérkapcsolatait is szabadságharcos településekkel kereste s találta meg a város. A Bécs hívására betört orosz csapatok ellen fegyvert fogott székely hősök küzdelmének a színhelye, a Nyergestető alatti két falu: Csíkkozmás és Csíkszentmárton után, a bácskai Kishegyes, a szabadságharc utolsó győztes ütközetének helye, a Drávaszögben Kossuth tábori papjának, Ács Gedeonnak a szolgálati helye, Csúza, a Felvidéken a Kassa melletti Kenyhec – amihez közel szintén harcok zajlottak 1849-ben, a hidasnémeti híd birtoklásáért –, s végül az isaszegi hősokeket adó lengyelség egy nagyközsége, Bojanów lett a város partnere.

Jó dolog tehát a XXI. században isaszegi polgárnak lenni. Nem a múltba révedő, de azt tisztelő s a jelen helytállásaihoz a történelemből erőt, öntudatot merítő nép él itt. Este tíz óra előtt a városháza épületéből az II silentio néven ismert katonai takarodó hangjaival a fülünkben térhetünk nyugovóra. A nemrég emelt Ave Maria feliratú kápolna falán tót és sváb nevek vannak többségben, az „őslakosok” mai leszármazottai között is számosan szláv hangzású vezetéknevet viselnek, de büszkék magyarságukra és óvják mindazt, ami a szülőhelyükre, Isaszegre s a hazájukra, Magyarországra emlékezteti őket. Isten tartsa meg jó szokásukat!



(2009)

A Honismeret folyóirat szerkesztő bizottságának kihe-lyezett ülése az isaszegi Székelyportán. A képen balról jobbra: Dr. Sebestyén Kálmán, Halász Péter, Dr. Székely András Bertalan, Dr. Fehér József és Bartha Éva

Határokon átnyúló kézszerítés*

Értékek és nemzedékek találkoznak ma este, néhány nappal március idusa előtt, ama 1848-as jeles helyszín, a Nemzeti Múzeum tőszomszédságában, ahol a „Talpra, magyar!” először hangzott el, hogy a nyomán feltámadjon a tenger. Ha ma nem is forgatjuk meg a világot, azért tudjuk, hogy a hely s az idő szelleme sok mindenre kötelez, véletlenek pedig nincsenek.

Unió Erdéllyel – olvashatjuk a szintén március 15-én kihirdetett 12 pontban, s lám, ma este egy székelyföldi és egy anyaországi alkotó ember fog kezét s tárja együttesen az értékeit Önök elé. Az „Értékek találkozása” címet Sándor János vetette föl, Kalocsai Richárd pedig örömmel hangolódott rá. Valóban ki-ki a maga művészeti ágában teremtett már eddig is értékeket, s remélhetőleg fog a jövőben is. Generációk találkozását említettem az imént: 68 éves nagypapa tett eleget a 24 éves, unoka-korú fiatalember felkérésének, hogy fogódznának össze egy kiállítás erejéig. Körültekintve – lám, megint a velünk élő történelem – a Kossuth Lajosról elnevezett intézmény termében, nem volt rossz választás.

A rendelkezésemre álló néhány percben valóban csak mozaikkockák felvillantására van lehetőségem. Sándor Jánost másfél évtizede ismerem, Kalocsai Richárdot több mint öt éve. János pedagógusként ment nyugdíjba, a Küküllő mentén él s farag évtizedek óta. A Maros megyei Hármasfalu Székelyszentistván településrészén lakik, az egyetlen magyar alapítású egyháznak, az unitáriusnak a tagja, fia, Szilárd a Nyárád menti Szentháromságon lelkipásztor. Ezt azért érzem fontosnak előre bocsátani, mert munkásságát áthatja a hit, nem csupán a témaválasztás szempontjából, ami egyébként egyetemesen keresztény, tehát más vallások jelképeit is örömmel megfaragja, hanem a mögötte álló szellemiség okán is. Ahogy több interjújában is megfogalmazta, pozitív gondolatokat, témákat szeret faragni, olyat, ami negatív érzést váltana ki, ami rossz, a szeretet ellentétét semmi pénzért sem formázná meg – munkáiban a disszonáns csupán intő jelként szerepel. *„Sok munkámban látható a lélekmadaras motívum, ami a szabadság érzését, a szabadság utáni vágyunkat, a lélek szabadságát jelképezi”* – nyilatkozta egyszerűen.

* Sándor János székelyszentistváni faragó és Kalocsai Richárd isaszegi fényképészítő „Értékek találkozása” c. közös kiállításának megnyitója a budapesti Kossuth Klubban, 2009. március 9-én

Kése alatt a népies motívumok összefolynak a saját gondolataival. A Biblia, a legendák, a magyar és egyetemes mitológia egyfelől, a dicső, ám sokszor tragikus magyar história múltból a jövőbe röpítő ereje és nagy súllyal a legkülönbözőbb címerek világa köszön vissza másfelől, Sándor János alkotásaiból. Aki nem tudná, a nemzet könyvtára, az Országos Széchényi Könyvtár dísztermében állandó kiállítása látható a történelmi Magyarország 63 vármegyéjének címereiből, amelyet háromnyelvű kötetben ki is adtak. Ha kaput vagy kopjafát farag – ahogy rendes székely emberhez illik –, cserefát használ, belső díszítésre, képek alkotására körte-, dió-, cseresznye-, juhar- vagy hársfa egyaránt formálódhat a keze alatt. Az anyag kiválasztásakor ügyel a mondanivalóval való összhangjára, nem egyszer a görcsöknek, repedéseknek funkciója van. A debreceni református Nagytemplom-beli kiállítása kapcsán írták róla, hogy *„a fa erezete, a háncs vagy a kérges bőr alatti réteg a lapokra vágást követően olykor nemcsak ornemens keretet ad a műveknek, hanem konstruktív térré válik: templomot formázva, Nagy-Magyarországot, vagy magában rejti a hal, a „világ szemé”, a fejfa, a madár alakját (...) A halott fából életre kellett motívumok követik az anyag eredeti formáját (a fa életét).”*

Csak látszólag ellentéte a fafaragónak az önmagát nem fotóművésznek, hanem szerényen fényképkészítőnek nevező Kalocsai Richárd, akitől lakóhelyünkön – hiába bújnánk előle: már megint a történelem –, a szabadságharc legnagyobb győztes csatájának helyszínén, Isaszegen csak egy kerítés választ el, lévén kertszomszédok. A fiatalember eredeti végzettsége számítógépes rendszergazda, de dolgozott már emellett ingatlanértékesítőként, archiváló munkatársként, az elmúlt év óta pedig számtalan fényképével találkozhat az, aki a Reformátusok Lapját kézbe veszi. Februártól a Református Egyház Zsinati Irodájának Kommunikációs Szolgálatának főállású fotósaként járja az országot Kiss Sándor újságíróval. Régi vágya teljesült ezzel, hisz kamaszkora óta fényképe, először csak egyszerű, 3-4 éve azután egyre komolyabb digitális és manuális gépeken. Gyakorlatilag egyedül, tapasztalati úton, a Zenit fényképezőgép csavargatásával sajátította el a technikát, s természetesen a fotós szaklapokból, mások képeinek elemzéséből s a világhálóról.

Ahogy megismertem, gyakorlatilag minden téma izgatja, főképp a perspektíva, a különleges arcok, az épületrészletek. Nézzenek csak körül: valamennyi képe egyéni látásmódról tanúskodik, legyen az akár anyai nagypapa napszemüvegben, Steinbach József újonnan megválasztott dunántúli refor-

mátus püspök megáldása az avatása alkalmából, az Erdélyi Gyülekezet rendezvényén fáklyát tartó, ezért sejtelmes arcú öregember, a kiállítására betévedő, különlegesen kedves arcú, kendős hölgy, az isaszegi Csata táncegyüttes bőgőse, a Blaha Lujza téren kolduló – szerintem a Balkánról érkezett – banya, avagy a bécsi metrólejáróban lencsevégre kapott geometrikus forma, a spliti kávézó galambjai meg a Művészetek Palotájában zenészeket idéző, széken pihenő hegedűk és klarinét.



Sándor János és Kalocsai Richárd a Kossuth Klub beli kiállításukon

Arra a kérdésemre, hogy miért fotózik, azt a választ kaptam: mert szereti. Képeit megtalálhatjuk az Isaszeg Önkormányzati Híradó c. havilapban, az utánpótlás-neveléssel foglalkozó sportújságban, a magyar és nemzetközi asztalitenisz szövetség honlapjain. Az 53. Bocskai István nemzetközi ökölvívó emlékverseny debreceni viadalától a Hősök-terei békejel-performanszokon át, a bécsi Apassionata lovasrendezvényig mindenütt ott van és fényképez, ahol fontosnak tartja. Sokan paparazzónak tartják, hiszen az utcán sétálva is elengedhetetlen kelléke a nyakában lógó masina, ezért tudott megörökíteni például egy sajnálatosan lángba boruló parasztházat is az előző télen. Nem sznobizmusból, hanem azért érzi otthonosabban magát a fekete-fehér

világában, mert az egyértelmű és letisztult mondanivalót hordoz, a színek inkább összezavarják, ezért kevésbé szereti azt a technikát.

Sándor Jánost 2006-ban Bocskai-díjjal tüntették ki. Faragványai, a Kárpát-medence mellett, a hannoveri világkiállítás magyar pavilonjáig, Franciaországig, Németországig eljutottak, számtalan kiállításon vett részt. Kalocsai Richárdnak – fiatal kora ellenére – az elmúlt évben már a budai Hattyúház Édenkert Galériájában két csoportos, az isaszegi Bakterházban pedig egyéni tárlata volt, jövő hónapban pedig a szintén isaszegi Csata Táncgyüttes jubileumán készített képeiből nyílik kiállítás. Munkáiról elismerően nyilatkozott Szász Endre felsőművész özvegye és F. Orosz Sára keramikusművész. Köszönet Sándor Jánosnak, hogy a pályáján előbbre tartó alkotóként, kezét nyújtotta a szárnyát bontogató, ígéretes jövő előtt álló ifjúnak. Legyen ez a határokon átnyúló kézfogás akár a későbbi együttműködésük kezdete is, hisz Richárd dédelgetett álma, hogy masinájával Erdélybe is ellátogasson.

Isten áldja a művészeket s a műveikben való gyönyörködés céljából megjelenteket.

Akik jó hírünket viszik

Három isaszegi vonatkozást hordozó kötet is megjelent a közelmúltban, amelyeket szeretnénk üdvözölni, s egyben felhívni rá olvasóink figyelmét.

Futó Tamás grafikusművész és művészeti iskolai vezető tanár neve nem ismeretlen városunkban. Az Isaszeg Művészeti Alapítvány alapítójaként, feleségével, *F. Orosz Sára* keramikusművésszel tavaly 13. alkalommal rendezték meg a Szentivánéji Alapítványi Estjüket és 16-odszor az Isaszegi Művészeti Napokat. A kultúra- és közösségépítő szándékuk megvalósulása eredményeképp Isaszeg neve immár második évtizede messze földön jól cseng a képző-, ipar- és zeneművészet kedvelői körében.

Most a miskolci Well-Press Kiadó Kft. jóvoltából, az ünnepek előtt vehetjük kézbe az *„Ínyencek takarékos szakácskönyve Futó tanár úrtól”* c. gyönyörű kiállítású könyvet. Nemcsak a szerző, hanem a könyvtervező és nyomdai előkészítő is Futó Tamás, így a tartalom mellett a forma is magas fokon kielégíti az ínyencek igényeit. A kifogástalan minőségű, a tőle megszokott igényességgel megalkotott kötet a hazai konyhakultúrának a hagyományainkra épülő megújítására biztatja az olvasót. A szerző itthoni, többnyire egyszerű, olcsón beszerez-

hető alapanyagokból, mellőzött, ám remek ételek megjelenítésére törekszik. Ugyanakkor kitekintésül elkalandozik a Földközi-tenger, a Balkán vagy Kis-Ázsia világába is.

A receptek döntő többségét Futó Tamás kreálta, aki önmagát

a fent ismertetett hivatások mellett gasztronómus-szakácsként is meghatározza. Vallomása szerint „a gasztronómia iránti rajongás magában hordozza a hétköznapok bearanyozásának lehetőségét is”. Meggyőződése, hogy a konyhaművészetten keresztül még a történelmet is könnyebb megérteni. Igyekszik Dumas és Toulouse-Lautrec nyomdokai-
ban járni: kisebb-nagyobb valóságos társaságokat is megörvendezett az „ételkölteményeivel”. Konyhai hitvallása, hogy „minden leszakított zöldség, gyümölcs, minden felszedett gomba és zöldfűszer, s minden pohár bor, minden állat megérdemli, hogy legalábbis kis ünnep legyen.” Ilyen ünnep nekünk, isaszegieknek, amikor a szakácskönyv 89. oldalára érve szembetaláljuk magunkat az Öregtemplomunk fényképével, mellette a szerző vallomásával, miszerint lakóhelye, a Gödöllői Dombság egyik ékköve, Isaszeg ihlette a „konfitált libamell isaszegi káposztás tésztával” nevű ételt, amelynek receptjét mindannyiunk figyelmébe ajánlom.



Futó Tamás (középen) megnyitja Isaszegen a Testvértel-
pülések I. Fesztiválja képzőművészeti kiállítását

*

Ha már a jó ízek vidékére tévedtünk, akkor folytassuk ugyanott. Az ecseri székhelyű Dolina Pestvidéki Szlovákok Regionális Egyesülete 2008-ban bocsátotta közre **Aszódi Csaba András** és **Király Katalin/Katarína Királyová** szlovák és magyar nyelvű receptkönyvét „**Nagyanyáink konyhájából**” címmel, tizenkét környékbeli, szlovákok lakta



A szlovák önkormányzat építtette szabadságharcos emlékkápolna Isaszegen

település ételeiből. Egyfelől a kötet támogatói között is megtaláljuk az Isaszegi Szlovák Önkormányzatot, amely vezetőjének az előszóban külön köszönetet is mondanak. Másfelől a kötet számos olyan régi étel leírását is tartalmazza, amelynek szerzője az 1916-ban született isaszegi *Szmolicza Józsefné, született Tóth Anna*. Nevezetesen a szüreti kolbászt (amely bizony édesség), a háromféle húsos és a korpás ciberelevesét, a hagymatáska levesét, a salátalevesét, a trencsényi galuskáét. Megismerhetjük belőle továbbá a házi készítésű sajt, a krumplibaba, a rahó és a gömöri gombóc receptjét is.

Sokat meglepett, hogy az önmagukat tót származásúnak tartó isaszegiek négy éve kisebbségi önkormányzatot alakítottak. Nos, a tiszteletdíjukat félretéve maradandót szeretnének alkotni ők is: először tavaly emlékkápolnát állítottak az 1848–49. évi szabadságharc helyi hőseinek, emellett egy öreg parasztporta rendbe hozásával, tájház kialakításába fogtak. Az 57 (!) hazai szlovák népi emlékház, tájház, néprajzi gyűjtemény, falumúzeum egyikeként, már mai állapotában is nyilván tartják. Az Országos Szlovák Önkormányzat Legatum Kft-je fogja össze ezeket a közgyűjteményeket, s valamennyinek a leírását adta közre **Ando György és dr. Horváth Endre** 2009-ben egy gyönyörű, színes albumban, amelynek „*Szlovák néprajzi gyűjtemények Magyarországon*” a címe.

A kétnyelvű, sok fényképet is tartalmazó kötet megvéről-megyére áttekinti e házakat, amelyek száma egyébként a 13 hazai kisebbségünk közül a szlovákság esetében a legmagasabb. A közösség úgy gondolja, nem csupán a szellemi, hanem a tárgyi emlékek megőrzése is ugyanolyan fontos – és bizonyára igaza van. A Pest megyei 14 tájház egyike az isaszegi Templom utcában található, s reméljük, nincs messze az az idő, amikor az arra járók már látogathatják is.

A kötet többek között így ír a gyűjteményről: „A tájháznak szánt, magántulajdonban lévő épületet *Fuferenda László* és felesége újítja fel, akik szeretnék annak eredeti állapotát visszaállítani. Ez a Templom utca 30. szám alatti lakóház valamikor a Huszka, helyi zsellércsalád tulajdonában állt. Az épület – elkészülte után – az isaszegi szlovák parasztcsalád népi lakáskultúráját mutatja majd be az érdeklődők számára. A lakótér alaprajzi elrendezése: tisztaszoba, konyha, hátsó szoba. A berendezéshez szükséges néprajzi, helytörténeti tárgyakat 1980-tól nagy lelkesedéssel gyűjti a *Fuferenda* család, főként családi örökségből. A gyűjteményben megtalálhatók az isaszegi szlovák családok által viselt népi ruházat darabjai – különlegességként említenénk meg a kétfajta sokvirágos szoknyát *Vojt Katalin* hagyatékából, a buggyos ujjú inget, a főköttőt vagy a menyasszonyi koszorút.

A tervek szerint a közeljövőben felújított, berendezett tájházban helyet kap majd a településen fontos jelentőséggel bíró kenderfeldolgozás és szőlőtermesztés eszközkészlete is. A gyűjtemény számos helytörténeti irattanyaggal (pl. 1909-ből származó Kinevezési kérelem s különféle igazolványok) is rendelkezik.”

Örülünk, hogy városunk, a Falumúzeum mellett újabb kiállítóhellyel gyarapodhat, amelynek híre máris nemcsak országszerte, hanem határainkon túlra is eljutott.

(2010)



Ando Györggyel a békéscsabai szlovák tájházban

Felkiáltó-jelünk: Trianon!*

Népünk sorstragédiáinak egyik legnagyobbika – Muhi és Mohács után – kétségkívül az 1920. június 4-ei párizsi (tévesen: Párizs környéki) békeszerződés. E lassan évszázados traumát a szétdarabolt nemzet máig nem heverte ki: nemzettudati, lelki, demográfiai, társadalmi, gazdasági, bel-/külpolitikai és más következményei máig hatnak. Amíg a két világháború között legalább beszélni lehetett a bajról, sőt a közgondolkodást uralkodó eszmeként áthatotta a jogos területi revízió gondolata – ami a bécsi döntések formájában részeredményekhez is vezetett –, addig a kommunista hatalomátvételt követő fél évszázadban még a szóba hozását is büntették.

Ellentétben az 1945 óta sulykoltakkal, döntően a külső erők (*csehb, szerb és román ügynökök*) mondták meg, mit is „akarnak” a magyarországi szerbek, románok, szlovákok, ők adták a fegyveres megszállások alatt sebtüben összehívott népgyűlések szónokainak szájába az elszakadás határozatait, amelyeket azután mint a lakosság egységes akaratának dokumentumait továbbítottak Párizsba. A nyugati világ gondolkodására, a rólunk formált torzító kép kialakítására jelentős hatással voltak a R. W. Seton-Watson, Wickham Steed, E. Beneš és más politikai véleményformálók, akik jórészt a legcsekélyebb erkölcsi gátlás nélkül terjesztették hamisításaikat, enyhébb esetben tévedéseiket, végzetes irányban befolyásolva ezzel a ’békecsinálók’-at.

1920. június 4-én – az elcsatolt területeken le nem bonyolított *nép-szavazások* helyett – olyan békeszerződést kényszerítettek Magyarországra, amely területének 67,3 %-át és lakosságának nagyobb részét (58,4 %-át), köztük a magyar ajkúak 32,5 %-át igazságtalanul elcsatolta. A másik féllel együtt megalkotandó, kölcsönös megegyezésen alapuló, kétoldalú *békeszerződés helyett* gyakorlatilag a másik érdekelt fél kizárásával megalkotott *egyoldalú felosztási diktátum* született.

Horváth Jenő diplomáciatörténész A magyar kérdés a XX. században c. könyvében a békediktátumot az alábbiakban jellemzi: *„Magyar felfogás szerint rossz volt a békeszerződés azért, mert 1. igazságtalan volt; 2. azért, mert annak nyomában nyugalom és békés munka helyett állandó izgalom és végtelen szenvedés következett, a békét háború követte, a népek az egymáshoz való közeledés helyett egymástól eltávolodtak és egymás ellen fordulva új háborúra készül-*

* Elhangzott az isaszegi világháborús emlékműnél, 2007. június 4-én.

tek; 3. mert a szerződés egyoldali volt és nemcsak mások jogainak ellenére jött létre, de megkívánta, hogy valamely nemzet a maga jogainak fegyverrel való eltiprását általa is igazságosnak és méltányosnak tekintse, általa is óhajtott rendelkezésnek nyilvánítsa; 4. mert ellene irányított romboló erőknek előzetes felhasználása folytán előállott pillanatnyi helyzetre és erőviszonyokra épült; 5. mert fegyveres erőszakkal olyan irtózatos büntetést és terhet rótt a magyar népre és nemzetre, amelyeket azok elviselni nem tudtak, tehát a rendelkezés már ennek folytán sem volt észszerűnek tekinthető; 6. mert az így létrejött és Magyarországra kényszerített békeszerződés nem számolt a változásokkal, hanem elmeredett és a történelmi és természetes fejlődés útjába állva kezdettől fogva megszűnésre volt ítélve.”

A trianoni szerződés megalkotói voltak azok, akik a Duna-medence békés fejlődését megakasztották, annak népeit békés együttélés helyett egymással szembeállították, jövőjüket bizonytalanná tették. Trianon tehát máig nyílt seb, fekély népünk, de a velünk sorsközösségben élő, Duna-menti népek testén is. E sérelmünkről – Teleki Pál tanácsa szerint – nem kell mindennap beszélnünk, de az azzal kapcsolatos információkat, adatokat, érveket mindannyiunknak ismerni kell, hogy kedvező történelmi csillagállás esetén ott és ahol kell, szólni tudhassunk! A lelkünkben pedig mindig is ne a megcsonkított, hanem a teljes haza képe éljen, amelynek része a Kárpát-medencében minden talpalatnyi föld, amelyen a velünk egy nyelven beszélők s az egy kultúrájú emberek élnek!



Fésüs Károly Trianon-emlékműve Isaszegen

Eredményes népi diplomácia Isaszegen

Az ország és Pest megye egyik legfiatalabb városa, Isaszeg nem ül a bábéjain. Az ott élők és a városvezetők is tudják, hogy az egyre nehezező „peremfeltételek” miatt, csodavárás helyett kitörési pontokat kell keresni. Az adottságok – a főváros és az autópályák közelsége, a tájtermészeti környezet, a szabadságharcos hagyományok, a meglévő szabadidő-eltöltési lehetőségek – egyfelől, amire építeni lehet, másfelől pedig évek óta keresik a munkahelyteremtő beruházások befektetőit.

Egy ilyen lehetséges irány a települési külkapcsolatok fejlesztése. Isaszeg már a 1990-es években együttműködési megállapodást kötött a székelyföldi Csíkszentmártonnal, ami a korábban egyesített két falu különválása után a Csíkkozma-szal való testvérkapcsolattal is bővült. Az elmúlt években azután – e sorok írójának kezdeményezésére – a kezdeményezés még négy irányban fejlődött: először a horvátországi Csúzával, a lengyelországi Bojanóval, a bácskai Kishegyessel, legújabban pedig a felvidéki Konyheccel írtunk alá testvértelepülési szerződést.



Bojanów testvérváros küldöttségével az isaszegi polgármesteri hivatalban

Régi igazság: egyedül nehéz, együtt könnyebb. A kétoldalú kooperáció az elképzelések szerint kiterjedhet az oktatás, a kultúra, a sport, a hitélet, a gazdaság, az idegenforgalom területére, ezek egy része az első pillanattól működik is a legtöbb irányban. Pedagógusok, gyermekek, önkormányzati dolgozók kölcsönös látogatására került sor, táncsoportunk vendégszerepelt Lengyelországban, részt veszünk egymás jeles napjain, eseményein.

El kellett gondolkoznunk a továbblépés módozatain, ráadásul olyan formában, hogy az ne terhelje az egyre forráshiányosabb önkormányzati költségvetést. Az

Unió lehetőségei között megtaláltuk az „Európa a polgárokért” programot, s azon belül a testvérvárosok polgárainak találkozási témájú pályázatot. Az őszy folyamán feleségemmel megálmodtunk egy olyan komplex rendezvénysorozatot, amely

a legkülönbözőbb műfajokban, az összes testvérünk együttes bemutatkozását tenné lehetővé. December 1-jéig sikerült a képviselő-testületet is megnyernünk hozzá, így beadhattuk Brüsszelbe az április egészét átfogó, *Testvértelepülések I. Fesztiváljának* tervezetét. Nem gyorsan, de március közepén értesülhettünk is a döntésről: a bírálók teljes egészében elfogadták a koncepciót, így mindössze három hét alatt kellett átültetnünk a gyakorlatba az elképzeléseket.

Volt mire építenünk: immár két évtizede, a Tavaszi Hadjárat keretében korhű öltözékben újrátjazzák a szabadságharc legfényesebb ütközetét, az isaszegi csatát, ehhez számos kiegészítő rendezvény kapcsolódik. Összekötve tehát a Történelmi Napok eseményeivel, vállalkozói tanácskozást szerveztünk a határon túliakkal való gazdasági együttműködés élénkítésére, az onnan meghívott festők, szobrászok alkotásaiból képzőművészeti, egy helyi fényképkészítő műveiből pedig fotókiállítás nyílt. A szlovák kisebbségi önkormányzat emlékkápolnát avatott ez alkalomból. A testvértelepülési



Székely András Bertalan a kishegyesi Csépe Imre emléknapi előadójaként



Testvértelepülési megállapodás aláírása Csúzában. A képen balról jobbra: Pénzes János, Hatvani Miklós, Pinkert Zoltán és Kollár Lajos

kapcsolatok mellett, az isaszegi reformátusok kiépítették a partnerséget a csúzai gyülekezettel, így családoknál láttuk vendéggül az ottani presbitereket, templomunkban a csúzai lelkipásztort hirdetett ígét, egy eszéki egyetemi tanár pedig a Drávaszög egyház- és művelődéstörténeti emlékeiről tartott vetítettképes előadást.

A különböző szép- és szakirodalmi műfajokban tevékenykedő írástudók kerekasztal-beszélgetésen cserélhettek eszmét a közösség és irodalom témakörében. Kiemelkedett a fesztiválemények sorából a Testvérvárosok gálaműsora: a művelődési otthonban kórusok, hangszeres muzsikusok, táncosok és versmondók adhattak ízelítőt a településükön folyó sokszínű kulturális életből, a szünetben pedig gasztronómiai bemutatón kóstolhattuk meg „testvéreink ízeit”. A Kassa vonzáskörzetében fekvő Kenyheccel a fesztivál keretében írtuk alá – ünnepélyes képviselő-testületi ülés keretében – a partnerségi megállapodást, ami Isaszeg gazdasági előrelépésének adhat lökést, hiszen Kenyhecen működik Szlovákia egyik legdinamikusabban fejlődő ipari parkja. Szintén családoknál fogadtuk a Bojanóvban lezajlott „Ki tud többet Magyarországról?” vetélkedő győztes gyermekeit, Isaszegen pedig megrendezésre került a „Ki tud többet Lengyelországról?” című, hasonló vetélkedő a 6–7–8. osztályosok számára.

Rendezvényünket a kistérség számos honlapján népszerűsítettük, bekerült az országos fesztiválprogramok sorába is. Médiapartnerül sikerült a Duna Televíziót megnyernünk. Miután ilyen fesztiválra még soha sem került sor Isaszegen, szükségesnek éreztük a legszélesebb összefogást a cél érdekében. Tucatnyi civil szervezetet, intézményt, képviselőket, pedagógusokat sikerült megnyernünk a közreműködésre, magán-

vállalkozókat pedig a szponzorálásra. Így pl. az Isaszegen működő szociális intézmény – az Alemany Erzsébet Segítő Ház – is önálló standon mutathatta be kézműves termékeit a gálaműsor előtt, egyes programokat eleve a különböző civil egyesületekkel, alapítványokkal, oktatási intézményekkel társrendezésben valósítottunk meg.

Sokak véleménye szerint a Testvértelepülések I. Fesztiválja színvonalasan sikerült, gazdagodtak általa úgy a városból, mint a távolabbról érkezettek. Barátaink jó emlékekkel utazhattak haza, öregbítve így Isaszeg jó hírnevét az országban, a világban. Elképzelésünk szerint a következő fesztiválokat mindig más település rendezhetné, így testvéreink közül ki-ki a maga sajátosságainak megfelelő arculatot kölcsönözhet neki. A pályázatírási tapasztalatainkat pedig szívesen megosztjuk velük.

*

– *Idén, a győzedelmes isaszegi csata 160. évfordulóján, került megrendezésre a Testvértelepülések I. Fesztiválja. Ennek kapcsán beszélgettünk Székely András Bertalannal, aki az Oktatási és Kulturális Minisztérium vezető főtanácsosa, művelődésszociológus, kisebbségkutató, és nem mellesleg a fesztivál igazgatója.*

Kezdjük picit messzebről a beszélgetést: mikor és milyen indítatásból költöztetek Isaszegre?

– Hat éve kezdtük meg közös életünket feleségemmel, Opre Máriával Isaszegen. Marika a Hajdú megyei Fülöpről érkezett, ahol több mint egy évtizedig az általános iskola igazgatóhelyettese volt, jómagam pedig a főváros egyik belső kerületéből. Sok hónapi, a megye számos települését érintő „terepszemle” után döntöttünk Isaszeg mellett, amelynek gyönyörű fekvése, tiszta levegője, a ház körüli kert lehetősége és a főváros napi ingázás miatt nem elhanyagolható, jó megközelíthető-sége tette rokonszenvenné a számunkra.

– *Mi az, ami legelőször megfogta Önt a városunkban?*

– Jómagam a népi kultúra megőrzését és a nemzeti identitás erősítését tizenéves korom óta fontosnak tartom. Családom erdélyi és délvidéki gyökerekkel rendelkezik, így a Kárpát-medencében gondolkodás magától értetődő a számomra. A zenei és néptánc-anyanyelvemet a Budapest-kőbányai Tamási Áron Székely Népdalkörben és a táncmozgalom születésekor sajátítottam el, a honismereti mozgalomban harmadik évtizede dolgozom. Ilyen előzmények után talán nem csoda,

ha első pillanattól kezdve megragadott a történelmi, népi hagyományainknak az a mély és intenzív ápolása, amellyel Isaszegen találkoztam.

– *Hisz a hagyományörzés közösségteremtő erejében?*

– Egy olyan korban és országban, amikor és ahol korlátok nélkül zúdul ránk a globalizáció közösségeket szétzúzni akaró, csak a Mamont bálványozó áradata, amikor az önszerveződő civil szféra támogatása megtorpan, amikor a kereskedelmi médiából a természetes kötődéseinket és reflexeinket évtizedek óta többnyire gyengíteni szándékozó kultúrmocsok zúdul ránk, akkor a védekezésnek egyetlen útja marad: az önösszeszedés. A szerves kultúránkhoz, a hitünkhöz, a gyökereinkhez, a mesterségesen szétszakított nemzetrészeinkhez való ragaszkodás, a szálak újraszövése lehet a megmaradás, a megújulás útja.

– *Hogyan született meg a testvértelepülések fesztiváljának az ötlete?*

– A már a '90-es években kiépített székelyföldi testvérkapcsolatok után, az elmúlt 3-4 évben a kezdeményezésemre sikerült kiépítenünk a partnerséget a drávaszögi Csúzával, a bácskai Kishegyessel, a lengyelországi Bojanówval és a felvidéki Kenyheccel. A kétoldali kapcsolatok magasabb szintre emelésében gondolkozva álmodtuk meg feleségemmel a Testvértelepülések I. Fesztiválját, amely a kultúra, az oktatás, a hitélet és a gazdaság területén egyidejűleg adhatott alkalmat a testvéreink bemutatkozására.

– *A „Népben, nemzetben” címmel megjelent tanulmánykötete kapcsán olvastam, hogy megőrzendő értéknek tekinti a szomszédos kultúrák interetnikus és interkulturális egymásra hatását, a különbözőség és a kulturális sokszínűség hosszú távú fennmaradását. A Testvértelepülések Fesztiválját is tekinthetjük ilyenfajta kulturális kapocsnak, hídnak a szomszédos kultúrák között?*

– A társadalomkutatók azon fajtájából való vagyok, aki nem csupán elméleteket gyárt, hanem azokat a gyakorlatba is igyekszik átültetni. Egyfelől értéknek tekintem az Isaszegen egymás mellett élő népek identitását, másfelől pedig – mint említettem – a nemzettesttől elválasztott, határon túli nemzetrészeinkkel való együvé tartozás erősítését, a Kárpát-medencében élő szomszédainkkal való együttműködést ugyanúgy szem előtt tartva. A történelem arra figyelmeztet bennünket, hogy csak összefogással válhatunk ismét emelkedő nemzet, az ember a szomszédjával pedig csak jó viszonyra törekedhet.

– *Igen találónak éreztem a Fesztivál logóját is, ki volt a megálmodója?*

– Szerencsére a szakképzettségeim között a nyomdászat is megtalálható – számos kiadványnak nemcsak a „belbecsét”, hanem a „külsőcsin”-jét is

megadtam az elmúlt évtizedekben –, így nem volt nehéz most sem képi formába önteni a magyar és az európai gondolatot. A gyakorlati megvalósításban egyenrangú társunk volt Komlós Andrea, akivel a fesztivál összes külső megjelenésének, kiadványának az egységes arculatát kialakítottuk.

– *Az, hogy a Fesztivál párhuzamosan zajlott a Történelmi Napokkal, mennyiben újította, „színesítette” az eddigi hagyományörző tradíciókat?*

– Egyértelműen a Történelmi Napok két évtizedes tradíciójára építettünk a Brüsszelbe beadott pályázat megtervezésekor, hisz ez Isaszeg országosan is híres, évente visszatérő eseménye. Tehát a meglévő értékek, programok mellé igyekeztünk olyan új színeket, rendezvényeket szervezni, amelyek valóban fesztivállá emelik a csata-bemutatót és a kísérő megemlékezéseket. Így irodalmi kerekasztalt, képzőművészeti kiállításokat, komplex művészeti gálaműsort, egyházi testvérgyülekezeti találkozót, kézműves és gasztronómiai bemutatót, vállalkozói tanácskozást, iskolai vetélkedőt szerveztünk, és sor kerülhetett a legújabb testvértelepülési megállapodás aláírására is.



Testvérvárosok polgármesterei az isaszegi Honvédszobornál: Bodó Dávid (Csíkkozmas), Gergely András (Csíkszentmárton), Hatvani Miklós (Isaszeg), Kollár Lajos (Csúza) és Csóré Róbert (Kishegyes)

– *Melyik volt Ön számára a legemlékezetesebb pillanat a rendezvénysorozatban?*

– Az a példás összefogás, ahogy idősek, fiatalok, képviselők, civilek, intézmények, helyi kiskereskedők és szolgáltatók, a legkülönbözőbb területeken dolgozó és társadalmi csoportba tartozó emberek melléálltak a kezdeményezésnek – átérezvén, hogy valami olyasmi történik ezekben a napokban Isaszegen, amire eddig nem volt példa.. Ismerősök és ismeretlenek szorították meg a kezünket, fejezték ki az elismerésüket, a határon túli vendégeink pedig nehezen felejthető emlékekkel távoztak. De hogy konkrét esetet is említsék: a csíkközmási zenekar prímása megvallotta, hogy ama szégyenletes december 5-ei népszavazás után – másokkal egyetemben – nagyon rossz véleménye alakult ki az anyaországról, nos, az itt töltött napok meggyőzték arról, hogy élnek nálunk számosan egységes magyarságban gondolkozó emberek, sőt talán többen is, mint gondolnánk...

– *Mi volt a tanulsága, és lesz-e folytatása a Fesztiválnak?*

– Talán a legfőbb tanulság az, hogy mernünk kell nagyot álmodni, kreativitással és sok-sok munkával, kellő elhivatottsággal és felkészültséggel a forrásokat is meg lehet hozzá találni. Előre nem ihatunk a medve bőrére, hiszen, ha elfogadják a szakmai beszámolóinkat és a pénzügyi elszámolást az EU-nál, akkor érkezik majd meg az önkormányzatunkhoz a támogatás, de az energiaösszpontosítás eredményében bízunk kell.

A folytatást úgy képzeljük el, hogy a fesztivált mindig más testvértelepülésünk rendezze meg, ki-ki a maga partnereivel. Mi kialakítottunk egy modellt, aminek a gerincét át lehet venni, de természetesen új elemekkel is gazdagítható, a helyi sajátosságoknak megfelelően.

(2009)

(*Aki kérdezett: Illényi Mária*)

Ünnepeink és hétköznapjaink megrontóiról

Amíg Isaszeg lakóinak túlnyomó többsége soknapos készülődés, munka és ráhangolódás után a valóban meghitt, szeretetteljes Karácsonyt ünnepli szerettei körében, mások a rombolás terén jeleskednek. Megdöbbentő, egyben kiábrándító látvány fogadta mindazokat, akik a szent ünnep első napján elhaladtak a művelődési otthon előtt. A hetek óta feldíszí-

tett „mindenki karácsonyfája”, mint egy megbecstelenített szűz, immár egy halom letépett ág, toboz közepén árválkodik, a lámpafüzér cafatjai lógnak le róla, mint amikor az erőszak elkövetése előtt egy védtelen leányról a ruháit letépi. És ahogy tekintetünk végigsiklik a „testen” a tetejéig, a legszörnyűbb látvány ott fogad: az elkövető fejszével megcsonkította, s elvitte a fenyő ékességét, a felső egy-másfél métert a csúcsával.

Még fel sem ocsúdunk a hátborzongató látványtól, amikor észrevesszük a tőle balra lévő betlehemet, amely szintén a dúlás áldozata lett: a Megváltó s az állatok össze-vissza törve, a szent helyet – nyilván a másikkal egyidejűleg – gyalázta meg az illető, avagy társaság. Egy arra járó édesanya a gyermekével, felfogva a történeteket, csak annyit mondott, tovább haladva: az ilyenek miatt nem lesz még sokáig a lakóhelyünkől város...

Jómagam is, belegondolva a látottakba s hallottakba, egymás mellé teszem gondolatban a mozaikkockákat: alig néhány hónapja estek vandálok áldozatává ugyanitt a padok melletti világítótestek, a vasúti gyalogos aluljárókat rendszeresen rongálják, a világháborús hőseink emlékművének oldalán estéenként gördeszkáznak – ami megítélésem szerint szintén nem más, mint az elesettek emlékének megbecstelenítése –, maga az emlékpark is hemzseg a szeméttől, az újonnan elhelyezett szemétládának, egyik napról a másikra, a hült helyét találjuk a buszmegállóban, a házunk előtt pedig, nap mint nap, a mások által eldobált csikket, cukros zacskót vagy éppen egy állat, netán a gazdája ürülékét kell eltakarítanom. Nos, ilyen a mi kis mikrovilágunk, amely persze se nem jobb, se nem rosszabb a bennünket körülvevő tágabb világnál.

Igen, egy olyan világban, ahol a „mindent szabad!”-ot sugallják a véleményformálók, ahol a pedagógus számára gyakorlatilag semmilyen eszköz nem áll rendelkezésre a fegyelmezésre, következképp ki van téve diák és szülő önkényének, ahol azt a gazdát hurcolják meg, aki az illetéktelen behatolók ellen, a telkén belül árammal védi a saját természetét, és nem a tolvajt, ahol a kereskedelmi tévék és rádiók az abnormális viselkedést igyekeznek normává tenni, ahogy a törvénykezés az azonos neműek együttélését egyenrangúsítja a „normális” családdal, ahol a tradicionális értékeket: a tisztességet, a becsületet, a másik ember s az idősebbek tiszteletét, az elesettek megsegítését, a család, az édesanyák megbecsülését, a hitet, a nemzetet és jelképeit, a hazát évtizedek óta nevetségessé igyekeznek tenni, sőt becsmérlik, vagy tiltják, büntetik,



Az isaszegi református templom

ket és a hétköznapjainkat, a közvagyonot sérült lelkű senkiházik tönkretegyék, összefogással fogjuk le a rombolók kezét!

2009. december 25-én

A templomépítők dicsérete

Hat évtized Isten számára csupán egy szemvillanás, egy ember vagy egy közösség életében viszont jelentékeny időszak. Ez a viszonylagosság is eszünkbe juthatott a tegnapi napon.

Ünnepi istentiszteletre gyűlt össze ugyanis az isaszegi református egyház 2009. szeptember 20-án. Hatvan esztendeje épült meg a Szabadságtörekvések emléktemploma, a város második legnépesebb gyülekezetének otthona. A jeles eseményre a hívek adományából és önkéntes munkájával megújult a templom előtere, fő hajójába szebb szőnyegek kerültek, parkolóhelyét, belső járdáját, lépcsőjét is kicsinosították.

Isten zsúfolásig megtelt házában, a hálaadó ígét Dr. Bogárdi Szabó István, a Duna-melléki Református Egyházkerület püspöke hirdette.

ahol a lopás, csalás, hazugság, vagy éppen a „megélhetési bűnözés” megengedhető, ahol a rendőr kétféle mércével mér, ott ne csodálkozzunk a tapasztaltakon.

Az igazi rendszerváltás az lesz, amikor a jelzett értékek ismét a helyükre kerülnek, nem csupán a gazdaságban, hanem a lelkében, az ember emberhez való viszonyában is megpróbálnak rendet tenni. Bizonyos vagyok benne, hogy (még) többen vagyunk, akik szeretnék átmenteni egy jobb világba a maradandó értékeket, ne felejtjük azonban, hogy „vétkesek közt cinkos, aki néma”! Ne hagyjuk, hogy a legszentebb ünnepeinket

A zsidókhöz írott levél alapján, a múlt-ra való emlékezést vetette össze a jövő-be vetett hit elsődlegességével. Ezt követően a Gaudium Carminis Kamarakórus és Dr. Kercksmár Zsolt presbiter szolgált zsoltárokkal, Sztárai Mihály és Kányádi Sándor versére írott énekekkel.



Bogárdi Szabó István dunamelléki püspök és Bajusz Árpád lelkipásztor az isaszegi református templom jubileumán

Az istentisztelet

után közgyűléssé alakult alkalmon Szendrő Dénes gondnok, a megjelent vendégek köszöntése után felidézte a kiegyezés utáni fél évszázadot. Ekkor a Budapest–Hatvan vasútvonal megnyitása következtében számos református család is beköltözött Isaszegre, akik azután 1906-ban megalakították az első leányegyházat. A gyülekezet lelkészeit és gondnokait név szerint említette, munkájukat tömören jellemezvén. Trianon, majd a második világháború után máig erdélyi, felvidéki és délvidéki magyarokkal is erősödött a közösség. Gondnok úr megítélése szerint „Szabadságtörekvések emléktemploma” megnevezés hat évtized után sem veszítette el az időszerűségét.

Hatvani Tamás, a debreceni teológián idén végzett vallástanár – aki a templom történetéből írta szakdolgozatát – gyülekezettörténeti áttekintést adott a kezdetektől napjainkig. A házaknál, imaházban tartott alkalmak után 1948-ban erősödött meg annyira, hogy Pécel leányegyházából önálló missziós egyházzá fejlődhetett. Ilyen minőségben első lelkipásztora, a felvidéki Nagy Zoltán és Szatmáry Zoltán gondnok továbbította Tildy Zoltán köztársasági elnöknek – aki szintén református lelkész volt – a presbitérium kérését önálló templom építésére. Máig hálás a gyülekezet az engedélyért és a támogatásért, hogy alig egy év alatt, az isaszegi csata centenáriumi évében megépülhetett a templom a mai helyén, a Kossuth Lajos utcában. Az 1993 óta itt szolgáló, mai lelkipásztor Bajusz Árpád.

Az ünnepi alkalmon megjelent és igével köszöntötte az isaszegi egyházat Sipos Bulcsú Kadosa, az észak-pesti református egyházmegye esperese, Pécel, Gödöllő és más környékbeli települések lelkészei, valamint Gulyka József katolikus esperes, c. prépost, valamint a pünkösdista egyház képviselője. Hatvani Miklós polgármester a hatvanadik évforduló alkalmából a város zászlaját adományozta a gyülekezetnek. Kalocsai Richárd, a Reformátusok Lapja fotósa a Kárpát-medencei magyar reformátusok közös egyházának megalakulásáról készült fényképeinek a kiállításával szerepelt.

Az egybegyűltek végezetül elénekelték a Himnuszt és a Székely Himnuszt, majd a gyülekezeti teremben szeretetvendégség várta őket. Isaszeg városa a templom előtti parkolóhely kialakításával is hozzájárult az esemény méltó megünnepléséhez, egyben eredményes következő évtizedeket kíván.

(2009)

Keresztény és nemzeti költő a XX. század végén*

*„Gyanútlanul hó esik a földre
gyanútlanul ő most születik
gyanútlanul mondom a köszöntést
gyanútlanul mindörökre így*

*Gyanútlanul rágsájják a szalmát
gyanútlanul most még számarak
gyanútlanul serdülő júdások
gyanútlanul Heródes alatt*

*Gyanútlanul persze a sok pásztor
gyanútlanul három a király
gyanútlanul imbolyog a jászol
gyanútlanul ki mellette áll*

*Gyanútlanul szikrázik az égbolt
gyanútlanul olvad el a hó
gyanútlanul szépen megfeszítik
gyanútlanul minden eladó.”*

Épp húsz éve jelent meg Nagy Gáspárnak a fenti, *Karácsonyi ár(v)ulás* című verse, a Kibiztosított beszéd című kötetében, amelyet Advent küszöbén talán nem haszontalan Önök elé idézni. Ki is volt ez a lírikus, aki emlékének a mai szeretetvendégségünket szenteljük?

* Elhangzott 2007. november 25-én, az isaszegi református templomban, Ordasi Éva és Maczkó Mária „Szabadrabok” c. Nagy Gáspár emlékműsora bevezetőjeként.

Görömbei András akadémikus, a debreceni egyetem professzora jegyzetei alapján engedjék meg, hogy röviden áttekintsem a legfontosabb életrajzi adatait, alkotói-közéleti munkásságának főbb jellemzőit. Egy kis dunántúli faluban, a Vas megyei Bérbaltaváron született 1949. május 4-én, földműves családban. Gyermekkorát két meghatározó élménykörrel jellemezhetjük: a paraszti étellel és a kereszténységgel. A pannonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett, majd 1971-ben a szombathelyi tanárképző főiskola népművelés-könyvtár szakán szerzett oklevelet, ezt követően munka mellett esztétikai tanulmányokat folytatott. Négy évig több helyen – közöttük a Magyar Írók Szövetségében – dolgozott könyvtárosként, majd 1980-ig a Móra Kiadó lektora volt. 1981–85 között titkári tisztséget töltött be az Írószövetségben, amely alkalmat adott arra, hogy az élő magyar írók szinte mindegyikét megismerhesse, mellettük Kelet-Közép-Európa számtalan művészt is.

1985-től a Bethlen Alapítvány titkára – ennek az alapítványnak a létrejöttét olyan írók, művészek kezdeményezték, akik fontosnak érezték a magyar nemzet épülését, így azokat, akik e téren legtöbbet tevékenykedtek, díjakkal ismerték el. 1988–2004 között a rendszerváltozás egyik legfontosabb szellemi megalapozója, az első legálisan engedélyezett ellenzéki lap, a Hítel c. folyóirat szerkesztője.

1956 gyermekként való megélése, majd az 1968. évi Prágai Tavasz leverése tudatosította benne, hogy személyes feladata a diktatúra elleni küzdelem, s hogy szót kell emelnie a történelmi tények meghamisítása ellen. A 70-es években aktív tagja volt a Fiala Írók József Attila körének, majd kezdettől munkatársa az 1975-ben indult, majd a hatalom által betiltott *Mozgó Világnak*. 1984-ben az *Új Forrás* c. folyóirat közölte az *Öröknyár, elmúltam kilenc éves* c. „rendszerváltó versét”, amelyben nyíltan követeli a forradalom kivégzett miniszterelnöke, Nagy Imre gyilkosainak a megnevezését, méltó újratemetését. A költemény miatt a lapot az Aczél-különítmény szétkergeti. Két év múlva a szegedi Tiszatájban jelenik meg *A fű naplójából* című, hasonló témájú verse, a folyóirat szerkesztőit szintén leváltják.

A kor a sorok között olvasás időszaka a magyar irodalomban, amikor az egypártrendszer viszonyai között az irodalom kellett, hogy átvegye – nem először történelmünkben – a nemzeti sorskérdések megfogalmazásának szerepét. Egy jellemző Nagy Gáspár vers, a Panaszfal jól

példázza akkori közérzetünket, egyben hogy milyen dekódolási képességet kellett kifejlesztenünk:

*„Türelmem mint
évelő gyomnövény
kiírthatatlan
tollamba fulladt
fekete tintám
kiírhatatlan
ezért
lehetőség szerint
a lehetetlent
és tüstént
a halhatatlant
végtére is
a nevezhetetlent
és szükségképpen
a mondhatatlant
mert
vállak alatt
a bordaboltozatban
megénekelhető
huzat van
s az elfehérült papír
mire kinyjában ír
legyen panaszfal.”*

Görömbei szerint Nagy Gáspár „lírai személyiségének erkölcsi, magatartásbeli alapelvei kikezdehetetlenek, történelmi, kulturális és kultikus erőforrások biztosítják érvényességüket (...) szállóigévé vált tömör ítéletei egyszerre tanúsítják erkölcsi igényességét és szemléleti nyitottságát (...) külön értéke művészetének a történelmi jelenlét, az emberi sors és benne a magyarság élete alakulásának éber figyelése és megítélése, tanúszkodás a háttérbe szorított értékek mellett (...) Verseiben egy szakrális tisztaságú és az etikus magatartást minden körülmények között vállaló költő ítéli meg a kort, amelyben él (...) A rendszerváltás előtt Nagy Gáspár költészete beszélt a legnyitabban a kommunista diktatúra bűneiről (...) Nagy erkölcsi felelősséggel szól a rendszerváltás folyamatában megmutatkozó színváltásokról, árulásokról, ehtelen behéskédedésekről (...)

Másrészt viszont van költészetének egy olyan belső, szakrális magja, amely a mély keresztény hit őszinte megvallása. Ez a hit ösztönzi és bátorítja arra, hogy néven nevezze a társadalmi és erkölcsi bajokat.” Nem véletlenül vállalta el 2004-ben a Magyar Katolikus Rádió kulturális szerkesztőségének a vezetését.

Írótársa, Onagy Zoltán írja róla ez év tavaszán egy honlapon: „*Fantasztikus fickó volt. Senki se hitte volna róla, hogy az íróasztal magánya elviszi róla a mosolygó, kedves arcot, csupa izom Stallone-vá alakul, és mindenféle mérgezett töröket dobál a veres ördögökebe, hogy izzadtan forogjanak veres éjszakáikon, folyamatosan rettegjenek a büntudattól, ne legyenek képesek egyenesen nézni, csak kancsalítva. Május 4-én lett volna ötvennyolc éves. Idén január harmadikán elvitte a rák.*” *Szabadrabok* című, 1999-ben megjelent gyűjteményes kötete tartalmazza mindazon verseket, amelyeket korábban a cenzorok miatt ki kellett hagynia köteteiből – a mai előadás címéül is ezt választották az előadóművész vendégeink.

Maczkó Mária innen a szomszédból, a Galga menti Turáról érkezett, amely szülőhelye, s amihez mindmáig hű maradt. A debreceni konzervatóriumban képezte magát, ahol 1982-ben végzett magánének szakon. Ezt követően művészeti vezetője a turai művelődési háznak, majd tíz éven át az Állami Népi Együttes szólóénekesé. Különböző irodalmi körök és népzenei együttesek tagja volt, az egri Gajdos együttesel kazettát is megjelentetett, együtt dolgozott a Tocsvay Trióval is. A Galga mente számos településen végzett népdalgűjtést, kutatási eredményeit daloskönyvben adta ki, gyermek és felnőtt csoportok irányítójaként pedig hagyományápoló munkát, többek között a tegnap Isaszegen fellépett Kartali Asszonykórusnak volt, egy évtizede pedig máig a Turai Énekmondók művészeti vezetője. „Énekekkel dícsérlek” és „Áldom szent nevedet” címmel jelentek meg szólólemezei – a címek magukért beszélnek. Olasz Ferenc filmrendezővel három Mária-filmet forgatott. Munkásságát itthon számos díjjal és kitüntetéssel ismerték el, a Francia Nemzeti Rádió meghívására Párizsban is adott koncerteket.

Ordasi Éva a fővárosban született, 1977–80 között a Budapesti Tanítóképző Főiskola népművelés szakát, 1996–97-ben pedig a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola drámapedagógia szakát végezte el. 1974 óta számos versmondó és színházi műhelyben pallérozta és mutatta meg magát, közöttük a Szécsi Margit és Nagy Gáspár vezette Nagy László Körben, a Lengyel Kultúra Színpadán és a Bucz Hunor

által fémjelzett Térszínházban. 1980-ban a „Mit tehet a költő?” című kortárs magyar költészeti műsorukat, amelyet a Budapesti Önképző Körrel mutattak be, többször betiltották. Később, 1986-ban megnyerte az Országos Berzsenyi Dániel Versmondó Versenyt. 1990-től „Lódenkabát Kelet-Európa szegén” címmel, önálló esttel járta az országot, amelyet Hervay Gizella, Szilágyi Domokos, Németh László, Márai Sándor és Nagy László műveiből állított össze.

Az utolsó évtizedben több költő, író is felkérte művei tolmácsolására. Legtöbbször Nagy Gáspárral és Maczkó Máriaival léptek fel hármashoz, itthon és határainkon túl. Így született meg a ma már sajnos csak kettejük jelenlétében hallható előadás. Mielőtt átadnám a művésznőknek a szót, Nagy Gáspár nemzeti és hitbéli elkötelezettségét még egy vers (a millenniumi évre, felkérésre íródott Hullámzó vizeken keresztül) részleteivel hadd illusztráljam, amelyet a Magyar Művészeti Akadémián történt bemutatkozásakor ő maga is fontosnak érzett elmondani:

*„Jön a Nap s vele István
fölkel minden pogány ellen
Koppány köveit is tisztán
beépíti falba verten
bordatja magasra égig
érjenek föl valahára
a mű ne maradjon félig
Istené legyen a hála (...)*

*Jégre csúsztunk, jégre tettek
bűneinkért bányszor dúltak
országot hatalmas Isten
akik hitték szabad préda
s könnyű vágta a jég bátán
míg megriad ez a néha
nádban susogó nép árván
de akkor még a hínárból
is előjött a magyar virtus
halként hallgató halakból
fölcsozogott Jézus Krisztus
kereszt került vízre jégre*

*ahogyan a lobogókera
szent királyok büszke népe
sújt a betolakodókra (...)*

*Szőlőmunkásokat keres
Jóurunk művelni sziklát
a víz fölött az ég veres
derengő napfény amit lát
riasztó bábokat talán
őrizni még a látszatot
hogy élnek ott a révoldalán
vámköteles jó magyarok
kik ahogy a Bibliában
termést hoztak még akkor is
ha bár vesszejükben kár van
de a tüke-akropolis*



Ordasi Éva és Maczkó Mária Nagy Gáspár műsora Isaszegen

*innen lentről ép fűrtöket
ád miket Isten sosem un
s megtartja bitükeben őket (...)*

Emlékezzünk tehát az Úr hívére, az egyetemes magyar irodalom nagy veszteségére, Nagy Gáspárra ihletett lélekkel, Ordasi Éva és Maczkó Mária tolmácsolásában.

A reneszánsz és a Biblia jegyében*

Az isaszegi református egyház kulturális bizottsága nevében tisztelettel és szeretettel köszöntöm Önöket.

A 2008-as esztendő kettős évforduló jegyében zajlik. Egyfelől Mátyás királyunkat 550 éve koronázták királlyá, ezért a magyar nyelvterület egészén, januártól decemberig a reneszánsz év gondolata köré fűznek fel számos rendezvényt. Másfelől a keresztény/keresztényen egyházak 2008-at a Biblia évének nyilvánították, ami megint csak kiadványok, események sorát jelenti, nemcsak hazánkban, hanem szerte a világon. Gyülekezetünk – összekapcsolva e vonatkozásokat – a mai hangversennyel csatlakozik a kettős kezdeményezéshez. Engedjék meg, hogy néhány percben összefoglaljam, mi köti össze Mátyást, Balassit és a verseit, dicséreteit megszóltató Kericsmár Zsoltot.

Magyarország a 15. század derekán súlyos helyzetbe került. Délről a korszak legfőbb katonai ereje, az oszmán birodalom, nyugatról és északról két keresztény hatalom: a Német-római Császárság és Lengyelország fenyegette a termékeny és kincsekben gazdag országot, idebenn pedig véres pártharcok gyengítették. E háborúk viharában virágzott fel Itáliától északra elsőként az új életeszmeny: a reneszánsz és a humanizmus, s emelte hazánkat a kontinens egyik vezető birodalmává egy kiemelkedő uralkodó.

A közhiedelem a magyar reneszánsz fogalmát elsősorban Hunyadi Mátyás személyéhez kapcsolja, bár már az előző évtizedekben éltek és alkottak Budán olyan korai humanisták, mint pl. Pier Paolo Vengerio, aki elsőként nevezte Magyarországot a „kereszténység védőbástyájá”-

* Elhangzott az isaszegi református templomban, 2008. június 8-án Kericsmár Zsolt énekmondó Balassi-műsorának bevezetőjeként.

nak. E kör legjelentősebb tagja egy fiatal klerikus, aki később főpappá és tudományszervezővé emelkedett: Vitéz János. Ő és az általa Olaszországból hazahívott unokaöccse, Csezmicci János (Janus Pannonius) nevelik, illetve látják el tanácsokkal az 1458. január 26-án a Duna jegén, tizenéves korban királlyá választott Hunyadi Mátyást.

Az államférfi és hadvezér uralkodó jellemzését meg sem kísérelm, nem is feladatom ez alkalommal, azonban a humanista király és emberi arca felvillantása megkerülhetetlen. Kiemelkedő alakja, befogadója és meghonosítója volt az újjászületés szellemiségének és kultúrájának. Hazánk gazdasági és kulturális felvirágoztatójaként tartjuk számon, aki páratlan kultúrjavak és a műveltség számos ágának terjesztőjeként vált Európa-szerte ismertté. Már gyermekkorában megismerkedett azzal az eszmevilággal, amit reneszánszként és humanizmusként ismerünk. Neveltetése folytán már tekintélyes műveltség birtokában lépett a trónra: rajongott a történelemért, csodálattal olvasta a nagy hadvezérek tetteit, beszélt illetve később megtanult latinul, németül, olaszul és románul.

Tudományszeretete – és főleg bőkezűsége – szinte vonzotta udvarába a kontinens humanistáit: Budán vagy Visegrádon tartózkodott Galeotto Marzio, a hírneves Corvina-könyvtár első őre, utóda, Francesco Bandini, Regiomontanus, a korszak egyik legnevesebb csillagásza, Antonio Bonfini, a kiváló történétíró és mások. Könyvtáráról a kortársak és az utódok csodálattal emlékeztek meg, a corvinák java részét Itáliában elsőrendű kódexirók és miniátorok készítették. 2500 kötetes történeti, teológiai és filozófiai állományát csak a vatikáni könyvtár nagysága és értéke múlta felül. Buda és Visegrád mellett Pozsony, Vajdahunyd, Kolozsvár és Székesfehérvár építészeti arculatát máig meghatározzák a Mátyás által emelt vagy megújított épületek. *„Oszlopcarnokok, tágas aulák, szökőkutak, nagy ablakok, hatalmas és rendezett kertek és lugasok és sok-sok, inkább díszítőelemként, semmint önálló művészeti alkotásként falba épített szobor tette látványossá, sőt pompázatosá a Mátyás korabeli építményeket”* – írja Rázsó Gyula történész.

Alakja nemcsak a magyar, hanem a szlovén, a horvát, a szerb, a bolgár, a román, az albán, a német, a ruszin, a szlovák és a cseh néphagyományban is maradandó nyomokat hagyott. Megörököltük, hogy örömmel vette, ha személyes bátorságát, eszét és főleg műveltségét elismerik, ugyanakkor nem volt hiú. Dicsérték kiváló szorgalmát, az alattvalók és az ország minél jobb és igazságos szolgálatát. Bátorsága, ereje, fegyver-



Kercsmár Zsolt

forгатási képessége is közismert volt, katonáival emberségesen bánt.

Szintén Rázsó Gyula utal rá, hogy „vallásossága mély, ám korántsem bigott volt, ebben is tökéletes reneszánsz uralkodónak mutatkozott. Hú maradt azt egyházhoz, elfogadta a pápa tekintélyét, és tisztelte is a Szentatyát, de ez nem zárta ki, hogy olykor nagyon is kemény hangú levelekben figyelmeztesse kötelességére a török elleni harcban. Sőt egy ideig belebonyolódván a zavaros itáliai viszonyokba, a pápa ellenfeleinek táborában találta magát, s védelmébe vette a pápa ellen fellázadt Ancona városát, amely hálaából a magyar lobogót is

kitűzte a város tornyára (...) Mátyás volt az utolsó nemzeti uralkodó, akinek lehetősége és akarata is volt hazánk sorsának jobbra fordítására (...) Az utókor hálaival emlegette nevét. Igazságos, nemes lelkű királynak tartották, alatta békében és biztonságban élhetett egy nagy hazában a nem sokkal később megaláztatott és megtört magyar nemzet.”

A humanista eszmék azonban csak nagyon szűk körben – lényegében a királyi és a főpapi udvarokban – nyertek teret. Csak a 16. században, a reformáció, valamint az északi reneszánsz és humanizmus hatására terjedtek el a szélesebb papi, literátus és polgári körökben. E korszak magyar literatúrájának egyik legmarkánsabb alakja Balassa (Balassi) Bálint, a magyar irodalom legnagyobb vallásos költője Ady Endre előtt. Az indíttatás adott: a nemesi család udvari papja egy évtizedig nem más, mint maga Bornemisza Péter. „Bocsásd meg Úristen, ifjúságomnak vétékét,/ Sok hitetlenségét, undok förtelmességét,/ Töröld el rútságát,/ Minden álnokságát,/ Könnyebbítsd lelkem terbét.” – ezzel a szent ágostoni alaphanggal indul Balassa istenes énekeinek sora, amelyet a későbbiekben megrendítő mélységgel variál.

Szerb Antal úgy véli, Balassi „vágya a nagy béke, az Istenbe való felsüllyedés fordított gravitációja, kibocsátani a lelket tömlőcéből, a testből, Isten színe látására (...) A bűnbánat, a mennyei béke síró vágya nem újság a magyar irodalomban, amikor Balassi fellép: fél évszázad protestáns zsoldáréneklése, zsoldáros önvádja, üldöztetések közt Istenhez, az erős várhoz menekülése készíti elő Balassa bűnbánatát. A nagy különbség a prédikátor-elődök és a főür-költő esengése között az, hogy a régi versekben a gyülekezet szólal meg, Balassában pedig a magányos lélek.

Balassa vallásos verseinek a varázsát az adja meg, hogy érezzük, mennyire személyes, aktuális, csak-egyszeri mondanivalót fejeznek ki: személyesebbek sokkal, nemcsak Balassa sematikus szerelmi lírájánál, hanem az egész Petőfi előtti magyar líránál is. Személyes sérelmeivel járul Balassa a kegyelmes Úristen elé, mint felírtaiban a királyhoz.”

Ehhez a hagyományhoz nyúl vissza gyülekezetünk presbitere, a többlemezés énekmondó, Kerescsmár Zsolt. A civilben a földtudományok doktora két évtizede él és alkot a versek és a zene különleges kapcsolatát feltáró világában. Mint honlapjáról kiderül, rendszeres előadója iskolák, könyvtárak, művelődési intézmények, egyházak rendezvényeinek, istentiszteleteknek, énekmondó fesztiváloknak. Összeállításaiiban kortárs és 20. századi költők saját megzenésítésében, valamint régi zsolttáros, szerelmes, históriás és népi énekek szólnak meg. A versek előadásához gitárokat, citerát és népi furulyákat használ. Énekelt verseivel kétszer is átvehette a Kaláka együttes dalnokversenyének első helyezését.

Hitvallása szerint versben és zenében, 4-500 éves távlatból is felmutatható az ősi népi és régi énekek, valamint az elmúlt évtizedek megzenésített versei közötti kapcsolatot megteremtő, soha meg nem változó értékeket megfogalmazó és ezt a tudást átadni igyekvő „Homo Christianus”, a krisztusi ember. Kérem, fogadják szeretettel a Biblia éve és a reneszánsz év alkalmából bemutatandó műsorát, amelyet „Áldd meg fejemet, ki bízik benned...” címmel állított össze, Balassi Bálint és korának énekelt költészetéből.

A bábművészet mint az evangelizáció eszköze*

Amíg régebben ritkaságszámba ment, addig az elmúlt években már örvendetesen szaporodik azon templomi alkalmaink száma, amikor – a szűkebben vett hitéleti funkcióval összhangban, azt szervesen kiegészítve – irodalmi, zenei, képzőművészeti alkotóknak is teret biztosít a gyülekezet arra, hogy bizonytságot tegyenek a hitükről. E félevenként sorra kerülő előadások megteremtik a lehetőségét annak, hogy gyülekezeti tagjaink lelkéhez a kultúra különböző ágaiban született műalkotások prizmáján keresztül is közelebb kerülhessen az Ige.

* Elhangzott az isaszegi református templomban, 2008. október 26-án, Giovannini Kornél Sáfár Színpadának „Az irgalmas samaritánus” c. előadása bevezetőjeként.

A tanúságtételek újabb formáját jelenti egy kiváló testvérünk, Giovannini Kornél meg az általa alapított, vezetett Sáfár Színpad mai előadása. Engedjék meg, hogy eddigi tevékenységének és hitvallásának vázlatos áttekintésével közelebb hozzam Önökhöz a művészt és azt a sajátos művészeti ágat, amelyben alkot.

Az eredetileg keramikus képzettségű Giovannini Kornél fél évszázada van az előadóművészi pályán: kezdetben pantomimesként dolgozott különböző budapesti együtteseknél, majd 1973-tól eljegyezte magát a bábművészzel. A kálvinista Rómában, Debrecenben először a Lúdas Matyi, majd a Vojtina Bábegyüttest alapította meg, illetve irányította. Huszonöt éve az Állami Bábszínház, annak névváltozása óta pedig a Budapesti Bábszínház tagja. Olyan szerepek fűződnek a nevéhez, mint a Diótörő Drosselmeyere – amellyel Tajvanig eljutott –, Henrik bácsi az Óz, a nagy varázslóból, a Pinokkió Estebanója vagy maga Hány János. De sorolhatnánk tovább azokat a klasszikusokat, amelyek megvalósításában részt vett: Tamási Áron remeke, a Szegény ördög, Hófehérke és a hét törpe, Piroska és a farkas, Toldi... Emlékezetes rendezői munkája volt az Árgyulus királyfi és Tündérszép Ilona, a Micimackó vagy felnőtt előadásként a Buda halála.

Huszonöt éve, művésztársaival hozta létre az általa vezetett Sáfár Színpadot. Az együttes mára átalakult, a fuvolás Bíró Zsófia, Koltay Eszter és az együttesvezető alkotja a ma színre lépő csoportot. Mindhárman több éve egyben a Mosolygó Kórház Alapítvány nevében, beteg gyermekek lelki gyógyítására is szövetkeztek. Giovannini Kornél nemcsak rendez, hanem írja is a színre vitt darabokat, továbbá készíti a bábokat, díszleteket, hisz ahogy mondja: „*egy igazi bábos saját bábjaival játszik*”. A maga faragta és a felesége, az építész Regina asszony által varrott ruhákba öltöztetett bábokból nem egy kiállítását is láthattuk, az Andrássy úti színház Koós Iván Galériájától kezdve, a jezsuita rendházon át, a Budai Református Egyházközség gyülekezeti terméig.

2008 a Biblia Éve, a mai előadásunk pedig a reformáció hete nyitányának tekinthető. Balla Péter tanszékvezető teológiai professzor a Szentírásról ekképpen szövegelt nemrégiben: „*A Biblia nem szépirodalmi alkotás, nem történelemkönyv, nem is természettudományos mű, hanem bizonyágtétel Isten és ember kapcsolatáról. Arról tesz bizonyosságot, hogy Isten a világ teremtője és gondviselője, Jézus Krisztus a megváltója. A Biblia elmondja, hogy a teremtett, bűnbe esett, kegyelemre szoruló ember hogyan találhatja és ismerheti meg Istent, hogyan kérhet és kaphat bűnbocsánatot, üdvösséget, és hálából hogyan követheti*

Jézust. Mindezt rendkívül változatos, színes formában, sok műfajban beszéli el. A lényeg azonban nem a forma, hanem a tartalom, az üzenet. Ez a könyv megszólít, kérdez tőlem és válaszol nekem a Szentlélek ereje által. Ezért a 'Könyvek Könyve', hitünknek és életünknek színórmértéke, iránytűje.”

Giovannini Kornél a bábművészetet a református hite, az Urunk melletti bizonyágtételként fogja fel. Egyfelől egyetértően emlegeti Balázs Bélát, aki szerint a színház elsődlegesen nem esztétikai, hanem vallásos élmény. Másfelől, miképpen egy interjúban, a Biblia alapján megfogalmazta: „*az áttelekesített tárgy is lehet alkalmas üzenethordozó eszköz;*

Mindezt Jeremiás és Agabus próféták írásaiból is alátámaszthatom, de a hétköznapokban is láthatjuk, hogy egy-egy jól sikerült tárgy vagy jel mennyire hatásos lehet. A báb voltaképpen egy tárgy, amelyet a bábos a maga mintájára formált, amint az Úr a maga hasonlatosságára teremtette az embert.”

1992-től egy évtizedig a Református Teológiai Akadémián beszédtechnikát oktató leendő vallásnarrátoroknak. A Kálvin Kiadó megbízásából „A Biblia könyvei hangkazettán” c. felvételt vezethette, az általa megvalósított Jób történetét DVD, televíziós adás is őrzi. Ismét egy interjúrészletét idézem: a bácskai „Tóthfaluban működik a Tornác Színpad nevű kis közösségem, amellyel különféle darabokat adunk elő (...) Jó pár évvel ezelőtt felkeresett egy katolikus atya, és kérte, menjek el vele a Délvidékre. Erre azt feleltem, még sosem jártam ott, azt sem tudom, merre van. Teljesen ismeretlen volt a környezet számomra. Végül nem bántam meg, hogy igent mondtam, hiszen annyi kedves, igyekvő és jó képességű gyermeket találtam ott. Már hetedik éve járok le 20-25 fiatal közé. Velük készítettünk el egy ötvenkét részes bibliai feldolgozást – minden bétre egyet. Az összeállítást a Magyar Katolikus Rádióban is sugározták” Péter apostol és Kornéliusz százados címmel, egy részét pedig



Giovannini Kornél egy templomi bábelőadás közben

a tóthfalusi Logos Kiadó könyv alakban tette közzé. A „bibliás bábos” Kárpát-medencei elkötelezettségét hasonlóképpen bizonyítja, hogy jómagam néhány éve a budapesti Reménység Szigetén, az Erdélyi Gyülekezet rendezvényén is találkoztam egyik előadásukkal.

A jelenlévők közül feltételezhetően igen sokan ismerik az irgalmas samaritanus Lukács evangéliuma 10. részének 25–37. verseiben olvasható történetét. Mai életünkben sem ritka az újszövetségi igérszlet alaphelyzete: akinek segítenie kellene, az elmulasztja azt, aki pedig látszólag ellenség, az hajol le értünk a porba. A törvényt megtartani hivatott pap és lévita a rablók által kifosztott, véresre vert áldozatot elkerüli, az idegen nép fia, a Samáriából érkezett viszont emberségből, könyörületességből jelesre vizsgálják. Sebeit olajjal lemossa, bekötözi tiszta ruhával, felteszi a szamarára, és elviszi a legközelebbi fogadóshoz. Ott sem hagyja magára, az életveszély elmúltával, saját költségén, a vendéglős gondjaira bízva. A példázat tanulsága egyértelmű: az irgalmas ember az, aki felebarátként viselkedett, következőképp így kell cselekednünk – nem egyszer, hanem folyamatosan –, hogy elnyerhessük az örök életet.

Giovannini Kornél és a Sáfár Együttes előadásában az a sajátos, hogy nem csupán passzív befogadást vár el a gyülekezettől, hanem a nézők alkotó-elemző-rögtönző közreműködésére is igényt tart. Ez által lehetőség nyílik a szereplők jellemének, drámai helyzetének, indulatainak, kapcsolatainak az elemzésére, közös eljátszására, a szeretet tettereje és a bábszínpadai sajátosságok alapján. Vendégeink szolgálatát fogadják olyan szeretettel, ahogyan ők azt elhozták közénk.

Magyar zsoltár*

*„Fölvettem Dávid citeráját (kit maga Isten
búrolt föl s hangolt) nem a magam panasztát
zengni; kárlyoddá nem kent, csak pásztorodul tett
nemzetem: éretted sír, vezekel panaszom:
a megtört szíveken könyörül s a megsebesült nád-
szálat nem töri el: sőt vele, érte hajol;
ám villám tüze is lesz, szablya s dárda, ha úgy jó,*

* Elhangzott az isaszegi református templomban, 2009. december 6-án, Meister Éva Psalmus Hungaricus c. pódiumműsora előtt.

*elleneid ellen: s védni erős paizsod.
Őt bídd s bídd. Magam is – seregeknek őre, királya
És ura, megbánó szívhez örökre közel –
Őt zengem, szavait magyarul, testvére-se nyelven,
Melyhez a zsoltár oly súgva, szeretve simul,
S bordom Dávidként a parittyám és citerámat:
Fegyvernél Góliát ellen a Dal ma erősb”*

– olvassuk a református irodalomtudós, Szilágyi Ferenc Magyar zsoltár-költő c. költeményében. Benczédi Székely István, aki először fordította le a teljes magyar zsoltároskönyvet, úgy vélekedett, hogy „AZ EGÉSZ SOLTARNAC SOMMALIA: Minden Psalmos – Prófétál, Tanít, Könyörög, Vigasztal, Hálát ad.” Az se véletlen, hogy a zsoltár mint irodalmi megnyilatkozási mód, oly sok költőnk szívét megérintette, hisz „a magyar múlt vall itt önmagáról – a zsoltárok nyelvén. Egy olyan versbeszédre lévén az emberiség nagy kulturális közkincsében, amely a személyes nyomorúságot éppoly hitelesen képes megszólaltatni, mint a nemzeti fájdalmat, az egyes ember rettenetét, úzottságát s alkalmanként rajongó örömét, mint a nemzet kitaszítotttsága, alávetettsége miatti közös fájdalmat, s a felemelkedés oly ritka – s oly illúziós – pillanataiban a Fennvalóhoz intézett imádságos hálát” – írja Alexa Károly, a magyar irodalom zsoltárait csokorba gyűjtő kétkötetes mű utószavában.

Advent második vasárnapján, mi isaszegiek is ünneplőbe öltöztetett lélekkel gyűltünk össze, hogy hatvanéves templomunk falai között e magyar zsoltárok közül néhányat meghallgassunk. Előbb azonban engedjék meg, hogy bemutassam azt, aki mindezeket elhozta számunkra: Meister Éva művésznőt.

Olthévízen született, Brassóban érettségizett, majd a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán szerzett színészi oklevelet. Ezután nyolc év következett a marosvásárhelyi Nemzeti Színházban, olyan darabok beli emlékezetes szerepekkel, mint a Bánk bán, a Lila ákác, a Csillag a máglyán, a Kakuk Marci vagy a Warrenné mestersége. 1987-ben magyarországi menekülésre kényszerült férjével, a betiltott író Molnár H. Lajossal és másfél éves kisfiával. A szolnoki Szigligeti Színházban töltött évadra, bár – bizonyára okkal – nem szívesen emlékszik, azért az őt nem ismerők jó, ha tudják, hogy többek között a Caligula helytartója, a Marica grófnő és A kastély színművekben játszott. Tíz évig vezette ezt követően a szolnoki Gyermekszínház Kölyökszínpadát, rendezve

A szépség és a szörnyeteg, az Óz, a csodák csodája vagy a Csongor és Tünde előadását. A színpad ma már a múlté, a művésznő most a török-szentmiklósi „Stúdió-M” élén foglalkozik fiatalokkal.

Emellett szabadúszóként keresi a kenyerét, önálló előadóestjeivel járja Magyarországot, Erdélyt, a Délvidéket, Ausztriát és Németországot magyar közösségeit. „20 éve próbálok tenni az estjeimmel, a trianon-i (csak így, kisbetűvel) gúnyhatáron kívül rekedt magyarság megmaradásáért – hacsak hangyányit is” – olvassom a kassai Thália Színház megmentéséért a minap írott levelében, amelyben a napi létgondokkal küszködő művész szeretetből felajánlja műsorait a veszélyeztetett felvidéki társulatnak, bízva abban, hogy a magyarság Thália-templomát nem lehet ’csak úgy’ lerombolni. Az idei Reformáció Emléknapja időszakában a Psalmus Hungaricus és az Árva Bethlen Kata monodrámája előadásaival szolgált a bajorországi szórvány közösségeiben. Épp két hete, Meister Éva Kék angyal szonestje nyitotta meg a II. Szabad Színpad Fesztivált a budapesti Komédiumban.

Az általa Isten két ajándékának nevezett Magor és Boglárka szülő-anyjaként, így foglalta össze hitvallását a közelmúltban: „Édesanyám apai ágán a Székely Vértanúk egyikének, Gálffy Mihálynak leszármazottja, és Török Jánosnak rokona vagyok. Szabadságvágyam, népem és hazám szeretete mélyen, a gyökerekből táplálkozik. Ez a láng éltet, ez ad erőt tovább lépni és hinni, hogy hőseink nem haltak hiába.”

A ma délutáni műsorban Ady Endre, Albert Camus, Cseh Tamás, Czegő Zoltán, Dsida Jenő, Magyar Lajos, Petőfi Sándor, Pesty László, Petrás János, Székely János, Szócs Géza, Teleki Pál, Wass Albert és Wittner Mária műveiből hallhatunk részleteket, továbbá kuruc-, katonai- és népdalokat. A szerzők zöme Erdély vagy a Partium szülőtte, ami érthető egy onnan elszármazott művész esetében.

A költemények egyen-egyenként s így együtt önmagukért beszélnek majd, szükségtelen magyaráznom őket. Egy műről azonban kicsit bővebben kell szólnom, az pedig a műsor címével is megegyező nagyvers. A magyar zeneművészet 20. századi óriása, Kodály Zoltán számára 1923-ban az igazi hírnevet a Kecskeméti Vég Mihály szövegére írott Psalmus Hungaricus hozta meg. Többek között ez az előképe Dsida Jenő erdélyi költőnek a már halála után megjelent Angyalok citerája c. kötetében közzétett, megegyező című zsoltárának. Lisztóczy László irodalomtörténész szerint „Dsida Jenő magyarságtudata, nemzetföltétele ebben

a Kecskeméti Vég Mihály és Kodály Zoltán nevét is idéző, fel-feljajduló zsolttárban nyilatkozott meg a legleplezetlenebbül, a legszenvedélyesebben. Ez az ízig-vérig európeér, nyolc nemzet nyelvén beszélő, Dante terzináéért, Goethe lelkeért, Párizs tüzéért, Velence csillogásáért, Firenze képeiért, holland virágokért rajongó, pásztori tájakra menekülő, szemérmes, szelíd hangú költő, amikor (...) elviselhetetlenné fokozódtak az erdélyi magyarság szenvedései, nem tudta többé magába fojtani fájdalomszülte, szeretetdiktálta indulatait, elemi erővel tört föl belőle a felelősség, a szolidaritás hangja szétszórt, üldözött, megalázott népe iránt (...) fölolvasta a marosvécsi írótalálkozó résztvevőinek 1936 nyarán. Mikor befejezte, idézte föl a történeteket Wass Albert, könnyű volt mindenki szemében.”

Dsida egész életművét méltatlan vádakkal illették, a Psalmus Hungaricusnak gyakorlatilag negyedfél évszázadig nem kegyelmeztek. Csak írógéppel sokszorosított formában olvashattuk, mítosz, legenda épült körülötte az elnyomatás idején, határon innen és túl. Az anyaországban 1980-ban tört meg a jég, amikor ezt a versét is beválogatta Jékely Zoltán A magyar irodalom gyöngyszemei sorozatban megjelent Dsida Jenő-kötetbe. Az amúgy még a krisztusi kort sem megért, egész életét beárnyékoló szívbetegséggel küszködött költő istenes verseit Erdélyben külön kötetben tették közzé azután. A lírájából kiemelkedő Psalmus megírására – amint majd hallani fogják – a 137. bibliai zsoltár, a babiloni foglyok panasza ihlette.

Az isaszegi gyülekezet nevében hadd nyújtsam át a művésznőnek adventi ajándékul földije, Kovács András Ferenc Psalmus Transsylvanicus-át:

*„Tebenned bíztunk eleinkből fogva,
Zsoltár, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor már semmi szavak nem voltak,
S már otthon sem volt, csak porból formálva –
Megszabadult zászlónkon ábra sincsen
Csak szívünk csattog szégyenidőben.*

*Gyakor gyalázat próbál hitre csalni,
Bár lehetnének jók emberi nemzetnek,
Szorongat szóban kárvalló rettenet,
Ránk nagy leseket hány gyűlölség – annyi
Szabadságunk, mint árnyék nyúlása
És az tegnapi ő elmúlása.*

*Adj értelmet, ha jövendők szertelen
Torony gyanánt omlík s béköd azonnal,
Nyelvünk tántorodik tolvaj haszonnal,
Látásunk gyökere roppan – esztelen
Felednénk rontott temérdek falat,
Kertet, házat, hazát, ha még maradt.*

*Önmagunk ellen nincs mentség, mi óvna:
Mind megítéltek lélekben megesünk,
Szavaknak háborgó hamva lebetünk,
Igazságunk is csak cégérbe róva –
Vélt vétkünköz váltságként kitéve,
Mint dőlt rendben istentelen kéve.*

*Öltöztess átokba ellenségeinket:
Szólítanak torkunkban torlódó gondok,
Fölprédált temetők, falvacskák, csontok –
Rombalmaz alól majd emelj ki minket,
Csönd törmelékéből végy ki, Zsoltár,
Veszett kövek kiáltása voltál!”*



Bajusz Árpád igét hirdet az isaszegi református templomban

Meister Éva ebből a világból érkezett, s missziós lobogásáért megérdemli mindannyiunk odafigyelését, s hogy ajánljuk, ahol csak tudjuk, másoknak is fellépésre.

Pünkösd: a keresztyénység és a magyar összetartozás ünnepe*

A keresztyénység harmadik legnagyobb ünnepe – a Karácsony és a Húsvét mellett –, Pünkösd. Eredetileg ószövetségi aratási hálaadó ünnep volt, az első zsenge ünnepe, ami később kibővült a mózesi törvényre való emlékezéssel. Ugyane célból ültek össze az Apostolok cselekedetei szerint Mária és a tanítványok, a Krisztus feltámadását követő ötvenedik napon. Minthogy a szintén változó időpontban bekövetkező Húsvét időpontjától függ, ún. mozgó ünnep, amely május 10-e és június 13-a közé eshet.

Ekkor a jézusi jövendölésnek megfelelően megjelent a Szentlélek tüzes lángnyelvek formájában, hatalmas zúgás, szélvihar támadt. A Lélek leszállván a tanítványokra, kitöltötte őket, különböző nyelveken kezdtek el szólani, mégis megértették egymást. Péter ezt követően elkezdett prédikálni, ezrek tértek keresztyén hitre, megalakultak az első gyülekezetek, így Pünkösd egyben az egyház születésnapja is.

Tőkés István kolozsvári református teológiai professzor szép igehirdetésében olvassuk, hogy „*Szentlélek nem más, mint Jézus Krisztus lelke bennünk. Ő öröktől fogva létezik, de az első pünkösd alkalmával töltetett ki annak bizonyosságául, hogy miképpen ajándékozta magát övének. Jézus nincs közöttünk láthatóan, mint egykor a tanítványoknál, de bennünk lakozik Szentlelke által. A szívünkben megszólaló hang az ő hangja, az erőt ajándékozó hatalom az ő hatalma, a sötétbe áradó világosság az ő világossága. Szentlélek annyi, mint Jézus Krisztus itt és most közöttünk és mibennünk éppoly bizonyosan, mint egykor szemmel láthatóan a tanítványok között.*”

A katolikus és protestáns egyházak nem véletlenül időzítik leggyakrabban a Pünkösd idejére a bérmlást és a konfirmációt, hisz ez egyben a húsvéti ünnepekör befejezése.

* Az Isaszeg Önkormányzati Tájékoztató számára készült cikk

A Pünkösdhöz – más európai népekhez hasonlóan – számos magyar népszokás is kapcsolódik, amelyekben keverednek az ősi pogány, az ókori római és a keresztény elemek. E szokásokban a termékenység, a nász szimbolikus megjelenése, a virágmotívumok dominálnak. Sok vidéken pünkösdi királyt, ill. királynőt választanak, amelyről többek között Jókai Egy magyar nábob című regényében olvashatunk. A dél-bácskai Temerinben pünkösd délután öt-hat ünneplőbe öltözött kislány egy maguk közül választott királyné vezetésével, akinek a fejére virágkoszorút tettek, házról-házra járt. Ahogy Csorba Béla és munkatársai gyűjtéséből kiderül, az udvarban körbe állva, oda-vissza táncolva járták és énekelték a következőt:

*„Mimimama, mi van máma?
Piros pünkösdi napja,
Holnap lesz, holnap lesz,
A második napja.
Andri(j)ás, bokerétás,
Jól megfogod lovadnak kantárját,
Létipossa, létapossa,
A pünkösdi rózsát.
Hogyha létapossa,
Nem lesz bokerétája,
Lányok ülnek a toronyba
Aranykoszorúba,
Ára mennek a legények
Sárga sarkantyúba.
Kis királyné pácája,
Kibimbózott az ága,
Szálljon erre házra
Az Isten áldása,
Dicsértessék a Jézus.”*

A pünkösdöléskor adományokat is gyűjtenek, lakodalmas menetet utánozva, a barátságot komatállal, mátkatállal pecsételik meg. Jelentős szertartás a zöld ágak házba vitele, amely a termékenységvarázslás mellett védelmet is nyújthat a rontás, a boszorkányok ellen. A néphit szerint, ha pünkösdkor szép az idő, jó lesz a bortermés. Aki pünkösdi haj-

nalban születik, szerencsés lesz. A hajnalban merített kútvízben való mosdás egész évre elúzi a betegséget, keléseket. A teheneket nyírfaággal veregették, hogy jól tejeljenek.

Püünkösd megünneplésének kiemelkedő magyar eseménye a csíksomlyói búcsú. Egy 1444-ben kiadott pápai körlevél buzdította a Hargita környékén élő székelységet, hogy Mária tiszteletére legyenek a ferencsek segítségére a templomépítésben. Azóta is megszakítás nélkül tart



Székely András Bertalan templomi programot nyit meg az isaszegi református egyház presbitereként.

a zarándoklat Somlyóra, ami mára az összmagyarság legjelentősebb vallási és nemzeti alkalmává vált. A katolikus székely és csángó hívek mellett, 5-600 ezer más keresztény vallásokhoz is tartozó magyar szokott odaérkezni az egész Kárpát-medencéből és szerte a világból, főként a rendszerváltozás óta. A csíksomlyói püünkösi búcsú, a körmenet és a szentmise, ezáltal a magyar összetartozás ünnepévé magasodott.

(2009)

Sorsközösségben*

Százhatvan évvel az első magyar polgári forradalom kitörése és hat nappal a polgárok mai akaratát tükröző, ügödöntő szociális népszavazás után, nagy tisztelettel üdvözlöm Önöket.

1848/49 eseménytörténetét az itt jelen lévők bizonyára jól ismerik, mégsem haszontalan évről-évre emlékeznünk hőseinkre, megmerítkeznünk a nemzeti összetartozás fészekmelegében. Ha nem így tenénk, mint méltatlan utódok megérdemelnénk, hogy eltűnjünk a história süllyesztőjében.

Március idusa számomra azt jelenti, hogy azon a napon a magyar és a világszabadság ügye összekapcsolódott: az Európán végigvonuló forradalmi hullám legjelentősebb momentumaként, Magyarország és Erdély tartotta legtovább magát: a zarnokság elleni felkelés szabadságharcra fejlődött, amelyet másfél év múltán csak a cári önkény segítségével tudott Bécs levérni. Nem véletlenül kísérte a kontinens népeinek rokonszenve a nálunk zajló eseményeket, nem véletlenül állt mellé a hazai nemzetiségek jelentékeny hányada – gondoljunk csak Petőfi szlovák édesanyja, szerb édesapja melletti magyar hazaszeretetére, vértanú tábornokaink osztrák, német, horvát, szerb, örmény származására, cigány és zsidó közkatonáinkra –, lengyelek, olaszok, angolok s más nemzetek fiai is harcoltak a magyar oldalon: megérezték, hogy a mi szabadságunk az ő szabadságuk záloga is.

1849. március 30-án Egerben Kossuth megbízta Görgey Artúrt a főparancsnoksággal. Kezdetét vette szabadságharcunk legfényesebb korszaka, a tavaszi hadjárat. Az itt támadó négy magyar hadosztály, mintegy negyvenkétezer emberből és száznegyven ágyúból állt. A Gáspár tábornok vezette VII. hadtest április 2-án Hatvannál megverte Schlick hadtestét. Ez idő alatt az I. hadtest, Klapka ezredes irányítása alatt, valamint az Aulich és Damjanich vezette II. és II. hadtest Jászberénybe vonult. Április 4-én Tápióbicskén, 6-án Isaszegen arattak csapataink fényes győzelmet. 7-én Gödöllőn Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója előtt defilírozhattak – díszmenetben vonulhattak fel – a Palotakertben, aki az erkélyen állva, Damjanichék előtt ezekkel a szavakkal vette le kalapját: „*Ihén zászlóalj méltó arra, hogy kalapot emeljek előtted*”, mire a katonák hangos éljenzésben törtek ki.

* Elhangzott ünnepi megemlékezésként Kistarcsán, 2008. március 15-én, a Civil-ház előtt.

Az itt megszületett új haditerv szerint Aulich hadtestével tüntető hadmozdulatokat végzett Pest körül, míg a másik három egység Komárom felmentésére sietett. Április 10-én Vácnál, 19-én Nagy-Sarlónál (ma Nagysalló, Szlovákia) született újabb győzelem, majd 22-én az I. hadtest bevonult a körülrzárt Komáromba. A vár felmentésével, a komáromi harcok után a főserég megoldotta feladatának nagyobb részét: Buda őrségén kívül, kiszorította az ellenséges hadakat az országból.

Kistarcsa büszke lehet arra, történelme dicső lapjai között tarthatja számon, hogy az isaszegi csata idején itt fejlődött fel az Aulich Lajos vezette magyar csapattest. Isaszeg pedig máig ápolja a tavaszi hadjárat legdicsőbb ütközetének emlékét: évente több száz korhű viseletbe öltözött huszár és más fegyvernemhez tartozó hagyományőrző felnőtt és ifjú játssza újra a felejthetetlen csatát, az 1901-ben emelt emlékmű tövében, a Szobor-hegy oldalában. Görgey, Damjanich, Aulich és Klapka személyére, március tizenötödike, április hatodika, a roham, a csata fogalmára utcáink nevei figyelmeztetnek. A Királyerdőben nyugvó honvédeink és az ismeretlen lengyel kapitány sírját évente többször helybeliek és távoli földről érkezők keresik fel, s koszorúzzák meg – és ez így van jól: vitézségük felidézése erőt ad a jelen gondjainak leküzdésére, reményt a jövőre nézve.

A dicsőséges tavaszi hadjárat alapozta meg a függetlenségi nyilatkozatot: a Habsburg-ház trónfosztását, amelyet április 19-én fogadott el a debreceni országgyűlés, továbbá azt, hogy Görgey – tizenhét napos ostrom után – május 21-én bevehette Buda várát.

Kistarcsa és Isaszeg is részben szlovák hagyományú település: a Grassalkovichok, a török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc leverése után, német és felvidéki tót földművesekkel telepítették újjá e falvakat. Bár ellentétes törekvések is hatottak e népre, számosan közülük a magyarsággal vállvetve harcoltak, pl. az isaszegi csatában. A szlovákok „hungarus-tudatát” magyar hazafiságát 48-as dalok és irodalmi alkotások sora bizonyítja. Egy néprajzi tanulmányban leltem föl egy korabeli népének következő versszakait:

*„Už v Komarne na buben bijú,
Kommandanti kommandirujú,
Už na kone sedajú
Šabličky už brinkajú
A jejich honvédi vrade stavajú.*

*Už blavny kommandant Klapka tam ide,
Za nim sa všetká armáda hybe,
Už Rákóci marš brajú
K boju sa ponáblajú
Uberské zastavy bore zdvíhajú.”*

Vagyis magyar nyersfordításban:

*„Komáromban már verik a dobokat,
a parancsnokok kiadják a vezényszót,
Feliülnek a lovakra,
Csengnek a kardok,
És honvédek már sorban állnak.*

*Már ott megy Klapka főparancsnok,
Mögötte az egész sereg mozgásba lendül,
Már a Rákóczi-indulót játsszák,
A harcba sietnek,
A magyar zászlót magasra emelik.”*

Búcsúzóul pedig hadd idézzek Jan Chalupka (1791–1871) szlovák író, breznóbányai evangélikus lelkész Udri na zvon / Verd félre a harangot című verséből:

*„Verd félre a harangot! Ég Buda!
Az ország pusztító tűzben áll!
Mily hír az, mely vészterbesen száll?
Az egész világ összeomlana?*

*Vörös hab tajtékezik a hűs Dunán,
Pozsonytól el Zemplénig lángol,
Bánat morajlana Tiszánkából?
Tán bús hírt zeng a tarajos bullám?*

*Tán tűz világít Tátránk csúcsán fenn?
A mennybolt bíborvörösben ég,
Lengyelhon felett dörren az ég,
Mi lesz velünk? Óh, haragvó Isten!*

*De nézd! ... egy hírhozó vágat felénk,
Mint a fénylő nyíl, gyorsan röppen.
Nyomába másik futár szökken,
Vágtájuktól felzúg a messzeség. (...)*

*Dicsőségről beszélnek mindenbol,
Ezt visszhangozza Tátránk orma,
Paraszt úr keblére borul ma,
S mindenki vidám nótákat dalol.*

*Dunánknak partjain beszélnek már,
Lebullt a nemzetről rablánca,
És eljutott a hír Belgrádba,
Szabadságáért a rab síkra száll!*

*Széles e földön ágyúk zengenek,
Teret betölt barang zúgása,
S Budának büszke várfokán a
Nemzeti zászlók szélben lengenek.*

*Szlovák, német, román és a magyar
Egy nagy családban jó testvérek.
Ha mindig békében élnének!
Csak múltna el a rút idő s a baj!*

*Határon őrt a szláv áll vitézül,
Fegyverben a horvát s a dalmát,
A lengyel már feni kaszáját,
S a szlovák is a bont védni készül.*

*Fegyverben a baza, már harcra vár,
Megónja bátran szabadságát,
Megunta utált szolgaságát,
Törhet rá elnyomó, törhet viszály!*

*S mind többen jönnek erős férfiak,
Kezükből éles pallas csillog,*

*Szemükben fényes szikra villog,
Még pokollal is szembeszállanak!”*

Kedves kistarcsai Barátaim! Az északi szomszédságban tobzódó nacionalista, kisebbségellenes megnyilvánulások dacára, mi most, március tizenötödikén tegyünk hitet a fenti patrióta vers felidézésével a Dunavölgyben együtt élő népek testvérisége, sorsközössége mellett.

Isten áldja Önöket!

Egy testvéri gesztusról, s ami mögötte van*

Hetven esztendővel ezelőtt az első bécsi döntés a történelmi Felvidék magyarlakta többségét visszacsatolta az anyaországhoz. Alig négy és fél hónappal később Kárpátalja egész területe is újra Magyarország részévé válhatott.

A magyar kormány, a korábban visszatért magyarlakta sáv kivételével, a rutén többségű területet három közigazgatási egységre osztotta: a beregi, az ungi és a máramarosi körzetre. A magyar és a rutén nyelvet egyenrangú, hivatalos nyelvvé nyilvánította, az évezredes megyerendszer helyett kormányzóságot alakított, amelynek székhelyévé Ungvárt tette meg. A közigazgatás főbb osztályai élére ruszin értelmiségieket neveztek ki. Bár megvolt a szándék erre nézve, a háborús viszonyok közepette nem került sor országgyűlési választásokra. Teleki Pál miniszterelnök 1939 nyarán kezdeményezte kárpátaljai képviselők behívását, így először tizennégy ottani küldött került az alsóházba, később pedig még három a felsőházba. 1939. június 30-án a magyarországi képviselőcsoport vezetője, Bródy András többek között a következőkről szolt az Országgyűlésben: *„Húsz esztendő állandó megpróbáltatásai és csalódásai után azszal a hittel és meggyőződéssel borulunk az újra megtalált anya kebelére, hogy annyi hányattatás és viszontagság után jobb napok virradnak a mi sokat szenvedett népiünkre, és hogy amit egy idegen hatalom az egész világ színe előtt vállalt nemzetközi szerződés ellenére megtagadott tőle, azt meg fogja kapni az ősi hazában: nemzeti életének, szellemi, gazdasági és kulturális fejlődésének szabad lebetőségét az autonómia keretében.”*

A különböző politikai erők pro és kontra érveket sorakoztattak fel, miszerint a ruszin önigazgatás erősíti-e a Magyarországhoz való hűsége-

* Elhangzott az aszódi Ruthenia Múterem Galéria megnyitóján, 2008. december 11-én.

get, avagy az elszakadást készíti elő. Teleki Pál kormánya tárgyalásokat folytatott az illetékesekkel az autonómia kérdésében, majd a miniszterelnök 1940. júniusában törvényjavaslatot írt alá a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról. A kormányfő – a Szent István-i gondolat és a hagyományos erdélyi tolerancia jegyében – az elcsatolt területek visszatértét követően, kezdettől fogva hangoztatta, hogy a magyar állam mindig is a soknyelvű, több nemzetiségből álló magyar nemzet állama volt, s a jövőben is annak kell lennie. Mái időszerű tradíciónk, hogy mindenki egyenjogú testvér a hazában, ahol megfelelő jogokat, sajátos önrendelkezést szükséges biztosítani a nemzetiségeknek.

A Kárpátaljai Vajdaság önkormányzata kiterjedt a vallás- és közoktatásügy, a jóléti és gazdasági, illetve a helyi igazgatási ügyek irányítására. Következetes kétnyelvűség a közigazgatásban, anyanyelvű oktatás mellett a ruszin környezetnyelv tanítása a magyar iskolákban és viszont, az autonómia földrajzi határai és az etnikai határok megközelítő egybeesése – ilyen korszerű alapokon nyugodott az a törvénytervezet, amelyet a rendkívüli körülmények miatt nem sikerült akkor a gyakorlatba átültetni. Teleki Pál 1941. áprilisában, máig nem pontosan tisztázott módon meghalt. Kárpátalja képviselői, a kedvezőtlen történelmi helyzet ellenére, minden tőlük telhetőt megtettek a nemzetté vált ruszinság autonómiája érdekében. Erőfeszítéseik tárgyát hosszú ideig levette a napirendről az első szovjet tankok megjelenése Ungvár délnyugati határában, 1944. október 27-én...

A korabeli Kárpátalja autonómia-törekvései társadalmi környezetének a lényegét Fedinec Csilla abban látja, hogy ez esetben „a többségi nem magyar lakosokkal szemben nem élt ellenségkép, megvolt a hallgatóságos őslakos egység. A korszak egyik tragikus személyisége a ruszin Bródy András, aki az ún. csehszlovák időszakban, valamint rövid miniszterelnöksége idején Magyarországgal szimpatizáló politikát folytatott, mert ezt az irányt tartotta a legmegfelelőbbnek mind nemzeti, mind állami szempontból a ruszin érdekek megvédésére. 1939 után azonban arra döbbsent rá, hogy ezzel a rossz megoldást választotta, s szembefordult – tulajdonképpen sikertelenül, hiszen semmit sem tudott elérni – a hivatalos magyar politikával. A szovjet rendszerben viszont 'magyarbarát, áruló' magatartás vádjával kivégezték (mint ahogy szovjet börtönben halt meg a kifejezetten ukrán irányvonalat képviselő Volosin Augusztin is).”

A ruszin kérdés máig megoldatlan, szülőföldjünkön a hatalom folyamatosan megkérdőjelezi még nemzeti létüket is. Több mint fél évszáz-

zad eltelte után a kárpátaljai ruszin szervezetek, mint ismeretes, önálló ruszin köztársaság kikiáltását helyezték kilátásba, ha a Megyei Tanács december 1-jéig nem nyilvánítja Ukrajnán belül autonóm területté Kárpátalját, az 1991-es népszavazás eredménye alapján. A Kárpátaljai Megyei Tanács sajnos figyelmen kívül hagyta a ruszinok követelését. Ezt követően megalakult a Podkarpatszka Rusz ideiglenes kormánya is, kilátásba helyezve, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez (ENSZ) fordulnak a külön nemzetiségként való elismerésükért. Tragikus fejlemény, hogy a jelzett előzmények ismeretében, a közösség vezetői – a lelkük rajta –, az újra birodalmi álmokat szövögető, s nem éppen a demokratikus jogok biztosításáról híres „nagy testvér”-től reméli nemzeti céljai kivívásának elősegítését. Ugyanis, mivel a hivatalos Kijev sokadszorra is figyelmen kívül hagyta a követelésüket, a kárpátaljai ruszin szervezetek nemrég levélben szólították fel az Orosz Állami Dumát arra, hogy ismerjék el a Podkarpatszka Rusz függetlenségét. Az Ukrán Nemzetbiztonsági Szolgálat viszont nemrég hivatalos vádat emelt Dimitrij Szidor, a Kárpátaljai Ruszinok Tanácsának elnöke ellen Ukrajna területi egységének a megsértése vádjával.

Magyarországon azonban a nemzetiségi autonómia európai viszonylatban is elismert modelljét alapozta meg a nemzeti és etnikai kisebbségek jogait biztosító, 1993. évi LXXVII. törvény. A jogszabály nyomán ezrével alakultak meg a tizenhárom nevesített közösség – közöttük a ruszóság – helyi, területi és országos önkormányzatai. Így Aszód városában a 2002. év hozta meg a ruszinok számára e testület megalakulásának a lehetőségét, az első elnökké épp mai házigazdánkat, dr. Fedinecz Atanáztt választották. A következő esztendő húsvétjára már ószláv nyelvű, görög katolikus Szent Liturgiát szerveztek, amelyen fellépett a határainkon túl is nagyra becsült Szent Efrém Bizánci Férfikar. Hozzájárultak a Bubnó Tamás karnagy vezette együttes CD-jének a megjelentetéséhez, amely a hazai egyházzenei élet jelentős eseménye volt. 2004-ben Aszód adott otthont az országos Ruszin Nemzeti Ünnepeknek. A helyi múzeummal összefogva több kiállítást is rendeztek, amelynek ruszin képző- és népművészeti, történeti anyaga a térségben ismertté tette a népcsoport kultúráját. Az aszódi ruszin kisebbségi önkormányzat rendszeresen támogatja a Ruszin Világ c. szintén országos, kétnyelvű folyóiratot, valamint a ruszinsággal foglalkozó anyanyelvű és magyar kiadványokat.

A következő ciklusban Giricz Vera került az önkormányzat élére. A férje által megkezdett úton tovább haladva, festészeti és zenei programokban vettek részt a gödöllői és fővárosi kerületi ruszinokkal karöltve. Az idei húsvétot Kárpátalján töltötték, ahol a szülőföld néphagyományai-
ban, szokásaiban megmerítkezve erősödhetek meg hitükben és önazonosságukban. És íme legújabb kezdeményezésük: a ma megnyitásra kerülő Ruthenia Múterem Galéria, amely az önkormányzati és magánintézmény sajátos ötvözeteként, az első ruszin képtár hazánkban. Az elnök asszony megfogalmazása szerint *„a kisebbségi, és ezen belül a ruszin kulturális értékek megőrzését, ápolását és átörökítését tartja egyik legfontosabb feladatának (...) A Galéria anyagában megtalálhatók Fedinecz Atanáz és neves ruszin festőművészeknek a ruszin tájat, a történelmet, a néphagyományokat, a dolgoz ruszinok ünnep- és hétköznapjait bemutató alkotásai, valamint a ruszin közösséghez művészetükkel kapcsolódó más nemzetiségű képzőművészek munkái (...) Nem csupán galéria, hanem a közművelődési feladatok ellátását is magára vállalja”*. Nevezetesen beszélgetések, estek formájában hozza össze a művészeket és a művészet iránt érdeklődőket, a gyermekek számára kihelyezett rajzórákat, pályázatokat, rajzversenyeket tervez, kiállítási lehetőséget biztosít a Galga völgyében élő művészeknek, végső soron tehát elősegíti Aszód bekapcsolását a kulturális idegenforgalom vérkeringésébe.

Köszönjük Dr. Fedinecz Atanáz képzőművésznek, hogy műtermét egy a kultúrának nem éppen kedvező időszakban ilyen nemes, közösségi cél rendelkezésére bocsátotta. Ő tudja – s nekünk sem árt tudatosítanunk –, hogy gesztusa egyaránt szolgálja az őt kibocsátó ruszin népet és a vele testvéri sorsközösséget vállaló magyar nemzet érdekeit.

Engedjék meg, hogy mondandómat egy a testvériségünket szintén fontos-



Székely András Bertalan megnyitja Fedinecz Atanáz aszódi galériáját.

nak ítélő, kortárs magyar költő néhány hete született versével zárjam, amelyet Munkácson, ez év Halottak napján vetett papírra:

Turcsány Péter:

VERECKEI ÜZENET

*A magyar és ruszin együttélés
évszázadai emlékére*

I.

Ma jöttünk *ott* át,
hol érkeztek őseink,
a ragyogó táj
bevonta képzelmeink,
ruszok kísérték
Árpád seregeit,
s ma is baráti kéz,
mely jövőnkig átsegít!

Magunk mik volnánk?
Öldöklő Káinok –
ha szét nem oszt'nánk
testvéri szónk?
Ragyogj, Latorca!
Kövek, habok és fenyv'ek!
Szívünk kínozza,
ha nem érthetünk egyet.
Lehetne itt nép:
kettőből egy nemzet,
csak osztanánk szét,
hogyan kit-kit mi illet?
Esze Tamás ruszinjai
minket idehívtak,
Rákóczi úr búsongás'í
könnycseppet itt ittak.

Vereckei csöndes falvak
egymást még segítik,
magyar és orosz együtt halnak,
de szép jövőnk bús sárkányát
hová is röpitik?
Jaj, de kéne itt egy ország
szép, keserű békéje,
fájdalmunk' ne porciózzák
senkinek a vérére!

Emlékezzünk, ti jó oroszok,
Rákóczira, Árpádra,
Ó, azok a drága szép szók
forduljanak áldásra:
Minden folyó folyik délre,
minden vízcsepp Tisza-hab lesz,
úgy-e orosz és úgy-e magyar,
el nem választ semmiféle
hatalom, ha utunk egy lesz?

Egy út lesz és egy diadal.

II.

Kárpátalja két-egy népe,
számoljunk el egyszer végre,
miért jöttünk, és mi végre
sikoltunk föl szörnyű égre!
Egymás mellett ezer éve
oldódtunk fel mámorokban,
enyém, tied s övé vére
szétoszlott a századokban.

*Egy akarat s egy szerelem
nem lesz többé lehetetlen,
„Isten velem, ki ellenem”
kit ez vezet, verhetetlen!*

Függelék

Kovács György (Barcsa Dániel): Székely András Bertalan *Határhártyák* című kötetéről

Tavaly jelent meg Székely András Bertalan – aki a Szent László Akadémia Kárpát-medencei Régió Tanszékének vezetője – *Határhártyák* (Interetnikus folyamatábrák és pillanatképek a Kárpát-medencéből) című kötete. A *Határhártyák* a szerző itthon, valamint a határainkon túl megjelent cikkeinek gyűjteménye, bár akad e kötetben olyan írás is, amelyik itt látott először napvilágot.

Eddig azt hittem, ismerem Székely András Bertalant, hisz' nemegyszer találkoztam vele, hallgattam előadását, olvastam cikkeit, s nem utolsó sorban szerencsém volt őt szerkesztőmként is tisztelni. Most mégis – így, lehetőséget kapva arra, hogy munkásságát egyben át tudom tekinteni – meglep az elem táruló gazdagság. A *Határhártyák* írásai ugyanis igen sokszínűek. E megszólalásokat jellemzi a nagy műfaj- és témagazdagság. Ez a sokszínűség nemcsak a gyűjteményes kötet műfajából ered – hiszen e lapok a szerző negyed évszázados munkásságát őrzik –, hanem nem kis mértékben Székely András Bertalan reneszánsz embereszményt közelítő érdeklődésének is.

Eme írások tematikája bejárja a történelem, az irodalom, a szociológia, a művészettörténet, a társadalomlélektan és a demográfia tájait Székely András Bertalan e könyvét Teleki Pál emlékének ajánlja. Rajta kívül egy másik név is szemünkbe ötlik a bevezetőben, a kötet különös, gazdag asszociációkat keltő címének megmagyarázása során: Németh Lászlóé. (A *Határhártyák* cím Németh László egyik mélyen szép gondolatsorára utal.) Székely András Bertalan a hungarológia összetett tudományában az ő példájukat követi, e két kiemelkedő személyiség méltó utóda, és folytatója. A hungarológia a „mértékadó” – azaz inkább a közbeszédet és közgondolkodást megszabó – értelmiség számára több mint gyanús, összefüggésbe hozza a fajelmélettel. Székely András Bertalan bizonyosságot ad mindenkinek arról, hogy a hungarológiának a legkevésbé sincs köze bármiféle fajelmülethez, sokkal inkább van viszont a magyar nacionalizmus korszaka előtti, a Kárpát-medencéhez és annak régióihoz kapcsolódó hungarus-tudathoz. Ebből következően e tanulmányok tárgya a Kárpát-medence – de tágabban az egész középkelet európai térség – nyelvi-etnikai kisebbségi népközösségei. Ez a kö-

tet az ő múltjukat, jelenüket és jövőjüket fürkészi. Székely András Bertalan tudatosítja, hogy minden kisebbség önmagában, pusztán létében hordoz etikai értékeket.

E közösségek gondjai igen hasonlóak. Az itt élő nemzetek és nemzetiségek egymásra utaltsága – ez már közhelynek számít – nyilvánvaló, ám mégis e régió politikai mindennapjaiban ennek kevés jelét látjuk. Székely András Bertalan keresi az együttgondolkodás, az együttműködés, az együttes cselekvés, a harmonikus együttélés pozitív példáit. Mert a pozitív példák még a szkeptikus szemlélő számára is felmutathatók. Ugyanakkor a szerző az interetnikus kapcsolatokat bemutató távol tartja magát a hatvanas-hetvenes éveket jellemző, s a mai napig ismét teret kapó leegyszerűsítő idealizálástól, nem kerüli meg a szembenállás, a konfliktusok és az esélyegyenlőtlenségek bemutatását sem. Székely András Bertalan tudja és tudatja: a nemzetiségi kérdés nem egy egyszerűen megoldható egyenlet, amelynek megoldása egyszerű és egyszerű.

A Kárpát-medencei nyelvi-etnikai közösségek naponta új kihívásokkal néznek szembe. Székely András Bertalan úgy látja, hogy térségünk többségi társadalmi nemcsak a saját kisebbségeikre veszélyesek, az értetlenség,



Hornyik Miklós bemutatja a Határhártyák c. kötetet a budavári Litea Könyvszalonban. Balról Antalné Sebestyén Ágnes és Antal Imre népzeneészek



A Kráter Műhely Egyesület rendezvényén. Balról: Kovács György, Szutor Ágnes, Turcsány Péter, Székely András Bertalan és Kovács Attila Zoltán

a vakság, az ellenségesség vagy csak egyszerűen közöny folytán, de – önvédelmi reflexek híján – önmagukra is. Hiszen az „államalkotókat” is fenyegeti a kultúraszürkítő globalizáció. Székely András Bertalan szerint korunk legfontosabb parancsa – az egyén és a közösség számára egyaránt – az önzonosság megőrzése. Székely András Bertalan nemcsak a határon túli magyar kisebbségek gondjait ismeri jól, hanem a hazai, nem magyar nemzetiségek problémáit is. Bár létkörülményeik nem teljesen azonosak, valamint múltjuk, jelenük és kilátásaik is különbözők, ám sorsukat a szerző mégis sajátos egységben látja. Vallja, a térség kisebbségének sorsa összefügg, jövőjük egymástól elválaszthatatlan. Távol áll tőle az egy nemzet iránti elfogultság. Szerzőnket a *leben und leben lassen* elve vezérli, ezáltal a Magyarországon ritka, igazi – eredeti értelemben vett – szabadelvűek közé tartozik.

Jómagam is, aki elsősorban Erdély múltja iránt érdeklődöm, megtalálom e kötetben a számomra fontos cikkeket. Példaértékű az, ahogy Székely András Bertalan a Köpeczi Béla által szerkesztett Erdély történetének romániai visszhangjáról ír. Háboroghatna, kelthetne indulatokat, de a szerzőtől távol állnak a hatásvadász megoldások: objektivitását megőrizve, hűvös tárgyilagossággal ír. Ezzel azonban – Brecht epikus színházához hasonlóan – nagyobb érzelmi hatást ér el, mint ha ő is a nem-

zeti érzésekre rájátszó láncrenjanizmus húrjait pengetné. Megállapítható, hogy szerzőnk sikerrel törekszik a társadalomtudományoktól elvárható – de maradéktalanul meg nem valósítható – *sine ira et studio* elvének megvalósítására. Székely András Bertalan igazi esszéírói alkat. E lapokat forgatva öröm fogja el az olvasót, látva, hogy korunkban is akadnak még, akik őrzik, fenntartják és visszaadják a magyar esszé egykori rangját. És ez, amikor már mindent, ami meghaladja a két oldalnál nagyobb terjedelmet – beleértve még gimnazisták szárnypróbálgatásait is – esszének neveznek, különösen értékesé teszi ezt a tanulmánykötetet.

Ez a könyv bátran ajánlható mindenkinek, akit foglalkoztat térségünk sorsa, legyen akár szakember, legyen akár pusztá érdeklődő, vagy csak olyan diák, ki most keres magának élethivatást. Székely András Bertalan összehasonlító, elemző alkat. És ugyanakkor szintézis-teremtő. Reménykedhetünk, hogy a számos résztanulmány után immár megszületik a nagy szintézis is.

(2006)

(www.krater.hu)

Szász István Tas: Mécsessel Trianon labirintusában – Székely András Bertalan könyvéről*

Ha egy könyvnek ilyen félreérthetetlen és tömör címe van, már a borítólapp látván eldől, hogy kik lehetnek az olvasói. Ugyanakkor, mint a „szavakkal dolgozóval” manapság oly gyakran előfordul, már első saját gondolatát is felül kell bírálnia a méltatónak. Mert bizonyára éppen e címszavak miatt lesz, akit nem érdeklődése vagy szíve, hanem az ellenkezés készítené a mögöttük sejthető tartalom megismerésére. Ha azonban ez a feltételezett személy még valamelyest ép lelkületű személyiség, akit csak környezete vagy neveltetése „vitt rossz útra”, bizonyára más emberként teszi le *Székely András Bertalan* könyvét.

A magyarság hosszú idő óta csapdában él. Több ezer éves történelmünk során a csapdahelyzetek sorát kellett átélnünk. Ezeknek felsorolására most nincsen mód, de a legutolsó, melyet Trianon csapdájának

* *Székely András Bertalan: Népből, nemzetben. Kráter, PoLiSz-sorozat, 2007.*

nevezhetünk, már Trianon előtt rabul ejtett, és máig nem ereszt. Ma legalábbis ez határozza meg sorsunkat. Papíron ismét Európa része lettünk, és Európa érdeke, hogy köröttünk csend (kuss!) legyen. Ha nekünk adna igazat, heten lázadnának ellene, ha hétnek ad igazat, csak egynek – vagyis a magyarságnak – kell befognia a száját.

Ilyen helyzetben – melyet az is tetéz, hogy saját „nagyobbik hazánk” is a nemzetben gondolkodást megtagadókat támogatja – hatalmas felkészültség, rendkívüli lelkierő és szívós kitartás kell ahhoz, hogy át tudjuk menteni magunkat a jövőnek, és értékeinket egy eljövendő jobb világnak.

Ennek a munkának a hangyaszorgalommal való elvégzéséhez mutat nagyszerű példát Sz. A. B. egész – rendkívüli realitásérzékről tanúskodó – tevékenysége.

Szerzőnk a nemzetnek nélkülözhetetlen tudós prototípusa. Rátapint a sebekre, az elfertőződött fekélyekre és a szőnyeg alá söpört kényes kérdésekre. Ő már a tiltások világában is a megtűrt határokon belülre mert és tudott emelni fontos kérdéseket, a leletmentő alaposágával és szívósságával kutatott fel elsüllyedni látszó értékeket.

Hogy könyvének címe még ma is, vagy éppen talán ma, indulatokat és gyanakvásokat kelthet, ebben ott leledzik az egész Pannon szellemi tenger keserősége. Mert elszabadult a neoliberalizmus, s féltelenségében apokaliptikus lovas alakját ölti. Vagy talán inkább egy földgyaluét, amely főleg a rombolást képes szolgálni, jó esetben olykor talán az alapozást. Száz egynéhány éve az ő, a magyar liberalizmus, az „azt bünteti, kit (mit) szeret” gondolkodásával ott bontott, ahol kellett, és alapot készített ahhoz, ami előrevihette az akkor még feudális sárba ragadt országot. Mai – vélt – örökösei tudjuk, mit tesznek: egy egész világot, főleg pedig Európát színesíteni képes nemzetet, minden kincsével együtt dühödött és dülő-fülő lendülettel próbálnak eltakarítani a globalizáció áradatának útjából.

Szeretném hinni, hogy a sok apró és mégis óriási leletmentés, felismerés és felvilágosítás, ami Sz. A. B. munkájának útját szegélyezi, hozzájárul valamennyire e romboló lendület megfékezéséhez.

Nem én beszélek haza, amikor azt állítom, hogy Székely András kötetét a harmincas-negyvenes évek kolozsvári Hitel folyóiratának szelleméhez érzem közelállónak. A Hitel körüli nagy hallgatásban éppen ő volt az egyik első „csendhárborító”, aki aztán e kör tevékenységéből vállalta *Venczel József* munkájának kutatását és felmutatását.

A Hitel szellemi köre a *Németh László* által leszűrt Széchenyi-gondolatok alapján működött, s Sz. A. B. is innen indul ki. E gondolatoknak ma is ható elemeit használja fel, de közvetett módon ott munkál benne *Makkai Sándor* „magunk revíziójának” iránytűje is. A nagy nemzetstratégák örököse ő, aki biztos kézzel helyezi a lassan emelkedő épület falába saját mívesen csiszolt köveit, s napról napra próbálja végrehajtani az önmagának kiszabott feladatot.

A kötet válogatása triptichonszerű. Már első – egy rádióműsor margójára írott – fejtegetésében (*Az én hazám*) Venczel Józseffel azonosulva vallja, hogy: „a tényfeltárást a cselekvési program megfogalmazása, majd a változásokban való részvétel kell, hogy kövesse”. Vagyis: a haza cselekvő hazafiságot követel!

A triptichon első szárnyának címe: *Górcső alatt*.

A *Szent István-nap előtt* közelebb visz a tudós személyéhez. Családi gyökerei mián Sz. A. B. elkötelezettje a kisebbségkutatásnak, aki felhasznál minden lehetőséget, hogy kifejtse a kisebbségekkel való bánásmód etikáját. *Németh László-i* értelemben vett hungarológus, és szószólója minden Kárpát-medencei (vagy bárhol létező) kisebbségnek. Erre már korábban, *Határhártyák* című kötete is alkalmat adott. Maga a cím is tudatosan vagy freudi módon árulkodik Németh László, a természettudós szellemi jelenlétéről. A hártýáról nyilvánvalóan az ozmózis jut eszünkbe, amelyet ő a nemzetiségek közötti átjárhatóságra, a hungarológia tudományára alkalmaz. Ez a ma is zajló folyamat fontos vizsgálódások tárgyát kell, hogy képezze, és meghatározó a Kárpát-medence magyarságának jövőjét illetően is. Sz. A. B. a kettős mérce manapság annyiszor használt felháborító és méltatlan eszközt elutasítja, nemcsak a saját javunkra, hanem kisebbségeinkkel kapcsolatos kötelességeinkben is.

Kisebbségeink parlamenti képviselője dolgában igen pontosan fogalmaz. Ennek elmaradását alkotmányos mulasztásnak nevezi, hiszen a ma működő, pártokhoz kötött megoldás hibás elképzelés.

Természetes módon lobban fel a vágy minden olvasóban, hogy az ellenünk felhozott ezeréves vád végre tisztázódjék, miszerint elnyomók, mi több, a népek börtöne lettünk volna. Az olvasó szeretné, ha Sz. A. B. írásai eljutnának minden félrevezetett európai emberhez, hogy ők is – a francia államnemzet fogalmának megértést gátló fogságában – képesek legyenek megérteni, mit jelentett a hungarus fogalma. Mit jelentett a szent korona védelme alatt több népnek is nemzetté fejlődni,



A *Népben, nemzetben* kötet bemutatóján Csernóczky Judit és Kovács Attila Zoltán beszélget a szerzővel

miközben a nagy abszolút monarchiák még a nemzeti tudat kialakulása előtt – mai szemmel nézve még büntelenül – homogenizálták kisebbségeiket. Ezek ma fejlett demokráciának számítanak és a történelmi tényekkel nem is foglalkozva, saját érdekeik alapján állva ítélik nekik büntetésnek kikiáltott, kevésbé szerencsés nemzetek felett.

Sz. A. B. felemlegeti továbbá a védőhatalmi státust. Az olvasó itt is felháborodhat a kettős mércén. Ez a státus egyeseknél (pl. Ausztria) lehetséges, esetünkben elképzelhetetlen, a nemzetközi fórumokon még az elszorított státustörvényünket is felháborodva vetették a szemünkre. A kettős állampolgárságról nem is beszélve! Valamennyi szomszédunk percekben belül és pártállástól függetlenül *igen*-nel döntött e kérdésben. Vajon miért vagyunk kivételek, mi, a leginkább érintettek? Mi élünk legszéttagoltabban, s a demográfiai veszedelem is minket sújt a legjobban. Ebben a helyzetben a kívül rekedtekről való lemondás többszörös bűn. De szóba kerül a könyvben az összetartozás fontossága és a mennyiségen túl a minőséget romboló tényezők, a *Fekete Gyula* által definiált szellemi környezet

(*kultúrmozok*), mely szintén megakadályozhat sajátosságunk védelmében.

A szerző harmadik írása 2006-ban Gyulai Pál-díjban részesült. Címe: *Közép-Európa ketyegő bombája: Trianon*. Az írás Horváth Jenőnek, a Magyar Külügyi Társaság egykori elnökének: *A millenniumtól Trianonig* című tanulmánykötetét széljegyzeteli. A mű a „*sájóan hiányzó nemzetstratégiáról*” beszél. Vajon miért csak nekünk nincs nemzetstratégiánk, mikor összes szerencsés szomszédunk rendelkezik vele. Talán éppen ezért nevezhetjük őket szerencséseeknek? És elgondolkodhatunk azon is, hogy az „oroszmédvét” történelmünk utóbbi évszázadain hányszor vezérelte nyílt és hátsó szándék, hogy befolyásolja hazánk sorsát. Egy máig tanulságos információ: *Apponyi Albert* – a megfelelő nemzetstratégia fontosságát tudva – már azon a sötét június 4-én felkérte *Horváth Jenőt* a Külügyi Társaság elnökségére. Ma évtizedeket szalasztunk el anélkül, hogy eljuttánánk e felismerésig! Vajon miért? A kolozsvári Hitel körének aktualitását mutatja, hogy *Tamási Áron* már akkor erdélyi feladatként jelölte meg: „...*merjünk tudásban, ismeretben, szorgalomban nagyok lenni...*” Ugye nem kell hozzá kiegészítés?! De újdonság lehet *Károlyi Mihály* árulásának a nemzetközi jog által is igazolt egyik esete, a belgrádi katonai megállapodás, melyben a már létező, sokkal előnyösebb demarkációs vonalat adta fel a tárgyaló partnerek körében is ellenszenvet keltő, sportruhás, új miniszterelnök. A tanulmány a Trianon csapdájában vergődő magyarság számára az egyik legtömörebb összefoglalás. Ironikusan szólva: kis kortörténet kórosan elbutított magyaroknak. Horváth Jenő megfogalmazza, hogy mi jellemezte a békediktátumot. Pontjai közül a legfájdalmasabb talán a harmadik: „*mert a szerződés egyoldalú volt és nemcsak mások jogainak ellenére jött létre, de megkívánta, hogy valamely nemzet a maga jogainak fegyverrel való eltiprását általa is igazságosnak és méltányosnak tekintse, általa is óhajtott rendelkezésnek nyilvánítsa*”. Mintha napjainkban ennek a kívánalomnak próbálnánk minden áron megfelelni.

A *Tükörserepek* című írás 1986-ban született. Ez az az év, amikor múltunk dolgában valamennyire megtörik a hallgatás fala. Ekkor jelenik meg a mérföldkövet jelentő, háromkötetes *Erdély története* is. A munka rendkívül tárgyilagos és félremagyarázhatatlan. A szomszéd népeknek azokat a történelemkönyveit helyezi górcső alá, amelyek a magyarságról alkotott véleményüket nemzedékeken át befolyásolták. Saját gyermek- és ifjúkori kisebbségi élményeim alapján tudom, kettős életünk mennyi-

re formálta kettőssé személyiségünket. Mást hallottunk az iskolában, s mást odahaza. Sőt kétszer kettős volt minden akkoriban, hiszen volt egy kisebbségi és egy osztálykettősség is. De vajon nem ennél is felháborítóbb-e, hogy az osztályharcot igen, de a kisebbségi sorsot nem ismerő anyaországi kortársainknak is csak az elhallgatás jutott osztályrészülr? Miközben minden szomszédunk – rendszeremlegesen – felhasznált és felhasznál minden eszközt a nemzettudat erősítésére, nálunk ennek éppen a fordítottját éltük meg negyven évig, és valójában ma is. Pedig a kollektív tudat, a „mi tudatának” kialakulása az egyénnek is nélkülözhetetlen szüksége. E nélkül nem csupán a nemzetnek nem lehet senki hasznos tagja, de még a neoliberalizmus által éltetett nemzetek feletti társadalomnak sem képes teljes értékű alkotóelemévé válni. Sz. A. B. beszél a kognitív disszonancia megjelenésének veszedelméről is. Vajon a kettős tudat tükörcserepei hogyan állnak össze az egyes egyénekben? Ki az, aki a kognitív disszonancia útján a beolvasztás szügyenkező áldoztává válik, s ki az, aki, mint a súly alatt növekedő pálma, a „csak azért is” útját választja?

Sz. A. B. következő írása a: *Venczel József és az erdélyi magyar gazdaságtudomány*. V. J. egyebek között ezt mondja: „...az erdélyi magyarság életének legdöntőbb kérdése a magyar falu, amehéért elsősorban a magyar intelligencia felelős”. Sz. A. B. megemlíti V. J. egyik mesterének, a román *Dimitrie Gustin*nak két fontos fogalmát is, mégpedig a népszolgálatot és a faluvezetést. Néhány éve „újdonságként” nálunk is felmerültek hasonló gondolatok, de akkor még nem hátsó szándékok megvalósításának csatornáiként. A Hittel szellemi köre, melynek V. J. meghatározó egyénisége volt, felismerte Széchenyi önkritikus, önismeretre alapozott társadalomszemléletének jelentőségét. Sz. A. B. Venczel József. (és a lap szellemi körének) szemléletéről *Benkő Samut* idézi: „a kérelhetetlen önkritika bátor megalkotásával jut el a társadalmi változások, a reform gondolatáig, következőképpen száz év múltán is időszzerűen tanulságos a társadalmi mozgások, változások irányának kutatásában”. Utóbb *Zábony Évát* idézi a Hittelről: „habbjain a szellemi terület teljes átfogására törekedtek. A kisebbségpolitikai és hungarológiai tanulmányok mellett domináns szerep jutott a konkrét tényfeltáró szociológiának, a társadalomstatisztika legfontosabb területeinek (népmozgalom, táplálkozás, szövetkezeti és népegészségügy stb...) Ugyanakkor helyet kaptak a kisebbségi magyar gazdaságpolitika, agrárpolitika, művelődéspolitika kérdései is.”

A szerző megemlékezik a ma az anyaországban már alig ismert Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületről is. V. J. 1938–1945 között ennek az évszázados múltú magyar érdekvédelmi intézménynek (magyar viszonylatban a legnagyobb) volt a munkatársa. A Hítel az EMGE jelentőségéről így ír: „*bivatásrendi nézőpontból tekint a magyar mezőgazdasági termelés alaptényezőit jelentő birtokcsoportokra; foglalkozást lát bennük, s ezért szervezi és szervezheti egy szinten, egy táborba; érdekeket lát, a magyar gazda érdekeit, amelyek elsőrendű nemzeti érdekek, s minden védelmet megérdemelnek...*”. Milyen hatalmas segítség lenne egy ilyen intézmény a mai, tönkretett magyar mezőgazdaságnak!

A *Magyarország Európa „kitsinyben”* című írás is tömör tankönyvként ajánlható, valóságos kislexikon. A sokszínű Európába való beilleszkedésről szólva a szerző felhívja a figyelmet a soknemzetiségű együttélést hordozó múlt előnyeire. Első gondolatunk az, hogy a Szent Korona védelmében itt nemzetek jöttek létre, fejlődtek vagy menekültek meg. Ezt nem sok minket elítélő és minket bűnösnek kikiáltó nemzet mondhatja el magáról. Ugyanakkor SZ. A. B. nem felejt el felsorolni a dualizmus korának hibáit (baklövéseit) sem. Kiviláglik azonban a hatalmas különbség az akkor elkövetett hibák és az ezeréves gyakorlat, s főleg a magyar kisebbségeket ért későbbi megtorlás s a létüket meghatározó másodrendűségük között.

Vajon a Monarchia felszámolásának mindent elsöprő akarása mögött csupán egy konkurens nagyhatalomtól való megszabadulás óhaja, vagy az orosz medve pánszláv bundába bújt délre törekvése húzódott meg? Vagy benne volt a nagy nemzetállamok félelme is, amelyet egy talán a szövetségivé fejlődés felé haladó, új típusú, többnemzetiségű (s ezért adott esetben talán a szokottnál is erősebbé válni képes) hatalom példájától való félelme is?

Munkája befejező oldalain Sz. A. B. élete nagy ajándékának tekinti, hogy munkatársa lehetett az 1989-ben létrejött Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkárságnak. Kiemeli az 1993-ban hozott, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló LXXVII. sz. törvényt, mely a térségben az első volt, és melyet a kontinens számára is példamutatónak nevez. Ez a törvény azt biztosítja a kisebbségeknek, amit Európa máig nem valósított, sőt nem is értett meg igazán: a közösségi jogokat. Felsorolja – kommentár nélkül – a sok hasznos munkát is végzett két hivatal (Határon Túli Magyarok Hivatala, illetve Nemzeti és Etnikai Kisebbsé-

gek Hivatala) felszámolását és beolvasztását, illetve a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának megszüntetését.

Tanulmánya végén remek és tömör összefoglalóját adja mondanivalójának. Ezt írja: „*Számunkra és hozzáánk tehat nem 2004. május 1-jén érkezett el Európa s az európaiság, hanem azon kevés nemzetek közé tartozunk, akik – nem csupán természetükből adódóan, hanem első királyunk intelmei óta jogszabályok, gyakorlati megoldások, autonómiák egész sorával, sokszor a földrész nyugati felét megelőzve – kezdetől fogva alakítottuk is az európai toleranciát. A véleményalkotó értelmiség, a kultúra emberének mindenkori felelőssége, hogy a globalizáció viszonyai között e kimunkált értékek ne menjenek veszendőbe, s – akár a politika vagy a gazdaság ettől eltérő törekvéseire is rámutatva – biztosítsuk a feltételeket a jövőben is a csoportjogok érvényesüléséhez, a kulturális sokszínűség megőrzéséhez.*”

A triptichon következő fejezete *Tájhazák, alkalmak* közös címmel rövidebb megszólalásokat tartalmaz. Lapozzunk bele ebbe is.

A „*Merjünk magyarok lenni?*” című írásával tulajdonképpen röpiratot szerkeszt a hiányzó nemzetstratégia megalkotása érdekében. A *Haza a magasban* és a *Középkori templomok Felső-Magyarországon* egyebek mellett a keresztyén szerzőről is vallanak. A *Nemzeti egység megtestesítője* címet adja *Pozsgay Imre* isaszegi beszédéről szóló beszámolójának. Sz. A. B. fontos kiemelés tesz, mikor P. I. mondandójából a következőket közli: „...a határvonal nem a jobb- és baloldal között húzódik, hanem a nemzet sorskérdéseibez való viszony mentén”. Vajon szomszédaink sikerei nem éppen e felismeréshez s annak gyakorlati alkalmazásához is kötődnek?

Cselekvésbe vetett hitel címen Lakner Zoltán életművét méltatja, a gyakorlatias cselekvést dicséri a steril elméleti munkával szemben. Közben az is kiderül, hogy maga is élt ezzel a lehetőséggel, s nem is kis mértékben. Az „*Embernek s magyarnak lenni...*” című évfordulós megemlékezése *Sándor János* fadaragó művészt méltatja. A művész ars poeticáját mondja el nekünk imígyen: „*embernek s magyarnak lenni, senki ellenére, nemzetünk hasznára*”. A *Varga Sándor nyolcvaneshztendő*s c. írás arra figyelmeztet, hogy Sz. A. B. az egész Kárpát-medencei magyarságot szívében hordozza. Hol itt, hol amott bukkan fel, ezúttal éppen Alsólendván. A bemutatott személyben pedig a kor egyre ritkább embertípusát mutatja fel: azt a kiemelt kádert, aki helyzetét nem saját gyarapodására, hanem nemzete szolgálatára használta fel. Az *Egy patrióta mérnök* című írása *Regőczy Emil* tudós mérnököt méltatja. Az írásból kiderül szerzőnk és

a *Honismeret* című lap kapcsolata is. Az írás végén gyönyörű szavakat idéz méltatottjától: „*A nyelvben nem csupán az élő szívek dobogása hallik, hanem a réges-régen elporladottaké is, sőt azok is benne fognak zengeni, amelyek még világra sem jöttek. Az embert megéri az örökkévalóság. Akaratlan is hazájára gondol, bűvölet uralkodik el rajta, mert mi más ez, mint a magyar nép örökéletének szimbóluma. Ebben a vég nélküiségben pedig – a tudomány tanítása és a történelem apokaliptikus illusztrációi dacára – binnünk kell!*”

A magyar *Holttenger Makkai Sándort* idéző címe számomra rendkívül fontos gondolatok füzére, hiszen szülőföldről, a Mezőségről szól. A Kráter Műhely Egyesületnek a Mezőség múltját s jövőjét menteni óhajtó kísérlete kapcsán született rövid összefoglaló anyag. A *Gálffy-Bódi Tamás* kiállításáról született *Visszatérés a szülőföldre* című írás az „egy-haza két ország” szindróma újabb történetét mondja el. Sz. A. B. a fejezet utolsó írásában már ismét a Kárpát-medence egy másik pontján található, a Bácskában mond beszédet a kishegyesi csata emlékére, s itt is az összetartozásról szól *Közös múlt, közös jövő* címmel.

A triptichon harmadik szárnya *Könyvek között* címen hét írást sorakoztat fel.

A *Nemzetiségi táj- és népismertető a reformkorban* megmozgatja a fantáziát. Ahol Európa legszínesebb etnikai szöttese kialakulhatott, ahol ezzel ilyen széles körben és ilyen szívesen – mondhatnám: babusgatva – foglalkoztak tudományosan is, ahol egyes kisebbségek néprajzát előbb tanulmányozták, mint a magyarokét, ott bizony nem beszélhettünk a népek börtönéről.

A következő írás, *A kisebbségi néprajzi tanulmánykötetek jubileumára* az előbbieket további bizonyítékokkal egészíti ki. Megtudjuk, hogy a reformkor után sem változott a helyzet. Az 1889-ben – tehát a (nem túl sok) nemzetiségpolitikai hibáink korában – alakult Magyar Néprajzi Társaság alapszabályába foglalt feladatként rögzíti az együtt élő nemzetiségek néprajzának feltérképezését. A trianoni katasztrófa és a második világháború sem változtatott igyekezetünkön. Éppen a jubiláló könyvsorozat igazolja ezt. Magyarul vagy a kisebbségek nyelvein már kiskönyvtárnyi, 107 kötet jelent meg. A könyvsorozat címe: *A magyarországi nemzetiségek néprajza*.

Oldřich Knichal író-műfordítóval folytatott beszélgetése: *Beszélgetés egy közép-európai hídépítővel* címen jelent meg. A szlovák anya és cseh apa sarja magyar feleségével 1981 óta él Magyarországon. Ő állapítja meg,

hogy egy nemzetiségi közösség megmaradása azon múlik, hogy milyen minőségű lesz a nemzetiségi kultúra ápolása. Figyelemreméltó megállapítás minden kisebbség számára.

A következő két írásban a szlovén–magyar irodalmi kapcsolatokról olvashatunk. Az *Irodalom a batárok fölött*ben arról ír, hogy nem ismerik eléggé egymást a kárpát-medencei népek. A közösen lakott területekre ez kevéssé vonatkozik, de ahogy ettől távolodunk, úgy fogynak az egymásra vonatkozó tapasztalatok és ismeretek. A szlovén–magyar irodalmi átfedések sokunk számára ismeretlen kincseit sorolja fel. A *Magyar költő a szlovén tenger mellé*ken című írás a kevesek által ismert *Szalkai Kanyó Leonát* mutatja be. A nehéz, mondhatni, kalandos életű költőnő sokoldalú munkáját, nemzetszolgálatát jóleső és biztatást hordozó érzés megismerni.

Sz. A. B. *Kelet-Közép-Európa „kurdjai”* címmel alig négy oldalon olyan adathalmazt sorakoztat fel, melyből világosan kiderül, hogy a szétszabdalt ruszinság nem véletlenül viseli a „gens fidelissima” címet. Ha ez a népcsoport egy nemzetiségeket elnyomó Magyarországon élt volna, vagy már rég nem létezne, vagy szóba sem kerülhetett volna e megtisztelő jelző létrejötte.

Az *Egy európai gondolkozású magyar* című írásból megismerhetjük *Skultéty Csaba* külpolitikai publicistát. Az írásból most egy tőle vett idézetet emelnék ki. Skultéty a rövid időre Magyarországhoz visszacsatolt Kárpátalja ungvári magyar gimnáziumában tapasztaltokról írja: „Nagyon nagyra becülöm az akkori magyar kormányzat új nemzetiségi beállítottságát, hogy ezeken a területeken a szomszéd népek, illetve a környezet népének a nyelvét kötelező tárgyként bevezették (...) örömmel tapasztaltam, hogy ezeken a területeken az állomásokon és közbivatalokban mindeniütt megjelentek a kétnyelvű helységnevek és feliratok (...) a magyar bátóságokban valóban megvolt a készség a Budapesten mintának szánt autonómiaterv későbbi, háború utáni megvalósítására”. Azonnal



A Népbén, nemzetben kötet bemutatója a Magyar Művelődési Intézetben. Az előtérben Dr. Székely András Bertalan és Dr. Tóth Zoltán József, a háttérben Dr. Szász István Tas és Reiner Péter

eszembe jut a *Hitel* szellemi körének memoranduma, melyben a bécsi döntést követően, még a honvédség bevonulása előtt, ugyanilyen jogok biztosítását kérték Észak-Erdélyben a románságnak is. De Skultéty másik tapasztalata is érdekes. A 33 éven át a Szabad Európa Rádiónál dolgozó tudósító már akkor azt látta, hogy az amerikaiak a kisebbségi kérdésekben nagyon óvatosak: „A kisebbségi ügyek felvetésére irányuló minden kísérlet, mondhatni, a legtöbb esetben ellenállásba ütközött”. Szerinte ennek oka az államokban és nem a nemzetekben való gondolkodás volt.

Utószó helyett írott vallomásában Székely András Bertalan édesapja, a „gyalog” székely emlékeről beszél, kinek apja maga is Trianon üldözöttjeként érkezett az anyaországba. Ő mindvégig becsülettel dolgozva – mindig ott, ahol a kor lehetőségei megengedték – az értelmes élet összes színterein teljesítményt volt képes felmutatni. Még megérte a változást, és volt ereje, éleslátása megfogalmazni később valósággá lett kételyeit is. Tulajdonságait felsorolva már nem csodálkozunk a szerző morális szilárdságán és sokoldalú elkötelezett érdeklődésén, diófaültető természetén.

Leányfalu, 2007. november 11.

(www.krater.hu)

A Kárpát-haza vonzásában

*Dr. Kőrösi Mária televíziós beszélgetése dr. Székely András Bertalannal**

– *Az a mentalitás, hogy őrizzük nemzeti tudatunkat, őrizzük magyarságunkat, ennek a témakörnek valóban hiteles referense, hiteles munkása Székely András Bertalan úr. Tisztelettel és szeretettel köszöntelek Téged, és nagyon-nagyon jólesik, hogy a sok elfoglaltságod közepette elfogadtad ezt a meghívást.*

Székely Andás Bertalan kisebbségkutató, művelődésszociológus, és tulajdonképpen, ahogy ő elnevezte magát, munkása mindannak, amelyet a legkülönbözőbb, velünk élő etnikumok, valamint az elcsatolt területeken, kisebbségbe szorult, magyar ajkú bonfűtársaink képviselnek.

Tulajdonképpen földmérő mérnökként végeztél az egyetemen, aztán később léptél át a szociológia területére, és még utána szociálpszichológiai témából doktoráltál, és azóta pedig számos könyvnek vagy a szerzője, illetve társszerzője,

* Elhangzott a Zenit Televízió „Hír-érték” c. műsorában, 2008. február 4-én.



(Jobbról) Gyurkovits Tibor, Győrffy Sándor és Székely András Bertalan a Muravidék folyóirat 9. számának bemutatóján a Litea Könyvszalonban, 2006 februárjában

emellett több száz olyan tudományos, ismeretterjesztő cikknek. Dolgozol a legkülönbözőbb hiteles művelődési szaklapoknak, folyóiratoknak, előadsz egész Közép-Európában Marosvásárhelytől Bázelig, Érsekújvártól Újvidékig. Mi minden kötelezett Téged arra, hogy a kisebbség kérdésével és főleg annak a megoldásával foglalkozzál, döntően a magyarságot illetően?

– Először is köszöntöm a nézőket, köszönöm a meghívást, és magát a kérdést is. A gyökerek, az indítékok ügyében, hát talán az otthoni, a családi légkört kellene először megemlítenem. Anyai ágról délvidéki a család eredete, apai ágról pedig erdélyi. Trianon után jött át mindkét nagyapám, ami azért a családi közbeszédben, még akkor is, hogyha az ötvenes éveket írjuk, jelen volt. Nem valamiféle melldöngetős, revíziós előjellel, hanem mint egy természetes, és a Kárpát-medencében gondolkodást előrevetítő mentalitás. És hát azzal együtt, hogy nyomdász szakiskolámba jártam, humán volt az érdeklődésem, már a középiskolai évek alatt néprajzi szabadegyetemet végeztem, és majdnem néprajzos lettem, de a reális, földön járó indíttatású család a műszaki pálya felé irányított. Tisztességgel elvégeztem, de jellemző módon a Műegyetemen is „*Szakbarbár-e a mérnökjelölt?*” és hasonló című tudományos diákköri dolgozatokon törtem a fejem. Nem csoda ezek után, hogy fél év mérnöki gyakorlat után a bölcsészkar szociológia szakán kötöttem ki.

– Én nagyon örvelek, hogy a személyedben olyan műszaki képzettségű embert köszönthetek folyamatosan, és tudhatlak a lehető legkülönbözőbb olyan fórumokon, ahol valóban a választott hivatásod dominál, hogy igenis bírül adjuk a nézőinknek, hogy a műszaki értelmiség egyáltalán nem szakbarbár! Hisz majdnem mindannyiótok valamilyen humán területen nemcsak élvezzi akár a zeneművészetet, vagy éppen az opera műfajt, vagy bármit, hanem a művelői is vagytok. De visszatérek erre a sajátos művelődésre, hisz azon túl, hogy publikálsz, nagyon sok olyan területen voltál kezdeményező, amely segítette szintén az említett témakörnek a mindennapi élő elevenen tartását. Ilyen volt például a Szent László Akadémia Kárpát-medencei Régió Tanszéken belüli előadásorozat. Elsőként vállaltatok fel, és ez különös tiszteletet érdemel, a politikai földrajz területének is a proklamálását – egyáltalán nem titkolva, hogy itt elsősorban gróf Teleki Pál geográfusi eszméit tűztétek napirendre. Szeretném, ha minderről, aminek iszonyú szervezőmunkával, valóban mentora voltál, illetve vagy, beleértve a civil szervezeteket is, beszélnél egy kicsit részletesebben.

– Egy kicsit hadd ugorjak vissza a Műszaki Egyetem utáni időszakra közvetlenül. Amikor otthagytam a mérnöki pályát, akkor visszamentem a Műegyetemre klubvezetőnek, tehát az egyetem művelődési otthonaként szolgáló R-klubot vezettem. Ott többek között beindítottam a Közép-Kelet-Európai Klub című vitakört, amely sok-sok félév után a helyi korifeusok nemtetszését váltotta ki, és betiltásra is került. Ez a Kárpát-medencei sorskérdéseinknek a rendszerváltást szinte 8-10 évvel megelőző vitafóruma volt, ahol hazai és határon túli magyar és nem magyar értelmiségiek világitották meg a bajok gyökerét, a legfontosabb együttélési gondjainkat. Tehát ez már egy előfutára volt a későbbi Szent László akadémiai munkámnak. És hát közben évekig kisebbségkutatóként is dolgoztam, romániai és csehszlovákiai történelemtankönyvek összehasonlításából írtam a szakdolgozatomat és a disszertációmát. Elkezdtem az akkori lehetséges kutatóhelyeken főállásban, illetve mellékállásban is gyakorolni a társadalomkutatást. Dolgoztam az Országos Idegennyelvű Könyvtár elődje, az akkori Állami Gorkij Könyvtár kisebbségkutató csoportjában, és amikor Juhász Gyula akadémikus vezetésével megalakult a Magyarságkutató Intézet, akkor ennek az égisze alatt, egészen a rendszerváltozásig.

– A magyarságkutatás egy külön nagyon szép, estét betöltő programként is feltétlen kell hogy szerepeljen egy későbbi adásunkban, a személyed részvételével, hisz a magyarságkutatást mint olyat, hosszú ideig eltitkolták, kisöpörték,

ugyanúgy mint a politikai földrajz tárgyat, aztán újraéledt. Hogy ez alatt, mint tudományág alatt, mit kell érteni, röviden foglalld össze, légy szíves, aztán visszatérünk mindarra, amiért ma itt vagy.

– Személy szerint a Németh László-i hungarológia- vagyis magyarságtudomány fogalmat fogadom el, még akkor is, hogyha a mai értelmezés sok esetben ettől eltérő. A magyarságtudomány – Németh László megfogalmazása szerint – sorstudomány, tehát a magyarságra vonatkozó speciális ismereteknek az összessége, az, ami az egyes szakterületekből kiragadható, és differentia specificaként, magyar sajátosságként megfogalmazható. Németh László a harmincas években definiálta ezt a tudományágot, és a kutatásai, programadó írásai nyomán létrejött különböző intézetek sora bizonyítja, hogy ez egy életképes diszciplína, és nem valakik ellen, hanem valakikkel közösen, a Duna-völgyi beágyazottságunkat hangsúlyozó szaktudománnyá nőtte ki magát. Teleki Pál is ennek a nyomán létrehozta a Teleki Pál Intézetet, amely a visszacsatolásokat követően az Erdélyi Tudományos Intézetet és más határon túli, egyetemi és humán kutatóműhelyeket is magába foglalt.

– Erre majd visszatérünk akkor, amikor a magyarságkutatást és a magyarságtudományt ebben a tekintetben újraértékeljük. Most arra szeretnék visszakanyarodni, ami az általad szervezett, de személyedben is tartott előadások köré csoportosítható. A tiltó korifeusokról most ne is beszéljünk, ezt a történelem úgyszólván elfelejti, de kik voltak az előadók, kik voltak azok a jeles emberek, melletted is, akik ezt az általad megtervezett és bevezetett nagyon szép, hiányt pótló programot erősítették, segítették és gyarapították a tudásukkal, személyükeikkel?

– A Szent László Akadémia, a Magyarok Világszövetsége mellett, a kilencvenes évek közepén létrejött felnőttoktatási intézmény, sajnos máig nem akkreditált, tehát oklevelet nem adó intézmény, ám az ismeretterjesztésben és a közéletiségre való nevelésben nem elhanyagolható a szerepe. Elég, ha csak a rektor nevét megemlítem, aki alapítója és máig vezetője az intézménynek: Pozsgay Imre professzor úr.

Én a Kárpát-medencei Régió Tanszék vezetését kaptam feladatul, és látom el máig. Különböző előadássorozatokot szerveztünk egymást követően, tehát nem egyidejűleg. A tanszék kebelében, valóban az általad említett politikai földrajz volt az első, ahol Kőrösi Mária mellett Hajdú Moharos József, aki szegény már meghalt...

– Isten nyugosztalja.

– ...Kocsis Károly, az Akadémia Földrajztudományi Intézetének egykori munkatársa, most már egyetemi tanár, és Rétvári László professzor úr voltak az előadóink, és valóban ezt a meglehetősen a megtúrt kategóriában lévő, vagy korábban oda száműzött tudományágot megpróbálta visszahelyezni a maga jogaiba.

– *Még emlékszem, hogy milyen sokan voltak, és valahogy soha nem akart vége szakadni a kitűzött óráknak, és nem hogy elmenni nem akart senki, mindig újabb és újabb kérdéseket tettek fel. Olyan előadókat tudtál megnyerni, az elcsatolt területeken magyarul tanító egyetemi tanárok, professzorok, kutatók részéről, akik még egyszer hangsúlyozom, emelték, gyarapították az általad megindított programnak a nivóját.*

– Az MTA Földrajztudományi Intézetében elindított, majd más egyetemekre, főiskolákra vándorolt szabadegyetem folytatásában utána végigvettük az egyes határon túli magyar nemzetrészeket, onnan hívott vagy a területet jól ismerő előadók segítségével, utána pedig – pontosan a Németh László-i testvériség nevében – a velünk együtt élő népek egy-egy jeles szakértőjét szólaltattuk meg, egészen fönt a Baltikumtól, le a Fekete-tengerig illetve az Adriáig.

– *Nemcsak megszólaltatsz és invitálsz, ezekre a fórumokra, Magad is nagyon sokat mész határon túlra. Hol voltál legutóbb? Milyen előadásokat tartottál?*

– Nem is könnyű ezt számba venni, én döntően a délszláv térségben élő magyarságot ismerem, és a kutatási területem, illetve a köztisztviselői munkám során is kellett, hogy foglalkozzam velük. Ez azt jelenti, hogy a bácskai, bánási magyarság, a drávaszögi, ma horvátországi magyarság Dél-Baranyában, illetve az általam talán legalaposabban ismert Muravidék, a szlovéniai magyarság lakóterülete, és természetesen ugyanennek a dolognak a másik oldala is: a megfelelő hazai szerb, horvát illetve szlovén kisebbség ügyei. Tehát a legutóbbi útjaim is nagyrészt ezekre a területekre vezettek.

– *Mondj egy-két élményt, ami megragadó, ami elgondolkodtató, számodra kedves, szívet melengető történet.*

– A Bastille bevételének az évfordulóján, nem csupán Franciaországban történtek dolgok, hanem 1849-ben a délvidéki Kishegyesen is. A szabadságharc utolsó győztes csatáját vívta a magyar sereg, és ott, a szabadságharcos emlékműnél kellett civilként tavaly nyáron, július 14-én egy beszédet mondanom, és pedig lakóhelyem, Isaszeg képviselőjében, ahol a szabadságharc tavaszi hadjáratának

döntő, szintén győztes ütközete zajlott. Egyébként testvértelepülési kapcsolat bontakozik a két település között. De jártam Csúzán is hasonló ügyekben – ez Horvátország, Dél-Baranya –, ott szintén kiépítettük a testvérkapcsolatokat, alá is írtuk már, Kishegyes pedig a jövő hónapban vár bennünket ugyanebből a célból. A Muravidéken, a szlovéniai Lendvidéken pedig egy konferencián vettem részt legutóbb a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület képviselőjeként.

– *Szerénységed mindig sorompót húz, hogy arról is beszélj részletesebben, mennyi szeretet, mennyi emberi, szakmai kapcsolat vesz körbe Téged, hisz a személyed fontos azokon a területeken, amelyeket elmondtál. Úgy kell kibújni Belőled, hogy egy picikét – nem az öndicséret hangján, mert ez Tőled nagyon távol áll, de – arról beszélj, ami valóban az érdemedet jelenti ezekben a fórumokon, amelyeket megterveztl és létrehoztl. Elmondod a tényt, és pont az marad ki belőle, az ember, akinek a hívó szavára oly sokan összegyűlnek és oly sokan megjelennek.*

Korábban említetted Németh László nevét. Gyönyörű szép könyved jelent meg „Határhátyák” címmel néhány esztendeje. Gyűjteményes kötet emberi sorsokról, sorskérdésekről, és sorsfeladatokról. Beszélj erről a kötetedről, amelyet most már azért remélhetőleg sokan olvasnak, én szeretettel és tisztelettel ajánlom kedves nézőinknek ebben a formában is. Határhátyák: Németh László idézet, tőle származik a gondolat, fejtsd ki egy picit bővebben.

– Maga a fogalom az említett Németh László-i hungarológia-meghatározásnak a része. A határhátyán ő orvosként és polihisztorként egy olyan membránt értett, amin keresztül minden nemzeti kultúra a kívülről jövő hatásokat befogadja, átlenyegíti, átalakítja, természetesen szűrve: mi az, ami fontos a számára, mi az, ami építőleg hat a saját kultúrája szempontjából, és mi az, amit távol tart.

– *Fontosakat és távoltartókat is példaértékűen említs meg, innen-onnan.*

– Ez regionálisan is változhat. Tehát amit mondjuk Nyugat-Magyarország a német vagy az itáliai kultúrából könnyebben, előbb befogadott, azt Kelet-Magyarország esetleg fáziskéséssel teszi a magáévá. Vagy hát a leszállt kultúrjavak elméletét is említhetném, ami az egyes társadalmi rétegek közötti kulturális cseréket takarja, tehát az úgynevezett úri vagy polgári kultúrából is sok mindent, egy idő múlva az alsóbb rétegek magukévá tesznek...

– *Például...*

– ...kulturális elemeket. Így akár az öltözködés, a lakberendezés vagy viselkedéskultúrából, akár az ízlésvilág mentalitásbeli összetevőiből.



Székely András Bertalan szüleinek kopjafája az óbudai temetőben

szezonban rendezték meg Pesthidegkúton a civil szervezetek – Isten áldja meg őket ezért – a hatodik gyönyörű farsangi báljukat, amely természetesen mint egy keret, a táncbáz köré szerveződött. Jó volt látni ezeket az embereket, jó volt látni azt a húsos lelkes hidegkúti bonfitársunkat, akik folyamatosan a gondját viselik ennek a nagyon szép kezdeményezésnek. A Klebelsberg Kunó Kultúrkézűriában volt a rendezvény, én is nagyon tisztelettel köszönöm, hogy invitáltak és részt vehettem rajta. Jó volt látni, hogy ez a táncbáz, ez a gyönyörű dallamosság az ember szívében, lelkében, fejtől a talpáig, bizsergetően tényleg közelebb hozza az embereket, és az, ahogy a mozdulataikon keresztül a gondolatainkat is csiszoljuk és építjük.

– Még egy mondatot a Határhártyákról, kiegészítésül engedj meg. Tehát tulajdonképpen az interetnikus viszonyokról, az interkulturális viszonyokról van szó ebben a könyvben, ami mind magyarság és nemzetiségek, a nemzetiségi magyarság és az őt körülvevő többségi nemzet között, mind magyarok és szomszédai között, a múltban és jelenben működik. Amennyiben ez nem egy kényszer hatása alatt zajlik,

– *Vagy a hagyományörző településrendezés elhelyezés, ugye...*

– De természetesen fordítva is érvényes, hiszen a népi kultúra egy adott időszakban megtermékenyítőleg hatott az értelmiségre. Lásd akár a két háború közötti népi írók mozgalmát, akár Bartók és Kodály népzenei gyűjtését, ami a magas komolyzenét megtermékenyítette, akár az elmúlt évtizedekben pedig a táncbázmozgalmat, ami a fiataloknak a társas alkalmává lett, s máig benne van a Kárpát-medencei magyar ifjúsági kultúrában.

– *Sőt, úgy tűnik, hogy ez egyre intenzívebben jelentkezik, egyre szebben. Épp most itt a farsangi*

akkor ez egy természetes folyamat, kölcsönös, oda-vissza gazdagítja az együtt élő nemzetek kultúráját. De általában a történelem kényszerek sorának a politikai környezetét teremti meg, és akkor már nem természetes akkulturáció, egymásra hatás zajlik, hanem asszimiláció, éspedig nem egyszer erőszakos asszimiláció. Ezekről a gondokról is szó esik a kötetben.

– *Ebben a témában, amit most legutóbb említettél, éppen a csángó magyarokról van gyönyörű szép leirat egy másik könyvedben. Jó volt olvasni azt az ízes beszédet, ahogy meghívott előadók, meghívott emberek a Csángóföldről eljöttek, és gyönyörűen elmondták Tamási Áron után szabadon, hogy mi dolguk van ebben a világban, miért adta a Jóisten azt a lehetőséget, hogy ott éljenek.*

– Igen, a Szent László Akadémia anyanyelvvelvédelmi sorozatának a kötetében közöltük a csángó kerekasztal anyagát.

– *Csak hogy ne felejtsek el, mert itt leszűkítetted, hogy a Délvidék a fő kutatási területed, illetve...*

– Természetesen Erdéllyel is foglalkoztam, a Felvidékkel is, hiszen hazánk a Kárpát-medence, és nem feltétlenül a mai politikai határok közötti maradék országtérületünk.

– *Muszáj, hogy kimondassam Veled, hogy mennyire tényleg a Kárpátok által ölelt, gyönyörű szép territórium szinte teljes színes kavalkádjának az emberi sorsával foglalkozol. Nemrégiben jelent meg viszont a „Népben, nemzetben” című köteted a PoLiSz Kiadó gondozásában. Ezt is szívesen és tisztelettel ajánlom kedves nézőink és olvasóink figyelmébe, és én nagyon szeretném, hogyha erről is beszélnél. Hisz ez olyan jellegű kötet is, amelyben először teszel olyan személyes ihletettséggel megnyilatkozást édesapád emlékére, amely egy szülőt, az édesapját tisztelő fiúnak, férfiembernek a nagyon megható példáját adja ma is. Utószóként, epilógusként teszed ezt a gyönyörű főhajtást az édesapád emléke előtt, miután megjelenik – bála a Jóistennek, hogy ezt végre így betetted – a rádióbeli műsorok, televíziós interjúk néhány gondolata, témaköre, hogy a könyvek íróját emberként is jobban megismerhessük. Embereket hívsz beszélgetésekre, embereket hívsz közös gondolkodásra. Fontos a család magadnak is. Családmegtartó gondolataid szintén bitvallásként jelennek meg a sorok a könyveidben, ugye.*

– Igen, nem könnyű erről beszélni, ez tízegynéhány évig fiókban hevert a kézirat, mert nem éreztem eljöttnek az időt, hogy nyomtatásban is megjelentessem. Édesapám a kilencvenes évek közepén halt meg. Több évvel a halála után egy székely fafaragó barátom, Sándor János megfaragta a kopjafáját, és máig az óbudai

temetőben áll (sajnos, már Édesanyámnak is kell az emlékét őriznie). Ennek a kopjafának az avatásakor szedtem össze azokat a gondolataimat, hogy mit jelentett számomra ő, milyen indíttatást, milyen örökséget kaptam tőle emberileg, szellemileg, érzelmileg. Ezt akkor a jelenlévők előtt szóban elmondtam, nem könnyű könnyeket nyelve, és most egy ilyen vallomásos utószóként, annak a kötetnek a záróírásaként beletettem, amelynek címe a tőle kapott örökségre utal. A népben, nemzetben gondolkodás Veres Péter-i gondolatát, amely manapság, a vadkapitalizmus viszonyai közepette nem éppen divatos, de úgy gondolom, hogy foggal-körömmel ragaszkodnunk kell hozzá, kiegészítve talán egy harmadik jellemzővel, a hitünkkel: népben, nemzetben, hittel. Ezek azok a talpkövek, azok a fogódzók, amiket otthon kaptam, és a folyamatosságát vállalom, és megpróbálom továbbadni én is a gyermekeimnek.

– *Ritkán szoktuk azt megtenni, hogy a magánélet különböző stációit megemléstük, de ha már említetted a szülői mivoltot, négy gyönyörű gyermek édesapjaként biztos vagyok benne – ismerve az egyéniségedet, az egész emberségedet, társad és a gyermekeid felé az elkötelezettséged –, hogy minden vonatkozásában átadod azt a prioritást, hogy a nemzet életét valóban a családoknál kell kezdeni. Mennyire vagyunk hagyományőrzőek, szülőtisztelők, és a család hagyományain keresztül a népi kultúrák, saját nemzetiünk hagyományainak a továbbvivői?*

Egy harmadik kötetet is elhoztam most abból az említett nyolcból, amelyről itt szó volt, és ezt viszont külön szeretettel megint ajánlom. „A nyelv ma néktek végső menedéktek” című kötete Székely András Bertalan úrnak. Ez a kötet egy Reményik Sándor verssel kezdődik, az a címe, hogy „Az Ige”, a műsorunkat ennek a versnek tolmácsolásával szeretném zárni, megköszönve természetesen a jelenlétedet. Hadd kérdezzem meg, a kötet milyen ibletésre született azon túl, amit az idézet meghatároz? A nyelvi kultúrát is, a különböző ízes tájszólásokkal – Felvidék, Délvidék, Vas megye, Szeged környéke, bármelyik terület – miért tartjuk meg, miért őrizzük?

– A nyelv valahol az identitásunk, a nemzeti azonosságtudatunk egyik legfontosabb hordozója. Nem az egyetlen, de az egyik legfontosabb. A nyelv, amely kopik, különösen határainkon túl a szórványban, de idebent, a szűkebb országterületen is romlik, hiszen elég, ha kilépünk az utcára, elég, ha bekapcsoljuk a kereskedelmi televíziókat – tisztelet a kivételnek –, olyan romlott és rossz hangsúlyozású, gondolat- és kifejezőeszköz-szegény a nyelv, amivel találkozunk, vagy amivel is találkozunk, hogy ez rendkívül



Eskütétel után feltűzi a vitézi jelvényt a szerző mellére Dr. Bucsy László, a Történelmi Vitézi Rend törzskapitánya

elszomorító. Ehhez képest, ha kézbe vesszünk egy többszáz éves könyvet, mondjuk Károli Bibliáját, a magyar nyelv olyan szépsége és gazdagsága tárul elénk, és ugyanígy, ha kilépünk egy határon belüli vagy határon túli tájunkra, még a tájnyelv ízei jönnek szembe velünk, és élvezhetjük ennek a zamatát. Nos, ennek a nyelvvédelemnek a jegyében zajlott a Szent László Akadémián a tulajdonképpen az önazonosságunk megerősítését szolgáló sorozatunk, az Anyanyelvápolók Szövetségével közösen. A lezajlott rendezvények anyagát sikerült kötetbe rendeznünk Maróti István barátommal, és átnyújtjuk az egyes határon túli nemzetrészek és az országon belüli nyelvhasználat gondjairól szóló előadások illetve kerekasztalok anyagát az olvasónak ebben a könyvben.

– Én nagyon remélem, hogy ezt az adást a pedagógus kollegák – egészen az általános iskolától az egyetemekig bezárólag – figyelik, hisz nagyon nem mindegy, hogy a katedrán miként szólal meg egy tanár. Milyen szinten beszél a gyermekekhez, mennyire érthetően, mennyire a nyelvi ízeket is szem előtt tartva, a hangsúlyokat jól elhelyezve és nem elrejtve, nem szlogeneket használva, hanem valóban a mi nyelvi gazdagságunkat kimerítően csiszolja a gondolatokat, csiszolja az értelmet, segíti ennek a nemzeti nyelvnek a megőrzését és tisztán tartását.

– Egy mondatot még kérlek, engedj meg. A nyelvvédelem egyben nemzetvédelem is. Mind határon innen, mind határon túl. Mert a nyelvünk szürkülésével, szegényedésével a nemzet lesz szegényebb, s ott, ahol idegen többség között, szigetben vagy szórványban kell nap mint nap megküzdenünk a magyar nyelv megőrzéséért, családon belül és iskolák pódiumán, ott bizony nagyon élesen jelentkezik az eltűnés vagy megmaradás problematikája.

– *Így igaz, nagyon szépen köszönöm ezt a megerősítést. Most pedig küldjük minden tanárnak, minden diáknak, minden magyar embernek Reményik Sándor Az Ige című versét:*

„Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhitattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba,
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!

E drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul
Senki: ne szaggassátok szirmait
A rózsafának, mely hóban virul.
Úgy beszéljen ki-ki magyarul,
Míntha imádkozna,
Míntha aranyat, tömjént, myrrhát hozna!

És aki költő, az legyen király,
És pap és próféta és soha más.
Nem illik daróc főpapi talárhoz,
S királyi nyelvhez koldusdadogás.

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
Vigyázzatok: a nyelv ma szent kehely,
Ki borát issza: Élet borát issza,
Előre néz s csak néha-néha vissza –,
S a kelyhet többé nem engedi el!”

Székely András Bertalan önálló kötetei:

- ❖ *A közép-kelet-európaiság eszméje a magyar tudományban, közgondolkodásban és művelődésben.* Bp., 1984. Népművelési Intézet.
- ❖ (Joó Rudolf bevezető tanulmányával:) *Anyanyelv és közösségi tudat a nemzetiségi középiskolákban.* Bp., 1986. Művelődéskutató Intézet – Állami Gorkij Könyvtár.
- ❖ (Francek Mukič-csal közösen:) *Két nép bű fia. Beszélgetések Pável Agostonról. – Zvesti sin dveh narodov. Pogovori o Avgustu Pavlu.* Bp. – Szombathely, 1986. Állami Gorkij Könyvtár – Vas Megyei Tanács.
- ❖ „... ezért mind küzdeni kell”. *Életút a szlovéniai magyarság szolgálatában.* Szombathely, 1990. Vas Megyei Pedagógiai Intézet. (Interjúkötet Varga Sándor szlovéniai magyar politikussal.)
- ❖ *A Rábától a Muráig. Nemzetiségek egy barát két oldalán.* Bp., 1992. Püski Kiadó Kft.
- ❖ *Od Rabe do Mure. Narodnosti na obeh straneh meje.* Monošter (Szentgotthárd), 1994. Zveza Slovencev na Madžarskem.
- ❖ *Határhátrtyák. Interetnikus folyamatábrák és pillanatképek a Kárpát-medencéből.* Pilisvörösvár, 2005. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- ❖ *Népben, nemzetben.* Pomáz, 2007. Kráter Műhely Egyesület.
- ❖ *Varga Sándor emlékkönyv.* Pilisvörösvár, 2008. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- ❖ *Közép-európai szöfttes. Kisebbség és kultúra – barátainkon innen és túl.* Pilisvörösvár, 2010. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.

2000 Ft

ISBN 978-615-5026-01-0



9 786155 026010

GENS UNA SUMUS

